

Numismatický sborník

26/1 • 2011

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum mediévistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Praha 2012

Numismatický sborník 26/1 2011

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Vědecký redaktor / Scientific Editor:

PhDr. Jiří Militký, Ph.D. (e-mail: militky.jiri@seznam.cz)

Redakční rada / Editors:

Mgr. J. Budaj, Ph.D.; Mgr. D. Kašparová; PhDr. E. Kolníková, DrSc.; PhDr. V. Novák, Ph.D.;
MUDr. Z. Petráň; PhDr. L. Polanský; Prof. PhDr. Petr Sommer, CSc., DSc.; PhDr. E. Šimek, CSc.;
PhDr. J. Šmerda, CSc.; PhDr. R. Zaoral, Ph.D.

Adresa redakce/ Contact Address:

Centrum medievistických studií, Jilská 1, 110 00 Praha 1-Staré Město (e-mail: cms@flu.cas.cz)

Vyobrazení na přední straně obálky:

Drachma se jménem Alexandra III. z depotu „Zapletal“ (text na straně 26, č. 16).

Vydává:

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity
Karlovy v Praze ve spolupráci s Českou numismatickou společností
Technická příprava a grafická úprava: Abalon s.r.o. - www.abalon.cz
Náklad: 400 výtisků

Objednávky a předplatné / The subscription of the completed volumes should be addressed:

Kosmas, s.r.o., Lublaňská 3, 120 00 Praha 2, tel.: +420 222 510 749; e-mail: kosmas@kosmas.cz

© Filosofia, vydavatelství Filosofického ústavu AVČR, v.v.i., Praha
číslo publikace: 342, Praha 2012
ISSN 0546-9414
ISBN: 978-80-7007-371-1 (tištěná kniha)
ISBN 978-80-7007-667-5 (elektronické vydání 2020)
DOI 10.47376/filosofia.2011.2

Numismatický sborník

26/1 • 2011

Filosofický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha /
Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze
ve spolupráci s Českou numismatickou společností

Tento svazek finančně podpořila stavební společnost
Chládek a Tintěra, Pardubice a. s.

Praha 2012

NÁLEZ „ZAPLETAL“: DRACHMY ALEXANDRA III., FILIPA III. A LYSIMACHA Z NÁLEZOVÉHO SOUBORU NEZNÁMÉ PROVENIENCE

Jiří MILITKÝ

Abstract – The ‘Zapletal’ hoard: Drachms of Alexander III, Philip III and Lysimachos from the coin group of an unknown provenance.

There is an interesting group of the Greek coins preserved in the numismatic department of the National Museum in Prague, originally a hoard very likely. The coins were purchased for the museum from František Zapletal in 1932. As precisely mentioned in the accession book – they came from ‘one hoard’. It is possible to identify currently 104 pieces from the original 126 coins. Based on the hoard content, it is possible to speculate that the hoard could come from the territory of the present-day Bulgaria or Turkey very likely, i.e. from the ancient Thracia or the western part of Asia Minor respectively. The hoard was buried after 295/290 BC at the earliest – the 280s BC or 270s BC are very probable.

 hoard, Alexander III, Philip III, Lysimachos, Asia Minor

Úvod

Ve sbírce numismatického oddělení Národního muzea v Praze je uložen zajímavý nálezový soubor řeckých mincí. Do muzejní sbírky se dostal nákupem v roce 1932 (zapsán dne 24. 6.) a tvořil dvě položky (př. č. 13/1927, pol. 27 a 28) v rámci akvizice rozsáhlé kolekce antických mincí od Františka Zapletala.¹ K těmto mincím je v přírůstkové knize výslovně uvedeno, že pocházejí „z jednoho nálezů“. Lokalita zde bohužel uvedena není a je velmi pravděpodobné, že ji ani dodavatel již neznal. V přírůstkové knize je zapsáno celkem 112 drachem Alexandra III. a 14 drachem Filipa III.

Bohužel ne všechny exempláře jsou dnes identifikovatelné. K. Kurz² mohl s tímto souborem spojit již jen 104 drachem, které zaevidoval pod inv. č. H5-26.087 až 26.190.³ Ostatní exempláře jsou buď rozřazeny v základní sbírce bez možnosti jednoznačné zpětné identifikace nebo jsou dnes bohužel nezvěstné.

Protože jde o jeden z mála nálezoových souborů řeckých mincí v muzejních sbírkách v českých zemích,⁴ je vhodné se jím podrobně zabývat. Nález není v literatuře neznámý – poprvé byl stručně zmíněn v roce 1992 (Kurz 1992, 111, č. 4) a nedlouho poté byl publikován (Kurz 1994, 113–120, č. IV). V této práci je však většina mincí (č. 1–79, 94–102, 104) tříděna podle katalogu kodaňské sbírky (SNG Cop. 7; SNG Cop. 9) a menší část (č. 80–88, 103) dokonce ještě podle starého katalogu L. Müllera (1855). Tato určení se přirozeně výrazně odlišují od nových poznatků.⁵ V předložené publikaci byly všechny ražby nově popsány podle základního kompendia mincovnictví Alexandra III. a Filipa III. (Price 1991) a v tomto systému jsou v katalogu také řazeny. Navíc jsou zde všechny mince vyobrazeny (obr. 3a–e). Samostatně jsou vyobrazeny také všechny monogramy – M 1 až 30 (obr. 1) a rubní symboly (značky) – S 1 až 31 (obr. 2). Pro snadnou identifikaci s původní publikací jsou u každé mince uvedeny odkazy na čísla katalogu v publikaci K. Kurze (1994).

1 František Zapletal byl v době před 2. světovou válkou významným dodavatelem antických mincí do NM, jím dodané mince však nalezneme i mincovním kabinetu v Kodani.

2 PhDr. K. Kurz, CSc., dlouholetý kurátor antické mincovní sbírky v NM.

3 Podle lokačních údajů na sáčcích popsaných K. Kurzem se mince nacházely v době před evidenčním zpracováním ve fondu tzv. „staré sbírky“. V přírůstkové knize je uvedena správná sekvence přidělených inv. č. (H5-26.087 až 190), ale omylem nesprávné počty mincí – Alexander III. (97 ks) a Filip III. (7 ks). Drachma Lysimacha není v přírůstkové knize uveden vůbec – nepochybně však nebyla v roce 1932 rozpoznána. V témže prameni je pod př. č. 13/1926, pol. 29 je uvedeno také 7 drachem Lysimacha – zde již ale odkaz na nález chybí. Vzhledem k tomu, že dvě K. Kurzem identifikované ražby jsou tetradrachmy a nikoliv drachmy (H5-26.191 a 26.192), je dosti pravděpodobné, že tato položka již s nálezem skutečně nesouvisela.

4 Zahraniční nálezy řeckých mincí v českých sbírkách jsou souhrnně zpracovány v rámci dvou prací K. Kurze (1992; 1994). Ke každému z nich se však bude vhodné ještě vrátit a revidovat jejich publikace.

5 Jde především o přiřazení k mincovnám a datování jednotlivých emisí.

Absence nálezové lokality či alespoň nálezové oblasti je jistě smutnou skutečností, nicméně u nálezů řeckých mincí jde o poměrně častý jev. Řada nálezů je dnes dokumentována až v okamžiku, kdy jsou mince rozprodávány na numismatickém trhu a v lepším případě známe alespoň země, ze kterých depoty pocházejí (nejnověji např. *Coin Hoards 10*). V tomto kontextu tedy není zveřejnění nálezového souboru bez známé proveniencce ničím výjimečným. Navíc jde o nález, který poskytl zajímavé nové varianty drachem se jménem Alexandra III. Makedonského. Na základě složení nálezu lze se značnou dávkou pravděpodobnosti uvažovat o jeho nálezovém původu z území dnešního Bulharska nebo Turecka, tedy z území antické Trákie či západní Malé Asie – takto byl interpretován také v prvotních publikacích (*Kurz 1992*, 111, č. 4; *týž 1994*, 113, č. IV). Navíc je pravděpodobné, že právě v Bulharsku pobýval F. Zapletal a zde i získával antický mincovní materiál.

Katalog mincí

Makedonie, království, Alexander III. Makedonský (336–323 před Kristem)

mincovna: **Řecko/Makedonie – neurčená mincovna**

AR drachma, asi 310–asi 275 před Kristem; posmrtná emise

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou *aplustre* (S 1)

Lit.: *Price 1991*, 170, č. 862A, Pl. CXXI:862Ab.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 66.

1. 4,390 g; 18,5/17,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.099; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 275 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ], vlevo pod rukou amfora (S 2a)

Lit.: *Price 1991*, 170, č. 864, Pl. CXXI:864a.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 67.

2. 4,168 g; 18,0/18,8 mm; 1 h (inv. č. H5-26.182; př. č. 13/1932:27)

mincovna: **Lampsacus**

AR drachma, asi 328–323 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou stylizovaná stojící Demeter čelně se dvěma pochodněmi (S 3)

Lit.: *Price 1991*, 211, č. 1352, Pl. CXXI:1352.

Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 5.

3. 4,225 g; 18,3/18,4 mm; 12 h (inv. č. H5-26.123; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 323–317 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou symbol ve tvaru S doleva (S 4a), pod trůnem monogram (M 1)

Lit.: *Price 1991*, 213, č. 1372, Pl. CXXI:1372a.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 54.

4. 4,259 g; 17,8/18,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.150; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 323–317 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou symbol ve tvaru S doleva, pod trůnem monogram (M 2)

Lit.: *Price 1991*, 214, č. 1375, Pl. CXXII:1375e.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 53.

5. 4,104 g; 16,3/16,5 mm; 6,5 h (inv. č. H5-26.108; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 310–301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou púlený Pegas doleva (S 5a), pod trůnem monogram (M 3)

Lit.: *Price 1991*, 214, č. 1382, Pl. CXXII:1382a.

Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 10.

6. 4,098 g; 16,5/16,7 mm; 11 h (inv. č. H5-26.088; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlený Pegas doleva (S 5a), pod trůnem monogram (M 3)
Lit.: *Price 1991*, 214, č. 1382, Pl. CXXII:1382a.
Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 7.
7. 4,173 g; 16,4/16,4 mm; 6,5 h (inv. č. H5-26.146; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou půlený Pegas doleva (S 5a), pod trůnem monogram (M 3)
Lit.: *Price 1991*, 214, č. 1382, Pl. CXXII:1382a.
Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 8.
8. 4,158 g; 16,6/17,1 mm; 1 h (inv. č. H5-26.138; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle [ΑΛΕ]ΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou půlený Pegas doleva (S 5a), pod trůnem monogram (M 3)
Lit.: *Price 1991*, 214, č. 1382, Pl. CXXII:1382a.
Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 9.
9. 4,144 g; 17,3/17,6 mm; 4 h; krusty (inv. č. H5-26.178; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 310–301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlený Pegas doleva (S 5b), pod trůnem AI
Lit.: *Price 1991*, 215, č. 1385, Pl. CXXII:1385c.
Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 6.
10. 4,112 g; 17,5/16,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.124; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 310–301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou KI, pod trůnem monogram (M 3)
Lit.: *Price 1991*, 216, č. 1398, Pl. CXXII:1398.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 72.
11. 4,158 g; 18,7/17,6 mm; 8,5 h (inv. č. H5-26.163; př. č. 13/1932:27)

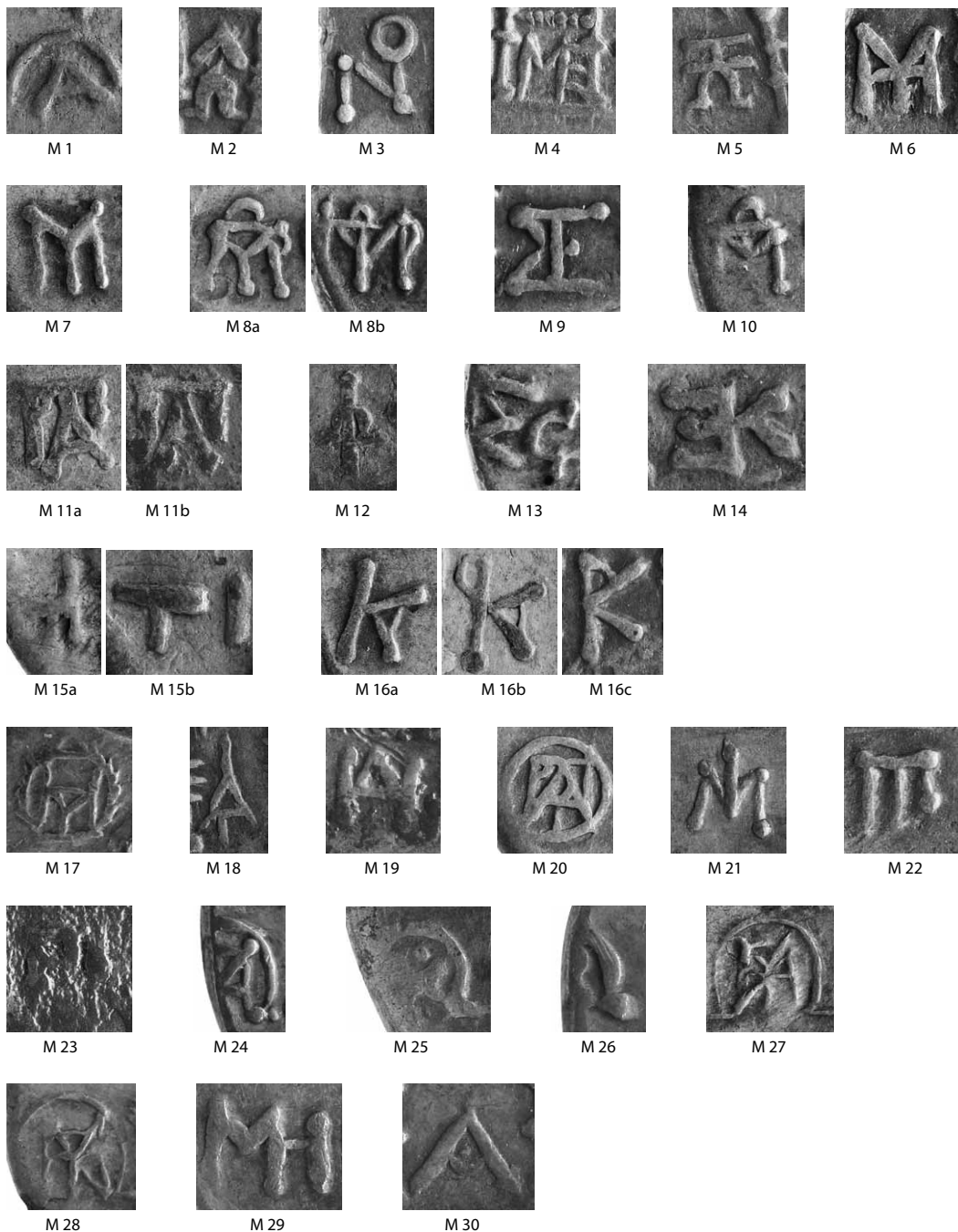
-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou KI, pod trůnem monogram (M 3)
Lit.: *Price 1991*, 216, č. 1398, Pl. CXXII:1398.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 71.
12. 4,231 g; 17,5/17,2 mm; 1,5 h (inv. č. H5-26.160; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 310–301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou KI, pod trůnem monogram (M 4)
Lit.: *Price 1991*, 217, č. 1406, Pl. CXXIII:1406b.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 70.
13. 4,101 g; 16,7/17,1 mm; 1 h (inv. č. H5-26.087; př. č. 13/1932:27)

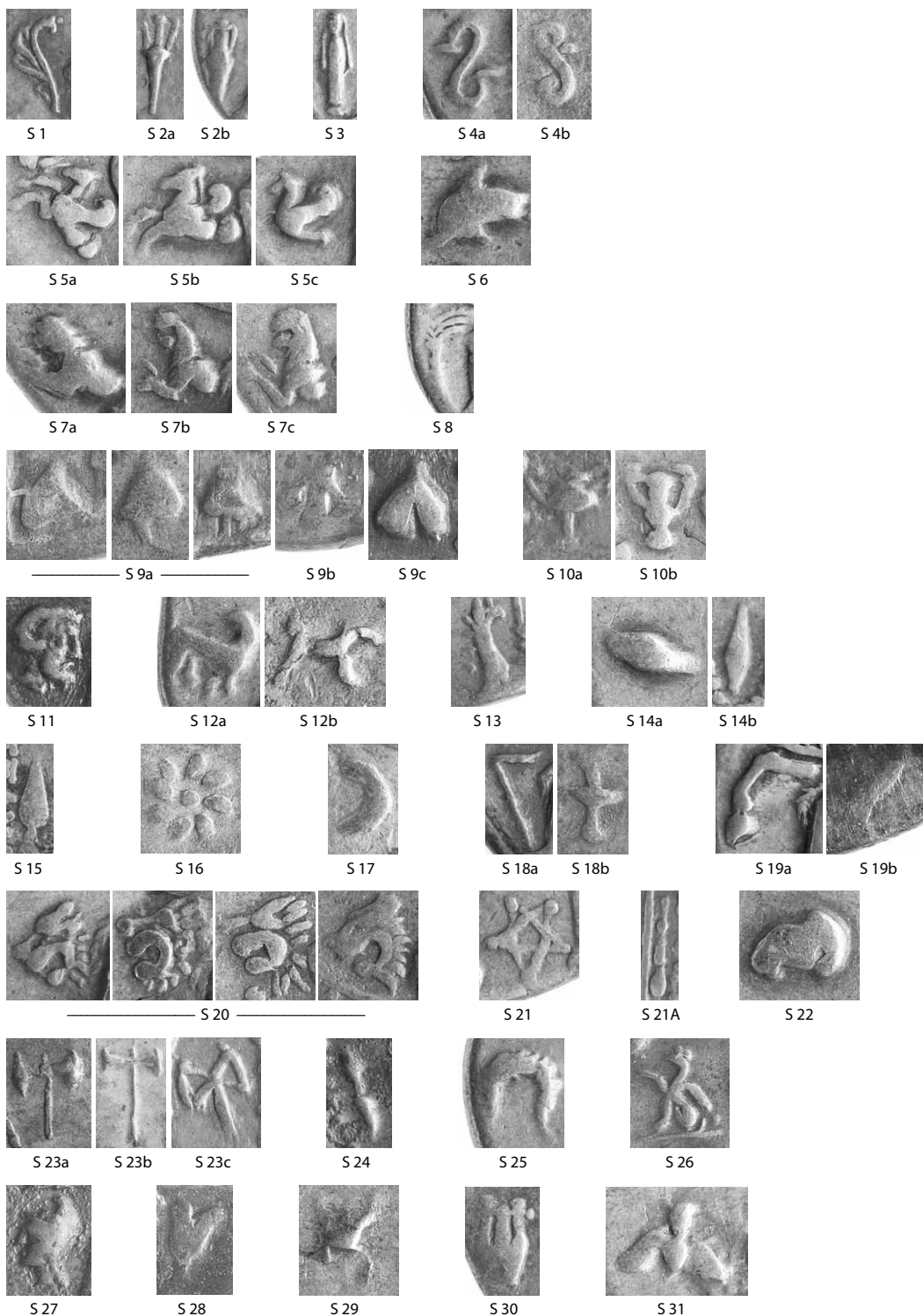
-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ vlevo pod rukou KI, pod trůnem monogram (M 4)
Lit.: *Price 1991*, 217, č. 1406, Pl. CXXIII:1406b.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 69.
14. 4,147 g; 17,2/15,7 mm; 5,5 h; krusty (inv. č. H5-26.149; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 310–301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ vlevo pod rukou amfora (S 2b), pod trůnem Θ
Lit.: *Price 1991*, 218, č. 1418, Pl. CXXIII:1418.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 68.
15. 4,119 g; 17,1/16,3 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.107; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 301–296 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou delfín doleva (S 6) / půlený lev doleva (S 7a),
pod trůnem monogram (M 3)
Lit.: *Price 1991*, 219, neuvádí (podobné jako č. 1443) – neznámá varianta.
Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 11.
16. 4,101 g; 18,4/18,6 mm; 9 h (inv. č. H5-26.140; př. č. 13/1932:27)

Obr. 1. Monogramy uplatněné na ražbách v depotu "Zapletal": **M 1** – č. 4; **M 2** – č. 5; **M 3** – č. 8; **M 4** – č. 13; **M 5** – č. 17; **M 6** – č. 18; **M 7** – č. 20; **M 8a** – č. 23; **M 8b** – č. 24; **M 9** – č. 23; **M 10** – č. 31; **M 11a** – č. 38+39; **M 11b** – č. 99; **M 12** – č. 38; **M 13** – č. 39; **M 14** – č. 40; **M 15a** – č. 44; **M 15b** – č. 46; **M 16a** – č. 48; **M 16b** – č. 51; **M 16c** – č. 65; **M 17** – č. 64; **M 18** – č. 66; **M 19** – č. 70; **M 20** – č. 73; **M 21** – č. 76; **M 22** – č. 81; **M 23** – č. 83; **M 24** – č. 84; **M 25** – č. 85; **M 26** – č. 86; **M 27** – č. 87; **M 28** – č. 88; **M 29** – č. 95; **M 30** – č. 103 (zvětšeno; foto J. Vaněk).

Obz. 2. Symboly uplatněné na razbách v depotu "Zapletal": **S 1** – č. 1; **S 2a** – č. 2; **S 2b** – č. 15; **S 3** – č. 3; **S 4a** – č. 4; **S 4b** – č. 93; **S 5a** – č. 8; **S 5b** – č. 10; **S 5c** – č. 17; **S 6** – č. 16; **S 7a** – č. 16; **S 7b** – č. 62; **S 7c** – č. 63; **S 8** – č. 18; **S 9a** – č. 19+28+29; **S 9b** – č. 26; **S 9c** – č. 30; **S 10a** – č. 25; **S 10b** – č. 89; **S 11** – č. 27; **S 12a** – č. 28; **S 12b** – č. 29; **S 13** – č. 31; **S 14a** – č. 32; **S 14b** – č. 35; **S 15** – č. 34; **S 16** – č. 37; **S 17** – č. 46; **S 18a** – č. 54; **S 18b** – č. 103; **S 19a** – č. 56; **S 19b** – č. 95; **S 20** – č. 57+58+59+61; **S 21** – č. 57; **S 21A** – č. 64; **S 22** – č. 65; **S 23a** – č. 68; **S 23b** – č. 69; **S 23c** – č. 72; **S 24** – č. 70; **S 25** – č. 72; **S 26** – č. 81; **S 27** – č. 90; **S 28** – č. 91; **S 29** – č. 92; **S 30** – č. 96; **S 31** – č. 102 (zvětšeno; foto J. Vaněk).

mincovna: *Abydus* (?)

AR drachma, 328–323 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle [ΑΛΕ]ΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou pále-
ný Pegas doleva (S 5c), pod trůnem monogram (M 5)

Lit.: *Price 1991*, 227, č. 1505, Pl. CXXIV:1505b.

Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 12.

17. 4,198 g; 16,3/16,4 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.092; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 328–323 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou palma (S 8), pod trůnem monogram (M 6)

Lit.: *Price 1991*, 227, č. 1508, Pl. CXXIV:1508.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 52.

18. 4,071 g; 17,6/17,0 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.117; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 7), pod trůnem list (S 9a)

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1527, Pl. CXXIV:1527a.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 65.

19. 4,053 g; 18,3/17,8 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.100; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Υ], vlevo pod rukou monogram (M 7), pod trůnem I

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1528, Pl. CXXIV:1528d.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 73.

20. 4,158 g; 17,7/18,1 mm; 12 h (inv. č. H5-26.112; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 7), pod trůnem I

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1528, Pl. CXXIV:1528b.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 75.

21. 3,994 g; 18,2/18,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.135; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 7), pod trůnem I

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1528, Pl. CXXIV:1528b.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 74.

22. 4,053 g; 17,8/17,3 mm; 12 h (inv. č. H5-26.155; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 8a), pod trůnem monogram (M 9)

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1538, Pl. CXXV:1538b.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 76.

23. 4,251 g; 17,6/17,3 mm; 12 h (inv. č. H5-26.172; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 8b), pod trůnem monogram (M 9)

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1538, Pl. CXXV:1538a.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 77.

24. 4,131 g; 17,4/17,6 mm; 1,5 h (inv. č. H5-26.147; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 8a), pod trůnem *kantharos* (S 10a)

Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1539.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 78.

25. 4,059 g; 17,8/16,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.153; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle [A]ΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], pod trůnem list (S 9b)
Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1548A.
Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 88.
26. 4,219 g; 17,2/16,2 mm; 11 h; krusty (inv. č. H5-26.103; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou hlava Ammona doprava (S 11), pod trůnem list (S 9b)
Lit.: *Price 1991*, 230, č. 1551, Pl. CXXV:1551a.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 63.
27. 4,204 g; 17,6/17,8 mm; 11 h (inv. č. H5-26.176; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou stylizovaný lev doprava hledící zpět (S 12a), pod trůnem list (S 9a)
Lit.: *Price 1991*, 232, č. 1554, Pl. CXXV:1554a.
Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 82.
28. 4,135 g; 18,1/17,5 mm; 11 h (inv. č. H5-26.130; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle [A]ΛΕΞΑΝΔΡ[OY] , vlevo pod rukou silně stylizovaný lev doprava hledící zpět (S 12b), pod trůnem list (S 9a)
Lit.: *Price 1991*, 232, č. 1554, Pl. CXXV:1554a.
Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 83.
29. 4,060 g; 16,4/16,7 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.091; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟY, vlevo pod rukou monogram (M 4), pod trůnem list (S 9c)
Lit.: *Price 1991*, 232, č. 1560, Pl. CXXV:1560a.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 64.
30. 4,307 g; 17,6/17,5 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.115; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 297 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[OY], vlevo pod rukou monogram (M 10), pod trůnem hlava gryfa doprava (S 13)
Lit.: *Price 1991*, 233, č. 1576.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 60.
31. 4,202 g; 17,7/17,7 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.169; př. č. 13/1932:27)

mincovna: „*Colophon*“

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem; posmrtná emise
Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava
Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou ležící obilné zrno (S 14a), vpravo při okraji stojící hrot kopí (S 15)
Lit.: *Price 1991*, 249, č. 1750, Pl. CXXV:1750a.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 56.
32. 4,155 g; 16,9/17,1 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.159; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟY, vlevo pod rukou ležící obilné zrno (S 14a), vpravo při okraji stojící hrot kopí (S 15)
Lit.: *Price 1991*, 249, č. 1750, Pl. CXXV:1750a.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 55.
33. 4,209 g; 16,9/17,4 mm; 0,5 h; krusty (inv. č. H5-26.181; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, pod trůnem ležící obilné zrna (S 14a), vpravo při okraji stojící hrot kopí (S 15)

Lit.: *Price 1991*, 249, č. 1751, Pl. CXXV:1751.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 57.

34. 4,117 g; 17,3/16,4 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.121; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ], vlevo pod rukou stojící obilné zrna (S 14b), vpravo při okraji stojící hrot kopí (S 15 – mimo mincovní plochu)

Lit.: *Price 1991*, 249, č. 1752, Pl. CXXV:1752a.

Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 2.

35. 4,067 g; 18,6/19,2 mm; 12 h (inv. č. H5-26.167; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou roseta (S 16), vpravo při okraji stojící hrot kopí (S 15)

Lit.: *Price 1991*, 250, č. 1759, Pl. CXXVI:1759f.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 58.

36. 4,219 g; 19,5/18,3 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.119; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou roseta (S 16), vpravo při okraji stojící hrot kopí (S 15)

Lit.: *Price 1991*, 250, č. 1759, Pl. CXXVI:1759e.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 59.

37. 4,190 g; 17,8/17,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.090; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 319–asi 310 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle [Α]ΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 11a), pod trůnem monogram (M 12)

Lit.: *Price 1991*, 252, č. 1786, Pl. CXXVI:1786.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 47.

38. 4,205 g; 17,3/17,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.101; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 319–asi 310 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle [ΑΑ]ΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 13), pod trůnem monogram (M 11a)

Lit.: *Price 1991*, 253, č. 1792, Pl. CXXVII:1792b.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 42.

39. 3,974 g; 17,5/18,1 mm; 12 h (inv. č. H5-26.151; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 319–asi 310 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle [ΑΛΕ]ΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 13), pod trůnem monogram (M 14)

Lit.: *Price 1991*, 253, č. 1794, Pl. CXXVII:1794b.

Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 41.

40. 4,131 g; 17,7/17,3 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.161; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou N, pod trůnem B

Lit.: *Price 1991*, 253, č. 1800, Pl. CXXVII:1800.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 51.

41. 4,185 g; 17,8/17,4 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.141; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou B, pod trůnem N

Lit.: *Price 1991*, 253, č. 1801, Pl. CXXVII:1801a.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 44.

42. 4,229 g; 16,9/15,9 mm; 12 h; krusty (inv. č. H5-26.106; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou N, pod trůnem Σ
Lit.: *Price 1991*, 254, č. 1802, Pl. CXXVII:1802a.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 50.
43. 4,157 g; 17,0/17,2 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.127; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou B / monogram (M 15a), pod trůnem Π
Lit.: *Price 1991*, 254, č. 1808, Pl. CXXVIII:1808b.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 49.
44. 3,983 g; 16,8/16,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.148; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou B / monogram (M 15a), pod trůnem Π
Lit.: *Price 1991*, 254, č. 1808, Pl. CXXVIII:1808b.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 48.
45. 4,309 g; 16,7/16,6 mm; 3 h; krusty (inv. č. H5-26.132; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou půlměsíc (S 17) / monogram (S 15b), pod trůnem Π
Lit.: *Price 1991*, 254, č. 1809, Pl. CXXVIII:1809b.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 46.
46. 3,942 g; 17,8/17,7 mm; 12 h (inv. č. H5-26.162; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlměsíc (S 17) / monogram (S 15b), pod trůnem Π
Lit.: *Price 1991*, 254, č. 1809, Pl. CXXVIII:1809b.
Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 45.
47. 4,024 g; 17,7/16,6 mm; 11,5 h; krusty (inv. č. H5-26.180; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 16a), pod trůnem Φ
Lit.: *Price 1991*, 255, č. 1823, Pl. CXXVIII:1823c.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 38.
48. 4,086 g; 18,0/18,3 mm; 12 h (inv. č. H5-26.105; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle [Α]ΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 16a), pod trůnem Φ
Lit.: *Price 1991*, 255, č. 1823, Pl. CXXVIII:1823c.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 37.
49. 4,145 g; 17,6/17,9 mm; 12 h (inv. č. H5-26.144; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 16a), pod trůnem půlměsíc (S 17)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1826, Pl. CXXVIII:1826.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 36.
50. 4,070 g; 17,6/18,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.166; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlměsíc (S 17), pod trůnem monogram (M 16b)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1827, Pl. CXXVIII:1827b.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 32.
51. 4,221 g; 18,8/17,5 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.095; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlměsíc (S 17), pod trůnem monogram (M 16b)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1827, Pl. CXXVIII:1827a.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 33.
52. 4,189 g; 17,9/17,7 mm; 12 h (inv. č. H5-26.129; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[OY], vlevo pod rukou Φ, pod trůnem monogram (M 16b)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1828, Pl. CXXVIII:1828b.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 40.
53. 4,158 g; 17,8/17,6 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.120; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou pochoděň (S 18a), pod trůnem monogram (M 16b)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1829, Pl. CXXVIII:1829.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 34.
54. 4,322 g; 18,1/18,0 mm; 6,5 h (inv. č. H5-26.094; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle [Α]ΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou pochoděň (S 18a), pod trůnem monogram (M 16b)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1829, Pl. CXXVIII:1829.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 35.
55. 4,118 g; 17,9/17,8 mm; 8,5 h (inv. č. H5-26.158; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou koňská noha (S 19a), pod trůnem Φ
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1831, Pl. CXXIX:1831.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 39.
56. 4,124 g; 17,9/19,1 mm; 12 h (inv. č. H5-26.164; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 301–asi 297 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou lví hlava doleva (S 20) / půlměsíc (S 17), pod trůnem pentagram (S 21)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1832, Pl. CXXIX:1832.
Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 26.
57. 4,338 g; 17,2/17,8 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.154; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou lví hlava doleva (S 20) / půlměsíc (S 17), pod trůnem pentagram (S 21)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1832, Pl. CXXIX:1832.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 27.
58. 4,051 g; 17,8/16,7 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.156; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 301–asi 297 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou lví hlava doleva (S 20) / B, pod trůnem pentagram (S 21)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1833, Pl. CXXIX:1833.
Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 25.
59. 4,088 g; 18,9/16,9 mm; 12 h (inv. č. H5-26.102; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou lví hlava doleva (S 20) / B, pod trůnem pentagram (S 21)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1833, Pl. CXXIX:1833.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 29.
60. 3,862 g; 17,6/16,6 mm; 12 h; krusty (inv. č. H5-26.114; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 301–asi 297 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou lví hlava doleva (S 20) / pochoděň (S 18a), pod trůnem pentagram (S 21)
Lit.: *Price 1991*, 256, č. 1834, Pl. CXXIX:1834a.
Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 28.
61. 4,170 g; 17,4/16,7 mm; 11 h (inv. č. H5-26.157; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 301–asi 297 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlený lev doleva (S 7b) / půlměsíc (S 17), pod trůnem pentagram (S 21)

Lit.: *Price 1991*, 257, č. 1842, Pl. CXXIX:1842c.

Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 30.

62. 4,049 g; 17,5/16,4 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.096; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou půlený lev doleva (S 7c) / půlměsíc (S 17), pod trůnem pentagram (S 21)

Lit.: *Price 1991*, 257, č. 1842, Pl. CXXIX:1842c.

Ex.: *Kurz 1994*, 115, č. 31.

63. 4,040 g; 18,0/17,0 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.109; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Erythrae*

AR drachma, 290–asi 275 před Kristem; posmrtná emise

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram ve věnci (M 17), vpravo mezi nápisem a žezlem kyj (S 21A)

Lit.: *Price 1991*, 262, č. 1888.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 92.

64. 4,156 g; 18,8/19,0 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.152; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Magnesia ad Meandrum*

AR drachma, asi 325–asi 323 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou hlava berana doleva (S 22), pod trůnem monogram (M 16c)

Lit.: *Price 1991*, 265–266, neuvádí – neznámá varianta.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 93.

65. 4,086 g; 17,7/17,4 mm; 3 h (inv. č. H5-26.131; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 319–asi 305 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou Π / Β, pod trůnem monogram (M 18)

Lit.: *Price 1991*, 268, č. 1960, Pl. CXXX:1960.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 79.

66. 4,049 g; 18,7/18,2 mm; 11 h (inv. č. H5-26.104; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle [Α]ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Υ], vlevo pod rukou Π / Β, pod trůnem monogram (M 18)

Lit.: *Price 1991*, 268, č. 1960, Pl. CXXX:1960.

Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 62.

67. 4,029 g; 19,2/17,7 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.136; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Miletus* nebo *Mylasa*

AR drachma, asi 300–asi 280 před Kristem; posmrtná emise

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou dvoj-
břitá sekera (S 23a)

Lit.: *Price 1991*, 276, č. 2075, Pl. CXXXI:2075.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 84.

68. 4,395 g; 19,1/19,2 mm; 12 h (inv. č. H5-26.134; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou dvoj-
břitá sekera (S 23b)

Lit.: *Price 1991*, 276, č. 2075, Pl. CXXXI:2075.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 85.

69. 4,284 g; 17,7/18,0 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.183; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Miletus*

AR drachma, asi 325–asi 323 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle [ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ], vlevo pod rukou blesk (S 24), pod trůnem monogram (M 19)

Lit.: *Price 1991*, 279, č. 2088, Pl. CXXXI:2088b.

Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 80.

70. 4,177 g; 17,4/16,7 mm; 11,5 h; rv. krusty (inv. č. H5-26.143; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 325–asi 323 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 19)

Lit.: *Price 1991*, 280, č. 2090, Pl. CXXXI:2090c.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 13.

71. 4,071 g; 16,5/16,1 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.179; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 300–asi 295 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou chochol helmy (S 25), pod trůnem dvojbřítá sekera (S 23c)

Lit.: *Price 1991*, 285, č. 2138, Pl. CXXXI:2138d.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 17.

72. 4,205 g; 16,4/16,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.171; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 295–275 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram v kruhu, pod trůnem dvojbřítá sekera

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2148, Pl. CXXXII:2148b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 16.

73. 4,070 g; 18,1/17,9 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.118; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle [Α]ΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 20), pod trůnem dvojbřítá sekera (S 23a)

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2148, Pl. CXXXII:2148b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 14.

74. 4,176 g; 18,1/17,9 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.168; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 20), pod trůnem dvojbřítá sekera (S 23a)

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2148, Pl. CXXXII:2148b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 15.

75. 4,155 g; 18,8/18,1 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.116; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, 295–275 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 21)

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2151, Pl. CXXXII:2151b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 18.

76. 4,304 g; 18,1/18,0 mm; 9,5 h (inv. č. H5-26.125; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 21)

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2151, Pl. CXXXII:2151b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 19.

77. 4,233 g; 18,2/17,9 mm; 1 h (inv. č. H5-26.170; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram M

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2151, Pl. CXXXII:2151b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 22.

78. 4,752 g; 17,3/17,5 mm; 12 h (inv. č. H5-26.174; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 21)

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2151, Pl. CXXXII:2151b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 21.

79. 4,122 g; 19,8/19,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.139; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 21)

Lit.: *Price 1991*, 286, č. 2151, Pl. CXXXII:2151d.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 20.

80. 4,140 g; 18,2/17,6 mm; 12 h (inv. č. H5-26.173; př. č. 13/1932:27)

mincovna: „*Teos*“

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou sedící gryf doleva (S 26) / monogram (M 22)

Lit.: *Price 1991*, 296, č. 2279, Pl. CXXXII:2279.

Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 4.

81. 4,224 g; 17,9/16,5 mm; 1 h (inv. č. H5-26.098; př. č. 13/1932:27)

-, Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou sedící gryf doleva (S 26) / monogram (M 22)

Lit.: *Price 1991*, 296, č. 2279, Pl. CXXXII:2279.

Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 3.

82. 4,281 g; 16,4/16,4 mm; 1 h; krusty (inv. č. H5-26.110; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 301 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 19), pod trůnem monogram (M 23)

Lit.: *Price 1991*, 297, č. 2290, Pl. CXXXII:2290b.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 23.

83. 4,214 g; 17,7/19,4 mm; 1 h; krusty (inv. č. H5-26.122; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Chios*

AR drachma, asi 290–asi 275 před Kristem; posmrtná emise

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 24) / hrozen (mimo mincovní plochu)

Lit.: *Price 1991*, 300, jako č. 2318 a 2320, jako Pl. CXXXIII:2318 – neznámá varianta.

Ex.: *Kurz 1994*, 114, č. 24.

84. 4,121 g; 19,5/18,9 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.175; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Mylasa (?)*

AR drachma, asi 310–asi 300 před Kristem; posmrtná emise

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ], vlevo pod rukou monogram (M 25), pod trůnem ΚΛ

Lit.: *Price 1991*, 313, č. 2478.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 87.

85. 4,064 g; 17,1/17,1 mm; 8,5 h (inv. č. H5-26.097; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 310–asi 300 před Kristem; posmrtná emise

Rv.: vpravo svisle ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou monogram (M 26), pod trůnem ΚΗ

Lit.: *Price 1991*, 313, č. 2480, Pl. CXXXIII:2480b.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 89.

86. 4,175 g; 17,9/17,3 mm; 2,5 h (inv. č. H5-26.165; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 300–asi 280 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisele ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 27)
Lit.: *Price 1991*, 314, jako č. 2486 (ale zrcadlově otočený monogram).
Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 90.
87. 4,169 g; 18,7/17,3 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.093; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 300–asi 280 před Kristem; posmrtná emise
Rv.: vpravo svisele ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Y], vlevo pod rukou monogram (M 28)
Lit.: *Price 1991*, 314, č. 2487, Pl. CXXXIII:2487.
Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 86.
88. 3,955 g; 18,3/17,6 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.145; př. č. 13/1932:27)

mincovna: **Sardes**

AR drachma, asi 334–asi 323 před Kristem
Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava
Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisele ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou *kantaros* (S 10b)
Lit.: *Price 1991*, 323, č. 2542, Pl. CXXXIII:2542.
Ex.: *Kurz 1994*, 113, č. 1.
89. 4,073 g; 17,7/17,3 mm; 12 h (inv. č. H5-26.142; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 334–asi 323 před Kristem
Rv.: vpravo svisele ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, vlevo pod rukou hlava doleva s frygickou čapkou (S 27)
Lit.: *Price 1991*, 323, č. 2547, Pl. CXXXIII:2547.
Ex.: *Kurz 1994*, 117, č. 61.
90. 4,261 g; 16,6/16,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.133; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 334–asi 323 před Kristem
Rv.: vpravo svisele ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, pod trůnem růže (S 28)
Lit.: *Price 1991*, 325, č. 2571, Pl. CXXXIV:2571a.
Ex.: *Kurz 1994*, 118, č. 81.
91. 4,105 g; 16,8/17,0 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.089; př. č. 13/1932:27)

mincovna: **neurčená**

AR drachma, po 323 před Kristem; posmrtná emise
Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava
Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisele [ΑΛΕ]ΞΑΝΔ[ΡΟΥ], vlevo pod rukou neidentifikovatelný symbol (S 29)
Lit.: -
Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 91.
92. 4,159 g; 17,2/17,0 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.128; př. č. 13/1932:27)

Filip III. Arrhiadeus (323–317 před Kristem)

mincovna: **Lampsacus**

AR drachma, 323–317 před Kristem
Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava
Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisele ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou symbol ve tvaru S doprava (S 4b), pod trůnem monogram (M 1)
Lit.: *Price 1991*, 213, č. P15, Pl. CXXXVII:P15b.
Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 94.
93. 4,158 g; 17,2/17,9 mm; 7,5 h (inv. č. H5-26.189; př. č. 13/1932:28)

AR drachma, 323–317 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou symbol ve tvaru S doprava (S 4b) / monogram (M 1)

Lit.: *Price 1991*, 214, č. P16.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 95.

94. 4,062 g; 17,0/17,5 mm; 2 h (inv. č. H5-26.187; př. č. 13/1932:28)

mincovna: *Abydus* (?)

AR drachma, 323–317 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 29), pod trůnem noha koně (S 19b)

Lit.: *Price 1991*, 228, č. P26.

Ex.: *Kurz 1994*, 120, č. 100.

95. 4,176 g; 17,8/17,6 mm; 8,5 h (inv. č. H5-26.185; př. č. 13/1932:28)

mincovna: „*Colophon*“

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou lyra (S 30), pod trůnem A

Lit.: *Price 1991*, 251, č. P44, Pl. CXXXVII:P44.

Ex.: *Kurz 1994*, 120, č. 101.

96. 4,174 g; 16,3/16,6 mm; 11,5 h (inv. č. H5-26.184; př. č. 13/1932:28)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 11b)

Lit.: *Price 1991*, 251, č. P46, Pl. CXXXVII:P46a.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 96.

97. 4,314 g; 16,2/16,9 mm; 11 h (inv. č. H5-26.186; př. č. 13/1932:28)

-, Rv.: vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 11b)

Lit.: *Price 1991*, 251, č. P46, Pl. CXXXVII:P46a.

Ex.: *Kurz 1994*, 116, č. 43.

98. 4,222 g; 16,6/16,2 mm; 11 h (inv. č. H5-26.177; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 11b), pod trůnem B

Lit.: *Price 1991*, 251, č. P48, Pl. CXXXVII:P48d.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 97.

99. 3,984 g; 16,6/16,9 mm; 12 h (inv. č. H5-26.113; př. č. 13/1932:27)

mincovna: *Magnesia ad Meandrum*

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou monogram (M 18)

Lit.: *Price 1991*, 267, č. P56, Pl. CXXXVIII:P56a.

Ex.: *Kurz 1994*, 120, č. 102.

100. 4,125 g; 16,3/15,8 mm; 12 h (inv. č. H5-26.137; př. č. 13/1932:28)

mincovna: **Sardes**

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou včela (S 31), pod trůnem TI

Lit.: *Price 1991*, 331, č. P101, Pl. CXXXVIII:P101.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 99.

101. 4,224 g; 16,5/16,1 mm; 12 h; krusty (inv. č. H5-26.126; př. č. 13/1932:27)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou včela (S 31) / TI

Lit.: *Price 1991*, 331, č. P103.

Ex.: *Kurz 1994*, 120, č. 103.

102. 4,213 g; 16,7/17,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.190; př. č. 13/1932:28)

AR drachma, asi 323–asi 319 před Kristem

Rv.: vpravo svisle ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ, vlevo pod rukou pochodeň (S 18b), pod trůnem monogram (M 30)

Lit.: *Price 1991*, 332, č. P110, Pl. CXXXVIII:P110a.

Ex.: *Kurz 1994*, 119, č. 98.

103. 4,157 g; 17,2/17,2 mm; 0,5 h (inv. č. H5-26.188; př. č. 13/1932:28)

Trákie, království, **Lysimachos** (323–281 před Kristem)

mincovna: „**Colophon**“

AR drachma, asi 301–asi 297 před Kristem (napodobenina Alexandra III.)

Av.: hlava mladého Herakla ve lví kůži doprava

Rv.: sedící Zeus doleva držící svislé žezlo a orla, vpravo svisle ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ, v ex. ΒΑΣΙΛΕΟΣ, vlevo pod rukou půlený lev doleva (S 7c) / Φ, pod trůnem pentagram (S 21)

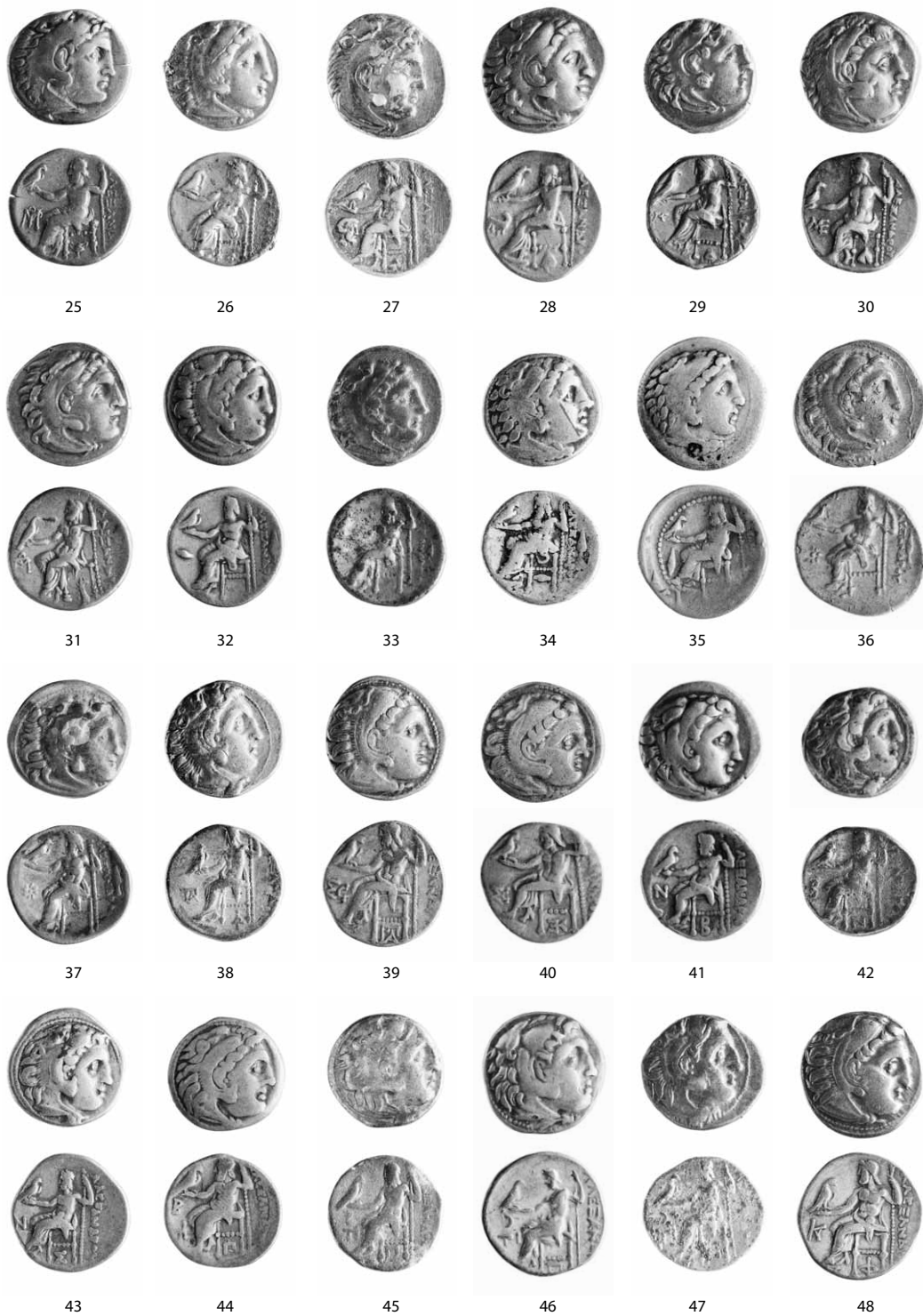
Lit.: *Thompson 1968*, 175, č. 127, Pl. 19:127; *Price 1991*, 258, č. L27, Pl. CXL:L27a.

Ex.: *Kurz 1994*, 120, č. 104.

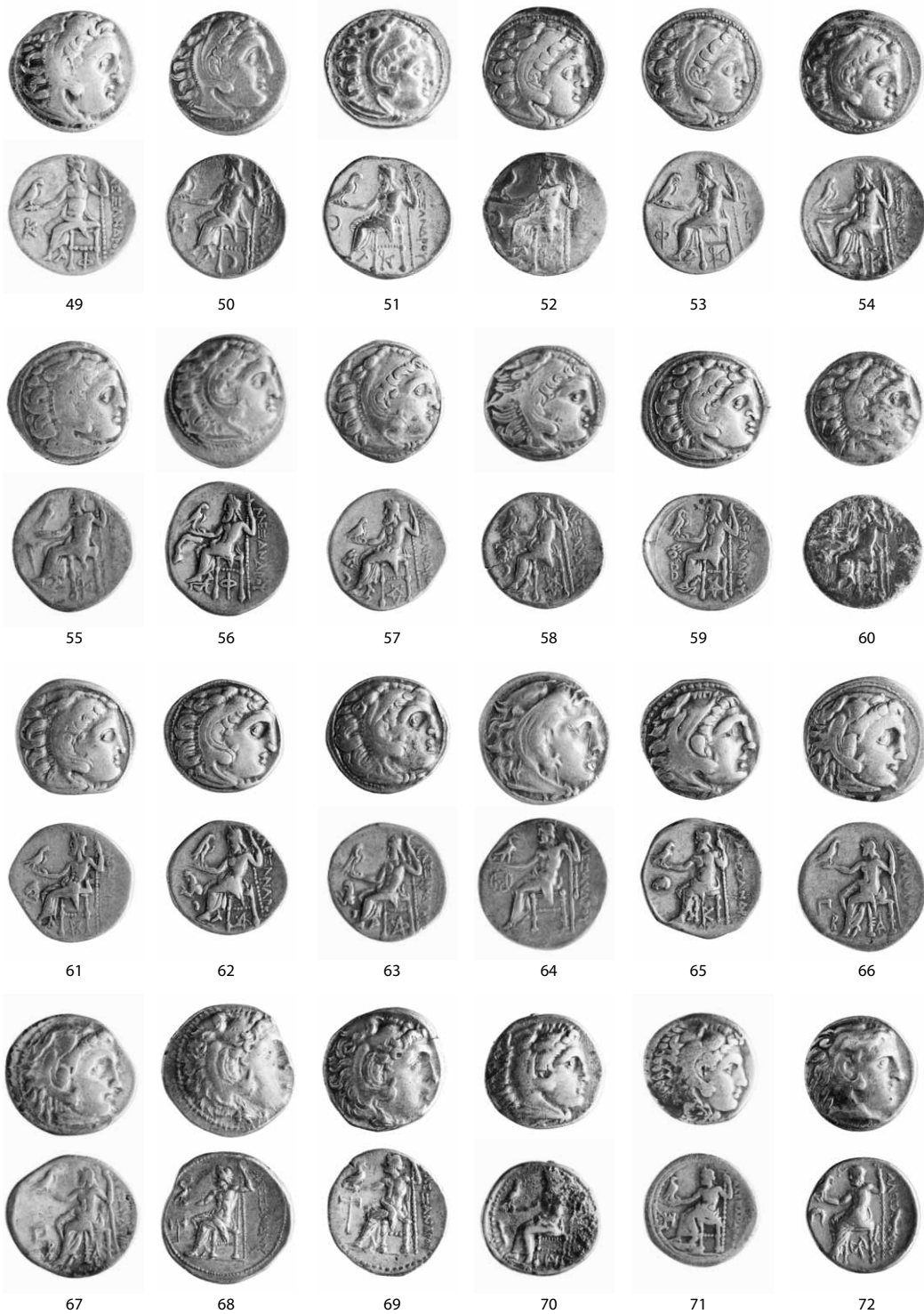
104. 3,905 g; 18,4/18,0 mm; 12 h (inv. č. H5-26.111; př. č. 13/1932:27)

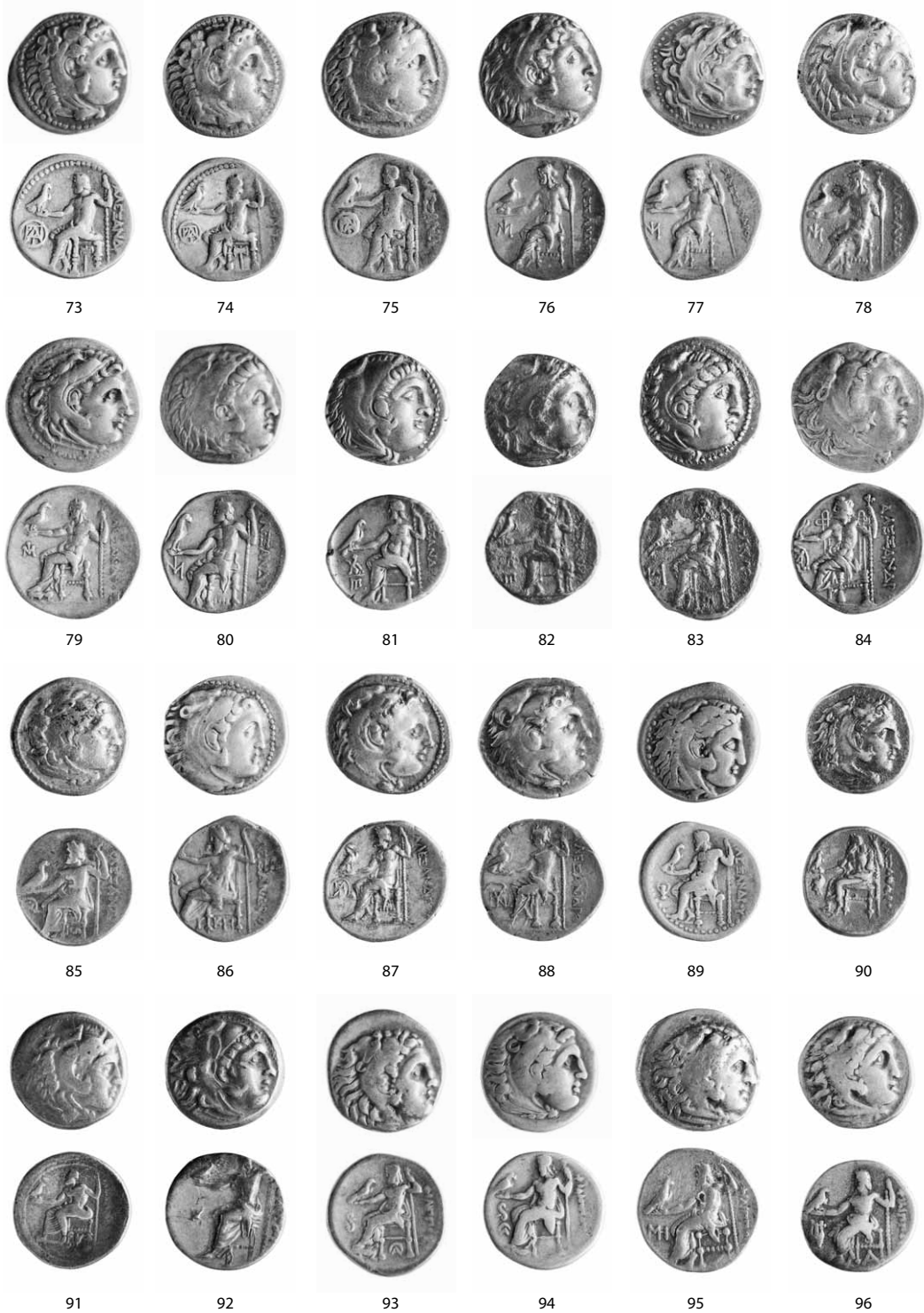
Obr. 3a. Depot „Zapletal“ - čísla odpovídají katalogu (1:1; foto J. Vaněk).

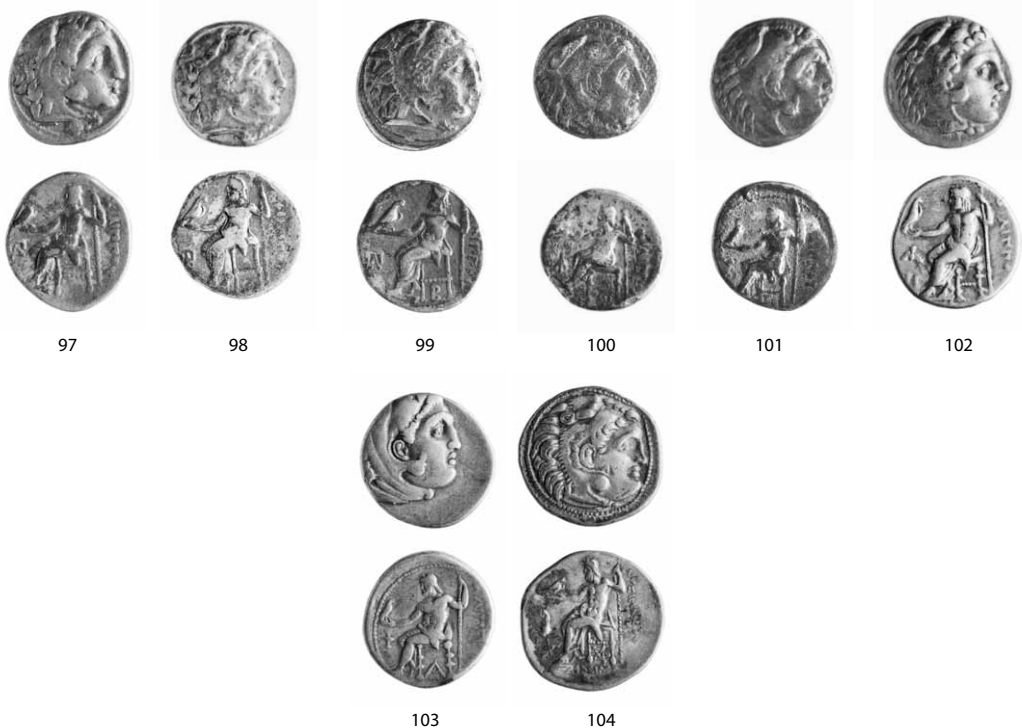
Obr. 3b. Depot „Zapletal“ - čísla odpovídají katalogu (1:1; foto J. Vaněk).

Obr. 3c. Depot „Zapletal“ - čísla odpovídají katalogu (1:1; foto J. Vaněk).

Obr. 3d. Depot „Zapletal“ - čísla odpovídají katalogu (1:1; foto J. Vaněk).

Obr. 3e. Depot „Zapletal“ - čísla odpovídají katalogu (1:1; foto J. Vaněk).

Zhodnocení souboru

Sledovaný depot tvoří celkem 104 mincí, přičemž původně však bylo v NM zapsáno 126 ražeb – tedy 22 drachem již dnes nelze identifikovat.⁶ Naprostá absence náleзовých okolností do značné míry znemožňuje přesnější charakteristiku náleзовého celku. Rovněž nevíme, zda se do NM depot dostal celý či jen jeho část. Nemáme také žádnou informaci o případném obalu, ve kterém mohl být nález uložen. Pouze hypoteticky lze předpokládat, že mincí mohlo být původně nalezeno více a nelze dokonce vyloučit, že mezi nimi mohly být zastoupeny i jiné nominály – v úvahu přicházejí především tetradrachmy. Nepochybně však jde skutečně o autentický náleзовý celek, což potvrzuje samo složení nálezů a také povrchové krusty na některých ražbách (12 ks).⁷ Hypoteticky mohlo jít o kusy, které se dostaly do přímého kontaktu s půdním prostředím – lze si představit rozbitou nádobu či obal z organické hmoty. Všechny tyto úvahy je však nutné vnímat pouze jako teoretické možnosti.

Dochované mince tvoří výhradně drachmy se jménem makedonského krále Alexandra III. (92 ks) a Filipa III. (11 ks), jedním exemplářem je zastoupena drachma se jménem tráckého krále Lysimacha (č. 104). Ve všech případech jde ale o drachmy jediného typu, tedy drachmy s hlavou Herakla ve lví kůži na líci a obrazem sedícího Dia držícího orla na rubu. U mincí Alexandra III. jde však ve většině případů o emise ražené až po jeho smrti.

Mincovníctví Alexandra III., resp. produkce mincí s jeho jménem, je velice obsáhlá a značně komplikovaná. Nejnovější souhrnné zpracování pochází z roku 1991, kdy byla zveřejněna monografie (*Price 1991*) vycházející především ze sbírky Britského muzea. Expanze Alexandra III. vytvořila rozsáhlou říši a jejím numismatickým odkazem je produkce ikonograficky unifikovaných zlatých statérů, stříbrných tetradrachem a drachem. Statéry a velmi vzácné 2statéry nesou obraz hlavy Athény v korintské přilbě na líci

6 Byly zřejmě rozraženy do tzv. systematické sbírky a nelze je již zpětně vyčlenit.

7 Mince č. 9, 14, 26, 33, 42, 45, 47, 60, 70, 81, 83 a 101.

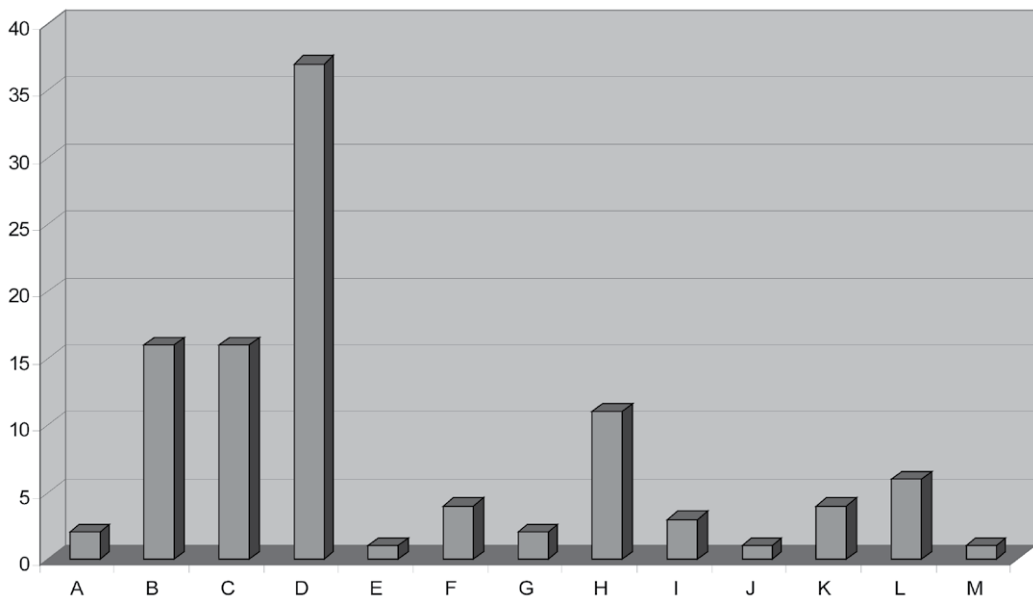
a stojící Niké na rubu (*Price 1991*, Pl. I–XIV). Masově produkované tetradrachmy nesou taktéž jednotný obraz – hlavu mladého Herakla ve lví kůži doprava na líci a sedícího Dia doleva držícího svíslé žezlo a orla na rubní straně (*Price 1991*, Pl. XVIII–CXV). Ikonograficky identické jsou také didrachmy (ražené jen velmi omezeně) a drachmy (*Price 1991*, Pl. CXXI–CXXXVI). Uvedené typy mincí byly raženy v desítkách mincoven a to po velmi dlouhou dobu (přehled: *Price 1991*, 72–79). Nejmladší napodobeniny tetradrachem se jménem Alexandra III. byly v Messembrii a Odessu raženy až do 70.–60. let 1. století před Kristem (*Price 1991*, 79). Dlouhodobá produkce mincí s Alexandrovým jménem je nepochybně odrazem mimořádné obchodní oblíbenosti těchto zlatých i stříbrných nominálů. Tato skutečnost však způsobuje také komplikace při třídění a interpretaci těchto ražeb. Jejich emitenty totiž byli např. makedonští králové po Alexandrově smrti. Zatímco Filip III. alespoň část jím emitované produkce označoval svým jménem (*Price 1991*, Pl. XV–XVI, CXVI–CXX, CXXXVII–CXXXIX), další makedonští panovníci razili alexandrovské typy jen s Alexandrovým jménem. Paralelně však emitovali také své vlastní ikonograficky zcela odlišné mince. Stejný model registrujeme také u mincovní produkce tráckého krále Lysimacha. Je zjevné, že produkce stříbrných ražeb se jménem Alexandra III. nebo s jeho ikonografií, byla motivována především oblibou těchto nominálů na trzích řeckého světa. Z pohledu numismatické systematiky je však dnes téměř nemožné identifikovat, kdo byl vlastně skutečným emitentem posmrtných emisí. Velmi zásadní je např. otázka, kde leží hranice mezi makedonskými královskými ražbami a emisemi produkovanými již plně v režii řeckých helénistických měst. K této na prvý pohled nezfetelné změně dochází v průběhu 3. století před Kristem.

Tab. 1. Depot „Zapletal“ – mincovny zastoupené v nálezu.

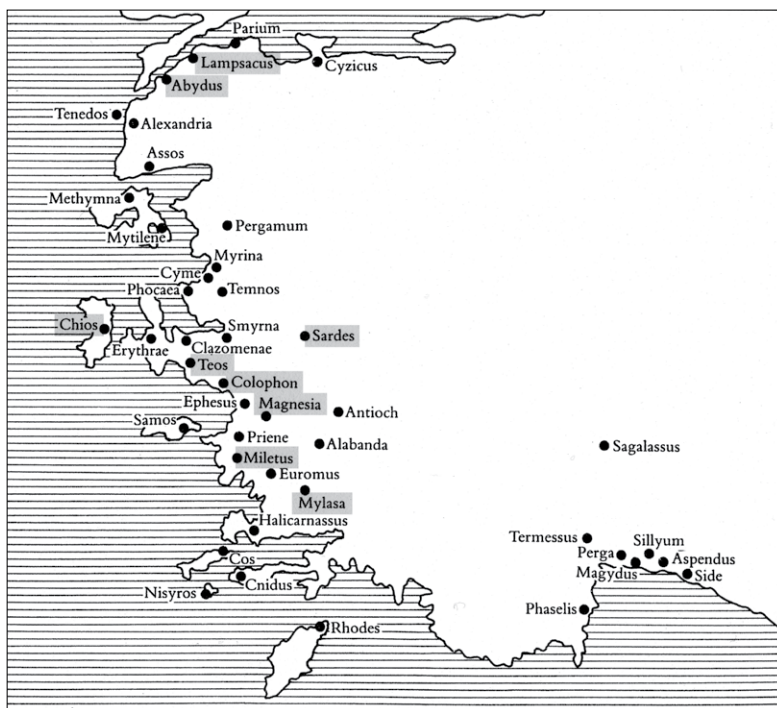
		č.	Σ
A	<i>Řecko/Makedonie</i>	1–2	2
B	<i>Lampsacus</i>	3–16, 93–94	16
C	<i>Abydus (?)</i>	17–31, 95	16
D	<i>„Colophon“</i>	32–63, 96–99, 104	37
E	<i>Erythrae</i>	64	1
F	<i>Magnesia ad Meandrum</i>	65–67, 100	4
G	<i>Miletus nebo Mylasa</i>	68–69	2
H	<i>Miletus</i>	70–80	11
I	<i>„Teos“</i>	81–83	3
J	<i>Chios</i>	84	1
K	<i>Mylasa (?)</i>	85–88	4
L	<i>Sardes</i>	89–91, 101–103	6
M	<i>neurčená mincovna</i>	92	1
	Σ		104

Počáteční fázi produkce helénistických řeckých měst velmi dobře ilustruje také zde prezentovaný nálezový soubor, kde je zastoupena řada mincoven (tab. 1). Jediným vodítkem k jejich identifikaci jsou rubní monogramy a symboly (obr. 1–2), ne vždy se však konkrétní mincovnu podařilo již bezpečně rozpoznat (např. *„Colophon“*, *Miletus* nebo *Mylasa*, *„Teos“* či *Mylasa?*). Rozlišení mincoven je výsledkem velmi dlouhodobého numismatického bádání (*Price 1991*).

Kromě dvou mincí makedonské provenience (č. 1–2) jsou ve sledovaném souboru zastoupeny výhradně mincovny ležící při západním pobřeží Malé Asie (tab. 1; obr. 5), ve kterých byly masově raženy především drachmy (*Price 1991*, 208–209). U mincí s Alexandrovým jménem zastoupených v nálezu jde ve většině případů (tab. 2) o posmrtné emise. Tyto ražby tedy vznikly až v průběhu vlády Alexandrových nástupců a je otázka, do jaké míry jde o produkci již v režii maloasijských městských komunit. Nejpočetněji jsou v nálezu zastoupeny (tab. 1; obr. 4) ražby nejisté lokalizovatelné mincovny označované jako *„Colophon“*. Méně intenzivně jsou zde zastoupeny také mincovny *Lampsacus*, *Abydus (?)* a *Miletus*. Ostatní mincovny jsou zde reprezentovány pouze jednotlivými kusy (tab. 1; obr. 4). Podobnou strukturu vykazují také ražby se jménem Filipa III. Právě maloasijský původ mincí obsažených v nálezu odkazuje k tomuto regionu nebo k Trákii jako k oblastem, kde byl sledovaný nález akumulován a zřejmě i ukryt.

Obr. 4. Grafické znázornění početního zastoupení mincoven v depotu "Zapletal" (vlevo počet kusů) – A. Řecko/Makedonie – neurčená mincovna, B. *Lampsacus*, C. *Abydus* (?), D. „*Colophon*“, E. *Erythrae*, F. *Magnesia ad Meandrum*, G. *Miletus* nebo *Mylasa*, H. *Miletus*, I. „*Teos*“, J. *Chios*, K. *Mylasa* (?), L. *Sardes*, M. neurčená mincovna.

Obr. 5. Mapa maloasijských mincoven produkujících mince se jménem Alexandra III. Šedě jsou zvýrazněny mincovny zastoupené v depotu "Zapletal" (upraveno podle: Price 1991).

Tab. 2. Depot „Zapletal“: chronologické rozložení mincí v nálezu.

Č.	334–323	323–317	319–305	310–300	301–295	310–275	295–275	?	Σ
Alexander III.									
<i>Řecko/Makedonie</i>	1–2					2			2
<i>Lampsacus</i>	3–16	1	2		10	1			14
<i>Abydus (?)</i>	17–31	2			12	1			15
„Colophon“	32–63		6	3	16	7			32
<i>Erythrae</i>	64						1		1
<i>Magnesia ad Meandrum</i>	65–67	1		2					3
<i>Miletus nebo Mylasa</i>	68–69					2			2
<i>Miletus</i>	70–80	2				1	8		11
„Teos“	81–83				3				3
<i>Chios</i>	84						1		1
<i>Mylasa (?)</i>	85–88			2		2			4
<i>Sardes</i>	89–91	3							3
<i>Neurčená mincovna</i>	92							1	1
Philip III. Arrhiadeus									
<i>Lampsacus</i>	93–94		2						2
<i>Abydus (?)</i>	95		1						1
„Colophon“	96–99		4						4
<i>Magnesia ad Meandrum</i>	100		1						1
<i>Sardes</i>	101–103		3						3
Lysimachos									
„Colophon“	104					1			1
Σ		9	19	5	43	11	6	10	1 104

Detailní typologická analýza sledovaného souboru umožnila identifikaci několika mincí se jménem Alexandra III., jejichž existence není dosud v literatuře registrována (obr. 6). Prvou z těchto ražeb je drachma č. 16, která má na rubu vlevo pod rukou Dia symbol delfína doleva (S 6) a půleného lva doleva (S 7a) a pod trůnem monogram (M 3). M. J. Price (1991, 219) tuto kombinaci značek neuvádí – jde tedy o doposud neregistrovanou variantu, kterou lze připsat mincovně *Lampsacus* a datovat ji do rozmezí let 301–296 před Kristem. K této atribuci vedou jednoznačné analogie – symbol delfína doleva a půleného lva doleva je znám (Price 1991, č. 1438 a 1440), avšak vždy s jiným symbolem pod trůnem. Monogram M 3 pod trůnem je registrován u řady variant z této mincovny ražených v letech 310–301 před Kristem (Price 1991, č. 1396–1398, 1411–1411A). Objevuje se však i v období 301–296 před Kristem, kdy je na místě delfína půlený Pegas doleva (Price 1991, č. 1443). Právě tato varianta je sledované minci nejbližší a lze předpokládat i její shodnou dataci.

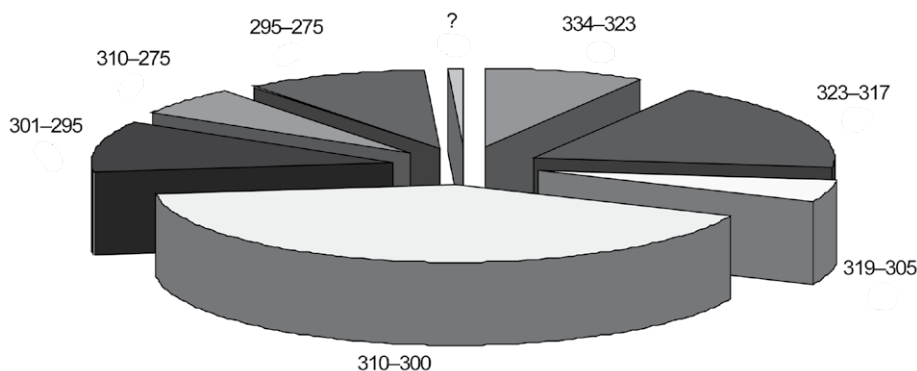

Obr. 6. Neregistrované varianty drachem z depotu „Zapletal“ – čísla odpovídají katalogu (zvětšeno; foto J. Vaněk).

Druhou doposud neregistrovanou mincí je drachma č. 65. Na rubu vlevo pod rukou Dia nese beraní hlavu doleva (S 22) a pod trůnem monogram K (M 16c). Hlava berana doleva umístěná vlevo pod rukou se objevuje u varianty Price (1991) č. 1922 a 1930 (vždy ale navíc s monogramem dole). Monogram M 16c pod trůnem je doložen u varianty Price (1991) č. 1933 (ale navíc s kopím vpravo). Na základě uvedených analogií lze nově registrovanou variantu drachmy přiřadit mincovně *Magnesia ad Meandrum* a datovat ji do období asi 325–asi 323 před Kristem.

Třetí neregistrovaná ražba (č. 84) vznikla v mincovně *Chios* v rozmezí let asi 290–asi 275 před Kristem. Odlišnost spočívá v monogramu vlevo pod rukou Dia – nejbližší jsou mu monogramy u drachem typu Price (1991) č. 2318 a 2320.

Poslední nepublikovaná varianta (č. 87) vznikla zřejmě v mincovně *Mylasa* (?) a to v období asi 300–asi 280 před Kristem. Odlišnost spočívá opět v monogramu vlevo pod rukou Dia, který je oproti publikovanému exempláři (Price 1991, č. 2486) zrcadlově otočen.

Obr. 7. Grafické znázornění chronologických skupin období ražby drachem zastoupených v depotu „Zapletal“ (bez ohledu na panovníka a mincovny).

Stanovení doby uložení sledovaného nálezu vychází přirozeně pouze z jeho dochované části. Přesto jde již o dosti reprezentativní vzorek, na jehož základě je možné s určitou pravděpodobností dobu uložení stanovit (tab. 2). Datování se opírá o časové horizonty ražby jednotlivých mincí – ty nejnověji definoval M. J. Price (1991). Jen malá část souboru (9 ks) vznikla ještě za života Alexandra III. Nejvíce ražeb v nálezu pochází z rozmezí let 310–300 před Kristem (43 ks – tab. 2; obr. 7). Pro datování doby ukrytí nálezu jsou ovšem důležité nejmladší v souboru zastoupené mince – z mincoven *Erythrae*, *Miletus* a *Chios* pochází celkem deset drachem ražených v rozmezí let 295/290 až 275 před Kristem (tab. 2). Je tedy jisté, že k uložení pokladu muselo dojít nejdříve po roce 295/290 před Kristem – v úvahu přicházejí především 80. či 70. léta 3. století před Kristem. Protože neznáme nálezový kontext, je obtížné říci více. Hypoteticky lze uvažovat o neklidném období 70. let 3. století před Kristem, kdy zvláště území Trákie zasáhlo tažení Keltů směřující dále do Řecka (např. *Oliva 1995*, 136–141). Spojení sledovaného nálezu s uvedeným tažením je však nutné považovat pouze za pracovní hypotézu bez možnosti jejího ověření a přirozeně stejně pravděpodobné jsou i možnosti zcela nesouvisející s těmito historickými událostmi.

Závěrem tohoto příspěvku je vhodné připomenout, že především z oblasti Trákie známe řadu analogických depotů obsahujících drachmy se jménem Alexandra III. Tyto nálezy ilustrují intenzivní pronikání alexandrovských mincí do tráckého prostředí. Z obce Žitnica (Bulharsko) je registrován depot asi 2 kg Alexandrových drachem (*IGCH*, 106–107, č. 794). Ze vsi Bysine je uváděn depot 43 mincí s převahou maloasijských drachem se jménem Alexandra III. a Filipa III. (*IGCH*, 112, č. 850). Drachmy Alexandra III. a Lysimacha v neznámém počtu exemplářů byly zastoupeny také mezi asi 100 mincemi v hromadném nálezu v Plovdivu (*IGCH*, 115, č. 869). Velmi blízkou analogii ke sledovanému nálezu představuje poklad 552 mincí z areálu starověkého města Pistiros, objevený při archeologickém výzkumu. Tento nález obsahoval dva statéry, terdrachmy (Alexander III., Lysimachos a Seleukovci) a především drachmy se jménem Alexandra III. Souborně zatím nebyl zatím podrobně publikován,

jeho ukrytí je však spojováno s keltským tažením do Trákie v letech 279/278 před Kristem (*Bouzek – Domaradzka 2007*, 258, Pl. 60). Depot z Pistiru zároveň naznačuje, že i soubor „Zapletal“ mohl obsahovat také tetradrachmy, ověřit to však již nelze. V každém případě je však nález „Zapletal“ v rámci sbírkového fondu NM významný a jeho podrobná publikace přispívá ke zmapování řeckých mincí ve sbírkách na území České republiky.

Literatura

- Bouzek, J. – Domaradzka, L. 2007*: Emporion Pistiros between greater powers (ca. 450–278 B. C.): an attempt to sketch its History. In: Bouzek, J. – Domaradzka, L. – Archibald, Z. H. (ed.): Pistiros III. Excavations and studies, 254–263.
- Coin Hoards 10*: Hoover, O. – Meadows, A. – Wartenberg, U. (ed.) 2010: Coin Hoards. Volume X. Greek Hoards. New York.
- Kurz, K. 1992*: Die griechischen Fundmünzen aus der numismatischen Sammlung des Nationalmuseums in Prag (1). Listy filologické 115, 110–114.
- 1994: Die griechischen Fundmünzen aus der numismatischen Sammlung des Nationalmuseums in Prag (2). Eirene 30, 108–122.
- IGCH*: Thompson, M. – Morkholm, O. – Kraay, C. M. (ed.) 1973: An Inventory of Greek Coin Hoards. New York.
- Müller, L. 1855*: Numismatique d'Alexandre le Grand. Suivie d'un appendice contenant les Monnaies de Philippe II et III. Planches et tables. Copenhague.
- Oliva, P. 1995*: Řecko mezi Makedonií a Římem. Praha.
- Price, M. J. 1991*: The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus. A British Museum Catalog. Zurich – London.
- SNG Cop. 7*: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Volume 7. Thrace. Part II. Copenhagen 1943.
- SNG Cop. 9*: Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals Danish National Museum. Volume 9. Macedonia. Part II. Alexander I–Alexander III. Copenhagen 1943.
- Thompson, M. 1968*: The Mints of Lysimachos. In: Kraay, C. M. – Jenkins, G. K. (ed.): Essay in Greek Coinage presented to Stanley Robinson. Oxford, 163–182.

Summary

Jiří Militký, The ‘Zapletal’ hoard: *Drachms* of Alexander III, Philip III and Lysimachos from the coin group of an unknown provenance.

There is an interesting group of the Greek coins preserved in the numismatic department of the National Museum in Prague, originally a hoard very likely. The coins were purchased for the museum from František Zapletal in 1932. As precisely mentioned in the accession book – they came from ‘one hoard’. Unfortunately, the locality has not been recorded, and it is probable, that even the owner has not known that. There are 112 *drachms* struck under Alexander III and 14 *drachms* struck under Philip III registered in the accession book. However, all coins cannot be identified these days. K. Kurz – the long-term curator of the ancient part of the collection – could connect only 104 *drachms* with that group (inv. nos. H5-26,087–26,190). All remaining coins have been either redistributed in the systematic collection without any clear possibility of re-identification or they are missing these days.

Because of the simple fact, that it is one of few hoards of the Greek coins in the Czech museums, it is necessary to study that in detail, although it has been already published in a brief form (*Kurz 1994*, 113–120, no. IV). Previously published description of the coins differ from the present-day knowledge, that is why the coins are published here anew.

Absence of the finding localities in the case of the Greek coin finds seems to be a frequent phenomenon. Many hoards are documented in a moment when the coins are sold in the numismatic trade. Based on the hoard content, it is possible to speculate that the hoard could come from the territory of the present-day Bulgaria or Turkey very likely, i.e. from the ancient Thracia or the western part of Asia Minor respectively.

Four *drachms* with the name of Alexander III have not been published up to date (Fig. 5). The first of them (no. 16) has the following modifications on its reverse: dolphin symbol to left below hand of Zeus on left (S 6), plus half-lion symbol to left (S 7a) and monogram below throne (M 3). M. J. Price (1991, 219) has not published such combination of marks – it is an unregistered variety, possibly struck in the Lampsacus mint and dated back to 301–296 BC. There are clear analogies for that attribution – dolphin symbol to left and half-lion symbol to left are known (Price 1991, nos. 1438 and 1440), but always with different symbols below throne. The M 3 monogram is registered for many varieties of that mint produced in 310–301 BC (Price 1991, nos. 1396–1398, 1411–1411A). It is also known for the period of 301–296 BC with half-Pegasus symbol to left instead of dolphin (Price 1991, no. 1443). The mentioned variety is very close to the listed coin, and it is possible to anticipate the same dating.

The second unpublished coin (no. 65) has the following modifications on its reverse: ram head symbol to left below hand of Zeus on left (S 22) and ‘K’ monogram below throne (M 16c). The ram head symbol in the mentioned position is registered in the case of the varieties published by Price under nos. 1922 and 1930 (always with additional monogram below). The monogram below throne (M 16c) is listed by Price under no. 1933 (but with additional spear to right). Based on the mentioned analogies, the newly registered variety of *drachm* could be attributed to the Magnesia ad Meandrum mint and dated back to the period of about 325–323 BC. The third unpublished coin (no. 84) was struck in the Chios mint in about 290–275 BC. There is a difference in form of monogram on left, below hand of Zeus – the analogically closest monograms are listed by Price under nos. 2318 and 2320. The last unpublished variety (no. 87) was produced apparently in the Mylasa (?) mint sometime between 300 BC and 280 BC. Again, there is a difference in form of monogram on left, below hand of Zeus, but its appearance is retrograde compared to the specimen published by Price (Price 1991, no. 2486). The latest issues present in the hoard (ten *drachms* struck in 295/290–275 BC) are very important for dating of their burial. The hoard was buried after 295/290 BC at the earliest – the 280s BC or 270s BC are very probable.

English summary by V. Novák

K TECHNIKE A TECHNOLOGII V KELTSKOM MINCOVNÍCTVE – NÁLEZY ZO SLOVENSKA

Eva KOLNÍKOVÁ

Abstract – Contribution to the technique and technology of the Celtic coinage – finds from Slovakia.

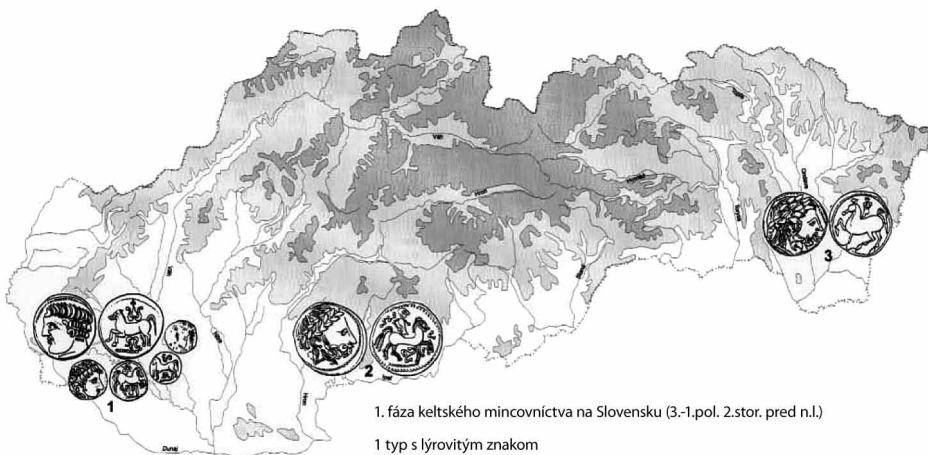
In Slovakia, in spite of the significant appearance of the Celtic coins, only very little objects are at the disposal, which can explain the technique and technology of the Celtic coin production in a certain find spot – there are 18 of them. The largest number of the probable coin production places was registered in the south-west Slovakia. Some places with finds are situated in north Slovakia and in north-west Slovakia. Together with coins, some objects which could be connected with the coin production are registered there. Comparison of the Slovak and foreign objects connected with the coin striking process (Bohemia, Moravia, Hungary, Austria, Germany, Poland, Ukraine, Romania) can help to complete information about technical and technological methods used in the Celtic coinage.

 The Celts, coins, processing of precious metals, melting pots / sheets, striking of coins

Úvod

Na Slovensku sú zaznamenané početné nálezy keltských mincí (Ondrouch 1964; Kolníková 2008), no aj napriek tomu dlho nebol známy žiadny doklad o technike ich razby a o zaužívaných technologických procesoch. Na tomto území, v posledných štyroch storočiach pred zmenou letopočtu osídlenom Keltmi a príbuznými kmeňmi (Pieta 2008, 18–31), mincovníctvo bolo značne roztrieštené, nejednotné. Na juhu Slovenska v staršej etape (cca od stredy 3. do stredy 2. stor. pred Kr.) dominovali tetradrachmy typov Bátovce a Levice, na juhozápade tetradrachmy, drachmy a oboly s lýrovitým znakom, na východe typ Ptičie. V mladšej etape (od stredy 2. do stredy 1. stor. pred Kr., resp. ešte aj v 2. pol. 1. stor.) na juhozápade sa rozvíjalo mincovníctvo bratislavského oppida (statéry a drobné zlaté nominále, tetradrachmy, didrachmy, drachmy s nápismi typu BIATEC), na severnom a severozápadnom Slovensku, v oblastiach s púchovskou kultúrou, sa razili strieborné mince, typy Veľký Bysterec, Spiš, Hrabušice a medené drachmy typ Liptovská Mara. Na strednom Považí to boli zlaté tzv. lopatkovité statéry, tetradrachmy nitrianskeho typu, ako aj napodobeniny bójskych mincí – typy mušľovitý a Divinka. Na severo- a juhovýchodnom Slovensku sa koncentruje výskyt drobných mincí typu Zemplín. Poslednú etapu keltského mincovníctva, po stredy 1. stor. pred n. l., charakterizujú oboly s obrazom koňa, označované aj ako typ Karlstein (Kolníková 1993, 248–255). Okrem týchto hlavných, dosiaľ evidovaných oblastí mincovej razby (obr. 1:1–2), objavujú sa tu aj rôzne nové typy mincí (Fröhlich 2012; Kolníková –Ručka, v tlači; Ručka, v tlači). Ich opakovaný výskyt môže v budúcnosti podstatne rozšíriť uvedený počet mincových stredísk (Kolníková 1993, 248–255).

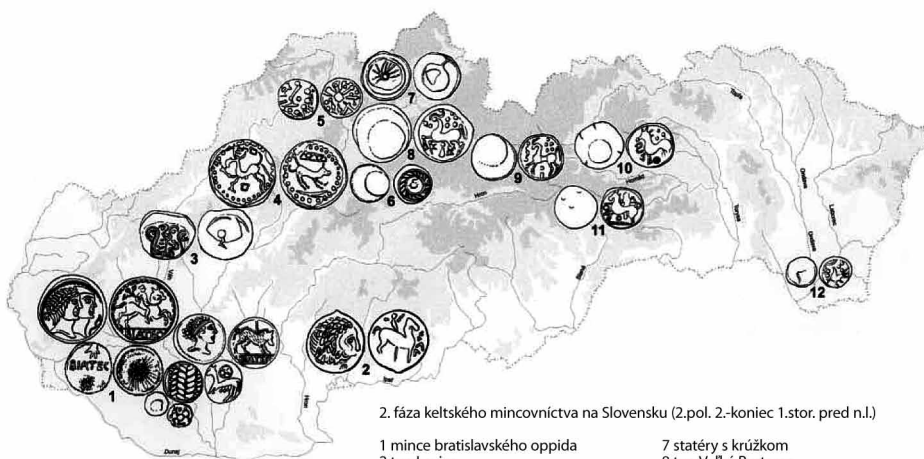
Podobný obraz nejednotného mincovníctva poskytujú aj nálezy mincí zo susedného keltského sveta – napr. z územia dnešného Rumunska (Preda 1973), Srbska (Popović 1987), Maďarska (Torbágyi 1997, 7–17), Rakúska (Göbl 1992, 3–24; Dembski 1972, 37–73; Dembski 2002, 41–46), Česka (Militký 2008, 122–128), Moravy (Kolníková 1998a, 21–33; Kolníková 2007, 437–462), Poľska (Woźniak 1967, 201–231; Woźniak 1984, 478–483) a Zakarpatskej Ukrajiny (Kolníková 2002, 99–115; Kolníková – Kotigoroško 2008, 125–134). Hospodársko-politické centrá tu razili mince rôznej kvality, s rôznorodou ikonografiou a s nerovnakými metrologickými parametrami. Z uvedených dôvodov treba počítať aj s rôznymi technickými a technologickými procesmi uplatňovanými pri ich razbe. V konečnom dôsledku to vyplýva priamo z rozdielnych mincí. Napriek tomu treba predpokladať, že určité základné postupy predsa len boli rovnaké alebo podobné. V centrálnych remeselníckych dielňach ich uplatňovali miestni majstri alebo ich od centra k centru sprostredkovali mobilní minciari, zrejme nielen domáci, ale aj cudzieho (gréckeho, rímskeho, galského) pôvodu.

1. fáza keltského mincovníctva na Slovensku (3.-1.pol. 2.stor. pred n.l.)

- 1 typ s lýrovitým znakom
- 2 typ Bátorce
- 3 typ Ptíče

A

2. fáza keltského mincovníctva na Slovensku (2.pol. 2.-koniec 1.stor. pred n.l.)

1 mince bratislavského oppida	7 statéry s krúžkom
2 typ Levice	8 typ Veľký Bysterec
3 lopatkovité statéry	9 typ Liptovská Mara
4 typ Nitra	10 typ Spiš
5 typ Divinka	11 typ Hrabušice
6 typ Folkušová	12 typ Zemplín

B

Obr. 1A-B. Strediská razby keltských mincí na Slovensku.

Doklady o technike a technológii razby

Riešeniú problémov súvisiacich s technikou a technológiou razby keltských mincí v stredoeurópskom priestore numizmatika už dlhú dobu venuje zvýšenú pozornosť. Hľadá pritom oporu v doterajších nálezoch, ako sú:

- ingoty a iné formy (kúsky sekaného kovu, kovové zvitky) kovových polotovarov určených k razbe,
- kovové zliatky,
- tégly na spracovanie kovu,
- hlinené formy na odlievanie mincových kotúčikov,
- rôzne formy skúšky razidla,
- razidlá a nástroje na ich zhotovenie (patrice, punce),
- iné doklady (nákovy, dúchadlá, pilníky, váhy).

Takéto doklady (k tomu aj: *Winter 1999*, 53) sa však v archeologických nálezoch, na rozdiel od samých mincí, vyskytujú celkom zriedkavo. Zintenzívnením archeologických vykopávok sa postupne ich počet do tej miery rozrástol, že umožní vytvárať predstavu nielen o tom, aké mince a v ktorých častiach strednej Európy Kelti razili, ale aj akú pritom používali techniku a ako prebiehali príslušné technologické procesy.

Charakteristika a prehľad nálezov

Ingoty, zlato, striebro, meď určitej hmotnosti, veľkosti a rýdzosti, kov sformovaný do tvaru tehiel, platní, tyčí, prútov, bochníkov, určený na ďalšie spracovanie v keltských remeselníckych dielňach, teda aj na razbu mincí.¹ Funkciu ingotov v mincovej razbe naznačuje najmä ich výskyt v sprievode mincí, resp. výskyt na náleziskách, kde sa predpokladá mincová dielňa. Také sú napr. nálezy ingotov z významného dolnorakúskeho keltského centra Roseldorf² (*Dembski 2009*, 92–93, obr. B-12–13), zaznamenané sú aj na iných dolnorakúskych náleziskách (*Dembski 1994*, 72; *Dembski 1995b*, 67). Zlaté a strieborné ingoty sa tiež vyskytli v moravskom keltskom centre Némčice (*Kolníková*, v tlači, obr. 82; *Fröhlich*, v tlači a), evidujú sa aj na českých náleziskách (*Venclová et al. 2008*, 74, obr. 37:5–6). Súbor 483 bójskych mušľovitých statérov z bavorského keltského oppida Manching obsahoval zlatý ingot v tvare bochníka s hmotnosťou 217 g (*Ziegeus 2000*, 381). Predpokladá sa, že ak statér vážil okolo 7 g, hmotnosť ingotu zodpovedá približne tridsiatim exemplárom. Naznačuje to funkciu ingotu nielen ako zdroja zlata k mincovej razbe, ale v tomto prípade aj ako platobného prostriedku pri obchodných transakciách väčšieho rozsahu (*Militký 2008*, 126).

Niektoré ingoty nesú na jednej alebo na oboch stranách stopy odseknutia určitej časti potrebnej k použitiu. Dnes nemožno zistiť, aká časť z takéhoto ingotu chýba, aká teda bola jeho pôvodná, azda aj predpísaná hmotnosť (*Dembski 2009*, 93). Ingoty v podobe tenkého zlatého drôtu, aké boli objavené v Roseldorfe a ich priemer zodpovedá veľkosti kotúčika na 1/24-statéra (*Dembski 2009*, 96) naznačujú, že boli určené k razbe mincí.

Zaujímavý ingot, údajný nález z Peštianskej župy na území Maďarska, predstavuje plochý strieborný predmet so zaoblenými koncami (hrúbka 1 mm, šírka 8 mm, dĺžka 30 mm, hmotnosť 4,45 g), s vyrytým znakom neurčeného významu v podobe troch zvislých čiarok, cez ktoré prechádza vodorovná línia (*Gohl 1901*, 352–354, obr. 23:2). Jeho súvis s razbou mincí sa však dnes už nedá overiť. Ingoty rôzneho tvaru sa vyskytujú aj na ďalších laténskych náleziskách, zatiaľ nie je k dispozícii ich kompletný prehľad. Pokiaľ sa nevyskytnú v sprievode mincí boli zrejme určené na spracovanie v dielňach zameraných na šperkárstvo.

Nálezy ingotov na Slovensku, na lokalitách s výskytom iných dokladov mincovej razby, resp. aj mincí, sa zatiaľ výraznejšie nezaznamenali (prílohy 1–2). Strieborný ingot v tvare elipsovite stočeného drôtu (obr. 3: 1) bol súčasťou hromadného nálezu tetradrachiem typu Veľký Bysterec z Likavky. Podľa autorov publikácie tohto nálezu strieborný drôt (priemer 1,6 mm) „je zložením blízky kovú použitého na razbu populácie nájdených mincí“ (*Hlinka – Hoššo 1980*, 107–108).³

Do tejto kategórie kovových polotovarov sa zaraďujú aj tenké drôtené zvitky striebra z Liptovskej Mary (obr. 3:3). Na základe spektrálnej analýzy, ktorá preukázala rovnaké zloženie striebra zvitkov a mincí z tejto lokality sa nevyklučuje, že zvitky boli použité na mincovú razbu (*Págo 1977*, 9). Na takýto účel tu mohol slúžiť aj medený ingot (obr. 3:2), pravdepodobne súvisí s razbou medených mincí typu Liptovská Mara⁴ (*Pieta 1996*, 84, 86–87, tab. X:6, 14; *Pieta 2008*, 156).

Kovové zliatky, rôzne kusky kovu, ktorý sice prešiel tavbou, ale nebol ňou dosiahnutý pôvodný cieľ – zhotovenie určitého výrobku. Ide buď o odpad alebo nepodarky, ktoré vznikli v remeselníckych dielňach pri spracovaní kovu na šperky, prípadne aj na mince. Za doklad mincovej razby možno zliatky považovať vtedy, keď sa na nálezisku vyskytli spolu s mincami alebo inými predmetmi – napr. odlievacími formami, resp. keď spektrálna analýza vykazuje u oboch rovnaké zloženie kovu. Takýto kovový zliatok je napr. z Roseldorfu (*Dembski 2009*, 93, obr. B-14), viaceré zliatky sú z Némčíc nad Hanou (*Kolníková 2012*, 169, obr. 82, č. 1063).

Na slovenských náleziskách sa kovové zliatky vyskytujú všade tam, kde sa zaznamenala remeselnícka činnosť. Ak ide o lokality s predpokladanou razbou mincí, nálezy zliatkov môžu s ňou súvisieť. Zliatky striebra sa

1 Nemožno vylúčiť ani inú funkciu ingotov: tezaúrcia drahého kovu, platby nerazeným kovom.

2 V Roseldorfe sa vyskytli aj subaerátne (pozlátané medené jadro) exempláre.

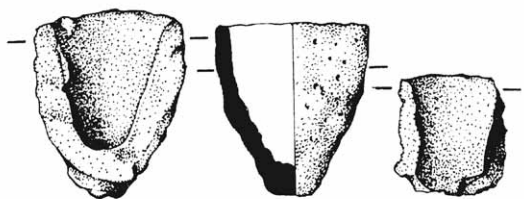
3 V príspevku sa však neuvádza, či bol tento predmet podrobený metalografickej analýze.

4 Spektrálna analýza tohto ingotu nie je k dispozícii.

našli napr. na významnom laténskom hradisku v Trenčianskych Bohuslaviciach (Pieta 2008, 154, 156), s bohatým výskytom drobných strieborných mincí typu Karlstein (Kolníková 1998b, 11–44). Nie je vylúčené, že na tomto hradisku sa mince aj razili. Nepodarková minca je doložená z remeselnícko-mincovej dielne v Bratislave, na Pánskej ul. 19, kde boli objavené fragmenty foriem na mincové kotúčky a tégliky na spracovanie kovu (Pieta – Zachar 1993, 181). Početné zliatky sú súčasťou nálezov z remeselníckych dielní v Liptovskej Mare (obr. 6:4–5, 8–10), kde sa razili medené mince liptovskomarského typu.

Tégliky na spracovanie kovu sú výrazným a najčastejším dokladom remeselníckej činnosti na náleziskách laténskej kultúry. Vyrobené sú z hliny, rôznej veľkosti a tvarov, na niektorých sú makro- alebo mikroskopicky badateľné kvapky kovu. „Slúžili na tavenie zlomkov rudy alebo na pretavovanie kovu na tepelných zdrojoch – pieckach, či v tlejúcom drevenom uhlí“ (Pieta 2008, 156; Vrteľ 2009, 83–86). Početné nálezy téglikov sú z laténskych remeselníckych dielní na českom (Venclová et al. 2008, 74, obr. 37:3–4, 80) a moravskom území (Čižmár 2002, 300–301, obr. 4; Čižmár 2003, 243–255), ale aj z iných stredo európskych nálezísk. Vyskytujú sa aj vo významnom keltsko-dáckom zakarpatskom remeselnícko-obchodnom centre Gališ-Lovačka neďaleko Mukačeva (Bidzilja 1971, 62) a na hradisku Malaja Kopenja (Kotigoroško 2008, 180, obr. 41:12). Príprava kovu v téglikoch bola zrejme všeobecne rozšíreným a dostupným remeselníckym postupom. Súvis téglikov so zhotovovaním mincových kotúčikov však relativizujú výsledky pokusov. Podľa nich sa tavba kovu uskutočňovala priamo v jamkách hlinených foriem (pozri kapitolu o pokusoch zhotovovania mincových kotúčikov). Nemusel to však byť jediný výrobný postup, niektoré dielne mohli kov na mince taviť v téglikoch.

Výskyt téglikov na Slovensku, na náleziskách s predpokladanou razbou mincí, bol zaznamenaný najmä v Bratislave (prehľad Vrteľ 2009, 83–86, tab. 2–5), najvýraznejšie na Pánskej ulici (obr. 2) a v Liptovskej Mare (Pieta 1996, 52; Pieta 2008, 156). Spektrálne analýzy dokladajú, že sa v nich spracovávali rôzne druhy kovu. V Bratislave na Pánskej ulici, v preskúmanej remeselníckej dielni sa našiel téglik so stopami striebra (Vrteľ 2009, 84), v Liptovskej Mare okrem striebra bola v téglikoch zistená meď (Pieta 1996, 52). Podľa výsledkov spektrálnej analýzy vnútorných stien vybranej vzorky téglikov z Liptovskej Mary (obsah meď a zinok, výnimočne aj olovo) boli používané na spracovanie medenej suroviny, nevylučuje sa, že sa z nej razili mince (Págo 1977, 10). Zlomok téglika spolu s fragmentmi hlinených odlievacích foriem na mincové kotúčky bol objavený v laténskej osade Šaštín-Stráže, mince sa tu ale nenašli (Zachar 1977, 298).

Obr. 2. Výber téglikov na spracovanie kovu z Bratislavy – Pánskej ulice.

Hlinené formy na odlievanie mincových kotúčikov jednoznačne dokladajú existenciu mincovej dielne, poskytujú indicie o procesoch súvisiacich s razbou mincí. Výskyt foriem, väčšinou v zlomkoch, súvisí v prevažnej miere s archeologickými vykopávkami na náleziskách laténskej kultúry, centrálnych sídelných aglomerácií – oppíd, ale aj neopevnených nížinných osád. Sú to platničky vyrobené z hlíny, ešte v mäkkom stave opatrené jamkami určitej veľkosti, zhotovenými na to určeným nástrojom (pripúšťa sa, že jamky mohli byť vyhlbované aj prstom). Veľkosť a hĺbka jamiek sa riadila rozhodnutím majstra o zhotovení mincových kotúčikov na razbu určitej peňažnej jednotky. Väčšina dosiaľ známych foriem bola určená na odlíatie mincových kotúčikov pre najnižšie nominále. Existujú však aj výnimky – formy s jamkami veľkosti statérov. Jamky na drobné mince boli na formách zoradené v hustých radoch, pri statérovej veľkosti boli vyhlbené redšie. Vo vnútri niektorých jamiek alebo na ich okrajoch sa vyskytujú voľným okom sledovateľné kovové kvapky (tzv. reguli). Považujú sa za dôkaz, že formy boli použité na prácu s kovaním (Hartmann 1990, 230). Dosiaľ známe formy (pokiaľ sa dali rekonštruovať) mali rôzny tvar: oválny, obdĺžnikový so zaoblenými rohmi, ale aj okrúhly. Fragmentárne zachovanie foriem naznačuje, že boli určené na jednorazové použitie, pri výbere kotúčika z jamky boli rozlamané. Niektoré formy boli pred použitím vypálené, iné prepálením neprešli (Kellner 1990, 131–132; Vrtel 2008, 109). Takýto druh hlinených foriem sa vyskytuje v celom západo- a stredokeltskom svete (prehľad ku koncu 80. rokov: Maier – Neth 1987, 139). Vo východokeltskej oblasti je výskyt minimálny, čo naznačuje výrobu mincových kotúčikov iným spôsobom.

Prvé zlomky hlinených foriem boli zaznamenané na začiatku 20. storočia najmä na českom a moravskom území. Ide o nálezy z oppida Stradonice (Pič 1903, tab. LVIII:4, 12) a zo Starého Hradiska (Lipka – Snětina 1912, 306, tab. XXVII:1–2). Odvtedy sa tu nálezy fragmentov hlinených foriem rozrástli, nálezové exempláre pribudli najmä na oppide Závist⁵ (Jansová 1974, 4; Čižmář et al. 1976, 13; Lehrberger et al. 1997, 348–349). Nález formy z neopevnenej osady v obci Tuchlovice, s prímerom jamky až 30 mm, avšak bez stôp použitia, viedol k predpokladu, že bola skôr určená na odlievanie iných predmetov než mincí (Šneidrová 1966, 191; Castelin 1961, 41–44). Na Morave okrem nálezu formy z Němčíc nad Hanou – (Čižmář – Kolníková – Noeske 2008, 666, obr. 9:6) je najväčší počet – 40 fragmentov foriem zo Starého Hradiska (Čižmář 1995, 614–617; Čižmář 2002a, 301). Tu sú zaznamenané formy na statéry, drobné zlaté mince a strieborné oboly (Čižmář 2002a, 302). Zlomky foriem (v roku 1990 bolo zverejnených 140 exemplárov) boli objavené v oppide Manching v Bavorsku (Kellner 1990, 131–147), ale aj v Karlsteine (Menke 1968, 27–35), v Kelheime (Overbeck 1987, 247–250), v Altenburgu-Rheinau (Fischer 1966, 300, obr. 6). Našli sa tiež na francúzskych, belgických a anglických náleziskách (Tournaier et al. 1982, 417–435).⁶ Vyskytli sa aj v Poľsku – Kraków-Mogiła (Woźniak 1977, 234, 239–240, obr. 3–4; Woźniak 1978, 101;⁷ Woźniak 1978, 101–112), Zakrzów, woj. Kraków⁸ (Mycielska 1981, 145–147, obr. 2:10).

Dosiaľ neboli objavené formy s jamkami vo veľkosti bratislavských bójskych a východokeltských tetradrachmiem. Preto nie je vylúčené, že kotúčiky pre tieto druhy mincí sa zhotovovali iným spôsobom ako tie na drobné nominále. Napr. odsekávaním z ingotu príslušného priemeru a hmotnosti (Dembksi 1994, 71). Nemožno vylúčiť ani odlievanie kotúčikov väčšieho priemeru v kónických téglíkoch s plochým kruhovitým dnom, aké sú z nálezov v Bratislave na Pánskej ulici (Vrtel 2009, 110, tab. 2–5). Výnimku predstavuje nález formy s jamkou na tetradrachmy z hradiska Gališ-Lovačka na Zakarpatskej Ukrajine (Bidzilja 1971, 111, 140; Kotigoroško 1989, 53; Kolníková 2002, 110).⁹

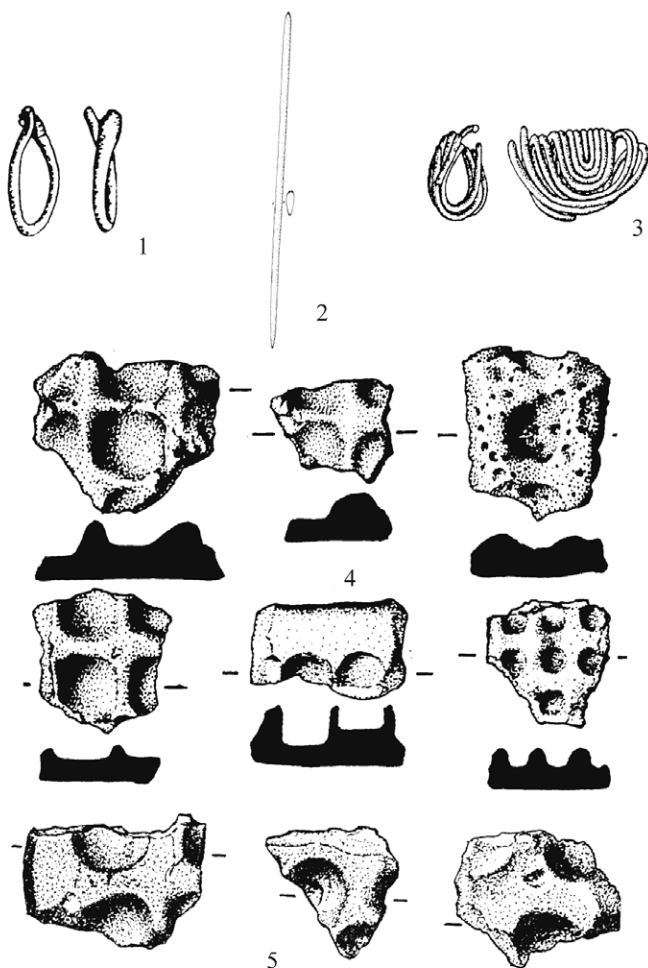
5 V jednom z remeselníckych objektov – mincovej dielne sa tu zachoval unikátny súbor predmetov: fragmenty hlinených foriem na odlievanie mincových kotúčikov zlatých a strieborných mincí, fragment téglíka s kvapkami zlata, časť hlineného dúchadla, miska z drobných bronzových váh (Čižmář et al. 1976, 13, tab. III).

6 Tu prehľad nálezov foriem do roku 1982.

7 Predpokladá sa tu odlievanie kotúčikov pre 1/8statéra.

8 Ide o formu zhotovenú na grafitovom črepe, jamky majú priemer 8 mm, hĺbku 2 mm, sú na nich zreteľné stopy sekundárneho prepálenia.

9 Nie je však zverejnený jej opis ani obrázok.

Obr. 3. 1. Ag ingot z Likavky; 2–3. Ag a Cu ingoty z Liptovskej Mary; 4–5. hlinené formy na mincové kotúčiky z Bratislavy – Pánskej ulice a zo Šaštína-Stráží.

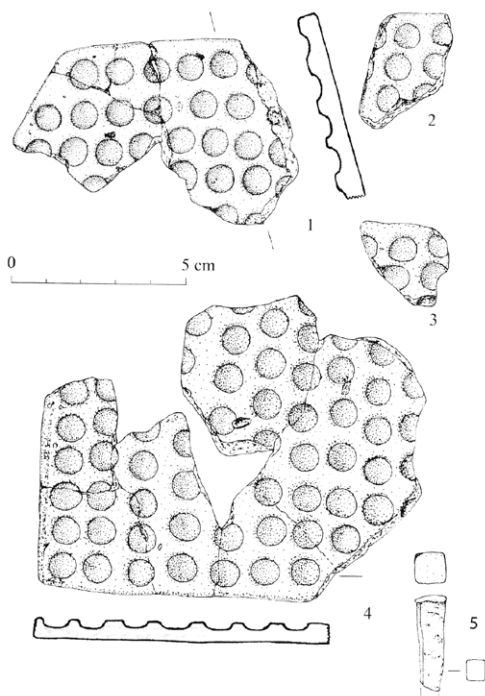
Nálezy foriem na Slovensku sa koncentrujú takmer v celom rozsahu v priestore bratislavského oppida (prílohy 1–2). Počas archeologických vykopávok sa našli na viacerých miestach: na Pánskej ul. č. 19 (obr. 3:4, obr. 4) – 23 zlomkov (Zachar – Rexa 1988, 56, obr. 20, obr. 22; Vrteľ 2009, 108, tab. 6), na Vydríci – viaceré zlomky (Štefanovičová et al. 2008, 251, tab. 4:1)¹⁰ a na Mudroňovej ulici (obr. 5). Tu ide o 4 zlomky z dvoch foriem, v súčasnosti predstavujú fragmenty najväčších rozmerov z nálezov na území Bratislavy (Bazovský – Gregor 2009, 131–132, 136, obr. 4). Iba v jednom prípade sa formy našli mimo bratislavského oppida, v laténskej osade v obci Šaštín – Stráže. V jednom zo skúmaných objektov (11/77) tu boli objavené tri zlomky pravdepodobne jednej formy (obr. 3:5), v inom objekte (2/75) bol nájdený zlomok téglíka so stopami striebra (Zachar 1977, 298–299, obr. 184:2). Chýbajú tu však mince, ktoré by dovolili predpokladať, že v osade existovala mincová dielňa. Tento nález formy v neopevnenej laténskej osade potvrdzuje predpoklad, že aj napriek výskytu väčšiny foriem z keltského európskeho priestoru v opevnovaných sídlach – oppidách, sú doložené aj v neopevnených osadách. Vyplýval z toho záver, že razba mincí nebola organizovaná centrálnne (Tournaire et al. 1982, 417).

10 Zatiaľ nebol zverejnený presný počet fragmentov.

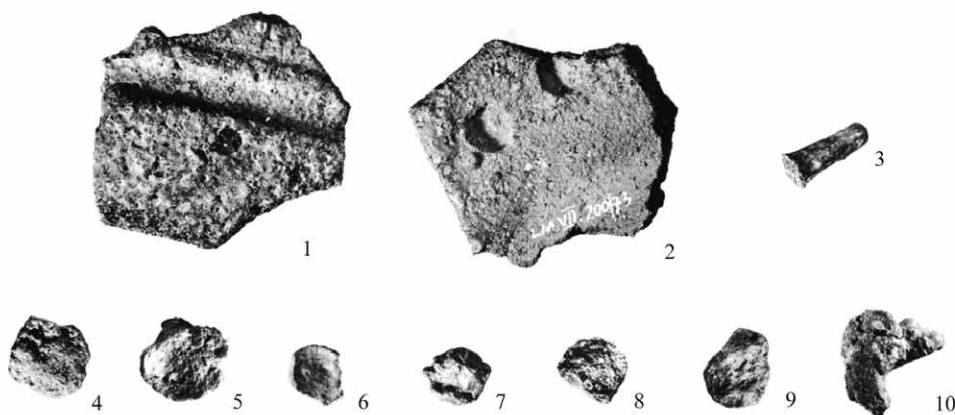
Obr. 4. Formy na odlievanie mincových kotúčikov z Bratislavy – Pánskej ulice.

Samostatnou kapitolou sú fragmenty pravdepodobne odlievacích foriem z Liptovskej Mary. Sú to plytké mištičky, zachované samostatne, akoby bola forma rozlámaná na menšie časti. Všetky sú silne prepálené, porézne (obr. 6:6–7). Len rovnaký priemer misky a mincí liptovskomarského typu naznačuje medzi nimi určitú súvislosť. Podobné samostatné misky s priemerom 15 mm sa vyskytli aj v laténskej osade Tuchlovice (*Šneidrová 1955*, 191, obr. 11:13, 14).

Obr. 5. Bratislava – Mudroňova ulica – 1. odlievacie formy; 2. železný nástroj na puncovanie? (podľa: *Bazovský – Gregor 2009*, 136, obr. 4; 138, obr. 5:7).

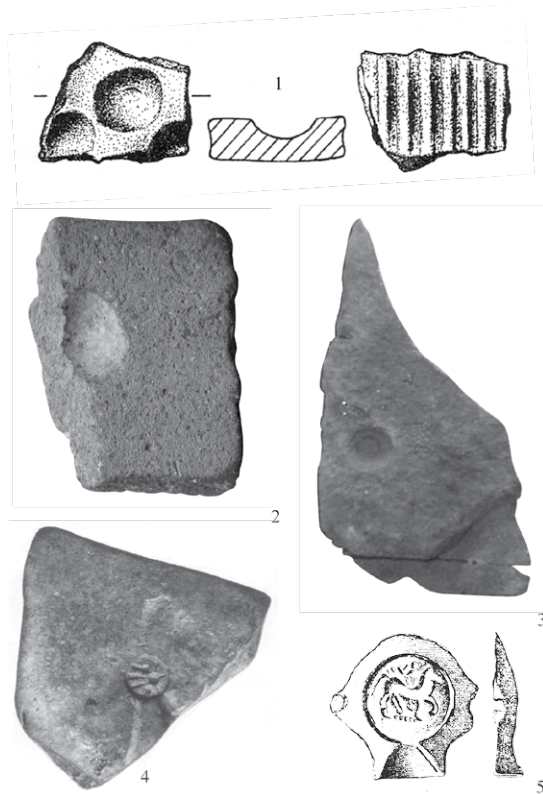
Na zhotovovanie mincových kotúčikov sa používali aj formy vyrobené z črepov grafitových nádob. Taká je napr. forma z Bratislavy – Partizánskej ul., s jamkami vyhlbenými na vnútornej strane črepu (obr. 7:1), nenesie stopy použitia (Zachar 1981, 40, 41, obr. 6:1). Podobná forma sa našla v Liptovskej Mare (obr. 6:1–2), nie je vylúčené, že jamky sa vyhlbovali pomocou drobného nástroja (obr. 6:3 – Pieta 1996, 76, tab. VIII:17; Pieta 2008, 156, 157, obr. 71:26). Aj z Nitry – Šindolky je nález grafitového črepu s vyhlbenou jamkou obr. 7:2 (Březinová 2000, 178, 54, 178, obr. 15; Březinová 2007, 34, 39, obr. 4:2). Nie je jasné, či sa funkcia formy na mincové kotúčiky pripisuje aj zvisle ryhovanému črepu z Bratislavy – Devína (Pieta 2008, 157, obr. 71:25).¹¹ Výskyt foriem vyrobených z grafitových črepov sa eviduje aj mimo územia Slovenska. Z dolnorakúskeho Roseldorfu je fragment okraja hrubostennej grafitovej nádoby (dĺžka 8,8 cm, šírka 7,4 cm, hrúbka 3,2 cm) s jamkou (Ø 13–14 mm, hĺbka 9 mm), vo vnútri ktorej sú zreteľné tri drobné kvapky zlata. Forma pravdepodobne slúžila na zhotovovanie zlatých kotúčikov veľkosti 1/3 statéra (Maurer 1980, 136; Dembski 2008, 65; Dembski 2009, 87, obr. B-1). Formy zhotovené na grafitových črepu z oppida Staré Hradisko sa dávajú do súvisu skôr „s odlievaním bronzových kotúčikových polotovarov“, než mincí (Čižmář 2002a, 305–306, obr. 7:1–7). Takéto formy sa vyskytli aj na nemeckých oppidách, napr. v Manchingu, či Dürrnbergu – majú porézny povrch, sú na nich drobné kvapky zlata (Kapelle 1969, 50, obr. 14:1–2) a v Karlsteine (Menke 1968, 27, 29, obr. 1:1–2, tu aj jamky s väčším priemerom, bez zvyškov kovu).

Obr. 6. Liptovská Mara – 1–2. forma z črepu nádoby; 3. nástroj na vyhlbovanie jamiek (?); 4–5, 8–10. zliatky; 6–7. miskovitité zlomky foriem.

V tejto súvislosti je od predchádzajúcich úplne odlišná forma z Veľkého Slavkova, z areálu laténskeho hradiska Burich. Je zhotovená z kameňa - pieskovca, s vyhlbenou jamkou so stopami prepálenia (obr. 7:3). Nevylučuje sa, že slúžila na odlievanie mincových kotúčikov (Novotný et al. 1991, 42). Keďže v jamke nebol zistený kov, ani iné stopy použitia, súvis s razbou mincí je otázny (Roth 2003, 99, tab. 70:2). Na tomto nálezisku bola síce objavená vzácna strieborná minca – drachma s postavou Atheny Alkidemos (Hlinka 1980, 257–259), no súvis formy a tejto mince zatiaľ nie je overený metalografickou analýzou. Chýba aj väčší počet náleзов mincí uvedeného typu, ktorý by naznačil pôvod na severnom Slovensku.

11 Tu bez komentára, je iba na obrázku medzi nálezmi dokumentujúcimi odlievanie kovov, nie je k dispozícii.

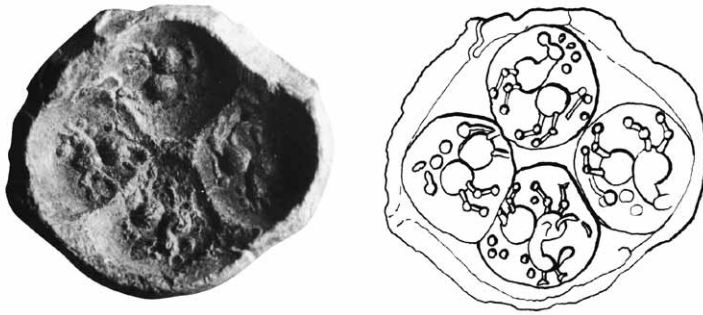

Obr. 7. Odlievacie formy z črepov nádob – 1. Bratislava – Partizánska ulica; 2. Nitra-Šindolka; formy zhotovené z kameňa; 3. Veľký Slavkov; 4. Magdalensberg; 5. bronzová forma – Regöly.

Kamenné formy boli nájdené napr. aj na Starom Hradisku. Boli však dvojdielne, odlievali sa v nich jednoduché krúžky a ozdobné predmety (Čižmár 2002a, 307, obr. 7:9). Takúto funkciu mohla mať aj forma z Veľkého Slavkova. Kamenná forma z keltského centra Magdalensberg v Rakúsku (obr. 7:4), na odlievanie obolov s motívom kríža (typ Magdalensberg) sa pripisuje falšovateľom mincí (Göbl 1992, 15, obr. 3:7a). Zvláštnosťou je bronzová forma na odlievanie tetradrachiem filipovského typu (obr. 7:5) z maďarského náleziska Regöly (Szabó 1976, obr. 62).

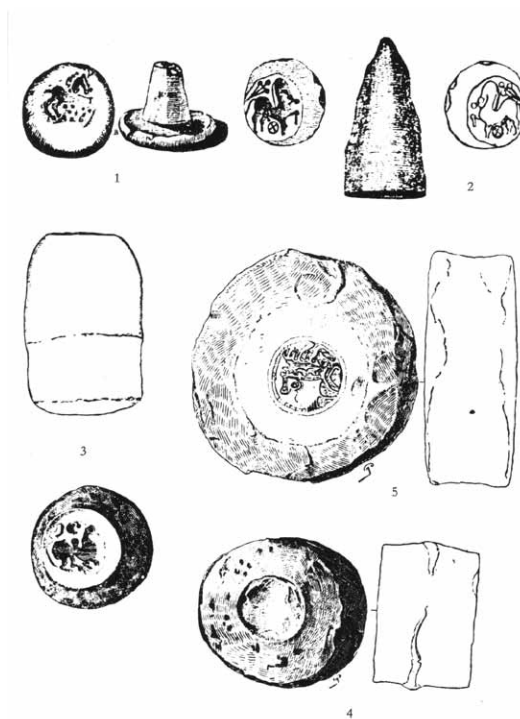
Skúšky razidla patria medzi výnimočné doklady mincovej razby. Takým je okrúhla olovená platnička so štvornásobným použitím razidla reverzu (obr. 8) drobných strieborných mincí s koníkom (Ø 5 cm) – nález zo Starého Hradiska¹² (Meduna 1970, 54, Taf. 16:10; Čižmár 1995, 614–618). Odtlačok obrazu mince na reverze s Athenou Alkidemos, aká je na bójskych 1/8statéra, realizovaný na nepravidelnej olovenej platničke, je nelokalizovaný nález z dolnorakúskej oblasti – Weinviertel (4,86 g, najväčšia hrúbka 3,8 mm, rozmery platničky 16x16x19 mm). Z inej časti Rakúska, „južne od Dunaja“, je ďalší nelokalizovaný nález oloveného odtlačku (1,13 g, najväčšia hrúbka cca 1 mm, Ø 13 x 9 mm) reverzu norickej mince s krížom (Dembski 1994, 70, č. 30–31). Skúška razidla sa vykonávala zrejme predtým, než sa pristúpilo k razbe. Nie je vylúčené, že išlo aj o skúšobný alebo predvádzací úkon majstra – minciara objednávateľovi razby mincí, aby ju odsúhlasil (Dembski 1994, 70). Na Slovensku sa takéto doklad skúšky razidla zatiaľ nepodarilo nájsť.

12 Fotografiiu tohto vzácného nálezu mi v roku 1988 poskytol †PhDr. Jiří Meduna, CSc., za čo som mu dodnes vďačná. Prvýkrát ju používam až v tomto príspevku.

Obr. 8. Skúšobná olovená platnička razidla obolov zo Starého Hradiska.

Razidlá a nástroje na ich zhotovenie predstavujú najdôležitejšie doklady keltskej mincovej razby. Zároveň patria medzi výnimočné nálezy v celom keltskom sídelnom priestore. Razidlá boli vyrobené z bronzu alebo zo železa. Na železných razidlách bol obraz zhotovený priamo na ich spodnej ploche alebo aplikáciou bronzovej vložky. Neveľký počet razidiel, ktoré sú doložené v archeologických nálezoach, súvisí zrejme s ich pôvodne vysokou hodnotou, s dlhodobým používaním, s pravidelnými opravami a úpravami opotrebovaných exemplárov v keltských mincových dielňach (Göbl 1992, 4). Zhotovenie razidla bola majstrovská práca, vyžadovala si nielen remeselnú zručnosť a skúsenosť, ale aj značný čas. Jednak z tohto dôvodu, ale aj kvôli prípadnému zneužitiu, razidlá podliehali zvýšenej ochrane. Keď boli úplne opotrebované, boli zničené.

Obr. 9. Keltské razidlá – 1–2. Gallia; 3–5. Szalacska (podľa: Forrer 1969, tab. 20).

Dlho sa odborná literatúra mohla odvolávať iba na nevelký počet známych keltských razidiel a iných nástrojov súvisiacich priamo s razbou (súpis razidiel antických mincí: *Vermeule 1954; Malkmus 1990–1992*). Na začiatku 20. stor. to bola napr. matrica z Avenches (Aventicum) v západnom Švajčiarsku určená na razbu elektrónových statérov (*Forrer 1968, 31, obr. 56*), dve razidlá (obr. 9:1–2) boli v tom čase známe z územia Gallie (*Gohl 1907, 56*), súbor razidiel (3 spodné a 3 horné razidlá) na razbu drobných mincí typu Kapos (obr. 9:3–5) sa našli v Szalacske v Maďarsku (*Darnay 1906, 416–420, 423; Torbágyi 1997, 12*). Postupom času sa počet týchto dôkazov o razbe mincí rozšíril o nové nálezy, napr. v Rumunsku sú to nástroje na imitovanie republikánskych denárov, ako aj na razbu dáckych mincí z nálezisk Tilișca (*Lupu 1964, 5–41*), Pecica a Ludești (*Stoicovici – Winkler 1971, 477–479*), Ocnița (*Jaroslavschi 2001, 17–18*).¹³ Razidlo na imitovanie tetradrachmiem Filipa II. Macedónskeho pochádza z neznámej lokality v Bulharsku (*Preda 1973, 442*).

Z bójskeho nálezového prostredia sú známe dve železné razidlá z moravského oppida Staré Hradisko (*Čížmář 1995, 615–617; Čížmář 2002a, 302, obr. 5:2, 5; 304*), pravdepodobne na razbu tretinových a osminových statérov typu Athena Alkidemos. Bronzové razidlo na drobné norické mince s krížom pochádza z Guriny v Korutánsku. Pri tomto razidle je pozoruhodné zistenie, že na hornej strane je značka pre jeho správne nastavenie pri údere kladiva (*Dembski 1995a, 20–22; Dembski 2007, 165*). Železné razidlo z presne neurčeného rakúskeho náleziska je v obrazovej časti značne zničené pri čistení nálezcom, pravdepodobne však nesie obraz Atheny Alkidemos, mohli ním byť razené bójske 1/8statéra (*Dembski 2005, 236–237, obr. C1–C5*). Železné razidlo na oboly typu Roseldorf / Nēmčice s obrazom koňa s lýrovitou symbolikou, z neznámeho dolnorakúskeho (?) náleziska je pozoruhodné tým, že v zahĺbených častiach obrazu sa zistili mikroskopické zvyšky striebra (*Dembski 2007, 164–165; Dembski 2009, 100, tu ako typ Roseldorf II*).¹⁴ Razidlo z Karlsteinu bolo určené na razbu drobných norických mincí s krížom (*Dannheimer – Gebhard 1993, 301, č. 295*).¹⁵

Značný počet nálezov je z územia dnešného Nemecka: je to napr. patrica z Manchingu na zhotovenie razidla averzu kvinárov typu Schönaich (*Ziegaus 1998, 647–649*), dve razidlá boli objavené v Staffenbergu¹⁶ (*Ziegaus 1989, 109*). Razidlom zo Stöfflingu sa razili 1/24statéra (*Dannheimer – Gebhart 1993, 301, č. 293 a n.*)¹⁷

Najvýznamnejšie súbory minciarskych nástrojov boli však objavené roku 2000 v nemeckom Kleinsorheime. Okrem nástrojov na obrábanie kovov a dreva, početného odpadu zo spracovania bronzu, pozoruhodných bronzových jadier pravdepodobne na subaerátne mince, sa tu našli aj dva páry železných razidiel na strieborné kvináre typu Schönaich a na drobné strieborné mince typu Manching, ako aj 8 železných nástrojov – puncov. Z Niederaltheimu pochádza zasa depot 11 razidiel na zlaté dúhovky a strieborné „Büschelquinare“ (*Ziegaus 2002, 1–2; Ziegaus 2008, 113–127*). Význam týchto dvoch súborov spočíva nielen v rozšírení počtu razidiel,¹⁸ ich nových tvarov, ale najmä v poskytnutí presnejšieho pohľadu na proces razby mincí (obr. 10:1–2).

1

2

Obr. 10. 1. súbor razidiel z Niederaltheimu; 2. puncy z Kleinsorheimu, Nemecko (podľa: *Ziegaus 2008, 111, obr. 4; 121, obr. 6*).

13 Tu prehľad ďalších nálezov razidiel na rumunskom území.

14 Pre mimoriadne malé rozmery tohto razidla G. Dembski dospel k záveru, že pri razbe muselo byť pridržané špeciálnymi kliešťami.

15 Nálezisko spochybnil *Dembski 1995, 20, pozn. 10*.

16 Jedným sa razili tzv. dúhovky, druhé má zničenú obrazovú stranu.

17 Na tomto mieste nejde o úplný výpočet známych nálezov razidiel, iba o naznačenie ich výrazného nárastu v priebehu 20. storočia.

18 V nemecký hovoriacej oblasti ich bolo dovtedy 12 – *Ziegaus 2008, 121*.

Na základe uvedených nálezoých súborov sa ukázalo, že najmä spodné razidlá mali rôzne tvary. Napr. jedno zo spodných razidiel z Kleinsorheimu je kvadratické, tvoria ho dve nerovnako veľké, na seba natavené platničky, na hornej sú dve jamky s negatívnym mincovým obrazom. Spodné razidlo z druhého páru predstavuje okrúhla železná platnička s priemerom 25 mm, ktorá bola pravdepodobne pôvodne vložená do železného alebo dreveného podstavca (Ziegaus 2008, 115–116, obr. 2). V súbore z Niederaltheimu majú spodné razidlá formu menších či väčších hranolov s jamkami s averzným obrazom; najväčší hranol má jamky nielen na hornej, ale aj na bočných stranách (Ziegaus 2008, 12, obr. 6).

Súbor z Kleinsorheimu poskytol aj ďalší výrazný dôkaz o postupoch pri výrobe razidiel, a to na základe 11 železných nástrojov – puncov (dĺžka 5–7 cm, hmotnosť 10–20g), ktoré boli jeho súčasťou. Zatiaľ čo horná strana týchto nástrojov je rozšírená a nesie stopy po úderoch kladiva, spodná tvrdená strana má rôzne zakončenia – špicaté, rovno zrezané, zagul'atené, alebo s rôznymi vyrytými motívami. Na tomto základe dospel B. Ziegaus, autor spracovania oboch týchto súborov k záveru, že punce boli určené na vytváranie obrazcov – línií, krúžkov, obrazových motívov, ako aj na tvarovanie povrchu obrazu. Pomocou puncov bol na patrici vytvorený pozitívny mincový obraz. Dovtedajší názor, že „*rytec najprv na patrici vyryl pozitívny obraz mince*“ (Hána 2007, 59), bol tak doplnený o nový poznatok. Podľa B. Ziegausa „*keltské železné razidlá neboli gravírované rydlom, ale boli zhotovované postupne pomocou obrazových puncov čím vznikla patrica. V pozadí tohto medzikroku bolo viacnásobné použitie patrice k zhotoveniu železného razidla, čo znamenalo uľahčenie práce a úsporu času*“ (Ziegaus 1998, 648–649).

Nástroje, ktoré mohli slúžiť ako punce v mincových dielňach sa vyskytujú dozaista aj na ďalších náleziskách, no neboli takto identifikované. Mohli by to byť napr. niektoré predmety zo Stradonic (Venclová et al. 2008, príloha 3:1) označené ako železné dláta, ale aj určité železné nástroje zo Starého Hradiska (Čížmář 2002a, 300, obr. 3). Za punce možno považovať aj železné predmety z maďarských nálezísk (Szabó 1976, 40, obr. 8:9–10).

Na slovenských laténskych náleziskách s predpokladanou mincovou razbou mohli túto funkciu plniť napr. železné predmety z Trenčianskych Bohuslavíc (Pieta 2008, 144, obr. 64, 11), a najmä z Liptovskej Mary, kde sa punce vyskytli v remeselníckych dielňach. Doložená je tam aj razba mincí (Pieta 2000, 141, 158, obr. 13:8–11). Nástroje podobné kleinsorheimským puncom sú aj z významného zakarpatského remeselnícko-obchodného centra Gališ-Lovačka neďaleko Mukačeva (Bidzilja 1971, 69, 70, obr. 26), a z Maloj Kopanji (Kotigoroško 2008, 193, obr. 46:26). Samozrejme, aj v uvedených prípadoch treba počítať s používaním puncov nielen v mincových, ale aj v šperkárskych dielňach. Punce boli zrejme pravidelnou súčasťou pracovných postupov v keltskom remese.

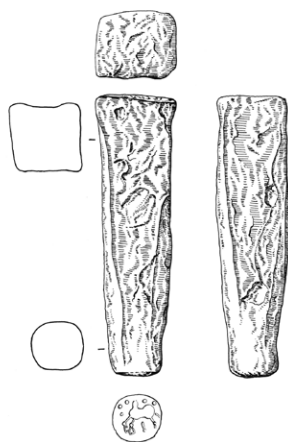
Nemožno však vylúčiť, že niektoré mincové dielne predsa len zhotovovali mincový obraz rytím. Napr. pri tetradrachmách typu Veľký Bysterec sa len ťažko dá predstaviť zhotovenie obrazu pomocou puncov a už vôbec to nemožno predpokladať pri bratislavských veľkých strieborných minciach s bohatou obrazovou náplňou.

V súvislosti s keltskou mincovou technikou vzbudzuje pozornosť aj bronzový predmet nezvyčajného tvaru z maďarského náleziska Regöly (vonkajší Ø 32–42 mm, vnútorný Ø 25 mm) s barbarizovaným obrazom reverzu tetradrachmy Filipa II. Macedónskeho (Pink 1974, tab. I:10–12). Považuje sa za formu na odlievanie mincí (Gohl 1901, 356–357; Szabó 1976, 95, č. 62, obr. 62),¹⁹ čo naznačuje, že okrem razby sa v keltských mincových dielňach používala aj odlievacia technika (obr. 7:5). Na základe metalografickej analýzy výberu keltsko-dáckych mincí (Stoicovici 1968, 343–354) sa s odlievaním niektorých druhov tetradrachmiem počíta aj v dáckych mincových dielňach (Winkler 1968, 335–341; pozri k tomu Jaroslavschi 2001, 18).

Prvý nález razidla na Slovensku je približne z roku 2002, z katastra obce Folkušová, okr. Martin (obr. 11). Na hradisku púchovskej kultúry (nm. v. 964 m) ho objavil majiteľ súkromného detektora. Na tomto nálezisku sa našiel aj súbor keltských mincí (nepodarilo sa ho zachrániť) celý, v Múzeu mincí a medailí v Kremnici je z neho 74 tetradrachmiem typu Veľký Bysterec, 1 statér typu Krakov a 2 mince – typ s kolešom, uložené je tu aj razidlo). Na nálezisku sa vzápätí po tomto objave uskutočnil archeologický výskum (K. Pieta, Archeologický ústav SAV), počas ktorého sa na mieste mincového súboru podarilo nájsť ešte jednu mincu veľkobysterského typu. Zároveň tu boli objavené početné nálezy produktov železiarskych, kováčskych a šperkárskych dielní, ktoré potvrdili význam a datovanie osídlenia lokality od strednej doby laténskej až po začiatok rímskeho obdobia, jeho zameranie na remeselnícku činnosť a zrejme aj na razbu mincí. „*Vo východnej časti hradiska sa sústreďovali predmety, odpad, polotovary a remeselnícke nástroje, ktoré potvrdzujú miestnu kováčku i zlievačskú výrobu. Tu sa našlo aj vrchné železné mincové razidlo*

19 Nie je však celkom vylúčené, že tento predmet predstavuje určitý medziprodukt pri zhotovovaní razidla.

s reliéfom reverzu veľkobystereckého variantu mince s hrboľom, no s koňom smerujúcim vpravo. Razidlo má hmotnosť 750 g.²⁰ Je to dosiaľ jediný nález tohto druhu severne od Dunaja a prvý priamy doklad razby početných púchovských mincí s hrboľom. Zaujímavý je opačný mincový obraz na razidle, ktorý ešte nebol na minciach archeologicky doložený“ (Pieta 2008, 253).

Obr. 11. Folkušová, železné razidlo s obrazom tetradrachiem typu Veľký Bysterec.

Predmet označený ako „vrchné železné razidlo“ nesie obraz koňa s typickými trojuholníkovými kopytami, s krúžkami miesto hlavy koňa a jazdca, pod koňom v tvare kolku – obraz je negatívny (vyhlbený). Kôň je orientovaný vľavo, tak ako je to bežné na severoslovenských minciach s hrboľom na averze (Kolníková 2004, 11–52, obr. 1).²¹ Ukázalo sa však, že pri použití razidla, pri vyrazení obrazu na mincový kotúčik, by kôň bol orientovaný vpravo, obraz by bol pozitívny. Problém spočíva v tom, že dosiaľ nebola objavená tetradrachma veľkobysterského typu s orientáciou koňa vpravo. I keď samozrejme nie je vylúčené, že nové nálezy môžu obohatiť fond veľkobysterských tetradrachiem aj o takýto variant, no vzhľadom na doterajší veľký počet mincí s koňom vľavo je to málo pravdepodobné.²² Razbu takýchto mincí s opačne orientovaným koňom by mohli naznačovať zreteľné stopy úderu kladiva na hornej ploche razidla, teda doklad o tom, že bolo používané.²³

Pri hodnotení razidla z Folkušovej by sa v súvislosti s nesprávne orientovaným obrazom koňa mohlo uvažovať aj o tom, či nepredstavuje len určitý medzistupeň v procese zhotovovania razidla. No aj v takomto prípade by v konečnej fáze použitia razidla kôň zostal orientovaný vpravo. Nemožno však vylúčiť ani to, že ide o nepodarok, o chybu majstra, ktorý si v zložitom procese výroby razidla neskoro uvedomil, že vytvoril nesprávny obraz koňa. Po tomto zistení sa razidlo nevyužívalo.

Ako razidlo bol zverejnený aj bronzový predmet zo severoslovenského náleziska Janovce – Machalovce (Soják 1998, 190–193). Autor sa pritom opierať o posudky viacerých domácich odborníkov.²⁴ Nedostatok podobných nálezov a tak aj minimálne skúsenosti viedli k omylu. Ukázalo sa totiž, že nejde o razidlo, ale o „pomocný nástroj pri liatí kovu (bronzu alebo olova) do stratenej – hlinenej alebo voskovej formy – tzv. liaca hlava so zvyškom liaceho čapu“. Zvyšky „obrazu“ mince typu Spiš, tak ako sa spočiatku javili na rozšírenej strane predmetu, sú iba idealizované, koróziou plochej časti liacej hlavy vytvorené obrázky (na tieto skutočnosti upozornil: Winter 1999, 56–57).²⁵

Iné doklady o technike razby mincí, ako je napr. dúchadlo – súčasť mechu, ktorý sa používal pri tavení kovu v hlinených formách (Pieta 2008, 156),²⁶ nákova, ktorá slúžila pri práci nielen v kovo-

20 Po vyčistení a konzervácii razidla a opätovnom prevážení sa jeho hmotnosť stanovila na 550 g.

21 Obraz na razidle možno prirovnáť k variantu H veľkobysterského typu.

22 Pokiaľ sa takejto iniciatívy neujme nejaký falzátor keltských mincí.

23 Za konzultáciu na túto tému vďačím PhDr. Petrovi Zoričákovi, znalcovi technických procesov v Kremnickej mincovni.

24 Okrem autorky tohto príspevku bol pritom aj prof. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc., ako aj ďalší odborníci.

25 Predmety podobné tomuto boli zaznamenané aj na iných náleziskách, napr. na českom oppide Závist a tiež sa uvažovalo o ich súvisi s mincovou razbou, no uprednostnil sa rovnako nesprávny názor, že sú to závažia (Jansová 1974, 25–26, obr. 13).

26 Fragment dúchadla – hlineného dutého valcovitého predmetu (Ø 50 mm, dĺžka 52 mm) je napr. z oppida Závist (Jansová 1974, 10).

tepeckých a šperkárskych, ale dozaista aj v mincových dielňach,²⁷ váhy (obr. 12:2), na ktorých sa vážil mincový kov pred umiestnením do jamiek v hlinených formách (*Castelin 1965*, 85, obr. 8),²⁸ kliešte na zachytávanie odliatých mincových kotúčikov, pilníky na úpravu a opílovanie mince kvôli získaniu potrebnej hmotnosti, môžu súvisieť s razbou mincí, ale aj s inou remeselníckou činnosťou (*Vrtel 2009*, 67).

Metalografické analýzy ingotov, kovových sekancov, zlomkov hlinených foriem, skúšok razidla, razidiel a nástrojov na ich zhotovenie, či iných predmetov, ktoré spolu s mincami dávajú podnet k realizácii pokusov zameraných na ozrejenie prípravy, či priebehu mincovej razby, dnes už dopĺňujú numizmatický výskum väčších mincových súborov alebo dôležitých nálezov jednotlivých mincí.

Z výsledkov metalografických analýz sa očakávajú informácie o pôvode a zložení mincového kovu, o jeho kvalite, o tom, či sa v razbe používal prírodný alebo rýdzený kov, aké je zastúpenie iných kovových zložiek v mase pripravenej na razbu, či sa na tento účel nepretavovali staršie, najmä cudzie mince. Dnes sú už na tento cieľ k dispozícii nedeštruktívne analytické metódy, využíva sa predovšetkým röntgenfluorescenčná analýza (ďalej RFA), ktorá mince nepoškodzuje (*Zwicker 1984*, 484). Využívajú sa pritom aj iné prírodovedné metódy (*Hartmann 1984*, 88).²⁹

Česká numizmatika začala využívať výsledky RFA už v 70. rokoch minulého storočia. Tak napr. RFA bójskych mušľovitých statérov z hromadného nálezu na neznámom západočeskom nálezisku potvrdila ich razbu z vysokohodnotného prírodného zlata (Au 98,8–94,3 %, Ag 5,1–1,2 %, Cu 1,5–0,1 %), získaného z českých ryžovísk (*Kellner – Castelin 1973*, 93–113). Analyzované boli aj všetky druhy bójskych zlatých mincí (*Voúte 1985*, 68) uložené v zbierke Švajčiarskeho zemského múzea v Zürichu (*Castelin 1985*, Nr. 1121–1154). Analýza bójskych zlatých mincí zo Starého Kolína naznačila, že v ňom zastúpené tretiny statéra boli razené z hodnotnejšieho zlata (s obsahom až 99 %), z iného surovínového zdroja než statéry, ich razba pravdepodobne prebiehala oddelene (*Nemeškalová–Jiroudková 1998*, 114). Bójske zlaté mince boli analyzované v rámci projektu spracovania archeologických predmetov zo zlata objavených na území Bavorska, Česka a Moravy (*Lehrberger et. al. /ed./ 1997*). Analýza mincí (nielen bójskych) z oppida Stradonice uložených vo „Fürstenberskej zbierke“ na hrade Křivoklát a v Donaueschingen preukázala vysoký obsah zlata 1/3- a 1/8statéra s abstraktnými motívmi (98,3 %, len výnimočne menej ako 90 %) a striebra (97,0–94,1 %) použitého na razbu obolov typu Stradonice / Karlstein (*Militký 2010*, 58–59, tab. 2). RFA bol podrobený aj výber mincí z keltského centra Nēmčice a z jeho okolia (*Fikrlé – Frána 2012*, 185–190), poskytol niektoré zaujímavé výsledky³⁰ (*Kolníková 2012*, 74–77).

RFA boli podrobené aj bohaté nálezy mincí z Manchingu (*Zwicker 1990*, 247–261). Touto metódou sú analyzované tiež niektoré nové mincové nálezy z územia Poľska – napodobeniny bójskych mincí – 1/8statéra a statér z lokality Modlniczka³¹ (*Byrska-Fudali – Przybyła – Rudnicki 2009*, 274–278, obr. 2).

Slovenská numizmatika zaznamenáva prvý pokus o metalografické analýzy síce už v 50. rokoch minulého storočia, no vtedy bola analyzovaná iba jediná vzorka – bratislavská tetradrachma s nápisom NONNOS. Výsledkom bolo konštatovanie, že „bola razená takmer z čistého striebra, s minimálnym zastúpením vedľajších prvkov“ (*Ondrouch 1958*, 79).³² Vysoký obsah striebra (97,25–91,50 %) so zastúpením medi a olova potvrdila aj analýza dvoch drobných mincí typu Karlstein a drachmy typu Simmering z nálezov získaných pri archeologickom výskume na území bratislavského oppida (*Musilová – Krištín – Kolníková 1990*, 234–240). Bójske statéry s hrboľmi z hromadného nálezu v Leviciach na Slovensku boli analyzované v zahraničných (*Hartmann 1985*) aj v domácich laboratóriách (*Pliško 1967*). Potvrdený vysoký obsah zlata – 99 %, obsah striebra pod 1 % a zastúpenie platiny naznačilo, že boli razené z rýdzeného, nie z prírodného zlata, pravdepodobne cudzieho pôvodu (*Kolníková – Minarovičová 1999*, 438). Predpokladá sa totiž, že keltské mincovne, najmä v počiatoch používali na razbu roztavené cudzie mince (*Castelin 1965*, 65), pravdepodobne makedónske statéry Alexandra Veľkého. Tieto obsahujú platínu, na rozdiel od statérov Filipa II. Makedónskeho. Tento rozdiel sa dáva do súvisu s výpravami Alexandra Veľkého do Perzie, odkiaľ boli do Makedónskej ríše dovezené veľké zásoby zlata (*Hartmann 1985*, 664).

27 Nálezy nákov sú z Plaveckého Podhradia (*Paulík 1976*, 26), z Bratislavy – Pánskej ulice (*Pieta – Zachar 1993*, 154), z Folkušovej, či Liptovskej Mary (*Pieta 2008*, 147), kde mohli predstavovať súčasť mincových dielni.

28 Na náleziskách s výskytom mincí boli fragmenty váh objavené napr. v Bratislave, na Hlavnom námestí (*Musilová – Lesák 1996*, 209, 210, obr. 2:7) a v Trenčianskych Bohuslaviciach (*Pieta 2008*, obr. 117, 6–8).

29 Využitie špecifickej váhy mincí, metóda aktivizovania neutrónov – ožarovanie energiou obohatenými neutrónmi.

30 Napr. zlaté bójske mince boli razené z prírodného aj rýdzeného zlata, použitie roztavených cudzích – makedónskych? – mincí k razbe, pozlacovanie bronzového jadra, tzv. subaerátne mince.

31 Zaujímavým je tu zistenie nárastne nízkeho obsahu zlata – 68,41 a 28,12 %.

32 Ako vedľajšie prvky sa tu uvádzajú Pb, Cu, Ca, Au, Bi, Si, Fe, Sn, Ba, Mg.

Analýza medených mincí z Liptovskej Mary a porovnanie výsledkov s obsahom medi zo slovenských rudných ložísk naznačila vzájomnú podobnosť charakteristických prvkov. Umožnila vysloviť domnienku, „že med' používaná k výrobe mincí mohla byť domáceho pôvodu“ (Págo 1977, 15).

Metalografickým analýzám sú podrobené aj razidlá a nástroje potrebné k ich zhotoveniu. Napr. patrica s motívom kvinárov typu Schönaich z Manchingu bola zhotovená z kovu s obsahom 68% medi, 31% cínu a 1% železa. Ukázalo sa tiež, že práve vysoký obsah cínu umožnil minimalizovať opotrebenie obrazového motívu pri razbe na mincový kotúčik (Ziegaus 1998, 647, pozn. 85). Aj razidlá z dáckeho prostredia obsahujú vysoký obsah cínu (Jaroslavschi 2001, 21: Očniťa 28,07%. Ludešti 31,487%, Tilišca 28,20 %). Výsledky metalografickej analýzy „razidla“ zo slovenského náleziska Folkušová sú súčasťou tohto príspevku (príloha 3). Tento predmet obsahuje vysoké percento železa, zastúpený je kremík, kalium a kalcium. Vo výsledkoch analýzy sa neobjavil cín. Metalografickej analýze bol podrobený aj železný nástroj objavený v blízkosti „razidla“ – okrem železa a vyššie uvedených prvkov obsahuje fosfor. Hodnotenie týchto výsledkov a ich porovnanie s analýzami podobných predmetov bude vecou ďalšieho výskumu príslušných odborníkov.

Okrem mincí sú RFA podrobené aj tégliky a hlinené formy kvôli zisteniu, aký kov sa v nich spracovával. Vo formách zo Šaštína-Stráži sa zaznamenalo striebro. Formy z Bratislavy – Pánskej ul. obsahovali stopy zlata a striebra. V zlomku formy z Bratislavy – Partizánskej ul. nebol zistený žiadny kov (Ščasnár et al. 1984, 130).³³ Analýza vzorky téglikov z Liptovskej Mary potvrdila používanie niektorých exemplárov k príprave medenej suroviny (Págo 1977, 10).³⁴ Z nálezov mimo územia Slovenska boli napr. analyzované zlomky foriem z Manchingu (Hartmann 1990, 230–235), či zo Starého Hradiska (zistené stopy Au a Ag – Čižmár 2002a, 302).

Analýza liacej formy z Liptovskej Mary doložila obsah striebra, medi a zinku, naznačila „jej možné použitie na odlievanie predmetov zo striebra, prípadne zliatiny striebra a medi alebo zliatiny medi a striebra“ (Págo 1977, 15).

Pracovné postupy – pokusy

Už prvý nález hlinených foriem na zhotovovanie mincových kotúčikov nastolil otázku postupnosti krokov v príprave a realizácii razby mincí. Išlo predovšetkým o vysvetlenie spôsobu použitia foriem. Pri riešení tohto problému sa stretli dva názory. Prvý, ktorý dlho prevládala a niektorí bádatelia sa ho pridŕžajú dodnes, predpokladá liatie vopred pripraveného roztaveného kovu (v hlinených téglikoch) do jamiek na formách. V jamkách bol mincový kotúčik sformovaný na potrebnú veľkosť a hmotnosť. Tento názor sa opiera o zistenie pľuzgierovitého povrchu použitých foriem a drobných kvapiek kovu zachovaných v povrchových častiach a v štrbinách (Cach 1942, 5–11; Overbeck 1987; Kellner 1990, 132–133). Predpoklad, že tekutý kov bol pred vyliatím do jamiek na formách odvážený priamo v tégliku bol odmietnutý ako neefektívny a stratový postup (Tournaire et al. 1982).

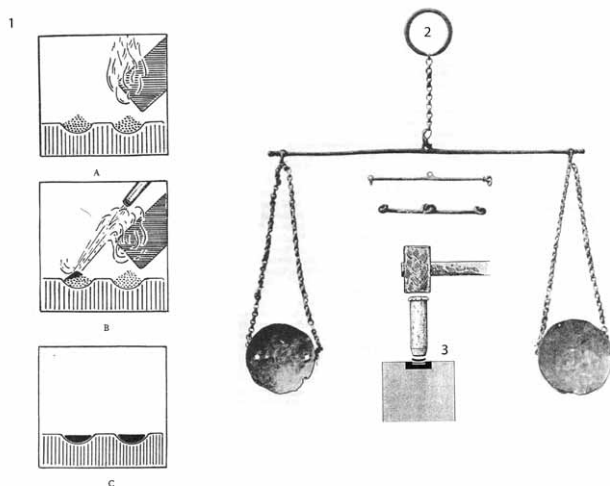
Postup liatia kovu do jamiek ako prvý presadzoval pražský bádateľ F. Cach na základe zlomkov foriem zo Stradonic. V jamkách i na povrchu foriem zistil mikroskopické stopy zlata, či striebra – reguli, čo ho presvedčilo, že formy boli použité na zhotovovanie mincových kotúčikov, nemali teda inú funkciu – vyvrátil tak dovtedajšie pochybnosti. Keďže zaznamenal, že formy neboli vypálené, vystavené boli iba 500 stupňovému žiareniu, dospel k názoru, že neboli vkladané do taviacej pece, ale boli používané za studena. Sklovitý povrch na niektorých ho presvedčil, že do foriem bol liaty roztavený kov (Cach 1942, 5–11).

Druhý názor, ktorého autorom je K. Castelin (prvýkrát ho vyslovil roku 1954) predpokladá, že do jamiek bol nadávkovaný vopred odvážený (na drobných váhach, ktorých súčasti sa objavujú v archeologických vykopávkach keltských remeselníckych dielni) surový kov vo forme prachu, zrníka, či kúskov zlata alebo striebra. Formy boli potom buď vložené do taviacej pece kvôli roztaveniu kovu alebo kov bol od jamky k jamke roztavovaný zohrievaním pomocou tepelného zdroja – dúchadla. Minciari kliešťami k jamke prisunul žeravé drevené uhlie a pomocou dúchadla kov taval (obr. 12:1). Podľa K. Castelina týmto starým zlatníckym postupom sa dá menšie množstvo zlata roztaviť za niekoľko minút. Tam, kde sa plameň intenzívnejšie dotkol formy, jej povrch zostal sklovitý, resp. na niektorých miestach sa vytvorili drobné kovové kvapôčky – reguli. Tento názor obhajoval vo viacerých prácach (Castelin 1954; Castelin 1958, 129–130; Castelin

33 Pri opakovaných analýzách sa potvrdilo používanie foriem z Bratislavy-Pánskej ul. na prácu so striebrom. Pozri k tomu Vrteil 2009, 108; na str. 144 odvolanie na nepublikované expertízy Frána – Fikrle 2008; Hložek 2009.

34 Prevládajúcimi prvkami sú med', zinok, prípadne olovo.

1965, 71–95). Vzápätí si ho osvojili ďalší autori (napr. *Tylecote 1962*, 101–109; *Jansová 1974*, 10;³⁵ *Hána 2007*, 44–46), resp. ho potvrdili realizáciou vlastných pokusov (*Raub – Fingerlin 1984*, 309–313). Niektorí bádatelia, zrejme oprávnenne, pripúšťajú obidva postupy zhotovovania kotúčikov (*Dembski 2009*, 88). Diskusia na túto tému, uprednostňujúca alebo sponchybujúca Castelinov názor spôsobila aj nerovnaký názov týchto predmetov: hlinené odlievacie formy, hlinené doštičky (doštičky nemôžu byť hlinené), či dávkovacie platničky. V tomto príspevku uprednostňujem termín „formy na mincové kotúčiky“.

Obr. 12. 1. výroba mincových kotúčikov; 2. váhy zo Stradonic (podľa: *Castelin 1965*, 75, obr. 4; 85, obr. 8); 3. proces razby mincí (podľa: *Kellner 1995*, 40, obr. 3).

Castelinovu teóriu o naplnení jamiek na formách vopred naváženým kovom v zrnách, či prášku a o následnom tavení pomocou dreveného uhlia a dúchadla opravili J. Metzler a R. Weiler tvrdením, že naplnené formy boli uložené do piecky, kde navážený kov dosiahol bod tavenia. Formy testovali do 1200° C, ich farba sa zmenila z tmavosivej na červenohnedú (*Metzler – Weiler 1977*, 137–141). Už *Tylecote (1962, 103)* odmietol použitie dúchadla pri tavbe kovu v jamkách konštatovaním, že práškový kov by dúchadlo rozfúklo a nedosiahla by sa ním dostatočne vysoká teplota. Nevylučuje sa tiež, že celkom drobné kotúčiky (napr. pre 1/24statéra) sa zhotovovali z kvapiek roztaveného kovu, následne sfomovaných pomocou kladiva a pilníka (*Ziehaus 1993, 223*). Problémom však naďalej zostáva zhotovovanie kotúčikov pre veľké mince, najmä strieborné tetradrachmy. Ako už bolo naznačené, pravdepodobne boli odlievané v určitom druhu téglikov (*Vrtel 2009, 110*).

Výpoved' slovenských nálezov

Po objave prvých fragmentov hlinených foriem v Šaštíne-Strážoch a v Bratislave bola oprávnenosť K. Castelinom predpokladaného procesu ich použitia overená v laboratóriu Slovenského národného múzea. Autori tohto pokusu konštatovali, že jamky sa plnili odváženým kovom, tavba sa v jamkách realizovala lokálne pomocou dúchadla (*Ščasnár et al. 1984, 131*). Zároveň sa tu realizoval pokus zameraný na zistenie, aké kotúčiky, na aký typ mincí sa vo formách zhotovovali. Ukázalo sa, že v obidvoch prípadoch jamky (priemer 13 a hĺbka 6 mm) mohli byť naplnené roztaveným striebrom s hmotnosťou okolo 3 g. Autori pokusu dospeli k názoru, že v týchto formách mohli byť odlievané kotúčiky na razbu strieborných mincí typu Simmering (*Ščasnár et al. 1984, 130–131*).

Experiment uskutočnený s hlinenou formou z Bratislavy-Mudroňovej ulice naznačil, že bola určená na zhotovovanie kotúčikov drobných strieborných mincí s koníkom (typ Karlstein). Kov sa do jamiek dávkovoval „v podobe drobných ingotov s približne rovnakou hmotnosťou“, jeho tavba sa uskutočnila pri teplote 900–1000° C. Tento experiment nepredpokladá použitie dúchadla na roztavenie kovu, ale počíta

35 Táto autorka Castelinov názor prevzala na základe nálezú nákončia dúchadla v oppide Závist.

s vložení formy s nadávkovaným kovom do vyhrievacieho telesa (napr. do piecky), ktoré muselo byť naplnené dreveným uhlím (*Bazovský – Gregor 2009, 147–148*).³⁶ Autori konštatujú, že „ak by bol kov do foriem liaty, prišlo by k výraznej oxidácii platničky, čo by sa prejavilo zmenou jej farby (sčervenaníe)“. Zlomky foriem z Mudroňovej ulice boli podrobené mineralogicko-petrografickej analýze, ktorá naznačila, že surovina na ich výrobu bola získaná z bližšieho okolia bratislavského oppida, pravdepodobne z riečnych sedimentov Dunaja. Vyrobené boli natlačením íloviťej suroviny do formy alebo vyformované len na pevnej podložke, do nich boli vtlačané jamky, termálna alternácia zodpovedá teplotnému intervalu 900–1000°C (*Bazovský – Gregor 2009, 143–148*).³⁷

Experimenty zamerané na používanie hlinených foriem zároveň nastoľujú otázku ďalšieho postupu uplatňovaného v mincových dielnach – razbu na odliaty kotúčik. H.-J. Kellner vyslovil predpoklad, že odliate kotúčiky boli podrobené razbe v úplnom alebo čiastočne stuhnutom stave – vyplýva to zo silných trhlín na okraji mnohých exemplárov (*Kellner 1990, 133*). V súvisi s pokusmi v laboratóriu SNM s formami zo Šaštína-Stráží a Bratislavy-Partizánskej ulice autori dospeli ku konštatovaniu, že zhotovený kotúčik sa musel na razbu použiť v polotuhom, nie tuhom stave. Ak by bol totiž napr. strieborný kotúčik v tuhom stave, „bol by pri razbe na plochu cca 2 cm² potrebný tlak niekoľkých ton“. Kvôli tomu, aby kotúčik bol na razbu pripravený v polotuhom stave, bola bronzová matrica obalená železným puzdrom a predhriata na drevenom uhlí. Keďže železné puzdro malo veľkú tepelnú zotrvačnosť, na dosiahnutie teploty tavby striebra bolo treba pomerne málo energie. Následne došlo úderom kladiva k vyrazeniu mince (*Ščasnár et al. 1984, 132*). Pokusy s razbou mincí realizoval napr. už K. Darnay na začiatku 20. storočia, v súvisi s objavom razidiel v Szalacske (*Darnay 1906, 416–433*). Odvtedy sa ustálil názor, že spodné, averzné razidlo bolo stabilné, horné reverzné razidlo bolo pohyblivé. Mincový kotúčik uložený medzi ne bol vyrazený úderom kladiva na horné razidlo (obr. 12:3).

Práca v keltskej mincovej dielni bola bezpochyby neobyčajne náročná a vyžadovala nielen technickú zručnosť, ale aj dobrú organizáciu. Preto je pravdepodobné, že nešlo o činnosť jedného odborníka, ale o deľbu práce viacerých osôb. Nie je preto vylúčené (ako predpokladajú *Tournaire et al. 1982*), že aj v stredoeurópskych keltských mincových dielnach, tak ako v Gallii v galsko-rímskom období, sa na tejto činnosti zúčastňovali viacerí majstri: flatuarius odlieval a pripravoval kotúčik, aequator upravoval jeho hmotnosť orezávaním alebo vyhladzovaním okrajov, suppostor rozžeravený kotúčik kliešťami umiestňoval medzi razidlá, malleator kladivom uderel na razidlo, signator na to dozeral a kontroloval celý postup razby.

Budúci výskum techniky a technologických procesov v keltskej mincovej razbe, v úzkej interdisciplinárnej spolupráci, a najmä na základe nových nálezov dozaista doplní a spresní pohľad na tento fenomén v stredoeurópskych dejinách, načrtnutý v tomto príspevku.

Súhrn poznatkov k riešeniu problematiky techniky a technológie v razbe keltských mincí získaných na základe slovenských nálezov:

- ingoty majú tvar strieborného drôtu rôznej hrúbky alebo medenej tyčky, zlaté ingoty sa dosiaľ nenašli;
- zliatky kovu sa objavujú v prostredí remeselníckych dielní, môžu súvisieť aj s razbou mincí;
- tégliky sú súčasťou mobiliáru remeselníckych dielní, mohli slúžiť aj na tavenie mincového kovu a na zhotovovanie kotúčikov strieborných tetradrachiem;
- hlinené formy s jamkami na odlievanie mincových kotúčikov na drobné mince typu Karlstein a na drachmy typu Simmering boli objavené výlučne v neskorolaténskom nálezovom prostredí na západnom Slovensku, najmä na pôde bratislavského oppida; na hradisku v Liptovskej Mare sa používali iné druhy foriem; formy zhotovené na fragmentoch grafitových nádob a na pieskovcovom kameni nenesú stopy použitia (okrem formy z Liptovskej Mary);
- razidlo s obrazom mincí typu Veľký Bysterec pre opačnú orientáciu koňa pravdepodobne nebolo funkčné; na zhotovenie obrazu týchto mincí sa nepoužili punce, ale rydlo;
- tégliky a formy boli podrobené RFA (stopy Ag, Au, Cu), formy aj mineralogicko-petrografickému rozboru;
- pokusy so zhotovovaním kotúčikov v hlinených formách naznačili napĺňanie jamiek zlomkovým striebrom a následné tavenie v tepelných zdrojoch; kotúčiky na tetradrachmy sa pravdepodobne zhotovovali liatím.

36 K tomuto záveru sa dopracovali už *Metzler – Weiler 1977, 137–141*; použitie dúchadla odmietol *Tylecote 1962, 103*.

37 Petrografické analýzy hlinených foriem sú k dispozícii aj z iných nálezísk, napr. z Manchingu – *Kapelle 1969*.

Príloha 1: Prehľad nálezísk s dokladmi o technike a technológii razby keltských mincí na Slovensku³⁸

Bratislava – Hlavné námestie, 1991–1995, archeologický výskum, B. Lesák, M. Musilová, Mestský ústav ochrany pamiatok Bratislava, osídlenie z neskorej doby laténskej.

Nálezy: téglík (téglíky?), fragment váhy, mince: tetradrachma NONNOS (1), drachma typ Simmering (2); oboly typ Karlstein (14).

Metalografická analýza dvoch mincí typu Karlstein, jednej mince typu Simmering a neurčených zlomkov. *Musilová – Krištín – Kolníková 1990*, 234–240; *Musilová et al. 1992*, 140; *Musilová – Lesák 1996*; *Vrtel 2009*, príloha 3, č. 7.

Bratislava – Hrad, nádvorie, 2009, archeologický výskum, B. Lesák, A. Vrtel, Mestský ústav ochrany pamiatok Bratislava, osídlenie z neskorej doby laténskej, výrobný objekt 115/09.

Nálezy: téglík, hromadný nález mincí typu Karlstein.

Vrtel 2009, 81, tab. 49:2.

Bratislava – Mudroňova ulica, 2007–2008, archeologický výskum, I. Bazovský, Archeologické múzeum – Slovenské národné múzeum Bratislava, sídliskový objekt z neskorej doby laténskej.

Nálezy: 4 zlomky pravdepodobne dvoch foriem na kotúčky veľkosti obolov typu Karlstein; hrúbka 0,4 a 0,7–0,8 cm; Ø jamiek 0,8 cm, hĺbka 3–4 mm (obr. 5:1). Neúplný železný predmet (zachovaná časť 2,5 cm) štvorcového prierezu ukončený ploškou so stopami po úderoch – nástroj na puncovanie? (obr. 5:2). Mince: tetradrachma panónskeho typu Kapos / Dunaszekcső – 15 m od nálezu zlomkov foriem.

Mineralogicko-petrografická analýza foriem. Pokus - výroba kotúčikov vo formách.

Bazovský – Gregor 2009, 131–137, 138, obr. 4:1–4; 5:7; *Bazovský – Kolníková 2011*, 103–106.

Bratislava – Pánska (predtým Nálepko) ulica 19–21, 1985, zisťovací archeologický výskum, L. Zachar, Archeologické múzeum – Slovenské národné múzeum Bratislava, neskorolátenský objekt 3b (LT C2/D1–D2) – pozostatky remeselníckej dielne.

Nálezy: 23 zlomkov hlinených foriem (obr. 3:4; obr. 4), 303 celých a zlomkovitých téglíkov (obr. 2), nepodarok mince typu Karlstein.

RFA zlomkov foriem (stopy striebra; vypálené pred použitím na tavbu) a téglíkov (mineralogicko-petrografická analýza).

Zachar – Rexa 1988, 53, obr. 20:6–8, 55, obr. 22:1–4; *Pieta – Zachar 1993*, 181; *Vrtel 2009*, 83–84, 108, tab. 2–5.

Bratislava – Partizánska ulica, 1978, záchranný archeologický výskum, L. Zachar, Archeologické múzeum – Slovenské národné múzeum Bratislava, neskorolátenská vrstva (LT D1).

Nálezy: Zlomok hlinenej nádoby so zvislým ryhovaním, s prímou grafitu, jedna celá jamka, dve porušené lomom (dĺžka formy 3,5 cm, hrúbka 1 cm, Ø jamky 1,7 cm, hĺbka 6 mm). Bez stopy použitia (obr. 7:1). Nálezy železných predmetov a fragmentov nádob. Mince sa nenašli.

Zachar 1981, 48–53; *Zachar 1982*, 40–41, obr. 6:1.

Bratislava – Uršulínska ulica, 1995, záchranný archeologický výskum, B. Lesák, M. Musilová, Mestský ústav ochrany pamiatok Bratislava, neskorolátenský horizont.

Nálezy: téglík (téglíky?); mince: typ Karlstein (1); tetradrachma BIATEC (1).

Musilová – Lesák 1996, 212; *Vrtel 2009*, príloha 3, č. 12.

Bratislava – Ventúrska ulica 12 / Zelená ulica 10, 1994, archeologický výskum, B. Lesák, M. Musilová, Mestský ústav ochrany pamiatok Bratislava, neskorolátenská kovolejárska dielňa.

Nálezy: Dva celé téglíky a viaceré zlomky. Mince: Rímske republikánske asy, neidentifikovateľné (3); drobné mince typ Karlstein (5); typ Simmering (1).

Musilová – Lesák 1996, 209.

38 Stav k 31. 12. 2011.

Bratislava – Ventúrska 7, archeologický výskum, Mestský ústav ochrany pamiatok Bratislava, neskorolátenská sídlisková vrstva.

Nálezy: Dva zlomky foriem na odlievanie mincových kotúčikov.

Vrtel 2009, 103, tab. 7: 5–6.

Bratislava – Vydrica (parc. 554), 1988, archeologický výskum, P. Baxa, Mestský ústav ochrany pamiatok Bratislava, neskorolátenský horizont.

Nálezy: téglík, mince: oboly typ Karlstein (3), drachmy typ Simmering (6).

Baxa et al. 1990, 38; *Baxa – Kolníková* 1992, 139; *Vrtel* 2009, príloha 3, č. 15.

Bratislava – Vydrica, 2007–2008, archeologický výskum, T. Štefanovičová a kol., Slovenský archeologický a historický inštitút Bratislava, neskorolátenský horizont.

Nálezy: Zlomky hlinených foriem (neurčený počet), mince: drachmy typ Simmering (4), oboly typ Karlstein (6), nerazené kotúčiky pre typ Karlstein (2), republikánsky denár Marka Antonia z rokov 32–31 pred Kr. (1).

Štefanovičová et al. 2008, tab. 4; *Kolníková – Kovár* 2010, 69–73.

Folkušová (okr. Martin), cca 2002, súkromný detektor, následný archeologický výskum, K. Pieta, Archeologický ústav SAV Nitra, zvyšky remeselníckej dielne, osídlenie od strednej laténskej doby po začiatok rímskeho obdobia.

Nálezy: Železné razidlo, dĺžka 120,78 mm, 550 g, vonkajší priemer spodnej časti s vyrytým obrazom 22,58 mm, zahĺbený negatívny obraz tetradrachmy typu Veľký Bysterec s koňom vľavo (*Kolníková* 2004, 50, variant H), priemer obrazu 20,42 x 20,98 mm, horná plocha štvorcového tvaru 30,69 x 34,53 mm, zhrubnuté okraje, stopy po úderoch kladiva. Na tele razidla výrazné stopy po úprave (obr. 11). Metalografický rozbor v prílohe 3.

Na nálezisku boli objavené hromadné nálezy rôznych železných nástrojov. Vedľa razidla sa našiel železný predmet neurčenej funkcie.

Hromadný nález mincí: zachránených 74 Ag tetradrachiem typ Veľký Bysterec, 1 Au statér typ Krakov, 2 Ag mince typ s kolesom (uložený NBS-Múzeum mincí a medailí v Kremnici).

Pieta 2009, 253, 378, obr. 27; obr. F 35 (tu uvedená zlata minca, typ s kolesom, je falzum).

Likavka, hrad **Likava** (okr. Liptovský Mikuláš), 1977, archeologický výskum, J. Hoššo, Univerzita Komenského, Katedra archeológie Bratislava, neskorolátenská hradisko.

Nálezy: ingot v tvare elipsy (obr. 3:1), striebro, Ø elipsy 9 x 20 mm, Ø drôtu 1,6 mm.

Hromadný nález 11 tetradrachiem typu Veľký Bysterec v nádobe.

Hlinka – Hoššo 1980, 99–111; *Pieta* 2009, 194.

Liptovská Mara, obec **Liptovská Sielnica** (okr. Liptovský Mikuláš), 70. roky 20. stor., archeologický výskum, K. Pieta, Archeologický ústav SAV Nitra, hospodársko-správne centrum neskorolátenskej púchovskej kultúry s remeselníckymi osadami.

Nálezy: neurčený počet téglíkov a zlomkov, forma – fragment grafitovej nádoby s dvomi jamkami, zlomky foriem v podobe mištičiek, medené zliatky (obr. 6:1–7), medený ingot (dĺ. cca 10 cm, šírka 1–1,2 cm), strieborný ingot – drôtené zvitky (obr. 3:2–3); Ae mince typu Liptovská Mara (26), Ag tetradrachmy typ Veľký Bysterec (7), Ag didrachmy typ Veľký Bysterec (12), Ae didrachmy typ Veľký Bysterec (5), Ag drachma typ Zemplin (5), Ag drachma typ Spiš (1).

Pieta 1996, 52, tab. IV: 15; 86–87, tab. X: 6, 14; *Pieta* 2008, 156, 157, obr. 71:11.

Nitra – Šindolka, 1975, záchranný archeologický výskum, G. Březinová, Archeologický ústav SAV Nitra, laténska osada (LT B2/C1–LT C2/D1), objekt 94/75 (LT C1).

Nálezy: fragment z okraja grafitovej nádoby, 45 x 50 mm, hrúbka 27 mm, na vnútornej strane jamka, Ø 21 mm, hĺbka 10 mm, bez stopy použitia (obr. 7:2).

Březinová 2000, 54, 178, tab. 60: 15; *Březinová* 2007, 2007, 31–40.

Plavecké Podhradie (okr. Malacky), poloha Pohanská, 1968–1971, archeologický výskum, J. Paulík, Slovenské národné múzeum Bratislava, laténske hradisko (LT C2–LT D1); koniec 20. stor., súkromné detektory.

Nálezy: rôzne železné nástroje (12–13 hromadných nálezov: nákovy, kladivá, kliešte, pilníky, punce, váhy); mince: Ag oboly typ Roseldorf / Němčice, typ Karlstein, typ Pohanská, Au bójske mince (datovanie mincí: LT C2–LT D2).

Paulík 1976; Pieta 2008, 112, 194–203; Fröhlich 2012.

Šaštín-Stráže (okr. Senica), 1977, archeologický výskum, L. Zachar, Archeologické múzeum – Slovenské národné múzeum Bratislava, pozostatky laténskej osady (LT C2).

Nálezy: objekt 11/77: tri zlomky pravdepodobne jednej hlinenej formy, oválny tvar, hlina s prímiesou grafitu, hrúbka formy 11 mm, Ø jamky 13 mm, hĺbka 6 mm. Povrch jamiek svetlosivožltej farby. Stopy po tavení na hornej strane zlomkov (obr. 3:5). RFA – striebro a olovo.

Objekt 2/75: zlomok téglíka, RFA stopy striebra.

Zachar 1977, 298–299; Ščasnár et al. 1984, 133, pozn. 18.

Trenčianske Bohuslavice (okr. Nové Mesto nad Váhom), 1997–1998, súkromný detektor, archeologický výskum, K. Pieta, Archeologický ústav SAV Nitra, laténske hradisko.

Nálezy: doklady kovolejárstva a šperkárstva, rôzne nástroje, punce?

Mince: Au bójske mušľovitité statéry a drobné mince (23), Ag oboly typ Karlstein (140), Au juhonemecké dühovky (2), Ag kvináre (2), Ag tetradrachmy typ Velem a Kapos (3), republikánske asy z rokov 86 a 83 (4). *Kolníková 1998, 11–44; Pieta 2008, 114, 154, obr. 17.*

Veľký Slavkov (okr. Poprad), 1977, archeologický výskum, B. Novotný a kol., Univerzita Komenského, Katedra archeológie, Bratislava, hradisko, predpúchovský a púchovský horizont.

Nálezy: pieskovcová forma s jamkou (obr. 7:3); minca: Ag, drachma s Athenou Alkidemos.

Hlinka 1980, 257–259; Novotný et al. 1991.

Príloha 2: Prehľad nálezísk s mincami a inými dokladmi o razbe

1. Nálezisko	2. Mince	3. Ingoty	4. Zliatky	5. Téglíky	6. Formy	7. Razidlo	8. Iné
BA-Hlavné nám.	X*						X1
BA-Hrad,nádvorie	X			X			
BA-Mudroňova	X				X		X2
BA-Pánska	X		X	X*	X*		X3
BA-Partizánska					X4*		
BA-Uršulinská	X?			X			
BA-Vent/Zelená	X			X	X		X5
BA-Ventúrska 7					X		
BA-Vydrica 554	X			X			
BA-Vydrica	X			X			
Folkušová	X*					X*	X6
Likavka	X	X					
Liptovská Mara	X*	X	X	X*	X7*		X8
Nitra-Šindolka					X9		
Plavecké Podhradie	X						X10
Šaštín-Stráže				X	X*		
Trenč.Bohuslavice	X		X				X11
Veľký Slavkov	X				X12		

Vysvetlivky:

BA = Bratislava. 1 váhy – zlomok, 2 nástroj na puncovanie?, 3 nákova, 4 fragment grafitovej nádoby, 5 punce?, 6 nákova a iné nástroje, 7 fragment grafitovej nádoby, 8 rôzne nástroje,

9 fragment grafitovej nádoby, 10 nákova, rôzne nástroje, 11 punce?, 12 forma z pieskovca,

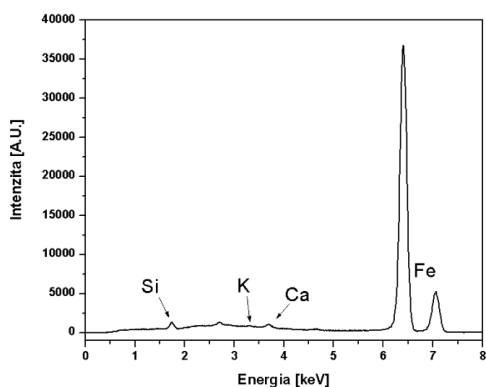
* RFA.

Príloha 3: Spektrálna analýza dvoch železných predmetov z Folkušovej, A – razidlo, B – spoluobjavený nástroj. Realizácia ing. Kristián Slovák, ing. Mária Gajdošová, Národná banka Slovenska, oddelenie prípravy a analýzy platidiel, 17. 1. 2012.

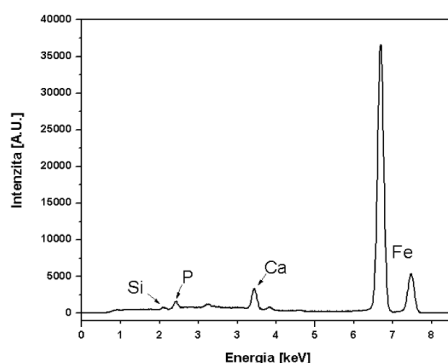
Podmienky merania: Názov prístroja: EAGLE III μ Probe – energiovo disperzný RTG fluorescenčný spektrometer, anóda: Rh (Ródium), vysoké napätie: 40kV, Prúd: 20 μ A. Priemer RTG lúča: 300 μ m, (monokapilára), doba merania: 100s, detektor: polovodičový Si (Li) s aktívnou plochou 30 mm², rozlíšenie pre 5,9 eV Mn Ka čiaru (zdroj Fe55): 132,7 eV F.W.H.M. pri 1 KCPS, rozlíšenie zosilňovača: 17 μ s. Meranie sa uskutočnilo vo vákuu. Kvantitatívna analýza bola robená podľa metódy fundamentálnych parametrov bez použitia štandardov. Hodnota koncentrácie (Wt% – hmotnostné percentá) jednotlivých prvkov sa získala spriemerovaním meraní z troch rôznych miest z povrchu predmetov bez akejkoľvek úpravy. Hĺbku prieniku RTG žiarenia vzhľadom na chemické zloženie odhadujeme na zhruba 300 μ m.

Razidlo, spodná strana, obraz koňa			Nástroj, špica		
Prvok	Wt%	Wt-Error	Prvok	Wt%	Wt-Error
Si	13,0	0,3	Si	3,6	0,2
K	0,4	0,1	P	8,5	0,2
Ca	1,4	0,1	Ca	9,2	0,2
Fe	85,2	1,4	Fe	78,7	1,3
Total	100		Total	100	

Razidlo, vrch, strana úderu kladiva			Nástroj, priehlbina		
Prvok	Wt%	Wt-Error	Prvok	Wt%	Wt-Error
Si	0,7	0,1	Si	2,9	0,3
Fe	99,3	1,5	P	4,3	0,2
Total	100		Ca	1,8	0,1
			Fe	91,0	1,5
			Total	100	

Spektrum razidla

Spektrum nástroja

Literatúra

- Baxa, P. – Zachar, L. – Thurzo, M. – Šefčáková, A. 1990:* Záchraný výskum na Vydrici v Bratislave. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku 1988. Nitra, 38.
- Baxa, P. – Kolníková, E. 1992:* Keltské mince z Bratislavy – Vydrice. Slovenská numizmatika 12, 139.
- Bazovský, I. – Gregor, M. 2009:* Mincové dávkovacie platničky z Mudroňovej ulice v Bratislave. Zborník Slovenského národného múzea 103-Archeológia 19, 131–151.
- Bazovský, I. – Kolníková, E. 2011:* Nové nálezy keltských mincí zo západného Slovenska. Slovenská numizmatika 19, 103–106.
- Bidzilja, V. I. 1971:* Istorija kul'tury Zakarpattja na rubeži našoj eri. Kiiv.
- Březinová, G. 2000:* Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Nitra.
- 2007: Münzprägungsbeweis in der latènezeitlichen Siedlung Nitra-Šindolka? Slovenská numizmatika 18, 31–40.
- Byrska-Fudali, M. – Przybyła, M. – Rudnicki, M. 2009:* Celtic Coins found at Site 2 in Modlniczka, Dist. Cracow. Sprawozdania Archeologiczne 61, 273–295.
- Cach, F. 1942:* K mincovní technice bojských duhovok. Numismatický časopis československý 18, 5–11.
- Castelin, K. 1954:* O „litých“ střížcích keltských duhovok. Numismatické listy 9, 73–76.
- 1958: Ke keltské mincovní technice. Numismatické listy 13, 126–138.
- 1961: Keltská mincovna na Kladensku? Numismatické listy 16, 41–44.
- 1965: Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern. Graz.
- 1985: Keltische Münzen. Katalog der Sammlung des Schweizerischen Landesmuseum Zürich. I–II. Zürich.
- Čížmář, M. 1995:* K mincovnictví na keltském oppidu Staré Hradisko. Archeologické rozhledy 47, 614–618.
- 2002a: Ökonomische Struktur des Oppidums Staré Hradisko. In: Dobiat C. – Sievers S. – Stöllner Th. (Hrsg.): Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum. Akten des Internationalen Kolloquiums in Hallein/Bad Dürrnberg. Bonn, 297–313.
- 2002b: Keltské oppidum Staré Hradisko. Olomouc.
- 2003: Nálezy tyglíků na laténských nížinných sídlištích na Moravě. In: Pravěk NŘ 12, 243–255.
- Čížmář, M. – Drda, P. – Motyková, K. – Rybová, A. 1976:* Závist. Přehled archeologického výzkumu. Praha.
- Čížmář, M. – Kolníková, E. – Noeske, H.-Ch. 2008:* Němčice-Víceměřice. Ein neues Handels- und Industriezentrum der Latènezeit in Mähren. Germania 86, 655–700.
- Dannheimer, H. – Gebhard, R. 1993:* Das keltische Jahrtausend. Mainz am Rhein.
- Darnay, K. 1906:* Kelta pénzverő és öntő-műhely Szalacsán (Somogy M.). Archeológiai Értesítő 26, 416–433.
- Dembski, G. 1972:* Die keltischen Fundmünzen Österreichs. Numismatische Zeitschrift 87/88, 37–73.
- 1994: Überlegungen zu einigen Neufunden von Keltenmünzen aus Niederösterreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 34, Nr. 4, 61–73.
- 1995a: Vorrömische und keltische Funde aus dem nordöstlichen Niederösterreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 35, 65–72.
- 1995b: Ein keltischer Prägestempel von der Gurina (Kärnten). Numismatische Zeitschrift 103, 19–22.
- 2002: Der Geldumlauf in Österreich in vorrömischer und römischer Zeit. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 132, 41–52.
- 2005: Zwei neue Keltenmünztypen sowie ein keltischer Prägestempel aus Österreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 45, 232–237.
- 2007: Ein keltischer Prägestempel Typ Roseldorf II. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 47, 164–165.
- 2008: Zur Geldverkehr in der keltischen Siedlung Roseldorf (Niederösterreich). In: Lauerer, E. – Trebsche, P. (Hrsg.): Heiligtümer der Druiden. Opfer und Rituale bei den Kelten, 65–69.

- 2009: Eigenprägung und Fremdgeld – Die Fundmünzen aus Roseldorf. In: Holzer, V.: Roseldorf. Interdisziplinäre Forschungen zur größten keltischen Zentralsiedlung Österreichs. Schriftenreihe der Forschung im Verbund, Band 102, 87–101.
- Fikrle, M. – Frána, J. 2012:* Schlussbericht über die Ergebnisse der Röntgenfluoreszenzanalyse. In: Kolníková, E.: Némčice, ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Kommentierter Fundkatalog. Bd. 1. Münzen, 185–190.
- Fischer, F. 1966:* Das Oppidum von Altenburg-Rheinau: ein Vorbericht. *Germania* 44, 286–312.
- Forrer, R. 1968:* Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande. Ergänzte Neuausgabe. 1–2. (red. K. Castelin). Graz.
- Fröhlich, J., 2012:* Keltské mince z oppida Pohanská v Plaveckom Podradí v systéme peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov v najmladšej dobe laténskej. *Numismatický sborník* 26/1, 59–80.
- v tlači a: Drahý kov z moravského keltského centra Némčice. *Numismatické listy*.
- Gohl, Ö. 1901:* Kelta és egyéb barbár érmeink technikus sajtáságai. *Archeologiai Értésítő* 21, 351–359, 403–421.
- 1907: A szalacsikai kelta pénzverő és bronzöntő műhely. *Numizmatikai Közlöny* 6, 47–64.
- Göbl, R. 1992:* Münzprägung und Geldverkehr der Kelten in Österreich. Wien.
- Hána, J. 2007:* Technické aspekty vývoje stredoevropského mincovníctví do konce 19. století. Klatovy.
- Hartmann, A. 1984:* Zur Materialzusammensetzung keltischer Goldmünzen – einige Ergebnisse und deren Deutung. In: Janssen, W. – Brandt, M. (Hrsg.): *Keltische Numismatik und Archaeologie*. 2. BAR International Series 200 (I), 88–97.
- 1985: Über Materialanalysen an Goldmünzen der keltischen Bojer. *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseum Mainz* 32, 660–673.
- 1990: Naturwissenschaftliche Untersuchungen an Schrötlingsformen und Goldmünzen. In: Kellner, H.-J.: *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*. Stuttgart, 230–246.
- Hlinka, J. 1980:* Ojedinelý nález keltskej striebornej mince vo Veľkom Slavkove, okres Poprad. *Slovenská numizmatika* 6, 257–259.
- Hlinka, J. – Hoššo, J. 1980:* Nález keltských mincí pri archeologickom výskume na hrade Likava. *Slovenská numizmatika* 6, 99–111.
- Jansová, L. 1974:* Zur Münzprägung auf dem Oppidum von Závist. *Památky archeologické* 65, 1–33.
- Jaroslavski, E. 2001:* Die Münzstanze von Ocnitza und einige Bemerkungen zu den dakischen Stanzen. *Acta Musei Napocensis* 38/1, 17–25.
- Kapelle, I. 1969:* Die Graphitkeramik von Manching. Die Ausgrabungen in Manching 2. Wiesbaden.
- Kellner, H.-J. 1990:* Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern. Stuttgart.
- Kellner, H.-J. – Castelin, K. 1973:* Ein Fund keltischer Muschelstatere aus Westböhmen. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 23, 93–113.
- Kolníková, E. 1993:* Münzprägung der Kelten in der Slowakei (Funde, Typologie, Chronologie, Zusammenhänge) – Poster. In: Pavúk, J. (red.): *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques*. Bratislava, 1–7 septembre 1991. Bratislava, 248–255.
- 1998a: Keltské mince v peňažných dejinách Moravy. In: *Peníze v proměnách času*. Ostrava, 21–33.
- 1998b: Výpoveď nálezov mincí o keltskom hradisku v Trenčianskych Bohuslaviciach. *Slovenská numizmatika* 15, 11–44.
- 2002: Latènezeitlicher Burgwall Gališ-Lovačka (Mukačevo) im Lichte der Münzfunde. *Karpatika* 15. Užgorod, 99–115.
- 2004: Severoslovenské keltské mince s hrboľom na averze. *Slovenská numizmatika* 17, 11–52.
- 2007: Nové nálezy mincí – príspevok k obrazu doby laténskej na Morave. *Pravěk, NŘ* 16, 437–462.
- 2008: Keltské mince v dejinách Slovenska. *Zborník Slovenského národného múzea - 100 – História* 46, 11–30.
- 2012: Némčice, ein Macht-, Industrie- und Handelszentrum der Latènezeit in Mähren und Siedlungen am ihren Rande. Kommentierter Fundkatalog. Münzen.
- Kolníková, E. – Kotigoroško, V. G. 2008:* Der dakische Burgwall Malaja Kopanja am oberen Theisgebiet im Lichte der Münzfunde. In: Spinei, V. – Munteanu, L. (ed.): *Miscellanea numismatica antiquitatis. In honorem septagenarii magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata*. Iași, 125–134.

- Kolníková, E. – Minarovičová, E. 1999: Najstaršie razené zlato na Slovensku (keltské a rímske mince). *Mineralia Slovaca* 31, 435–442.
- Kolníková, E. – Kovár, B. 2010: Laténske mince v bratislavskom podhradí. *Zborník Slovenského národného múzea* 104 – Archeológia 20, 69–73.
- Kolníková, E. – Ručka, M., v tlači: Keltské drobné strieborné mince – typ Čachtice. *Numizmatika. Časopis Slovenskej numizmatickej spoločnosti.*
- Kotigoroško, V. 2008: Verchne Potissja v davninu. *Užgorod.*
- Lehrberger, G. et al. (eds.) 1997: Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. (eds.): *Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie - Funde. Band I–II. Památky archeologické – Supplementum* 7. Prague.
- Lipka, F. – Snětina, K. 1912: Staré Hradisko. Gallské oppidum na Moravě. *Časopis Moravského muzea zemského* 12, 73–92, 298–309.
- Lupu, N. 1964: Die Münzen in der dakischen Burg von Tilișca. In: *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* 7, Nr. 1, 5–41.
- Maier, G. – Neth, A. 1987: Schrötlingsformen aus Gerlingen, Kr. Ludwigsburg. *Tübinger Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 2- Festschrift F. Fischer, 129–163.
- Malkmus, W. 1989–1992: Addenda to Vermeule's Catalog of Ancient Coin Dies. *SAN, Journal of the Society for ancient numismatics. Vol. 17–18, Part 1–4.*
- Maurer, H. 1980: Eine Schrötlingsform der späten Latènekultur aus Roseldorf, p. B. Hollabrunn, NÖ. In: *Fundberichte aus Österreich* 19, 135–137.
- Meduna, J. 1970: Das keltische Oppidum Staré Hradisko in Mähren. *Germania* 48, 34–59.
- Menke, M. 1968: Schrötlingsformen für keltisches Silbergeld aus Karlstein Ldkr. Berchtesgaden (Oberbayern). *Germania* 46, 27–35.
- Metzler, J. – Weiler, R. 1977: Beiträge zur Archäologie und Numismatik des Titelberges „Schrötlingsformen“ und Schrötlinge. *Publication de la section historique Luxembourg* 91, 137–141.
- Militký, J.: 2008: Mincovníctví v době laténské. In: *Archeologie pravěkých Čech/7. Doba laténská. Praha*, 122–128.
- 2010: Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé fürstenberské sbírce na hradě Křivoklát a v Donaueschingen. *Numismatický sborník* 24, 27–64.
- Musilová, M. – Krištín, J. – Kolníková, E. 1990: Nález norických mincí na Náměstí 4. apríla v Bratislave. *Slovenská numizmatika* 11, 234–240.
- Musilová, M. – Lesák, B. 1996: Neskorolátenske osídlenie na Hlavnom námestí č. 7 (Kutcherfeldov palác) v Bratislave. *Zborník Slovenského národného múzea* 90 – Archeológia 6, 87–105.
- Musilová, M. – Makovická, Z. – Lesák, B. – Kolníková, E. 1992: Nový nález keltských mincí v Bratislave, na Náměstí 4. apríla. *Slovenská numizmatika* 12, 140–141.
- Mycielska, R. 1981: Nowe znalezisko formy do wyrobu krążków mennicznych ze stanowiska Zakrzów, woj. Kraków. *Acta Archaeologica Carpathica* 21, 145–151.
- Nemeškalová-Jiroudková, Z. 1998: Keltský poklad ze Starého Kolína. *Vyšehrad.*
- Novotný, B. – Novotná, M. – Kovalčík, R. M. 1991: Popradská kotlina v dávnej minulosti. *Košice.*
- Ondrouch, V. 1968: Keltské mince typu Biatec z Bratislavy. *Bratislava.*
- 1964: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. *Bratislava.*
- Overbeck, B. 1987: Alkimoënnis-Kelheim, eine neue keltische Münzstätte. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 52, 247–250.
- Págo, L. 1977: K chemické charakteristice některých keltských nálezů z území SR. *Nepubl. rukopis.*
- Paulík, J. 1976: Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí. *Bratislava.*
- Piř, L. 1903: Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum. *Starožitnosti země České II/2. Praha.*
- Pieta, K. 1996: Liptovská Mara. *Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava.*
- 2000: Hortfund mit latènezeitlichen Eisengeräten aus Liptovská Mara. In: *Friesinger, H. – Pieta, K. – Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und -Verarbeitung in der Antike (Schwerpunkt Eisen). Nitra*, 135–160.
- 2009: Keltské osídlenie Slovenska. *Mladšia doba laténska. Nitra.*

- Pieta, K. – Zachar, L. 1993:* Mladšia doba železná (laténska). In: T. Štefanovičová (zost.): Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava, 143–209.
- Pink 1974:* Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbarn. 2. ergänzte und verbesserte Auflage, hrsgb. von R. Göbl. Braunschweig.
- Pliško, E. 1967:* Výsledky spektrochemickej a kvalitatívnej spektrálnej analýzy zlatých predmetov Archeologického ústavu SAV. Nepublikovaná správa.
- Popović, P. 1987:* Novac Skordiska. Beograd/Novi Sad.
- Preda, C. 1973:* Monedele geto-dacilor. București.
- Raub, Ch. J. – Fingerlin, G. 1984:* Untersuchung keltischer Schröttingsformen von Breisach-Hochstetten. In: Keltische Numismatik und Archaeologie. 2. (W. Janssen/M. Brandt Hrsgb.). BAR International Series 200 (II), 309–313.
- Roth, P. 2003:* Osídlenie Spiša vo včasnej dobe dejinnej. Nepubl. dizertácia. Nitra.
- Ručka, M., v tlači:* Nový typ keltských minci ze středního Pováží – drobné nominály lopatkovitých statérů kmene Kotinů? Folia numismatica.
- Soják, M. 1998:* Prvý nález keltského razidla na Slovensku. Slovenská numizmatika 15, 190–193.
- Stoicovici, E. 1968:* Contribuții la cercetarea metalografică a unor monede de bronz și de argint din antichitate. Studii și cercetări de numismatică 4, 343–354.
- Szabó, M. 1976:* Auf den Spuren der Kelten in Ungarn. Budapest.
- Ščasnár, V. – Kliment, V. – Červeňanský, M. – Zachar, L. 1984:* Zlomky dávkovacích platničiek na výrobu keltských minci – nálezy zo Šaštína-Stráži a Bratislavy. Slovenská numizmatika 8, 121–145.
- Šneidrová, K. 1955:* Laténska osada u Tuchlovic na Novosťraßecku. Památky archeologické 46, 185–206.
- Štefanovičová, T. – Jelínek, P. – Kovár, B. – Hanuš, M. – Stehlíková, J. – Spišák, P. – Plachá, V. 2008:* Predbežná správa z archeologického výskumu bratislavského Podhradia – Vydrice. Zborník Slovenského národného múzea 102 – Archeológia 18, 249–256.
- Torbágyi, M. 1997:* Keltische Münzprägung im Gebiet Ungarns. Numismatische Zeitschrift 104/105, 7–17.
- Tournaire, J. – Buchsenschutz, O. – Henderson, J. – Collis, J. 1982:* Iron Age Coin Moulds from France. Proceedings of the Prehistoric Society 48, 417–435.
- Tylecote, R. F. 1962:* The Method of use of early Iron Age Coin moulds. Numismatic Chronicle 7th Series, 2, 101–109.
- Venclová, N. (ed.) 2008:* Doba laténska. Archeologie pravěkých Čech/7. Praha.
- Vermeule, C. C. 1954:* Some Notes on Ancient Dies and Coining Methods. Numismatic Circular. London.
- Voüte, A. 1985:* Die Feingehaltsbestimmung der Goldmünzen. In: Castelin, K.: Keltische Münzen. Katalog der Sammlung des Schweizerischen Landesmuseums Zürich. Kommentar. Band II. Zürich, 55–68.
- Vrtel, A. 2009:* Neskoro-laténske oppidum v Bratislave – remeselná výroba, výmena a obchod. Nepubl. dizertácia. Nitra.
- Winkler, I. 1968:* Tehnica emisiunilor monetare la Daco-Geți. Studii și cercetări de numismatică 4, 335–341.
- Winter, H. 1999:* Bemerkungen zu einem „keltischen Prägestempel“ aus der Slowakei. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 39, 53–57.
- Woźniak, Z. 1967:* Monety celtyckie z ziem polskich. Wiadomości Numizmatyczne 11, 201–231.
- 1977: Keltische Schröttingsformen aus Kraków-Mogila. Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte. Festschrift zum 50jährigen Bestehen des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg. Band 1, 231–251.
- 1978: Celtycki warsztat mennicy z okolicy Krakowa. Acta Archaeologica Carpathica 18, 101–112.
- 1984: Keltische Münzen und Münzprägung in Polen. In: Grasmann, G. (Hrsg.): Keltische Numismatik und Archaeologie. BAR International Series 200, 478–483.
- Zachar, L. 1977:* Príspevok k poznaniu neskorolaténskeho obdobia na Záhorí. Zborník Slovenského národného múzea 17, 35–56.
- 1981: Neskoro-laténske vrstvy na Partizánskej ulici v Bratislave. Zborník Slovenského národného múzea 75 – História 21, 35–56.
- 1982: Príspevok k problematike bratislavského oppida. Zborník Slovenského národného múzea 76 – História 22, 31–49.

- Zachar, L. – Rexa, D. 1988: Beitrag zur Problematik der spätlatènezeitlichen Siedlungshorizonte innerhalb des Bratislavaer Oppidums. *Zborník Slovenského národného múzea* 81 – *História* 28, 27–72.
- Ziegau, B. 1989: Der latènezeitliche Münzumlaufl in Franken. *Bayerische Vorgeschichtsblätter* 54, 69–135.
- 1993: Das keltische Münzwesen. In: Dannheimer, H. – Gebhard, R. (Hrsg.): *Das keltische Jahrtausend*. Mainz am Rhein, 220–227.
- 1998: Münzen und Münzprägung. In: *Vorbericht über die Ausgrabungen 1996–1997 im Oppidum Manching*. *Germania* 76, 645–652.
- 2000: Der Goldfund. In: Sievers, Z. et al.: *Vorbericht über die Ausgrabungen 1998–1999 im Oppidum von Manching*. *Germania* 78, 378–382.
- 2002: Ein neuer keltischer Münzstempelfund aus dem Nördlinger Ries (Schwaben). *Mitteilungen der Freunde der Bayerischen Vor- und Frühgeschichte*, 100, 2–4.
- 2008: Keltische Münzwerkzeuge aus dem Nördlinger Ries. Ein Vorbericht. In: Cunz, R. – Dräger, U. – Lücke, M. – Schneider, K. (Hrsg.): *Interdisziplinäre Tagung zur Geschichte der neuzeitlichen Metallgeldproduktion*. Beiträge zur Tagung in Stolberg (Harz) im April 2006. Braunschweig, 113–127.
- Zwicker, U. 1984: Metallographische und analytische Untersuchungen an keltischen Münzen. In: Janssen, W. – Brandt, M. (Hrsg.): *Keltische Numismatik und Archaeologie*. 2. BAR International Series 200 (II), 484–512.
- 1990: Analytische und metallographische Untersuchungen zu den Fundmünzen aus Manching. In: Kellner, H.-J.: *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*. Stuttgart, 247–261.

Summary

Eva Kolníková: Contribution to the technique and technology of the Celtic coinage – finds from Slovakia.

In Slovakia, in spite of the significant appearance of the Celtic coins (Fig. 1:1–2), only very little objects are at the disposal, which can explain the technique and technology of the Celtic coin production in a certain find spot – there are 18 of them (Appendix 1, Appendix 2:1). The largest number of the probable coin production places was registered in south-west Slovakia (the Bratislava oppidum, Plavecké Podhradie, the unfortified settlements of Šaštín-Stráže, Nitra). Some places with finds (hill forts of the Late Iron Age Púchov culture) are situated in north Slovakia (Folkušová, Likavka, Liptovská Mara, Veľký Slavkov) and in north-west Slovakia (Trenčianske Bohuslavice). Together with coins (Appendix 2:2), some objects which could be connected with the coin production (Appendix 2:3–8) are registered there: ingots (Appendix 2:3; Fig. 3:1–3), metal bars (Appendix 2:4; Fig. 6:4–5, 8–10), melting pots (Appendix 2:5; Fig. 2), casting molds for coin flans (Appendix 2:6; Fig. 3, 4–5) – some of them made of fragments of graphite vessels (Fig. 6:1–2, Fig. 7:1–2) or made of stone (Fig. 7:3; see the prototype from Magdalensberg – Fig. 7:4), dies and instruments used for their production (Appendix 2:7; Fig. 11; see the prototypes from Niederltheim and Kleisorheim – Fig. 10:1–2), die probes (not registered in Slovakia yet – see the lead probing sheet from Staré Hradisko (Fig. 8) and other objects – balances, roughly processed pieces of metal, files, marking instruments (Appendix 2:8). The casting molds for coin flans (they were found in nine Slovak places, with coins in many of them) represent the most important indicators for existence of the minting workshops. The majority of the casting molds found in Slovakia were used – according to the size of the holes – for casting flans for the small coins (silver *oboli* of the Karlstein type). Some holes correspond with size of silver drachms of the Simmering type or copper didrachms of the Liptovská Mara type. Traces of silver or copper have been detected in the holes. Three molds have not been used at all (Bratislava – Partizánska Street, Nitra, Veľký Slavkov). The way how the flans for large coins (tetradrachms) were made is not known. They could be cast in the melting pots. Only one die has been found (Fig. 11) – it is a specimen used for production of tetradrachms of the Veľký Bysterec (Folkušová) type. The die is retrograde, the horse image is oriented to the right – in the case of the remaining numerous tetradrachms of the Veľký Bysterec type, the horse faces exclusively to the left. It is an intermediate product or a defective product (mistake by the die-engraver). Results of the metallographic analysis of the die and the iron object found simultaneously are in the Appendix 3. All other objects (ingots, bars, melting pots, roughly processed pieces of metal, probes, files, balances) can be connected with the coin production, but also with different craftsmen activities. Recent research cannot eliminate production of the die images by some punching instruments or by a stylus.

The RFA analysis proved traces of silver in the casting molds (Bratislava-Pánska Street, Šaštín-Stráže), or copper eventually (Liptovská Mara). Experiments (Fig. 12:1; see *Castelin 1965*) with use of clay molds (Bratislava-Mudroňova Street, Bratislava-Partizánska Street; Šaštín-Stráže) which can point to the filling of molds with previously weighed rough metal (dust, small fragments) on an accurate balance (Fig. 12:2) and the following melting of metal in furnaces. The mineralogical-petrographic analysis has been performed in the case of two molds (Bratislava-Mudroňova Street; Bratislava-Pánska Street). Burning of the molds before use has been detected (Bratislava-Pánska Street). Experiments in striking of coins proved that the flans have been struck in plastic half-liquid state (Fig. 12:3). Comparison of the Slovak and foreign objects connected with the coin striking process (Bohemia, Moravia, Hungary, Austria, Germany, Poland, Ukraine, Romania) can help to complete information about technical and technological methods used in the Celtic coinage.

English summary by V. Novák

KELTSKÉ MINCE Z OPPIDA POHANSKÁ V PLAVECKOM PODHRADÍ V SYSTÉME „PEŇAŽNEJ DOHODY“ STREDOEUROPSKÝCH KELTOV V NAJMLADŠEJ DOBE LATÉNSKEJ

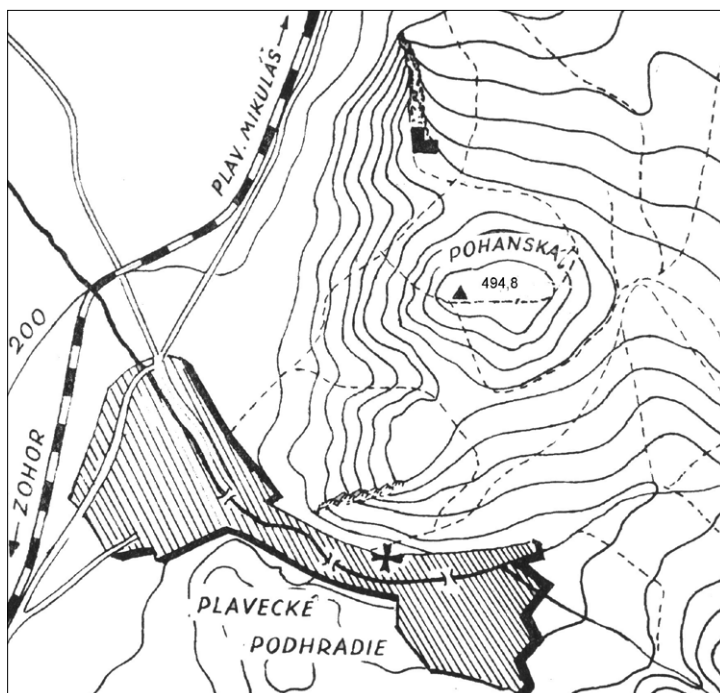
Július FRÖHLICH

Abstract – The Celtic coins from the oppidum of Pohanská in Plavecké Podhradie in system of the ‘monetary convention’ of the central European Celts in the latest phase of the Late Iron Age.

The article presents the Celtic coins found in the fortified hill fort Pohanská, which now belongs to the Plavecké Podhradie village (south-west Slovakia). The hoard is not large in number of specimens, but the selection of coins and its importance makes it significant in connection of the Pohanská oppidum with the Boian territory and its coinage.

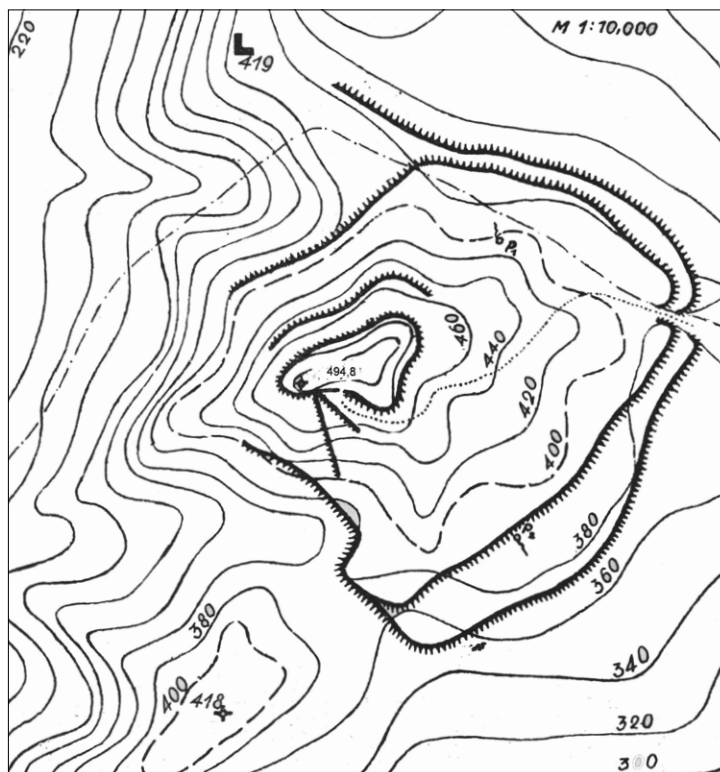
 Slovakia, Celts, oppidum, coinage

Horský masív Pohanská, s nadmorskou výškou 494,8 m leží v katastri obce Plavecké Podhradie na západnej strane Malých Karpát, v okrese Malacky (obr. 1a). Ide o pomerne vysoké predhorie Malých Karpát, ktoré zo severu a západu vystupuje z rovinnatého kraja a prevyšuje ho o cca 300 m. Výškový rozdiel medzi akropolou a vonkajším obvodovým valom na južnej a východnej strane oppida je okolo 150 m. Na jednom z čiastočne predsunutých kopcov masívu Pohanská, smerom na severoseverozápad, sa nachádzajú zrúcaniny stredovekého Plaveckého hradu (obr. 1a–b).

Obr. 1a. Situačný plán Pohanskej v Plaveckom Podhradí.

Osídlenie a opevnenie na Pohanskej objavil a zameral v roku 1927 Štefan Janšák (*Janšák 1928*, 4 n., obr. 1, obr. 2). Prvý zisťovací výskum, ktorého cieľom bolo podrobnejšie rozpoznať sídliskové pomery Pohanskej, bol uskutočnený v roku 1964 (*Pieta 1971*). V rokoch 1968 až 1971 bol na Pohanskej ďalšími sondami pracovníkov Archeologického ústavu Slovenského národného múzea zdokumentovaný zložitý opevňovací systém z mladšej doby železnej (obr. 1b), ktorý v podstatných znakoch pripomína postupy pri opevňovaní oppíd, prvých sídliskových útvarov mestského charakteru na našom území (*Paulík 1976*). Laténske opevnenie oppida navádzalo na zvyšky valov, ktoré boli na temene Pohanskej vybudované už v dobe starších populnicových polí – v rokoch 1200–1000 pred n. l. ľuďom s velatickou kultúrou (*Paulík 1976*, 131). Nálezy rôznych predmetov, nájdených pri týchto výskumoch, poukazovali na to, že lokalita patrila v závere doby laténskej medzi obchodné a možno i mocensko administratívne strediská v slovenskej časti Pomoravia.

Obr. 1b. Systém opevnenia na Pohanskej (podľa Š. Janšáka).

Záujem o túto významnú pamiatku pokračoval terénno-orientačným výskumom L. Zachara v roku 1990. Ten zdokumentoval, že i napriek pomerne krátkemu trvaniu oppida bolo keltské osídlenie značne intenzívne. Začiatok keltského osídlenia bol stanovený do záveru strednej doby laténskej (*Tomčíková – Paulík 2004*, 54) a koniec niekedy na prelom prvej a druhej polovice 1. stor. pred n. l. (*Pieta 1982*, 36). V priebehu uplynulých dvadsiatich rokov boli, predovšetkým v dôsledku činnosti amatérskych hľadačov, odkryté ďalšie hromadné nálezy železných predmetov a jedného depotu pozostávajúceho z predmetov zo skla a bronzu. V súčasnosti sa celkove podarilo v Plaveckom Podhradí objaviť, alebo identifikovať najmenej 11 depotov, ale dá sa predpokladať, že celkove bolo na ploche oppida nájdených 12–13 hromadných nálezov (*Pieta 2008*, 194–203, obr. 96–98).

Výsledkom archeologického skúmania je v súčasnosti archeologickou obcou prijímané datovanie existencie laténskeho hradiska so začiatkom dávaným do éry oppíd – do stupňa LT C2 a predpokladaným zánikom na začiatku stupňa LT D1, ešte pred premenou hradiska na skutočné oppidum (*Pieta 2008*, 138). Tento chronologický záver vyslovený archeológmi sa opiera o veľký počet skladov nástrojov i stôp po dielenskej práci na hradisku, na ktorom na druhej strane chýbajú doklady výmeny či obchodných vä-

zieb a predstavujú tak podľa archeologických výskumov Pohanskú iba ako akúsi „výrobnú zónu“, ktorá produkovala počas krátkeho časového úseku (LT C2 až začiatok LT D1).

Katalóg mincí

Ku spresneniu datovania i funkcie oppida môže prispieť súbor 8 keltských mincí, objavených na tejto lokalite amatérskymi hľadačmi niekedy po roku 2005. I v tomto prípade, podobne ako u mnohých iných nálezov mincí, sa však v danom štádiu poznania numizmatická chronológia nestotožňuje s datovaním existencie oppida podľa archeologických kritérií. Archeologické datovanie, vychádzajúce z uskutočnených archeologických výskumov, stanovuje vznik keltskej Pohanskej v stupni LT C2 a jej zánik na začiatku neskorolaténského stupňa LT D1, t.j. predpokladá keltské osídlenie na hradisku približne v rokoch 175 pred n. l. až 130/110 pred n. l. (*Pieta 2008*, 138).

Nájdené mince však zánikový horizont osídlenia lokality datovaný podľa archeologických kritérií časovo presahujú a poukazujú, že k jej opusteniu mohlo dôjsť až niekedy na prelome prvej a druhej polovice 1. storočia pred n. l. Súbor popisovaných mincí je tvorený tzv. „stratovými mincami“ (*Militký 2008*, 125), nájdenými ojedinele v priestoroch opevneného areálu.

Kolekcia mincí z Pohanskej pozostáva z dvoch skupín. Do prvej skupiny patria mince č. 1–4, ktoré boli s najväčšou pravdepodobnosťou vyrobené priamo v priestoroch hradiska (tab. I). Pôvod mincí z druhej skupiny (tab. II:5–8) je potrebné hľadať mimo Plaveckého Podhradia. Peniaze cudzieho pôvodu z druhej skupiny nášho súboru dosvedčujú, že osídlenie tejto keltskej lokality bolo založené nielen na železiarskej produkcii, ale malo charakter obchodného strediska nadregionálneho významu, ktoré bolo v kontakte minimálne s centrami na Morave a v naddunajskej časti Dolného Rakúska.

Za najdôležitejší poznatok je potrebné považovať prvý výskyt celkom nového typu drobných strieborných mincí s koníčkom (DSMK). Štyri exempláre tohto nového typu DSMK sa tu vyskytli hneď v troch variantoch (tab. I), čo môže dosvedčovať, že sa s najväčšou pravdepodobnosťou jedná o typ mincí, ktoré boli razené priamo v priestoroch oppida. Výskyt tohto lokálneho typu DSMK, ako i nálezy keltských mincí z iných oblastí dosvedčujú, že popri produkčne železiarskom význame Pohanskej je nutné oppidum považovať i za obchodné centrum nadregionálneho významu, ktoré potrebovalo k zabezpečovaniu obchodnej výmeny, vyvolanej potrebou odbytu prebytku miestnych produktov, vlastné peniaze ako ekvivalent všeobecnej miery hodnôt. Už v minulosti bolo poukázané na polohu Pohanskej so zreteľom na súvekké komunikácie – Pohanská leží neďaleko križovatky dvoch významných, už v minulosti používaných ciest, jantárovej pozdĺž Moravy a tzv. českej cesty cez Malé Karpaty (*Janšák 1961*, 83 n.). Nemožno zabúdať ani na lokálne malokarpatské prechody, ktoré mohli najstarším keltským kolonistom slúžiť k najkratšiemu prekročeniu tohto pohoria s cieľom dostať sa ďalej za karpatský oblúk do miest, v ktorých sa vo východnej časti tohto pohoria nachádza včasne laténske hradisko v Horných Orešanoch a stredo až mladolaténske hradisko Smolenice-Molpír.

Tab. I. Drobné strieborné mince s koníkom, typ Pohanská.

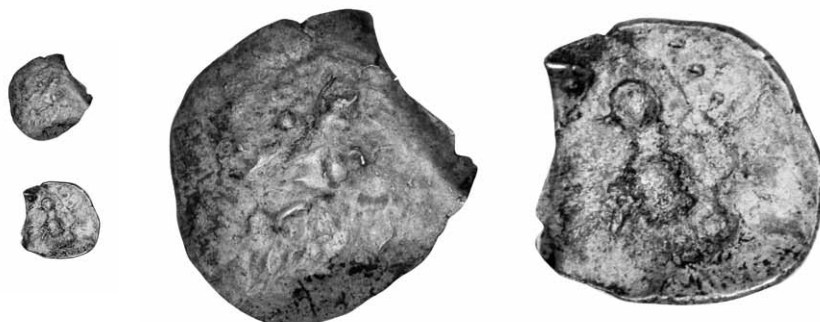
1. DSMK, typ Pohanská variant A

2. DSMK, typ Pohanská variant B

3. DSMK, typ Pohanská variant B

4. DSMK, typ Pohanská variant C

Súpis mincí a ich popis

Drobné strieborné mince s koníkom (DSMK)

1. Typ Pohanská (tab. I)

Variant A

Av.: konvexný, s nezvyčajným, abstraktným vyobrazením mužskej hlavy vpravo. Oko hlavy znázorňuje jednoduchá puklička. Pod touto pukličkou vystupuje k okraju mince otvorený krúžok s centrálne umiestnenou pukličkou – predstavujúcou nos. Ústa nie sú zobrazené, ale prázdna plocha pod nosom ich plne evokuje. Nad okom je umiestnený ďalší krúžok s pukličkou v strede, môže naznačovať ozdobu v podobe diadému. Za touto ozdobou začína skupina krátkych, súbežných čiar, smerujúcich lúčovite k okraju mince. Tieto znázorňujú vlasy pokračujúce až k tylovej časti hlavy. Dve nad sebou umiestnené pukličky vytvárajú ilúziu ucha, pod ktorým sa nachádza, pravdepodobne vo funkcii ozdoby, ďalší krúžok s centrálne umiestnenou pukličkou.

Rv.: konkávny, s realistickým obrazom koníka vľavo. Telo koníka je vytvorené dvomi od seba oddelenými plastickými pukličkami. Z pukličky, predstavujúcej prednú časť koníka, vychádza smerom hore trňovitý výbežok, na ktorom je posadená hlava znázornená menšou pukličkou s bodkovitým okom. Z prednej časti pukličky-hlavy vychádzajú dva trojuholníkovité útvary zakončené výrazným bodkami-pyskom koníka. K hornej časti jeho hlavy prilieha výrazná bodka. Uši zvierajú tvoria dve ostré, hore smerujúce čiarky, niekde medzi nimi „vyrastá“ dlhšia oblúkovitá línia-hriva, smerujúca dozadu, zakončená výraznou plastickou pukličkou. Jednu z predných nôh koníka, nadvihnutú v ostrom zalomení, tvoria jednoduché čiary v mieste kolena spojené pukličkou. Druhá, narovnaná noha je znázornená jednoduchou líniou. Podobu zadných nôh koníka nie je vidieť, možno iba v dôsledku mierne excentrickej razby. Chvost zobrazuje jedna jemná čiarka, smerujúca zo zadnej časti tela smerom šikmo hore.

Lit.: neuvádza.

1. AR; 0,42 g; 8,62/8,44 mm; 3 h (súkromná zbierka, p. č. 5107; tab. I:1)

Variant B

Av.: konvexný, s nezvyčajným, abstraktným vyobrazením mužskej hlavy vpravo. Abstrakcia obrazu naznačuje, že ústa s jazykom sú znázornené k okraju mince otvoreným poloblúčikom s krátkou vodorovnou čiarkou v strede. Nad „ústami“ je v polohe nosa a oka umiestnená dvojica pukličiek. Ozdobný prvok diadému a náušnice tvorí dvojica nad sebou umiestnených krúžkov s centrálne umiestnenými bodkami, jednoduchá puklička medzi krúžkami stváňa pravdepodobne ucho. Oproti variantu A nie sú na hlave zobrazené vlasy.

Rv.: konkávny, so schematizovanou postavou koníka vľavo. Telo koníka je vytvorené dvomi od seba oddelenými plastickými pukličkami. Z pukličky, zobrazujúcej prednú časť koníka, vychádza smerom hore trňovitý výbežok, na ktorom je posadená hlava znázornená menšou pukličkou. Jediným dopĺňujúcim prvkom hlavy je krátky zobákovitý výbežok v mieste pysku koňa. Z predných nôh koníka zostali rozpoznateľné iba bodky v polohe kolien, zo zadných nôh je viditeľná iba jedna jemná zvislá čiara. Nad telom koníka je nejasný obraz, zložený zo zvislej čiarky, drobnej bodky a nedefinovateľného obrazca.

Lit.: neuvádza.

2. AR; 0,43 g; 10,42/8,30 mm; 12 h (súkromná zbierka, p. č. 5109; tab. I:2).

Pozn.: Ďalší exemplár tohto variantu s hmotnosťou 0,46 g, nájdený v priestoroch oppida Pohanská, sa nachádza v inej súkromnej zbierke.

-, Av.: konvexný, ako u predchádzajúcej mince č.2. Oproti vyobrazeniu hlavy na minci č.2 sa líši iba drobným poloblúčikom, ktorý vychádza v mieste „oka“ a smeruje rovno hore.

Rv.: konkávny, s obrazom koníka vľavo. Trup koníka je jednoliaty, z prednej časti vychádza plynule dopredu prehnutý krk, na ktorú je nasadená schematizovaná hlava, zakončená dlhšou čiarou a výraznou bodkou. Jednu prednú nohu, pokrčenú dopredu, znázorňuje ostrá čiara s bodkou v mieste kolena. Druhá prednú nohu v dôsledku chyby razidla nie je vidieť. Zo zadných nôh zostali v mieste kolien iba dve drobné bodky umiestnené vedľa seba. Ostro zalomený chvost smeruje hore a pozostáva z dvoch jemných čiar. Nad trupom koňa je dvojica za sebou umiestnených bodiek.

Lit.: neuvádza

3. AR; 0,42 g; 9,68/8,73 mm; 1 h (súkromná zbierka, p. č. 5108; tab. I:3)

Variant C

Av.: konvexný, so stopami pravdepodobného abstraktného vyobrazenia hlavy vpravo, viditeľného na variantoch A a B. Z abstrakcie u predchádzajúcich variantov zostal iba zhluk geometrických prvkov naznačujúcich stopy po trojici krúžkov s pukličkami v strede a po trojici samostatných pukličiek.

Rv.: konkávny, s obrazom koníka vľavo. Koník je zhodný s obrazom koníka na minci č. 2, v polohe hrivy doplnený o jemnú líniu s tromi bodkami nad sebou.

Lit.: neuvádza.

4. AR; 0,40 g; 11,38/10,68 mm, okraj čiastočne vylomený a kúsok je zahnutý na konkávnú stranu (súkromná zbierka, p. č. 5110; tab. I:4).

Drobné strieborné mince s koníkom – typu Pohanská, boli do súčasnosti neznáme. Neuvádza ich žiadna numizmatická ani archeologická literatúra. Vzhľadom k tomu, že k nálezom všetkých štyroch exemplárov (i vyššie spomenutého, ale nevyobrazeného piateho exemplára – variantu B) tohto nového typu došlo v priestoroch oppida, možno tento nový typ drobnej striebornej mince s koníkom oprávnene považovať za lokálnu razbu, typologicky i chronologicky patriacu medzi drobné strieborné mince s vyobrazením koníka na reverze. Tieto DSMK razila v mladšej dobe laténskej väčšina oppid s bójskym i vindelickým obyvateľstvom, žijúcim na území strednej Európy. Obraz koníka na reverzoch jednotlivých typov bol zjednocujúcim motívom, ktorý sa na jednotlivých typoch DSMK odlišoval iba v detailoch charakteristických pre konkrétnu lokalitu-oppidum. Určité rozdiely v skupine DSMK sú typické i pre lícové strany jednotlivých typov. Býva na nich väčšinou vyobrazená mužská hlava orientovaná buď doprava alebo doľava. Práve abstraktná realizácia hlavy, ktorej vyobrazenie môžeme na štyroch popisovaných exemplároch pozorovať hneď v troch variantoch, podporuje presvedčivo názor, že sa jedná o nový miestny typ DSMK-typ „Pohanská“.

Abstraktný obraz hlavy orientovanej doprava je u DSMK typu „Pohanská“ výsledkom umelecko-remeselnej kombinácie jednoduchých výtvarných prvkov – trojice krúžkov s bodkami umiestnenými v ich strede, trojice samostatných bodiek a krátkych čiarok plniacich funkciu účesu. Určitá kombinácia týchto geometrických prvkov vytvára obraz hlavy, charakteristický a jedinečný pre tento nový typ drobnej striebornej mince. Najprecíznejšie vypracovanie averzného obrazu hlavy je viditeľné na variante A. Tento variant využíva v plnej miere všetky spomínané geometrické prvky. Prevedenie a rozmiestnenie výtvarných prvkov tvoriacich hlavu na líci mincí u variantu B je menej dôkladné, z obrazu sa vytratili čiary tvoriace účes hlavy. U variantu C už nie je hlava vôbec rozpoznateľná, obraz averzu je tvorený iba zhlukom stôp po základných geometrických prvkoch vytvárajúcich motív hlavy na prototypu mince typu Pohanská, za ktorý je nutné považovať variant A.

I v prípade koníkov na rubových stranách jednotlivých exemplárov je evidentné, že najrealistickejšie zobrazenie koňa podáva reverz variantu A. Reverzné strany podávajúce vyobrazenie koníka variantov B a C sú už viac schematické, predovšetkým vo vyobrazení jeho hlavy. Zaujímavosťou je, že k vyrazeniu koníka u mince č. 2 (variant B) a mince č. 4 (variant C) bolo použité jedno razidlo, v prípade mince č. 4 s pridanou hrivou zvieratá.

Všetky štyri exempláre DSMK typu Pohanská, svojím miskovitým tvarom mincového kotúčika i hmotnosťami v rozpätí 0,46–0,40 g, pripomínajú mince typu Karlstein, ktorých razba je datovaná v Trenčianskych Bohuslaviciach na Slovensku do obdobia rokov 60–30 pred n. l. (Kolníková 1998, 29–30) a v Bratislave do rokov cca 35–25 pred n. l. (Kolníková 1996, 38) resp. do 3. štvrtiny posledného storočia pre n. l. (Kolníková – Kovár 2010, 69–73). I bez poznania nálezových okolností môžeme predpokladať, že DSMK typu Pohanská boli razené niekedy v priebehu laténskej doby, v stupni LT D1. S veľkou pravdepodobnosťou razba tohto typu DSMK bola realizovaná v dlhšom, zatiaľ však iba ťažko presnejšie špecifikovanom časovom období. Argumentáciu pre dlhšiu časovú periódu razby mincí typu Pohanská podporuje počet razidiel potrebných k výrobe mincí – pre lícovú stranu evidujeme obrazy z troch razidiel, pre rubovú stranu sú známe obrazy, ku zhotoveniu ktorých boli potrebné tri razidlá. S prihliadnutím k počtu razidiel, a zrejme i dlhšiemu obdobiu razby jednotlivých emisií tohto typu, môžeme predpokladať, že razidlá boli zhotovované miestnymi majstrami. Na rozdiel od predpokladu, že razba DSMK v Trenčianskych Bohuslaviciach bola výsledkom činnosti „mobilných razičov“ (Kolníková 1998, 27), môžeme tak u DSMK typu Pohanská, s prihliadnutím k použitiu niekoľkých razidiel a dlhšej emisnej činnosti, počas ktorej bol razený jeden typ drobnej mince, takmer s určitosťou konštatovať, že miestna výroba mincí bola výsledkom činnosti domácich remeselníkov.

Zaujímavým dokladom kovospracovateľskej činnosti, súvisiacim s miestnou šperkárskou produkciou a možno i činnosťou súvisiacou s výrobou razidiel, je bronzová podložka-kovadlinka (roz. 73/65 mm,

hrúbka 10,6 mm; hm. 238,845 g), objavená v priestoroch oppida (obr. 2). Táto podložka bola nájdená na inom, presnejšie nešpecifikovanom mieste hradiska, oddelene od mincí typu Pohanská. Nesie však stopy po úderoch a do jej pracovnej plochy sú vbité „punce“ podobné geometrickému obrazcu – krúžku s centrálnou umiestnenou bodkou, ktorý bol obrazotvorným prvkom používaným pri stvárnení časti hlavy na averzoch DSMK typu Pohanská. S určitou opatnosťou by sa preto dalo uvažovať i o jej súvislosti s niektorou fázou procesu výroby razidiel mincí.

Časové určenie razby popísaných obolov je možné zatiaľ iba nepriamo odvodzovať z ich typologického priradenia ku skupine drobných strieborných mincí s koníkom ale i z miskovitého tvaru mincového kotúčika podobného obolom typu Karlstein. Dá sa predpokladať, že oboly typu Pohanská boli razené niekedy v mladolátenskom stupni LT D1, skôr v jeho závere (t.j. koncom prvej polovice 1. storočia pred n. l.). Presné a definitívne datovanie tohto nového typu však môžu potvrdiť iba nové nálezy s overenými archeologickými okolnosťami.

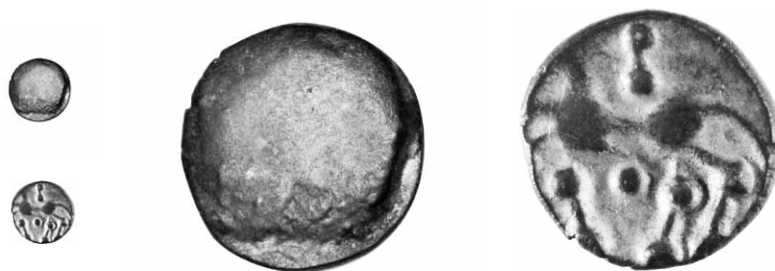

Obr. 2. Bronzová podložka-kovadlinka s obolmi typu Pohanská (zväčšeno).

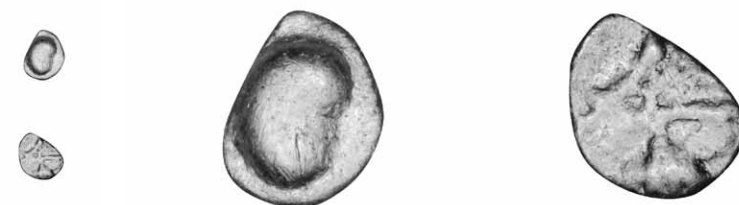
Tab. II. Cudzie mince na Pohanskej.

5. DSMK typ Karlstein

6. Typ Roseldorf / Némčice

7. 1/24 statéra

8. Obol s druidom

II. Typ Karlstein

Av.: konvexný, zvrásnený povrch, so stopami ťažko rozpoznateľného zobrazenia hlavy.

Rv.: konkávny, koník klusajúci vľavo. Telo koníka je zložené z dvoch od seba oddelených pukličiek, na prednú pukličku plynule nadväzuje krk s bodkovite znázornenou hrivou, hlava koňa nebola pri razbe zachytená. Predné nohy sú ohnuté, v mieste kolien a kopyt zvýraznené bodkami. Krátke jednodielne zadné nohy sú zakončené výraznými bodkami. Chvost je dvojdielny, s bodkou v mieste zalomenia.

Lit.: podobné exempláre uvádzajú: *Kolníková 1998*, 18, obr. 4 – podobný variantu A; *Kolníková 1996*, 34–38, obr. 7; *Kellner 1990*, č. 2002–2052; *Militký 2010*, č. 30–33.

5. AR; 0,41 g; 9,52/8,90 mm (súkromná zbierka, p. č. 5194; tab. II:5).

Tento typ drobnej striebornej mince s koníkom dostal názov podľa hromadného nálezu na neskorolátenskom sídlisku Karlstein, nachádzajúcom sa na bavorsko-rakúskom pohraničí (*Koblitz 1910*; *Kellner 1990*, č. 2002–2052). Podľa množstva exemplárov, nájdených v poslednom období predovšetkým na lokalitách obývaných Bójmi je najpravdepodobnejšie, že typ patrí k bójskemu mincovníctvu. Bol razený na viacerých lokalitách približne v 2. až 3.štvrtine prvého storočia pred n. l. Známe sú exempláre z oppíd Hradišťa u Stradonic, zo Starého Hradiska na Morave, z Bratislavy (*Kolníková 1996*, 34–38, obr. 7; *Kolníková – Kovár 2010*, č. 5–10, obr.1), z Trenčianskych Bohuslavíc (*Kolníková 1998*, 18, obr. 4), z dolno-rakúskeho oppida Oberleiserberg (*Militký 2011*, 1198–1199), ale i z vindelického Manchingu v Bavorsku (*Kellner 1990*, Taf. 6:104, 29:763, 765–771, 773–774 a 779) a viacerých nemeckých a rakúskych sídlisk.

Obol typu Karlstein z Plaveckého Podhradia sa od publikovaných exemplárov zo Stradonic, Manchingu, Karlsteinu, Trenčianskych Bohuslavíc a Bratislavy nepatrne odlišuje kresbou koníka – pre koníka z Pohanskej sú charakteristické pomerne hrubé a krátke zadné nohy.

Bez ohľadu na to, že numizmatika v súčasnosti schopná nie je určiť provenienciu DSMK typu Karlstein a tak ani exemplára z Plaveckého Podhradia, však môžeme konštatovať, že tento obol je nominálom razeným Bójmi v závere ich mincovníctva, t.j. približne v priebehu 1. a 2. tretiny 1. storočia pred n. l. (*Militký 2010*, 51; *Militký 2008*, 127), alebo dokonca až v 2.–3. štvrtine 1. storočia pred n. l. (*Kolníková 2010*, 16; *Kolníková – Kovár 2010*, 71). Obol typu Karlstein je pravdepodobne z celého súboru mincí nájdených v Plaveckom Podhradí najmladším platidlom.

III. Skupina Roseldorf / Němčice

Typ B: averz bez hlavy/reverz s koňom vľavo (typ Roseldorf II); **var. Bc:** kôň vľavo, ad ním tyčka, pod ním puklička (*Kolníková 2006*, 33, obr. 12:14); **typ Roseldorf II** (*Dembski 1991*, 6, č. 2).

Av.: plochý nepravidelný hrboľ, zaberajúci takmer celú plochu mince.

Rv.: koník cválajúci doľava, kolená a kopytá koňa sú zvýraznené pukličkami, telo koňa je zakončené oblúkovitým chvostom smerujúcim dolu. Nad trupom koňa je krátka zvislá tyčka zakončená výraznými pukličkami, pod bruchom zvierat'a je jedna samostatná puklička. Hlava koňa nebola razbou zachytená.

Lit.: *Kolníková 2006*, 33, obr. 12:14; *Dembski 1991*, 6, č. 2.

6. AR; 0,48 g; 8,25/8,22 mm (súkromná zbierka, p. č. 5111; tab. II:6).

Najväčší počet mincí patriacich do tejto skupiny bol nájdený na dvoch sídliskách: v Roseldorfe v Dolnom Rakúsku, charakterizovanom ako „kniežacie a keltské mesto“ (*Holzer 2003*, 38–45) a na lokalite Němčice nad Hanou na Morave, považovanej za „keltské výrobné a obchodné centrum“ (*Čižmářová 2004*, 257–258; *Čižmář – Kolníková 2006*, 261–283). Celá skupina mincí Roseldorf / Němčice reprezentuje starší horizont stredoeurópskej mincovej razby. V kontexte archeologických nálezov z lokality Němčice nad Hanou je razba týchto mincí datovaná do obdobia prvej polovice 2. stor. pred n. l. (*Kolníková 2006*, 28–30). Hmotnosť najstarších obolov typu B zo skupiny Roseldorf / Němčice, ktoré boli nájdené v týchto dvoch produkčných centrách, prevyšuje 0,6 g.

Výskyt mincí skupiny Roseldorf / Němčice je evidovaný i na iných laténskych náleziskách stredoeurópskeho priestoru: v českých Dřemčiciach, Horoměřicích, Stradoniciach, v Nowej Cerekwii v Hornom Sliezsku, na Morave na lokalitách Hrubčice, Klenovice, Lešany, Medlovce, Polkovice, Staré Hradisko, na Slovensku sú známe ich nálezy z lokalít Smolenice, Hubina Podhradie, Selce, Nitrianske Rudno, Mojmírovice, Lozorno, Zohor, publikované sú i nálezy z hornorakúskeho Neubau a St. Pölten (prehľad nálezísk sumarizuje: *Kolníková 2006*, 28–29).

U obolu typu B zo skupiny Roseldorf / Němčice nájdenom v Plaveckom Podhradí je zvláštna jeho hmotnosť 0,48 g. Je výrazne nižšia ako hmotnosti mincí tohto typu, ktoré poznáme priamo z dvoch miest

ich najväčšieho výskytu – Rosseldorfu a Nĕmĕic nad Hanou, v ktorých hmotnosti jednotlivých mincí neklesajú pod 0,6g.

V literatúre je zaznamenaná ďalšia minca zo skupiny Roseldorf / Nĕmĕice, ktorá bola nájdená v Plaveckom Podhradí. Je to obol variantu Bf: s hladkým vypuklým averzom bez hlavy/na reverze s koňom vľavo, s jednou alebo viacerými pukličkami nad sebou, umiestnenými nad trupom koňa a oblúkom s pukličkou pod jeho bruchom (*Kolníková 2006*, 37). Nízka hmotnosť 0,493 g tohto druhého obolu z Plaveckého Podhradia plne korešponduje s podobne nízkou hmotnosťou nami popisovanej mince č. 6.

Okrem dvoch ľahkých obolov typu B skupiny Roseldorf / Nĕmĕice z Plaveckého Podhradia s hmotnosťami 0,48 g a 0,493 g je známych i niekoľko ďalších „ľahkých“ exemplárov. Na oppide Staré Hradisko na Morave boli nájdené 3 zatiaľ nepublikované oboly typu B zo skupiny Roseldorf / Nĕmĕice s hmotnosťami 0,37 g, 0,38 g a 0,42 g. Jeden ďalší ľahký obol tohto typu z Neubau v Rakúsku má hmotnosť 0,37 g (*Prokisch 1993*, 27 č. A40).

Všetky vyššie uvedené ľahšie oboly typu B sa od ťažších mincí, ktoré poznáme priamo z lokalít Roseldorf a Nĕmĕice nad Hanou, odlišujú i svojim vyhotovením. Pre „ľahšie“ oboly je príznačný menší a hrubší mincový kotúčik s odlišnou kresbou koníka.

Na základe analýzy mincí typu B skupiny Roseldorf / Nĕmĕice dnes môžeme predpokladať, že Bójovia začali s ich razbou v lokalitách Roseldorf a Nĕmĕice nad Hanou. Hmotnosti v nich razených obolov prevyšovali 0,6 g a ich razbu zaraďujeme v Nĕmĕiciach do staršej fázy bójskeho mincovníctva, ktorá je tam datovaná do prvej polovice 2. storočia pred n. l. (*Kolníková 2006*, 28–30). V druhej polovici 2. storočia pred n. l. razba v Nĕmĕiciach skončila. Nálezy ľahších exemplárov tohto typu s hmotnosťami pohybujúcimi sa okolo 0,37 g- 0,49 g však naznačujú, že razba obolov typu B zo skupiny Roseldorf / Nĕmĕice pravdepodobne pokračovala i po roku 150 pred n. l. V razbe, ale už ľahších obolov, s najväčšou pravdepodobnosťou pokračovalo obyvateľstvo, ktoré zhruba v polovici 2. storočia opustilo nĕmĕickú sídelnú aglomeráciu a začalo s budovaním oppida v Starom Hradisku. Na tomto oppide tak razba ľahkých obolov typu B skupiny Roseldorf / Nĕmĕice pravdepodobne pokračovala i na začiatku oppidálneho obdobia. Ale Staré Hradisko na Morave nebolo asi jediným miestom razby týchto ľahších obolov, podobný vývoj môžeme predpokladať i u Bójov žijúcich na území dnešného Rakúska.

S veľkou pravdepodobnosťou tak môžeme uvažovať, že pôvod dvoch mincí zo skupiny Roseldorf / Nĕmĕice – typu B, nájdených v Plaveckom Podhradí, je práve na moravskom oppide Staré Hradisko.

IV. 1/24 statéra moravských Bójov

– s čiarovo bodkovým motívom, s motívom „zlatého veku“, obetného – mierového oltára – *ara pacis*
Av.: oválny hrboľ fazuľovitého tvaru.

Rv.: nezreteľný obraz vytvorený nepravidelným usporiadaním bodiek a čiar.

Lit.: *Paulsen 1933*, Taf.: 7 a 8:151–166, najviac podobná Taf.: 7:152; *Castelin 1965*, séria

AA – III.9 a séria AA-IV.12; *Čížmář 1997*, Taf. 54:M155 var., Taf. 55:M168 var., M169

var. Taf. 56:M186 var. M196 var. Taf. 57:M205 var.; *Ziegeus 2010*, č. 450–451 var.

7. AV; 0,26 g; 6,57/5,06 mm (súkromná zbierka, p. č. 5195; tab. II:7).

Jediná zlatá minca z celého súboru je značne opotrebovaná do tej miery, že motív na rubovej strane je iba ťažko rozpoznateľný. I napriek opotrebovaniu a skutočnosti, že ide o najmenší nominál – 1/24 statéra, môžeme mincu s určitosťou identifikovať ako razbu z oppida Staré Hradisko na Morave. V posledných rokoch bolo na Starom Hradisku objavených niekoľko desiatok mincí tohto typu. Pre ilustráciu a predstavu o kráse tejto mince uvádzame reverzy troch iných výborne zachovalých exemplárov tohto typu, ktoré boli nájdené na Starom Hradisku (obr. 3).

Obr. 3. Reverzy troch 1/24 statérov z oppida Staré Hradisko s čiarovo bodkovým motívom – alegóriou „zlatého veku“ alebo obetného (mierového) oltára – *ara pacis*.

Paulsenovo zatriedenie tohto typu do série mincí s postavou Athény Alkidemos na rube (Paulsen 1933, č. 151–166) je podľa súčasných poznatkov nesprávne. To isté je možné povedať i o neopodstatnenom priradení tohto typu mince do sérií AA-III/9 a AA-IV/12 (Castelin 1965, 20–21, 25). Nejde o obraz štylizovanej postavy Athény Alkis, ale o mladší motív vyložene keltského rázu, ktorý dnes nevieme identifikovať. Správne pomenovanie tohto typu naráža zatiaľ na problémy. Najbližšie k výstižnému pomenovaniu tejto skupiny mincí sa blíži termín „motív s bodkami a čiarami“ (Ziegauš 2010, č. 451–452) alebo názov „mince s abstraktnou symbolikou“ (Kolníková 2010, 14–15, 19). Ide v skutočnosti o jeden typ s viacerými variantmi, ktorých klasifikáciu môže spresniť a zakotviť spracovanie mincí z moravského oppida Staré Hradisko.

Pri pokuse o interpretáciu významu tohto motívu môžeme čerpať z myšlienkových pochodov britských Keltov, ktorí v mladšej fáze svojho mincovníctva s obľubou používali vyobrazenia s tematikou „zlatého veku“ (*saeculum aureum, the Golden Age*). Ostrovní Kelti alegóriou „zlatého veku“ vyjadrovali myšlienku úrodnosti v prírode, ktorá bývala na minciach reprezentovaná scénami s motívom hojnosti a bohatstva (Creighton 2000, 115). V Británii zobrazenie tejto symboliky nájdeme na minciach so symetrickými rastlinnými motívmi, emitovanými Cunobelinom (ABC, č. 2774–2825) a Eppaticom (ABC, č. 1343), ktorí k tomu použili zobrazenie obilného klasu (obr. 4). Amminus vyobrazil na svojej razbe neurčité rastlinné výhonky (ABC, č. 456). Kráľovna Verica využila k personifikácii bohatstva list viniča (ABC, č. 1193) a roh hojnosti s lodnou provou a sceptrom (ABC, č. 1259).

Obr. 4. Averz mince Cunobelina s obilným klasom ako alegória bohatstva a „zlatého veku“ (ABC, č. 2789).

Na základe týchto analógií nie je vylúčené, že vyobrazenie na reverze 1/24 statéra zo Starého Hradiska by mohlo symbolizovať zobrazenie akéhosi obetného – mierového oltára – *ara pacis* so symbolickými plodmi prírody, ktoré sú na ňom umiestnené v značne schematickej podobe. Ale je to samozrejme iba pokus o jednu z možných interpretácií motívu na rube mince, ktorého symboliku dnes nemôžeme jednoznačne potvrdiť.

V. Obol s druidom

pri rituálnom obrade zakladania mesta/oppida

Av.: päť oblúčikov prepojených guľkami do tvaru hviezdy, uprostred krúžok. Tento ornament je ohraničený kruhovou líniou, z ktorej vychádzajú po celom obvode krátke lúčovité čiary. Celý motív je pravdepodobne znázornením ľahkého kruhového štítu thráckeho typu (*pelté*).

Rv.: schematizovaná sediaca postava (druida) doprava, v rukách pred sebou drží zahnutú tyčku (*lituus*) a krúžok (nádoba *patera*). Za postavou symbol v podobe obráteného písmena „E“. Obraz je na obvode mince ohraničený jemným perlovcom.

Lit.: Jedlička 2004, 99–100; Dembski 2005, 232–235, obr. A1–A5; Rudnicki 2009, 10–11, obr. 7.

8. AR; 0,38 g; 9,60/8,91 mm (súkromná zbierka, p. č. 5193; tab. II:8).

Pozn.: Ďalší exemplár tohto typu – obola s druidom, bol nájdený nedaľeoko Plaveckého Podhradia – na neznámom mieste západného úpätia Malých Karpát.

Nález mince z Pohanskej rozširuje počet známych a publikovaných mincí tohto typu na 7 kusov (s exemplárom z blízkeho okolia Plaveckého Podhradia na kusov 8). Zriedkavosti tohto obolu bola v poslednej dobe venovaná zvláštna pozornosť poľským archeológom a numizmatikom M. Rudnickim (*Rudnicki 2009*, 11–18). Ten sa na základe prvého exemplára nájdeného v Čechách na oppide Trisov zaoberal históriou predchádzajúcich náleзов tohto typu. Prvú mincu s vyobrazením sediacej postavy, objavenú v rakúskom Drösingu, v kraji Gänserndorf, publikoval F. Jedlička (*2004*, 99–100). Jedlička upozornil na štyri ďalšie náleziská takejto mince – údajne v južnej časti Dolného Rakúska. Súčasne pripustil, že obol z Drösingu je bójskou suberátnou razbou strieborného obola zobrazujúcou na reverze kováča. Návazne sa týmto typom zaoberal numizmatik Dembski (*Dembski 2005*, 232–235, obr. A1–A5), ktorému sa popri exemplári z Drösingu podarilo určiť i nálezisko ďalšej mince – je ním remeselné obchodné centrum Roseldorf v Rakúsku (*Dembski 2009*, obr. B-21). Náleziská zvyšných troch exemplárov zostávajú neznáme.

Podľa popisu Dembského (*Dembski 2005*) je na averze tejto mince zobrazovaných 5 torquesov a na reverze sediaca postava kováča držiaca v jednej ruke kladivo a v druhej ruke kotlík. Dembski videl analógiu pre tento bójsky obol v minci britských Keltov – v razbe so sediaccou postavou orientovanou doľava, ktorá je pripisovaná Dubnovellaunovi (*ABC*, č. 324). M. Rudnicki v polemike s Dembskim (*Rudnicki 2009*, 15–16) upozorňuje na inú podobnú mincu britských Keltov. Vzor vidí v striebornej minci Epaticca (*ABC*, č. 1349) s doprava sediaccou bohyňou Viktóriou držiaccou pred sebou veniec. Rudnicki na tomto príklade vylučuje, že na bójskom obole so sediaccou postavou je zobrazovaný kováč a upozorňuje na to, že symboliku sediacej postavy bude nutné vyjasniť. I napriek rozdielom v interpretácii ikonografie na reverze tohto strieborného obola obaja autori, Rudnicki i Dembski, zhodne tvrdia, že ikonografia razby so sediaccou postavou vychádza z predlôh peňazí razených Keltmi v Británii.

Hľadanie vzorov v mincovníctve britských Keltov pre túto mincu je však neprijateľné z nasledovných dôvodov. Motív sediacej postavy sa objavuje na minciach Keltov v Británii až v mladšej fáze ich mincovníctva a súvisí s procesom romanizácie Britských ostrovov. Sediaca postava, otočená doprava i doľava, sa nachádza na viacerých razbách britských Keltov. Okrem už uvedených mincí Dubnovellauna (*ABC*, č. 324) a Epaticca (*ABC*, č. 1349) je motív sediacej postavy umiestnený i na ďalších britských minciach Dubnovellauna (*ABC*, č. 333), Verici (*ABC*, č. 1214, 1241, 1244 a 1247), Tasciovana (*ABC*, č. 2706), Diasa (*ABC*, č. 2751), Cunobelina (*ABC*, č. 2849, 2855, 2903, 2918 a 2969). Žiadna z týchto mincí však nevznikla pred rokom 25 pred n. l., dokonca väčšina britských razieb s motívom sediacej postavy je datovaná až do 1.–4. desaťročia nášho letopočtu. Ideovou náplňou keltských mincí z Británie, ovplyvňovanou v neskorolátenskom období predovšetkým rímskym mincovníctvom, sa zaoberala podrobne britská numizmatika (*Greighton 2000*, 80–215).

Motívy sediacej postavy zobrazovanej na britských minciach čerpajú symboliku z dvoch tématických okruhov. Prvým ideologickým okruhom bola bitka pri gréckom Actiu (*Greighton 2000*, 96–97, 107–112), ktorá sa uskutočnila medzi prívržencami Oktaviána a Marca Antónia v roku 31 pred n. l. a znamenala koniec občianskej vojny v Rímskej republike. Motívom prevzatým z rímskeho mincovníctva na razby britských Keltov tu bola predovšetkým stojaca alebo sediaca bohyňa Viktória, ktorá symbolizovala víťazstvo alebo atribút autority a moci. Pretože na našom bójskom obole nemáme postavu okridlenej Viktórie, môžeme tento ikonografický motív opustiť.

Druhým ideologickým okruhom, z ktorého britské mincovníctvo čerpalo bola téma náboženských a obetných rituálov a obradov (*Greighton 2000*, 97–98, 112–115, 204–215). Pre nás sú dôležité obrady súvisiace so zakladaním miest a oppíd, ktoré čerpali z mytológie a tradícií klasického antického sveta. Po vynechaní motívu s bohyňou Viktóriou, ktorá s touto tematikou nesúvisí, nám zostanú zo všetkých mincí so sediaccou postavou iba razby Dubnovellauna (*ABC*, č. 324 a 333), Tasciovana (*ABC*, č. 2706), Diasa (*ABC*, č. 2751) a Cunobelina (*ABC*, č. 2903 a 2969). Práve tieto britské razby znázorňujú rituálne obrady zakladania sídiel a vychádzajú z mytológie stredomorského prostredia gréckych a etrusko-italických miest. Kelti v Británii motív s tematikou zakladania mesta použili v posledných dvoch desaťročiach pred n. l. a v prvých štyroch dekádach prvého storočia nášho letopočtu. Obrazy so sediaccim druidom sú na minciach Dubnovellauna (*ABC*, č. 324 a 333), Tasciovana (*ABC*, č. 2706), Diasa (*ABC*, č. 2751) a Cunobelina (*ABC*, č. 2903 a 2969) a súvisia so zakladaním konkrétnych oppíd alebo iných sídelných lokalít, ktoré britská numizmatika hľadala napr. v lokalitách Verulamium/Gorhambury a Silchester (*Greighton 2000*, 205–208).

Ako už bolo zmienené, tak všetky britské razby so sediacou postavou nie sú staršie ako z pred roku 25 pred n. l. a žiadna z nich preto nemohla byť vzorom pre našu bójsku razbu.

Obraz sediacej postavy držiacej v rukách zahnutú palicu alebo *lituus* a obradnú nádobu znázorňuje *augura*, ktorý mal v etrusko-rímskej spoločnosti nezameniteľnú úlohu zistiť z náboženských znamení či vybraná lokalita bude z božského pohľadu pre založenie nového mesta vhodná a či vytýčené hranice nebudú odporovať žiadnym nadprirodzeným znameniam. Takýto rituál spojený so založením Ríma je popísaný v Liviových Dejinách (*Livius*, kniha I. 18) nasledovne: „... *A tak rozhodnou všichni do jednoho, aby královská vláda byla svěřena Numovi Pompilioví. Když byl povolán, nařídil, aby také o něm samém byli bohové dotázáni stejně tak jako o Romulovi, který zkoumáním věšteb ptáků při zakládání města dosáhl královské moci. Potom byl Numa odveden od augura (jemuž pak na větší počest ta kněžská hodnost byla udělena jménem státu a na doživotí) na výšinu tvrze a usedl na kámen obrácen k jihu. Augur zaujal místo po jeho levici s hlavou zahalenou, přičemž v pravé ruce držel hůl bez suků, zakřivenou, kterou nazvali „lituus“. Potom se nejdříve rozhlédl po městě i po krajině kolem, pomodlil se k bohům a vymezil končiny od východu k západu; nato prohlásil, že pravá strana je směrem na jih, levá na sever, a kam až nejdále očima mohl dohlédnout, znamení v duchu určil. Potom přenesl lituus do levé ruky, pravou položil na hlavu Numovu a takto se modlil: „love otče, jestliže je to božským právem, aby tento Numa Pompilius, jehož hlavu já zde držím, se stal králem v Římě, rač nám zjevit určitá znamení v těch mezích které jsem stanovil.“ Pak přednesl slovy věštná znamení, která si přál mít seslána. A když skutečně byla seslána, Numa prohlášeny za krále sestoupil z posvátného místa.“ (*Livius*, 64, kniha I.18).*

V keltskom prostredí vykonávali obdobné rituálne obrady spojené so zakladaním dôležitých sídel druidi. Druidi bývali poradcami vládcov. Bez ich veštíeb, výkladov znamení (z letu vtákov, znamení palíc, koreňov stromov, vody) a proctiev sa nemohla uskutočniť žiadna významná udalosť, akou bolo založenie mesta, stavba opevnenia, vojna, dôležitý obchod, narodenie potomka a ďalšie (*Vlčková 2002*, 91).

I keď z časového hľadiska nemôžeme britské mince (razené až po roku 20 pred n. l.) brať za vzor pre náš bójsky obol, tak ideová náplň súvisiaca so zakladateľským rituálom mesta je spoločná pre britských i stredo-európskych Kelto. Bójovia v strednej Európe mali k tejto tematickej a ikonografickej náplni dokonca bližšie ako Kelti z územia Británie. Ideu i motívy zakladateľského sídelného obradu mohli prevziať v rámci svojich bohatých kontaktov so stredomorskými civilizáciami ešte predtým ako túto tematiku použili britskí Kelti na sklonku existencie Rímskej republiky. Bójovia mali možnosť poznať myšlienku zakladacích rituálov, priamo z mytológie gréckych a etrusko italských civilizácií a ich bohatého mincovníctva už v priebehu 3.–1. stor. pred n. l. Veľmi podobný motív sediacej postavy nachádzame na viacerých minciach gréckych miest v južnej Itálii. Postava Herkula sediaceho na skale a otočeného doľava, držiaceho vetvičku alebo *skyphos* (malý jednouchý džbánik) nájdeme na reverzoch statérov miest Crotón (420 pred n. l.) a Heraklea (cca 400–370 pred n. l.). Herkules je na statéroch týchto dvoch miest vyobrazený práve ako „*oikistas*“ t.j. zakladateľ mesta Croton (*Rutter 1997*, 38, obr. 14; *Montenegro 1996*, č. 3306) a mesta Heraklea (*Rutter 1997*, 46, obr.24; *Montenegro 1996*, č. 2069). Podobne na strieborných *nomoi* juhoitalského gréckeho mesta Tarentum (cca 450–425 pred n. l.) je v postavení zakladateľa mesta zobrazená sediaca postava eponymného mena, držiaca pohár na víno, ktorý slúžil k očistnej libácii (*Rutter 1997*, 55, obr. 38; *Montenegro 1996*, č. 1259). Tento motív sa nachádza i na mladších bronzových minciach Tarentu (*Montenegro 1996*, č. 2040–2041). Tieto bronzové nominále boli ražené v období rokov 281–209 pred n. l. a mohli sa tak bezprostredne dostať do rúk Bójov, pohybujúcich sa v tých dobách na italskom území. S vyobrazením sediaceho IOKASTA ako mýtického zakladateľa sa stretávame na reverze strieborných tetradrachmiem (cca 450 pred n. l.) mesta Rhegium (*Rutter 1997*, 135, obr. 135; *Montenegro 1996*, č. 3567–3574, 3577–3580). Ikonograficky blízkymi predlohami s motívom sediacej postavy je bronzové minca mesta Locri Epizephyrii (*Montenegro 1996*, č. 3488) s postavou držiacom pred sebou *pateru* (cca 278 pred n. l.) a minca Liparských ostrovov so sediacim Hefaiстом (cca 300 pred n. l.) držiacim v rukách kladivo a kantharos-čašu s dvomi vertikálnymi uchami (*Montenegro 1996*, č. 5420).

Obr. 5. Reverzy mincí mesta Locri Epizephyrii a Liparských ostrovov.

Motív sediacej postavy pri rituálnom obrade zakladania mesta prevzal i kmeň pevninských Treverov. Sediacu postavu s náboženskými predmetmi a zvieratami nájdeme na ich striebornom quinári (*Scheers 1983*, 500, Nr. 55, tab. 13:343; *Delestrée – Tache 2002*, Pl. X:201–202; *Ziegauš 2010*, č. 250). Razba tohto quinára je datovaná na začiatok 2. tretiny prvého storočia pred n. l.

Uvedené príklady zobrazujúce myšlienku a motívy *rituálu zakladania mesta* čerpajú predovšetkým z peňazí gréckych miest ležiacich na území Apeninského polostrova. Minca z tejto oblasti boli ideologickou predlohou i ikonografickými vzormi nielen pre peniaze britských Keltov a pevninských Treverov, ale i pre razbu nášho obola, ktorý je známy z území obývaných Bójmi: z oppida Pohanská v Plaveckom Podhradí, z oppida Třísov i z remeselne obchodného centra Roseldorf, ako i ďalších neznámych rakúskych lokalít. V keltskom prostredí vykonávali rituál spájaný so zakladaním nového sídla druidi, ktorí vedľa náboženských funkcií bývali i poradcami vládcov. Bez ich veštíeb, výkladov nadprirodzených znamení a proroctiev sa nemohla uskutočniť žiadna významná udalosť, akou založenie významnej sídelnej lokality nepochybne bola. Vzhľadom k nálezom dvoch obolov z oppid (Pohanská, Třísov), ako i s prihliadnutím k metrologicko typologickej stránke môžeme časový rámec razby bójskych obolov s druidom zatiaľ ohraničiť iba érou existencie oppid, t.j. niekedy do rokov 150–50 pred n. l. V dôsledku absencie písomných záznamov Keltov i utajenosti náuk a vedomostí, ktoré ovládala vrstva druidov, zostane asi táto minca naďalej vzácnym dokladom spojeným so založením niektorej dôležitej sídelnej lokality Bójov. Ktoré miesto stredoeurópskeho regiónu to bolo zostáva zatiaľ tajomstvom.

Pre úplnosť je nutné uviesť, že zobrazenie ľahkého kruhového štítu (*pelté*) na averze tohto obolu mohlo čerpať so širokého spektra gréckych i rímskych predlôh. Obraz kruhového štítu sa od 3. storočia pred n. l. veľmi často vyskytoval predovšetkým na macedónskych razbách (napr. Antigonu Gonata vládnuceho v rokoch 277–239 pred n. l.; Filipa V., 221–179 pred n. l.; na macedónskych razbách pod rímskou nadvládou). Ikonografia kruhového štítu sa stala i súčasťou mincí rímskej republiky (napr. strieborného denára M. Caecilia Metella Q. f. z roku 127 pred n. l. – typ *RRC 263.1*). I tak však zostane pre keltský obol vyobrazenie atypického kruhového štítu vzácnym dokladom, pretože hrobové nálezy dokladajú u Bójov používanie charakteristického štítu oválneho.

Menová unifikácia stredoeurópskych Keltov v dobe oppid

Ako ukazujú početné nálezy, tak Pohanská i ostatné oppidá boli dôležitými výrobnými centrami a obchodnými miestami, ktoré potrebovali pre obchodovanie peniaze. Tieto výrobné centrá *produkovali väčšie množstvo remeselníckych výrobkov než stačilo spotrebovať*. Zákonite boli preto dôležitými obchodnými strediskami, ktoré museli na jednej strane zaisťovať odbyt nadbytku produkcie svojich remeselníkov a na strane druhej, z dôvodu výrobnéj špecializácie sústredenej na remeselnú výrobu, potrebovali prísun agrárnych produktov potrebných k obžive obyvateľov. Dovážané poľnohospodárske suroviny mohli čiastočne platiť výrobkami svojich špecializovaných remeselníckych dielní. Pretože existujúca naturálna výmena nestačila pokrývať objem celej dovážanej alebo vyvážanej produkcie, ale hlavne za účelom zjednodušenia celého obchodného procesu, potrebovalo keltské obyvateľstvo v týchto dôležitých centrách obecný ekvivalent miery hodnôt. O potrebe drobných peňazí, nutných k zaisťovaniu obchodu s najbežnejšími každodennými produktmi na území barbarskej Európy informoval už rímsky historik Tacitus vo svojej Germánii (*Tacitus*, I.5). I keď sa tento popis vzťahoval na Germánov, potreby keltského obyvateľstva boli analogické. Tacitus píše: „*Hoci krajina je svojím vzhľadom dosť rozmanitá, vcelku prevládajú buď hrozivé lesy, alebo nepekné močariny;*

blíže pri Galii je vlhkejšia, pri Noriku a Panónii veternejšia; je pomerne úrodná, no nedarí sa tam ovocným stromom... Avšak naši najbližší susedia si v dôsledku obchodných stykov zlato a striebro vážia, poznajú niektoré naše peniaze a uprednostňujú ich; obyvatelia vo vnútrozemí sa držia jednoduchšieho a staršieho výmenného obchodu. Prijímajú len staré, už dávno známe mince, peniaze so zúbkovitým okrajom alebo strieborné denáre s obrazom dvojjáprahu. Striebro je u nich vyhľadávanejšie ako zlato, nie však zo záľuby, ale preto, lebo kupujúci potrebujú na lacné a obyčajné veci množstvo strieborníakov.“ (Tacitus, 50–51, kniha I.5).

Prekvitajúci obchod nutne vyžadoval obecný ekvivalent miery hodnôt, ktorý Kelti našli v hodnotných peniazoch zo zlata alebo striebra, alebo i vobecne obchodovateľných produktoch, ktorými boli napr. železné hrivny a sekané kúsky drahých kovov. Z tohto dôvodu existuje na oppidách a výrobné obchodných centrách keltského sveta množstvo nálezov drobných strieborných mincí, ktoré slúžili práve k obchodovaniu s najbežnejšími každodennými komoditami.

Prakticky na všetkých oppidách na Slovensku, v Čechách, na Morave, Bavorsku, Rakúsku boli k tomu účelu vydávané vlastné drobné strieborné mince – oboly a štvrtáquinare, ktorých úlohou bolo napomáhať k obchodnej výmene prebytočných vlastných výrobkov alebo k zaplateniu potrebných dovážaných produktov.

Súčasný nálezový fond neskorolátenských mincí produkovaných v ére oppid a rozpoznanie jednotlivých typov drobných strieborných mincí s koníkom (DSMK) nám v súčasnosti s určitou mierou opatrnosti dovoľuje vysloviť názor, že v dobe oppid, t.j. na sklonku strednej doby laténskej, ale predovšetkým v mladšej dobe laténskej v stupni LT D1, existovali výrobné obchodné centrá nadregionálneho významu, ktoré v dôsledku masovej výroby používali drobné peniaze ako prostriedok všeobecnej miery hodnôt. Pomocou týchto peňazí zabezpečovali obchodnú výmenu vo vnútri vlastnej komunity, ale i s inými výrobnými centrami a agrárnymi osadami. Za týmto účelom tie najvyspelejšie a najdôležitejšie centrá razili vlastnú „lokálnu menu“, ktorá však mala mať takú podobu, aby mohla byť akceptovateľná i obyvateľstvom iných keltských regiónov. V rámci lokálneho obchodu šlo predovšetkým o obchod s najbežnejšími komoditami, potrebnými pre každodenný život.

V stredoeurópskej oblasti, hlavne severne od rieky Dunaj, ale čiastočne i na jeho pravom brehu, poznáme niekoľko významných výrobných centier takmer mestského charakteru – oppid, ktoré pre plynulé zaísťovanie bežného obchodu razili a používali vlastné drobné strieborné – tzn. plnohodnotné peniaze. Pri dnešnom stave poznania môžeme povedať, že na území Čiech razili vlastné drobné mince na oppidách Stradonice, Třisov, pravdepodobne i na Závisti. Na Morave produkovalo vlastné drobné mince oppidum Staré Hradisko. Na Slovensku poznáme strieborné oboly z Trenčianskych Bohuslavíc a podľa vyššie popísaných exemplárov i mince z Plaveckého Podhradia. V Rakúsku môžeme uvažovať o centre, ktoré razilo mince typu Karlstein. Známe sú lokálne razby drobných mincí z juhbavorského Manchingu a môžeme uvažovať i o ďalších nemeckých lokalitách, na ktorých boli razené mince typu Pollanten, typu „mit Stachelhaaren“, „mit strengem Gesicht“, „Pferd mit zurückgewandtem Kopf“. Zatiaľ dokážeme odlišiť predovšetkým pôvod mincí pochádzajúcich z opevnených lokalít typu oppid, čo však nevylučuje, že razbu drobných platidiel mohli produkovať i neopevnené výrobné hospodárske centrá.

S ohľadom na typologickú a metrologickú stránku drobných strieborných mincí, ktoré razili v dobe oppid významné centrá stredoeurópskeho priestoru je veľmi pravdepodobné, že tieto mince sú prejavom nepísanej „peňažnej dohody“, t.j. najstaršej „menovej unifikácie“ obyvateľov žijúcich na týchto územiach (s touto myšlienkou prišla prvýkrát numizmatička Zdenka Nemeškalová-Jiroudková). Štúdiom ikonograficko metrologickej stránky jednotlivých typov drobných strieborných mincí môžeme konštatovať, že všetky malé peniaze majú okrem veľmi podobných kvalitatívnych parametrov (hmotnosť, kvalita kovu) i ďalší zjednocujúci prvok, ktorým je vyobrazenie koníka na reverzoch mincí. Preto je pre tieto strieborné mince pomerne často používaný názov „drobné strieborné mince s koníkom“ (skratka DSMK). I keď je na DSMK obraz s koníkom používaný ako jednotný motív, predsa sa typy mincí jednotlivých lokalít odlišujú drobnými rozdielmi vo vyobrazení koníka, alebo k nemu pridanými symbolmi. Takto jednoznačne identifikovateľné reverzné strany DSMK sú známe napr. z lokalít:

- Trenčianske Bohuslavice na Slovensku. Nad a pod koníkom sú umiestnené rôzne symboly, ktoré sa na DSMK z iných lokalít nevyskytujú (Kolníková 1998, 18–29).
- Staré Hradisko na Morave. Kresba realisticky zobrazeného koníka, niekedy s krúžkom s bodkou v strede, umiestneným nad koňom – na jednom z jeho typov obolov, je typická pre mince z tohto oppida (Čižmář 2002, 36; Kellner 1990, Taf. 29:775).
- oppida v Manchingu, ktoré produkovalo tiež DSMK so svojimi typickými symbolmi umiestňovanými nad i pod koňom (Kellner 1990, prehľady typov 7 a 8; Nick 2006, Taf. 3:1–2 a 4:1–3).
- bavorského sídliska Berching-Pollanten (Kellner 1990, prehľady typov 7 a 8; Nick 2006, Taf. 4:12).

Niektoré typy DSMK vykazujú okrem charakteristických reverzných obrazov i špecifické vyobrazenie mužskej hlavy na lícových stranách. Medzi ne patrí napr.:

- abstraktné vyobrazenie hlavy obolov zo slovenského oppida Pohanská v Plaveckom Podhradí,
- esovitý ornament na averzoch mincí zo Starého Hradiska,
- bavorské mince typu „mit Stachelhaaren“, „mit strengem Gesicht“ (*Kellner 1990*, prehľady
- typov 7 a 8; *Nick 2006*, Taf. 4:4–6).

Tab. III. Ilustratívny prehľad drobných strieborných mincí s koníkom – systém peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov v neskej dobe laténskej

Prvá fáza peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov

Slovensko
Trenčianske
Bohuslavice

Kolníková 1998, 17–30
Variant M (unikát)-
s ithyfalickým koňom
Kolníková 1998, 22.

Slovensko
Pohanská
v Plaveckom
Podhradí

Fröhlich 2012,
Typ Pohanská

Morava
Staré Hradisko

Čižmář 2002, 36;
Kellner 1990,
Taf. 29:775.
Typ I – s esovi-
tou ozdobou

Morava
Staré Hradisko

Kellner 1990,
Taf. 29:764.
Čižmář 2002, 36;
Typ II – s dvojra-
dovým účesom

Prvá fáza peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov

Čechy
Stradonice

Pič 1903, Tab.
II:56–66;
Paulsen 1933, Taf.
26:565–587, 590,
597, 612, 613;
Kellner 1990, Taf.
29:759, 762, 763, 765,
771, 773, 774, 776.

Čechy
Závist

Lit. - (unikát)
Typ s „žapicou“
na averze a s krúžkom
s bodkou pod bruchom
koňa na reverze

Bavorsko
Manching

Typ Manching
Paulsen 1933,
Taf. 26:589;
Kellner 1990, Prehľady
typov 7 a 8; Taf.
14:317–345.

Bavorsko

Typ „mit Sta-
chelhaaren“
Kellner 1990, prehľady
typov 8, Taf.
29:753–757.

Bavorsko

Typ Pollanten
Kellner 1990, prehľady
typov 8, Taf.
42:975–981.

Prvá fáza peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov

Bavorsko

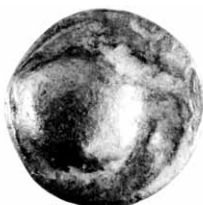
Typ „Pferd mit
mit zurückge-
wandtem Kopf“
Kellner 1990, prehľady
typov 8, Taf. 42:962.

Druhá fáza peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov

Slovinsko, Štýrsko Magdalensberg, Celje, Gurina

Paulsen 1933, Taf.
27:655–657;
Kos 1977, 20–35,
98–107, 154–156, Tab.
14–24, Tab. 40, 42.

Slovensko, **Morava, Čechy,** **Bavorsko, Slovinsko**

Typ Karlstein
Piř 1903, Tab.
II:67–73;
Paulsen 1933, Taf.
27:620–628;
Kellner 1990, Taf.
51:2002–52:2052
Kolníková 1996, 34–38.

Pretože zatiaľ bolo publikovaných málo nálezových súborov, uvádzame iba ilustratívny prehľad DSMK, ktoré môžu ukázať prehľad niektorých typov, ktoré mohli byť súčasťou peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov. Chýbajú zatiaľ korpusy nálezov drobných mincí z českých lokalít ako sú Stradonice, Třisov (publikovanie pripravuje J. Militký), z oppida Závist, moravského Starého Hradiska, ale i z nálezísk rakúskych. O DSMK pochádzajúcich z nemeckého územia informuje prehľadne práca Michaela Nicka z roku 2006. Z porovnania zatiaľ dostupných exemplárov jednotlivých typov drobných mincí je však veľmi pravdepodobné, že DSMK boli súčasťou najstaršej „menovej unifikácie“ Keltov v strednej Európe. Svedčia o tom nakoniec nálezy DSMK jednotlivých typov, ktoré sú objavené i v lokalitách značne vzdialených od miest svojho vzniku. Opäť iba ilustratívne upozorňujeme zo Stradonic na nálezy DSMK typu Manching a Staré Hradisko. Obdobne na Manchingu sú podchytené nálezy obolov typu Stradonice, Staré Hradisko. Na moravskom oppide Staré Hradisko bolo nájdené množstvo DSMK typu Stradonice i mincí Manchingu. Na slovenskom oppide v Trenčianskych Bohuslaviciach bol zaznamenaný nález obolu typu Staré Hradisko.

Určite bude možné sa k problematike peňažnej dohody, ktorá je tu zmienená iba v hrubých obrysoch, vrátiť po zverejnení väčšieho počtu nálezových, prípadne zbierkových fondov DSMK, ktoré spresnia miesta razby typov, ktoré zatiaľ numizmatika nedokáže lokalizovať. Identifikovanie dosiaľ neznámych lokalít s razbou vlastných peňazí i poznanie nových typov DSMK môžu potom podrobnejšie poukázať

na rozsah i intenzitu vzťahov jednotlivých hospodársko-obchodných centier, ktoré mohli do systému menovej unifikácie stredoeurópskych Keltov patriť.

Nesmieme však pritom zabúdať, že v regiónoch strednej Európy existujú i iné drobné strieborné keltské mince s vyobrazením koníka, ktoré však do systému predpokladanej dohody stredoeurópskych Keltov nepatria. Hmotnosť týchto mincí býva vyššia ako 0,5 g a tieto mince patria do staršieho horizontu stredoeurópskeho mincovníctva. Takýmto platidlom je napr. typ Roseldorf / Němčice.

Určité problémy chronologického i typologického rázu spôsobuje DSMK typu Karlstein. Typ mince Karlstein je známy v rôznych prevedeniach prakticky z celej stredoeurópskej oblasti. Tento typ sa vyznačuje miskovitým mincovým kotúčikom, s hladkou konvexnou stranou, nesúcou niekedy stopy drobného zvrásnenia. Na konkávej strane je obraz koníka klusajúceho doľava alebo doprava. I keď je známe množstvo nálezov tohto typu z lokalít na území dnešného Bavorska, Rakúska, Slovinska, Čiech, Moravy i Slovenska, tak vo vyobrazení koníka vidieť evidentné rozdiely. S prihliadnutím k nálezovým okolnostiam na niektorých lokalitách (predovšetkým v Bratislave) by bolo možné uvažovať o tom, že typ Karlstein bol poslednou a najmladšou razbou stredoeurópskych Keltov (Bójov a neskoršie i Norikov) a bol razený na viacerých lokalitách. Na tomto type mince došlo k celkovému potlačeniu zobrazenia hlavy na averze, ako i ku zjednodušeniu a zjednoteniu vyobrazenia koníka, bez akýchkoľvek symbolov na rube mince. Zatiaľ môžeme iba predpokladať, že tento stupeň „unifikácie“ mohol byť práve prejavom vývoja keltskej spoločnosti, kedy do popredia vystúpila predovšetkým potreba drobného obeživa a lokálna identifikácia najbežnejších drobných peňazí, i keď k ich razeniu dochádzalo na rôznych lokalitách, stratila pre keltskú spoločnosť význam.

Môžeme preto uvažovať o dvoch fázach razby DSMK. V prvej fáze to boli peniaze s charakteristickými vyobrazeniami na lícovej i rubovej strane, často s pridanými symbolmi, ktoré umožňovali identifikáciu razieb jednotlivých výrobných obchodných centier. V druhej, záverečnej fáze menovej unifikácie už všetky centrá razili mince typu Karlstein. V tejto druhej fáze menovej unifikácie sa objavujú DSMK pochádzajúce z lokalít obývaných kmeňom Norikov a Tauriskov (Magdalensberg, Celje a Gurina). Tieto DSMK hmotnostne oscilujú, podobne ako DSMK Bójov a Vindelikov, medzi 0,40–0,50 g. Majú na reverzoch obraz koníka, averzy týchto mincí sa vyznačujú výrazným, plastickým hrboľom (*Kos 1977*, 20–35, 98–107, 154–156, Tab. 14–24, 40 a 42). Tieto mince sú podobné typu Karlstein a naznačujú, že Norikovia sa mohli začleniť svojimi mincami s koníkom do systému stredoeurópskej menovej únie práve v záverečnej etape razby keltských mincí.

Záver

Počtom skromný, ale pestrosťou, skladbou a svojím významom zaujímavý nálezový súbor potvrdzuje spolupatričnosť oppida Pohanská k bójskej oblasti a jej mincovníctvu. Nasvedčuje o nadregiónálnom význame tejto lokality a obchodných kontaktoch s inými centrami o čom svedčia mince z cudzích oblastí. Peniaze z oppida zároveň naznačujú, že život na lokalite a styky s inými keltskými regiónmi pokračovali až do polovice 1. storočia pred n. l. – prejavom toho je nález najmladšej mince typu Karlstein.

Pravdepodobne lokálna razba obolov typu Pohanská rozširuje okruh známych typov DSMK, ktoré boli razené v ére oppid v jednotlivých významných výrobných obchodných centrách. Dovoľuje vysloviť hypotézu, že v stredoeurópskom priestore obývanom kmeňmi Bójov, Vindelikov a Norikov došlo niekedy v neskorlaténskom stupni LT D k forme „peňažnej dohody“. Výsledkom tejto menovej unifikácie bola razba typologicky i metrologicky jednotnej skupiny strieborných obolov/štvrtínarov so zjednocujúcim obrazom koníka na reverzoch jednotlivých lokálnych typov. Pritom každý lokálny typ je presne identifikovateľný jednak podľa charakteristického vyobrazenia koníka, ktoré bývalo u niektorých typov často doplnované symbolmi typickými pre danú lokalitu, alebo podľa charakteristického vyobrazenia lícovej strany. Výnimočným vyobrazením obrazu hlavy sa vyznačuje práve DSMK typu Pohanská.

Oppidum Pohanská je najvýchodnejším miestom nálezu vzácného obola so sediacou postavou-druidom. Druid na tejto minci potvrdzuje postavenie náboženskej vrstvy, ktorá hrala dôležitú úlohu vo všetkých životných situáciách keltského obyvateľstva. V tomto prípade takouto udalosťou bolo založenie nového sídelného miesta, čo je na tejto minci dokumentované rituálnym obradom myšlienkového čerpania z antickej mytológie, využívajúc pritom ikonografické námety z platidiel gréckych miest Apeninského polostrova.

Literatúra a pramene

- ABC*: Cottam, A. – Jersey, de P. – Rudd, Ch. – Sills, J. 2010: Ancient British Coins. Norfolk.
- Castelin, K. 1965*: Die Goldprägungen der Kelten in den böhmischen Ländern. Graz.
- Creighton, J. 2000*: Coins and Power in Late Iron Age Britain. Cambridge.
- Čížmář, M. 1997*: Mähren. In: Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. (Eds.): Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. Památky archeologické – Supplementum 7. Prague, Band I: Textband 227–228, Band II: Kataloge, 299–302.
- 2002: Keltské oppidum Staré Hradisko. Archeologické památky střední Moravy. Svazek 4. Olomouc.
- Čížmář, M. – Kolníková, E. 2006*: Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Archeologické rozhledy 58, 261–283.
- Čížmářová, J. 2004*: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Delestree, L. P. – Tache, M. 2002*: Nouvel atlas des monnaies Gauloises. I. de la Seine au Rhin. Saint-Germain-en-Laye.
- Dembki, G. 1991*: Neue Keltenmünzen aus Niederösterreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 31, 5–10.
- 2005: Zwei neue Keltenmünztypen sowie ein keltischer Prägestempel aus Österreich. Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft 45/4, 232–238.
- 2009: Eingenprägung und Fremdgeld – Die Fundmünzen aus Roseldorf. In: Roseldorf. Interdisziplinäre Forschungen zur größten keltischen Zentralsiedlung Österreichs. Forschung im verbund Schriftenreihe. Band 102, 87–101.
- Janšák, Š. 1928*: Niektoré novoobjavené hradiská slovenské. Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti 22, 3–26, obr. 1–2.
- 1961: Česká cesta, najstarší spoj Slovenska s českými krajinami. Vlastivedný časopis 10, 82–87.
- Jedlička, F. 2004*: Ein Stück Bernsteinstraße im nordöstlichen Weinviertel. Münzgeld in keltischer und römisch-germanischer Zeit. Wien.
- Kellner, H.-J. 1990*: Die Münzfunde vom Manching und die Keltischen Fundmünzen aus Südbayern. Stuttgart.
- Koblitz, H. 1910*: Funde keltischer Münzen in Karlstein bei Reichenhall und im kronlande Salzburg. Numismatische Zeitschrift 3, 33–36.
- Kolníková, E. 1996*: Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinen Hinterland. Slovenská numizmatika 14, 9–57.
- 1998: Výpoveď nálezov mincí o keltskom hradisku v Trenčianskych Bohuslaviciach. Slovenská numizmatika 15, 11–44.
- 2006: Význam mincí z moravského laténskeho centra Němčice nad Hanou pre keltskú numizmatiku. Numismatický sborník 21, 3–56.
- 2010: Bójske mince v centre a v kontaktných zónach. Ku konfrontácii numizmatickej a archeologickej chronológie doby laténskej. Numismatický sborník 24, 5–26.
- Kolníková, E. – Kovár, B. 2010*: Laténske mince v bratislavskom podhradí. Zborník Slovenského národného múzea 104, Archeológia 20, 69–73.
- Kos, P. 1977*: Keltiski novci Slovenije. Keltische Münzen Sloweniens. Ljubljana.
- Livius, T. /1971/*: Dějiny I. Podle vydání Weissenborn-Mueller, Teubner 1936, Titi Livi Ab urbe condita libri. Do češtiny preložili Pavel Kucharský a Čestmír Vránek. Praha.
- Militký, J. 2008*: Mincovníctví v době laténské. In: Jiráň L. – Venclová N. (red.): Archeologie pravěkých Čech. Praha, 122–128.
- 2010: Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé Fürstenberské sbírce na hradě Krivoklát a v Donaueschingen. Numismatický sborník 24, 27–64.
- 2011: Die keltischen Münzen vom Oberleiserberg (Niederösterreich). In: Holmes, N. (Ed.): Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 2009, II, Glasgow, 1198–1206.
- Montenegro, E. 1996*: Monete di Italia antica e Magna Grecia. Torino.
- Nick, M. 2006*: Gabe, Opfer, Zahlungsmittel. Strukturen keltischen Münzgebrauchs im westlichen Mitteleuropa. Rahden.
- Paulík, J. 1976*: Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí. Bratislava.
- Paulsen, R. 1933*: Die Münzprägung der Boier. Wien – Leipzig.

- Piř, J. L. 1903: Starožitnosti země České. Díl II. Svazek 2. Čechy na úsvitě dějin.- Hradiřtř u Stradonic jako historické Marobudum. Praha.*
- Pieta, K. 1971: Nově sídliskové nálezy z okolia Plaveckého hradu. Zbornik Záhorského múzea v Skalici 2, 5–7.*
- 1982: Probleme der Erforschung der dakischen besiedlung in der Slovakei. Thraco-Dacica, tomul III, 35–46.
- 2008: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra.
- Prokisch, B. 1993: Keltische Fündmünzen aus Oberösterreich. Die Römischen Münzen des Stadtmuseums Nordico in Linz. Linz.*
- Rudnicki, M. 2009: Nowe znaleziska monet celtyckich z oppidów Staré Hradisko i Třisov. Numismatický sborník 23, 7–18.*
- RRC: Crawford, M. H. 1974: Roman Republican Coinage. Cambridge.*
- Rutter, N. K. 1997: The Greek Coinages of Souther Italy and Sicily. London.*
- Tacitus, P. C. /1980/: Agricola, Anály, Germánia, Histórie. Podľa latinského originálu P. Cornelii Taciti Libri qui supersunt (edidit E. Koestermann, tomus II fasc. 2 Germania), Lipsiae in Aedibus B. G. Teubneri. Do slovenčiny preložili Ján Žigo, Mariana Paulinyová, Jana Rovenská. Bratislava.*
- Tomčiková, K. – Paulík, J. 2004: Archeologický výskum na Pohanskej v Plaveckom Podhradí roku 1990. Pamiatke Leva Zachara. Zborník Slovenského národného múzea 98, Archeológia 14, 43–66.*
- Scheers, S. 1983: La Gaule Belgique. Numismatique celtique. Louvain.*
- Vlčková, J. 2002: Encklopedie keltské mytológie. Praha.*
- Ziegau, B. 2010: Kelten Geld. Sammlung Christian Flesche. München.*

Summary

Július Fröhlich, The Celtic coins from the oppidum of Pohanská in Plavecké Podhradie in system of the ‘monetary convention’ of the central European Celts in the latest phase of the Late Iron Age.

The article presents the Celtic coins found in the fortified hill fort Pohanská, which now belongs to the Plavecké Podhradie village (south-west Slovakia). The hoard is not large in number of specimens, but the selection of coins and its importance makes it significant in connection of the Pohanská oppidum with the Boian territory and its coinage.

The first part of the group (Tab. 1) is represented by the currently unknown type of the small silver coins with horse image on reverse. These smallest coins (*oboli*) with their weight between 0.40 g and 0.46 g bear interesting abstract image of male head made of simple geometric elements on obverse and horse image on reverse. Although it is probably a local coin with the highest probability, it is called as the small silver coin of the Pohanská type. The registered specimens are classified in three categories of the *oboli* of the Pohanská type. The weights and concave form of the flan – similar to the Celtic *oboli* of the Karlstein type – can offer a thesis that the coins were struck sometime in the latest Late Iron Age times, the oppidal period, i.e. between the mid-2nd and the mid-1st century BC.

The second part of the group (Tab. II) is represented by four coins from other territories, which points to the interregional importance of the locality and the contacts with other Celtic centers. There is one *obolus* of the Roseldorf / Němčice type (0.48 g, Tab. II:6). This coin is of lower weight compared to the coins from places of their most frequent appearance – Roseldorf (Austria) and Němčice (Moravia). Taking in mind similar lighter *oboli* of the Roseldorf / Němčice type, it is possible to regard the coins from Roseldorf and Němčice as later issues, i.e. after the first half of the 2nd century BC, compared to other coins produced in different Celtic centers (e.g. the coins from the Moravian oppidum of Staré Hradisko).

There is another interesting *obolus* with sitting person on reverse (Tab. II:8). This coin was intensively studied by M. Rudnicki (Poland) and G. Dembski (Austria). G. Dembski was inclined to see a smith on the coins, and both of them tried to find the prototype among the coins of the British Celts. Having analysed the British coins, the autor disagreed with the British connection, because those coins seem to be later issues compared to the mentioned coin. It is necessary to connect the sitting person (druid) with foundation rituals of a town, an oppidum respectively. The idea could come from the classical mythology with iconografic inspiration coming from the Greek civic coinage and the Greek colonies at the Italian peninsula.

The coin of the Karlstein type (Tab. II:5) is probably the latest issue among the coins found in Plavecké Podhradie, and it could document life in Pohanská and contacts with other Celtic territories up to the mid-1st century BC.

The coins of the Pohanská type can extend the known types of the small Celtic coins with horse image struck in individual important production and trading centers during the oppida period. It is possible to speculate successfully that an unwritten 'monetary convention' was applied in the central European territory ruled by the Boian, Vindelic and Noric tribes in the latest phase of the Late Iron Age. Production of the typologically and metrologically unified group silver *oboli* with horse image on reverse of the individual local types of coins (Tab. III) was the result of such monetary unification. Every local type of these Celtic coins was perfectly identifiable in the first phase via the characteristic horse image (sometimes with symbols typical for the local place of production) and characteristic obverse image. It is possible to assume during the second phase of the monetary convention that some Celtic centers ceased to use specific attributes characteristic for the particular locality and switched for production of the coins of the Karlstein type – no image on obverse and horse without attributes on reverse.

English summary by V. Novák

MOŻLIWOŚCI INTERPRETACYJNE ZNALEZISK MONET RZYMSKICH Z OSAD (NA PRZYKŁADZIE OSADY KULTURY PRZEWORSKIEJ W KALISZU – PIWONICACH)

Andrzej ROMANOWSKI

Abstract – Possibilities of interpretations of Roman coin finds from the settlements (Example of the Przeworsk settlement in Kalisz – Piwonice).

Coin finds in settlement contexts represent a special group which gives us cognitive possibilities to discover what is not possible to find in other categories of findings, i.e. grave finds, treasures, etc. Coins deposited in hoards or in the cemeteries had special functions, and what follow, it is a selection of material. On the example of the Roman coin finds from the Przeworsk culture settlement in Kalisz – Piwonice (Poland), it is possible to observe different groups of coin finds which can be analyzed in three groups at a different information level. Coins found in close contexts – in an object, then in culture layers, and finally findings found in surface layers of the settlement area – they contain the largest amount of information. Information gathered in this way can be used for research in the coin circulation and function, as well as for comparative research in other categories of coin finds in order to determine their identity (particularly in the case of the accidentally lost single coins) and mutual relationship.

 Poland, Roman times, the Przeworsk culture, Roman coins

Rozważania przedstawione w niniejszym artykule zostały podjęte w ramach prac nad dysertacją pt. *Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej*, która powstaje w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Aleksandra Bursche. Celem podjętych badań jest zebranie i przeprowadzenie kompleksowej analizy materiału monetarnego, znajdującego na stanowiskach osadniczych kultury przeworskiej. Prace te mają za zadanie opisanie i zdefiniowanie procesów, którym podlegała ta kategoria importów, oraz pokazanie z tej perspektywy roli i wpływu pieniądza rzymskiego na społeczeństwa barbarzyńskie, na przykładzie ludności kultury przeworskiej.

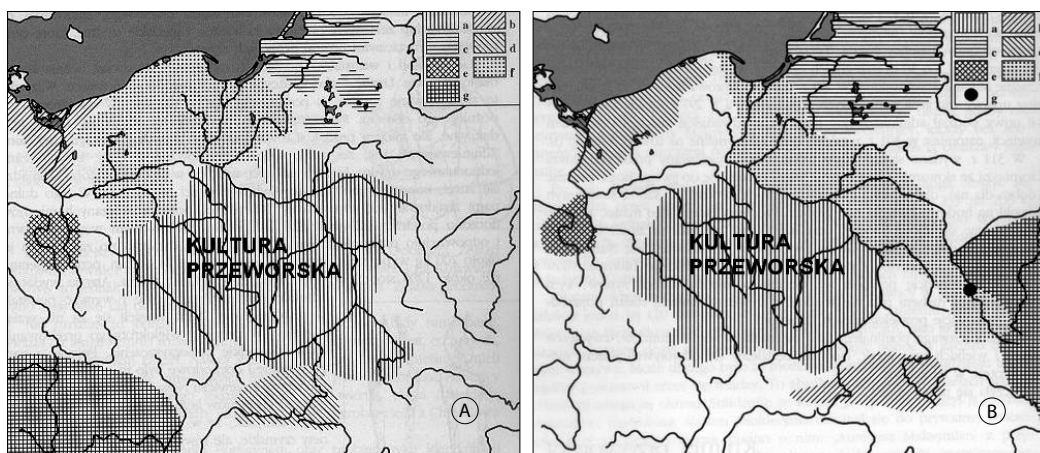
Kultura przeworska

Osadnictwo kultury przeworskiej, utożsamianej z Lugiami i Wandalami zajmowało w różnych odcinkach chronologicznych większość terytorium dzisiejszej Polski (oprócz Pomorza i Mazur), ekspandując także – częściowo – na ziemie sąsiednie. Formacja ta wykształciła się na początku młodszego okresu przedrzymskiego około 180 r. przed Chr¹. i funkcjonowała przez ponad sześć stuleci do pierwszej połowy V w. po Chr. Dzieje Wandaliskie, dokumentują m. in. informacje Tacyta, Strabona, Ptolemeusza czy Kasjusza Diona (*Annales*, *Geographiká*, *Geographiké hyphégesis*, *Romaiké historia*).

Najstarsze ślady kultury przeworskiej, zarejestrowano w rejonie Wrocławia w pobliżu znanego składowiska osadnictwa celtyckiego. Na przełomie III i II w. przed Chr., obszar zajęty przez zwarte osadnictwo przeworskie obejmował swoim zasięgiem prawobrzeżny Śląsk, środkową Polskę, południowo – zachodnią Wielkopolskę i Kujawy. Pojedyncze ślady osadnictwa w tym okresie zarejestrowano także na Wyżynie Sandomierskiej i północnym Mazowszu (*Kaczanowski – Kozłowski 1998*, 217; *Kokowski 2004b*, 26). W drugim wieku przed Chrystusem obserwujemy ekspansję ludności kultury przeworskiej, co skutkowało zajęciem nowych terenów. Zasiedlone zostało prawobrzeżne Mazowsze, sięgając na północy i wschodzie Wkry, dolnej Narwi i Bugu i od południa dorzeczy Liwca i Świdra. Znana jest również, odsunięta od strefy

1 Takie datowanie proponuje Michał Grygiel (2004, 57 nn., 81–82, Tab. I–II). Faza LTC1b (ok. 180/170 r. przed Chr.)

zwartego osadnictwa przeworskiego koncentracja stanowisk, zlokalizowana po północnej stronie Wieprza od jego ujścia do Wisły, po rzeczkę Świnę (Kokowski 2004b, 29). Około połowy i w drugiej połowie II w. przed Chr. przedstawiciele kultury przeworskiej, prawdopodobnie osiadli na Śląsku i w części Wielkopolski, dokonali penetracji terytoriów położonych na zachód od dotychczasowych siedzib. Ślady ich obecności rejestrujemy na obszarze obejmującym Turyngię, część Saksonii i Anhaltu i północno-wschodnią Hesję (Kaczanowski – Kozłowski 1998, 217–218; Kokowski 2004a, 34). Pod koniec II w. i na początku wieku III (faza B2/C1–C1a), obserwujemy zdecydowane zmiany na interesującym nas obszarze. Kultura przeworska ekspanduje w kierunku południowo – wschodnim, na terytorium wschodniej Słowacji, Ukrainy Zakarpackiej, północno – wschodnich Węgier i północno – zachodniej Rumunii. Sięga terenów w dorzeczu górnej Cisy i nad środkowym Dunajem. Równocześnie osadnictwo przeworskie zanika, na terenach prawobrzeżnego Mazowsza, Podlasia i północnej Lubelszczyźnie (Kaczanowski – Kozłowski 1998, 284; Kokowski 2004b, 64–65). W najpóźniejszej fazie kultury przeworskiej (faza C3/D), osadnictwo skupiało się na Śląsku i w Małopolsce, lokując się także na słabszych glebowo terenach jak np. Karpaty Zachodnie. W północnej strefie osadnictwa przeworskiego, od Wielkopolski po lewobrzeżne Mazowsze obserwujemy w tym czasie rozrzedzenie sieci osadniczej. W ciągu pierwszej połowy V w. osadnictwo omawianej kultury załamało się. Na Śląsku osadnictwo prawie całkowicie zanika, a w drugiej połowie V wieku pustoszeje Małopolska. Resztki ludności, pozostałej na obszarze zajmowanym przez kulturę przeworską, ostatecznie wypierają nadciągający Słowianie (Mączyńska 2004, 195).

Mapa 1. Rozprzestrzenienie osadnictwa kultury przeworskiej: A – II w.; B – po Wojnach Markomańskich (mapy bazowe: Kokowski 2006, 167, mapa 10 i 320, mapa 22).

Metodyka

W celu przeprowadzenia badań przyjęto metodykę, zawierającą się w trzech zasadniczych etapach:

Etap I: *Inwentaryzacja wszystkich znalezisk monet rzymskich, zarejestrowanych na osadach kultury przeworskiej.*

Etap II: *Określenie poziomu wartości informacyjnej znalezisk*

Etap III: *Analiza materiału (jednostkowa i całościowa)*

Przedmiotem szczególnego zainteresowania tego referatu, jest Etap II: *Określenie poziomu wartości informacyjnej znalezisk.* Problematyka ta, podjęta została w ramach podziału znalezisk, na kategorie o zróżnicowanym poziomie możliwości interpretacyjnych. Wewnątrz każdej z grup, możemy wyróżnić elementy składające się, na określenie poziomu wartości poznawczej (Romanowski 2011).²

² Podstawą dla przyjęcia takiej metodyki, stały się wcześniejsze rozważania P. Wielowiejskiego (1980, 7–8). W tym miejscu składam podziękowania p. Marcinowi Rudnickiemu z Instytutu Archeologii UW za cenne wskazówki dotyczące wspomnianej problematyki.

Grupa I. Wysoka wartość informacyjna.

Monety (w tym znaleziska pojedyncze i gromadne) znalezione w ścisłym kontekście archeologicznym: w obiektach o charakterze osadniczym (mieszkalnych, gospodarczych i produkcyjnych). Także warstwa kulturowa będąca zasypiskiem obiektu.

– stopień rozpoznania i zadokumentowania obiektu

- a) współwystępujące zabytki (datowanie)
- b) stopień identyfikacji materiału numizmatycznego

Grupa II. Średnia wartość informacyjna.

Monety (w tym znaleziska pojedyncze i gromadne) znalezione w warstwie kulturowej na terenie osady, poza uchwyconymi obiektami.

– stopień rozpoznania i zadokumentowania warstwy

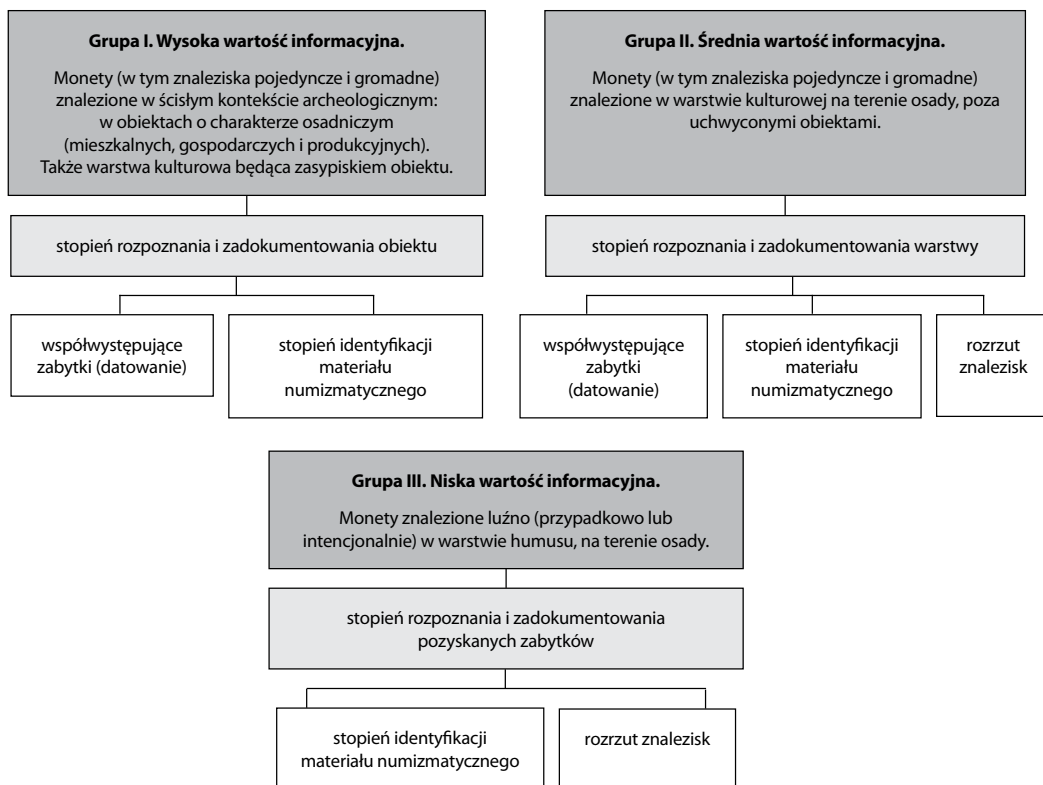
- a) współwystępujące zabytki (datowanie)
- b) stopień identyfikacji materiału numizmatycznego
- c) rozrzut znalezisk

Grupa III. Niska wartość informacyjna.

Monety znalezione luźno (przypadkowo lub intencjonalnie) w warstwie humusu, na terenie osady.

– stopień rozpoznania i zadokumentowania pozyskanych zabytków

- a) stopień identyfikacji materiału numizmatycznego
- b) rozrzut znalezisk

Wykres 1. Poziomy wartości interpretacyjnej znalezisk monet rzymskich z osad.

Pewne elementy, składające się na określenie poziomu wartości interpretacyjnej w ramach przyjętych grup są wspólne:

I–III: stopień rozpoznania i zadokumentowania obiektu, warstwy, zabytków

I–II: współwystępujące zabytki

I–III: stopień identyfikacji materiału numizmatycznego

I–III: rozrzut znalezisk

Kalisz – Piwonice, gm. loco, pow. Loco, woj. Wielkopolskie – materiał

W ramach wyżej wydzielonych grup, uporządkowano materiał monetarny pozyskany na terenie osady kultury przeworskiej w Kaliszu – Piwonicach. Wielkość i zróżnicowanie osady pod względem wydzielonych obiektów, a także pozyskana dość znaczna ilość materiału numizmatycznego (pod uwagę wzięto 13 monet), pozwala na przeprowadzenie obserwacji dotyczących omawianego tematu.

Mapa 2. Lokalizacja stanowiska Kalisz – Piwonice

Piwonicka osada usytuowana jest na południowym stoku terasy rzeki Proсны i datowana na I w. przed Chr.–poł. V w. po Chr. Badania prowadzone były od 1952 r. W czasie 13 sezonów przebadano ok. 1/10 powierzchni osady późnolateńskiej i z okresu wpływów rzymskich – 8541,8 m². Całkowitą powierzchnię osady ocenia się na ok. 10 ha (*Dąbrowski 1970*, 390n; *Romanowski 2010*, 30). Aktualnie, ze względu na prowadzone prace o charakterze inwestorskim, (2008/2009 r.) prowadzone są badania ratownicze, w wyniku których pozyskano nowy materiał monetarny.

Ryc. 1. 1. Sub., Q. Fufius Calenus, M. Cordius Scaevola, 70 r. przed. Chr.; 2. Denar, Trajan, 103–111; 3. Denar, Antoninus Pius (Faustyna I), po 141; 4. Denar, Trajan, 112–117; 5. Denar, Antoninus Pius (M. Aureliusz), 145–160; 6. Denar, Kommodus, 183–184; 7. Denar, Antoninus Pius (138–161) (?); 8. Denar, rzymski (fot. A. Kędzierski)

Grupa I

1. Sub. (ser.), **Q. Fufius Calenus, M. Cordius Scaevola**, 70 r. przed. Chr., Rzym, *RRC* 403/1
2. Denar, **Wespazjan**, 77–78 r., Rzym, *RIC* 2 980
3. Denar, **Nerwa**, 96 r., Rzym, *RIC* 7
4. Denar, **Trajan**, 103–111, Rzym, *RIC* 147
5. Denar, Antoninus Pius (**Faustyna I**), po 141 r., Rzym, *RIC* 404b

1. Monetę znaleziono w obiekcie nr 4/53 (ha XIII, ar 5–15), na głębokości 37 cm (plan A). Subaerat zlokalizowany był w pn – zach. części obiektu, w pobliżu reliktyw kopułkowatego pieca, w „rumowisku” drobnych brył polepy (*Dąbrowski – Krzyżanowska 1955, 199; Wielowiejski 1980, 19*). Budynek, w którym zalegała moneta, interpretowany jest jako „pracownia rogownicza”, o czym świadczą znalezione tam dwa kościane grzebienie oraz półfabrykaty i odpady surowca służącego do ich wyrobu (*Dąbrowscy 1968, 248; Wielowiejski 1980, 19; Romanowski 2010, 30*). Grzebienie znaleziono poniżej monety, na głębokości ok. 70 cm (*Dąbrowski – Krzyżanowska 1955, 199; Wielowiejski 1980, 19*). Jeden z nich zachowany prawie w całości można datować na fazę D (*Godłowski 1970, 26–27, tab. IV, poz. 1; Wielowiejski 1980, 19*).³ Współwystępująca ceramika datowana jest na I w. przed Chr. i przełom er, a materiał z górnej warstw wypełniska na I/II w. (*Wielowiejski 1980, 19*).

2. Denar został znaleziony w budynku nr 50 o wymiarach 4,8 × 3,8 m, na głębokości 45 cm. W środkowej części obiektu, przy północnej ścianie zlokalizowano palenisko o jednowarstwowej konstrukcji kamiennej i wymiarach 80 × 60 cm (*Wielowiejski 1980, 18*). Wypełnisko budynku stanowiła ciemnoszara warstwa o miąższości 40 cm. W warstwie tej zalegały fragmenty ręcznie lepionych naczyń, część ceramicznego ciężarka tkackiego, żelazna szpila, kości zwierzęce oraz wspomniana moneta. Chronologia tego obiektu określona została na koniec I w (*Dąbrowscy 1968, 248; Wielowiejski 1980, 18*).⁴

3. Denar zalegał w wolno założonym palenisku na południowym stoku zbocza, nad dawnym korytem Proсны. Palenisko zlokalizowane było poza obrębem osady, na ha XII, arze 50 i wysokości 106,08 m. n. p. m. Obiekt wydatowany został na podstawie polowej analizy materiału ceramicznego na I–II w (*Dąbrowski – Krzyżanowska 1955, 198–199; Wielowiejski 1980, 19–20*).

4. Monetę znaleziono w obiekcie nr 27 o planie prostokąta i wymiarach 4 × 4,8 m. W ciemnoszarym wypełnisku obiektu, które miało miąższość 60 cm znaleziono, oprócz omawianego denara, fragmenty naczyń ceramicznych – lepionych ręcznie i obtaczanych, pięć glinianych przęślików, kości zwierzęce, a także zapinkę z podwinętą nóżką zbliżoną do typu A 161. Fibulę tą datować można na fazę C1. Poniżej obiektu odsłonięto dalsze 4 jamy o różnym charakterze – jedna posłupowa, druga zawierała fragmenty naczyń łyżeczkich, kolejne dwie nie zawierały zabytków ruchomych (*Dąbrowscy 1968, 450; Wielowiejski 1980, 18*).

3 Także konsultacje autora z W. Brzezińskim z 25. 1. 1980 r.

4 *Wielowiejski 1980, 18* – sugeruje, że obiekt ten został wydatowany na podstawie znalezionej w nim monety.

5. Monetę odkryto na hektarze XIII, arze 20 na głębokości 127 cm, w warstwie piasku zalegającej poniżej dna budynku (*Dąbrowski – Krzyżanowska 1955, 199; Wielowiejski 1980, 19*). Niewykluczone, że moneta miała związek ze wspomnianym obiektem (*Wielowiejski 1980, 19*). Zarys budynku uległ zniszczeniu w wyniku prowadzonych prac polowych i znaczny spadek terenu w miejscu jego lokalizacji. Spaleniškowa warstwa wypełniška obiektu została rozrzucona. Zarejestrowany tu materiał ceramiczny datowano na II–III w.

Monety z grupy I datowane są na okres pomiędzy rokiem 70 przed Chr. do czasów po 141 r. po Chr. Występują w obiektach o charakterze mieszkalnym (2, 4, 5) i produkcyjnym (1). Jeden egzemplarz znaleziono w obrębie paleniska, zlokalizowanego poza osadą (3).

Na podstawie współwystępującego materiału oraz przesłańek dotyczących napływu i obiegu pieniądza rzymskiego, możemy określić (w zależności od egzemplarza) czas użytkowania monet z grupy I na terenie Barbaricum, na ok. 20–100 lat.⁵ Możemy stwierdzić, że rzymski pieniądz pojawia się w sferze użytkowania codziennego, chociaż odnosi się to głównie do kontekstu znalezienia. Pieniądz bowiem mógł mieć tu szczególne znaczenie mimo, że rejestrujemy go wśród „zwyčajnych” przedmiotów. Na powszechność jego występowania, mogą wskazywać monety w obiektach mieszkalnych o niewyszukanej formie i towarzyszące im często przedmioty użytku codziennego – naczynia, narzędzia. Być może, obecność denara w obiekcie produkcyjnym („pracowni rogowniczej”) może wskazywać na środek wymiany (?), choć niewykluczone, że ta przepalona moneta ma związek z pozostałościami pieca, zatem jej obecność mogła nosić charakter pozaekonomiczny (*Romanowski 2010, 30*). Na ten charakter, może także wskazywać denar Antonina Piusa, znaleziony poniżej dna budynku – zakładzina? (*Bursche 2008, 405*), a także monety z palenisk.

W zestawie monet warto zwrócić uwagę na denar Trajana. Na jego nietypowy charakter wskazuje wygląd powierzchni monety.⁶ Przełom monety nie pokazuje nam nieszlachetnego wnętrza, nie jest to zatem subaerat w jego podstawowym rozumieniu⁷. Niezależnie jednak od tego, nie możemy raczej uznać tej monety za pełnowartościowy wyrób rzymskiej mennicy. Cechy zewnętrzne wykazują że skład chemiczny stopu, użytego do wybicia tej monety, zawiera dużą domieszkę metali nieszlachetnych.⁸ Mamy tu więc prawdopodobnie do czynienia z wyrobem, który miał na celu wprowadzenie w błąd odbiorcy, podobnie jak miały to na celu subaeraty, jednak użyto tu odmiennej techniki (*Romanowski 2010, 33*).

Grupa II

1. Denar, **Trajan**, 112–117, Rzym, *RIC 337*
2. Denar, **Antoninus Pius** (M. Aureliusz), 145–160, Rzym, *RIC 429a*
3. Denar, **Kommodus**, 183–184, Rzym, *RIC 74*

1. Denar został znaleziony w warstwie kulturowej na hektarze XXII (*Dąbrowski 1964, 101; Wielowiejski 1980, 29*), w pobliżu pieca (*Krzyżanowska 1963, 183*).

2. Denar znaleziono podczas przesiewania ciemnej, węglonej ziemi, która tworzyła warstwę zalegająca ponad paleniskiem, zlokalizowanym w obrębie hektara XIII, ara 50, na wysokości 106,50 m. n. p. m. Ceramika znaleziona ponad i w obrębie paleniska wydatowana została na II lub początek III w (*Dąbrowski – Krzyżanowska 1955, 199; Wielowiejski 1980, 29*).

3. Moneta znaleziona luźno, w warstwie kulturowej na hektarach XII lub XXII (*Dąbrowski 1958, 84; Wielowiejski 1980, 29–30*).⁹

5 Choć należy zauważyć, że datowania obiektów mogą być niecisłe, gdyż w wielu wypadkach współwystępujący materiał nie pozwalał na precyzyjne określenie chronologii. Część obiektów datowały też same monety (*Dąbrowski 1956, 184; Romanowski 2010, 31*).

6 Patyna o matowym, szaro – zielonkawym odcieniu i wykwyty korozji w postaci luszczących się, koncentrycznie rozchodzących do zewnątrz plątków.

7 Mam tu na myśli monetę składającą z nieszlachetnego jądra, powleczonej płaszczem z metalu szlachetnego.

8 Stop, z którego została wykonana zawiera bardzo dużą domieszkę metali nieszlachetnych (informacja od pracowników MOZK i Stacji Archeologicznej PAN w Kaliszu). Podobnie datowany denar Trajana, którego zewnętrzne cechy są podobne do omawianej monety, znany jest z miejscowości Jastrzębniki.

9 Nie jest całkowicie pewne, czy jest to dokładnie taki typ denara Kommodusa, ponieważ publikacje nie podają jego opisu. Jednak po kwerendzie przeprowadzonej przez autora w muzeum Regionalnym w Kaliszu, gdzie przechowywane są monety z Piwonie, stwierdzić można, że jest to jedyny denar wspomnianego władcy, którego nie można przypisać innym znaleziskom rzymskich monet zdeponowanych w kaliskim muzeum.

Monety z grupy II, to drugowieczne denary datowane na lata 112–185. Część monet (1, 2) znajdowała się w pobliżu paleniska i pieca. Denar (3) znaleziono luźno, w warstwie kulturowej.

W związku z faktem, że w większości przypadków, warstwy nie są wydatowane, wartość interpretacyjna tego materiału ma ograniczoną wartość poznawczą. Nie można powiedzieć czy denary (1, 2) miały ścisły związek z sąsiadującymi obiektami, jest to jednak sytuacja podobna do dwóch przypadków zarejestrowanych w grupie I.¹⁰ Może to potwierdzać, że monety związane były z obiektami o charakterze produkcyjnym (piec) i związanymi z codziennym życiem domowym (palenisko). Warstwa, w której zalegał denar Antonina Piusa (2) zawierała ceramikę datowaną na II, pocz. III w., można zatem założyć, że moneta zdeponowana została po krótkim czasie obiegu jeśli przyjmiemy, że przybyła razem z falą II wiecznych denarów, w początkach wieku III (*Bursche 2004*, 197–198; *Romanowski 2010*, 38–39).

Grupa III

1. Denar, Republika, **L. Papius**, 46 r. przed Chr., Rzym, *RRC 472/1*
2. Sesterce, **Kaligula**, 37–41, Rzym, *RIC 32* lub 48(?)
3. Denar, **Tytus**, 79–81 r., Rzym, *RIC2 89*
4. Denar, **Antoninus Pius** (138–161) (?)
5. Denar, rzymski

1. Moneta znaleziona luźno, w czasie eksploracji wykrywaczem metali (*Dymowski 2008*, 106).
2. Sesterce znaleziono na krawędzi piaszczystej skarpy nad Prosną, obok terenu przeznaczonego na budowę fabryki (*Łaszczewska 1958*, 47).
3. Monetę znaleziono luźno, w obrębie ha XIII (ary 55, 56, 66) na polu. Denar został prawdopodobnie wyorany z nieco niżej położonych, niewielkich obiektów, nad granicą największych wylewów dawnej Proсны (*Dąbrowski – Krzyżanowska 1955*, 200; *Wielowiejski 1980*, 34).
- 4.–5. Podczas prospekcji powierzchniowej, podjęto na stanowisku Piwonice I, w warstwie humusu dwa połączone ze sobą¹¹ denary. Jeden z nich to najprawdopodobniej emisja Antonina Piusa (138–161),¹² drugi pozostaje niezidentyfikowany.

Wszystkie monety grupy z III znaleziono luźno w warstwie humusu. Denar (3) został prawdopodobnie wyorany z nieco niżej położonych, niewielkich obiektów. Monety (4, 5) były połączone ze sobą, zapewne w wyniku działania wysokiej temperatury. Rozrzut chronologiczny omawianych monet, to rok 46 przed Chr. do, co najmniej 138 roku po Chr. Wpisują się zatem, w znany z poprzednich grup zakres czasowy.

W przypadku monet znalezionych luźno, opisać możemy ich cechy indywidualne, zakres chronologiczny oraz przyjąć ogólną informację o ich wystąpieniu w obrębie osady, co służyć będzie szerszym analizom. Pewne informacje niesie także mapa rozrzutu, która wskazać może potencjalne miejsca koncentracji tego typu znalezisk poniżej warstwy humusu lub, w przypadku odkrytych w pobliżu obiektów, może sugerować ewentualne miejsce ich pierwotnego zdeponowania.¹³ Nie niosą nam w zasadzie, informacji dotyczących ich funkcji w obrębie osady. Wyjątkiem są monety mające szczególny charakter, wskazujące na ich przeznaczenie, takie jak otwór, uszko lub inne stwierdzone cechy. Tu, wstępne wnioski o przeznaczeniu monety wysnuwać możemy, w przypadku pozłacanego sesterca Kaliguli-ozdoba? (*Łaszczewska 1958*, 47; *Bursche 2008*, 401; *Romanowski 2010*, 30). Charakterystyczne są, także dwa połączone ze sobą denary (4, 5). Choć w tym przypadku nie ma wyraźnej cechy indywidualnej, to stwierdzenie że uległy działaniu wysokiej temperatury, prowadzi nas do sugestii, że pochodziły one z obiektu, który uległ destrukcji w wyniku pożaru lub też zdeponowane były w piecu bądź palenisku.

10 Nr 1 i 3 grupy I.

11 Prawdopodobnie w wyniku działania wysokiej temperatury (przepalenie).

12 Av.: Głowa cesarza zwrócona w prawo; Moneta przywiera rewersem do drugiego denara; ϕ 16,9 × 17,5 mm. Obie monety razem ważą 5,49 g, zaś niezidentyfikowany denar ma wymiary: ϕ 16,8 × 18,4 mm. Opis i określenie denara Antonina Piusa – A. Romanowski (*2010*, 31, przyp. 19, 20).

13 Ta ostatnia informacja w dużo mniejszym stopniu niż w grupie II. Aspekty te uwarunkowane są jednak silnie, od sytuacji w jakiej znajduje się badane stanowisko np. warunki terenowe, intensyfikacja prac rolniczych (w przypadku upraw) czy innych prac ziemnych. Takie zastrzeżenie dotyczy także innych kategorii znalezisk (przyp. aut.).

Podsumowanie

Powyższe rozważania pokazują, jak różnorodne informacje niesie nam materiał zabytkowy, zależnie od jego pozycjonowania na stanowisku. Informacje z poszczególnych grup wzajemnie się uzupełniają, czasami potwierdzają dając maksymalnie szeroki obraz badanego zagadnienia. Przy tym rozdzielenie tych grup i obserwacje wewnątrz nich, pomagają nam w selekcji materiałów najbardziej wartościowych, które są rdzeniem badawczym. Obserwacje tego rodzaju pozwalają na badania wzajemnej tożsamości zabytków w poszczególnych grupach, a więc także określenie reprezentatywności materiałów w stosunku do siebie, a w szerszej perspektywie także do badań porównawczych między innymi kategoriami znalezisk. Na koniec możemy sformułować kilka wniosków podsumowujących wcześniejsze obserwacje.

1. We wszystkich przypadkach, otrzymujemy indywidualne informacje o znalezionych monetach tj. emitent, nominał, kruszec, dane metrologiczne.
2. Znaleziska grupy I i II mogą dodatkowo informować, o czasie zdeponowania monet, a więc jest możliwe uzyskanie informacji o czasie funkcjonowania pieniądza w *kulturze żywej*.
3. Znaleziska grupy I, oprócz wskazanych wyżej informacji, pozwalają na wyciąganie wniosków dotyczących funkcji pieniądza w obrębie osady. W pewnych przypadkach informacje podobnego typu, można uzyskać analizując znaleziska z grupy II i wyjątkowo z III.
4. Znaleziska z grupy III mogą, poza wspomnianymi informacjami dostarczyć nam wskazówek o charakterze kartograficznym – wskazać ewentualne miejsca koncentracji znalezisk poniżej warstwy ornej.
5. Stopień wykorzystania informacji w grupach zależy od stopnia dokumentacji materiału monetarnego, archeologicznego i dokumentacji terenowej (patrz. wykres).
6. Zgodnie z przyjętym poziomem gradacji, za najbardziej wartościowe uznać należy znaleziska grupy I i w dalszej kolejności grupy II i III.
7. W zależności od momentu prowadzonych badań, będziemy mieli do czynienia z różnymi proporcjami w udziale znalezisk z poszczególnych grup. Spowodowane jest to metodyką prowadzonych prac, w których stosowano, lub nie nowoczesny sprzęt. Do tego dodać należy aktywność detektorystów, którzy świadomie lub nie, penetrują stanowiska archeologiczne pozyskując, przede wszystkim materiał z humusu. Ten ostatni element uzależniony jest jednak od możliwości dotarcia i zweryfikowania tego typu informacji.

Bibliografia

- Bursche, A. 2004:* Dalsze monety ze skarbu w Liwie, powiat Węgrów. Trzeciowieczne denary na terenach Barbaricum. In: Kaczanowicz, W. (red.): Studia z dziejów antyku. Pamięci Profesora Andrzeja Kunisza. Katowice, 192–205.
- 2008: Function of Roman coins in ‘Barbaricum’ of Later Antiquity. An anthropological essay. In: Roman coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions. Proceedings of the ESF/SCH Exploratory Workshop Radziwiłł Palace. Nieborów (Poland), 3–6 September 2005, Wetteren, 395–416.
- Dąbrowski, K. 1956:* Sprawozdanie z prac wykopaliskowych we wsi Piwonice, pow. Kalisz, w 1953 r. Materiały Starożytne 1, 183–191.
- 1958: Osadnictwo z okresu późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku 1 w Piwonicach, pow. Kalisz. Materiały Starożytne 4, 7–86.
- 1964: Badania archeologiczne osady lateńsko-rzymskiej w Piwonicach w 1962 roku. Sprawozdania Archeologiczne 16, 95–101.
- 1970: Osada z okresów późnolateńskiego i rzymskiego we wsi Piwonice, pow. Kalisz. Wiadomości Archeologiczne 35/3, 347–392.
- Dąbrowski, K. – Krzyżanowska, A. 1955:* Odkrycia denarów w osadzie z okresu rzymskiego w Piwonicach, pow. Kalisz. Wiadomości Archeologiczne 22/1, 198–200.
- Dąbrowscy, I. i K. 1968:* Osada lateńsko-rzymska we wsi Piwonice, pow. Kalisz. Materiały Starożytne 11, 423–505.
- Dymowski, A. 2008:* Najnowsze znaleziska monet rzymskich z terenu Wielkopolski. Biuletyn Numizmatyczny 2, 103–114.
- Godłowski, K. 1970:* The chronology of the late Roman and Elary migration period In central Europe. Kraków.
- Kaczanowski, P. – Kozłowski, J. K. 1998:* Wielka Historia Polski, t 1. Najdawniejsze dzieje ziem polskich. Kraków.

- Kokowski, A. 2004a:* Wandalowie – Lugiowie – kultura przeworska. In: Wandalowie, strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy. Lublin-Warszawa, 3–10.
- *2004b:* Kultura przeworska – zarys dziejów. In: Wandalowie, strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy. Lublin-Warszawa, 25–85.
- Krzyżanowska, A. 1963:* Piwonice, pow. Kalisz. Wiadomości Numizmatyczne 7/1, 183.
- Łaszczewska, T. 1958:* Piwonice, pow. Kalisz. Wiadomości Numizmatyczne 2/2, 46–47.
- Mączyńska, M. 2004:* Zmierzch kultury przeworskiej. In: Wandalowie, strażnicy bursztynowego szlaku. Katalog wystawy. Lublin-Warszawa, 191–198.
- Romanowski, A. 2010:* Dolina środkowej Proсны w świetle znalezisk monet rzymskich. In: Od Kalisii do Kalisza. Skarby doliny Proсны. Katalog wystawy, Warszawa, 29–41.
- *2011:* Znaleziska monet rzymskich z osad kultury przeworskiej na Śląsku. Materiały z II Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Pieniądz i banki na Śląsku”, Poznań, 18–19. 11. 2010 r. (w druku).
- RIC:* The Roman Imperial Coinage. London.
- RRC:* Crawford, M. H. 1974: Roman Republican Coinage I–II. Cambridge.
- Wielowiejski, P. 1980:* Monety znajdowane na terenie osad i cmentarzy kultury przeworskiej. Praca magisterska przechowywana w bibliotece Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.

Summary

Andrzej Romanowski, Possibilities of interpretations of the Roman coin finds from the settlements (Example of the Przeworsk settlement in Kalisz – Piwonice).

Coin finds in the settlement contexts represent a special group which gives us cognitive possibilities to discover what is not possible to find in other categories of findings i.e. grave finds, treasures, etc. Coins buried in hoards or in the cemeteries had special functions, and what follows, it is a selection of material. Therefore, in this case, it is impossible to talk about a representative sample of commonly used money. For the same reason, conclusions about its circulation and function will be partly confined only to a given category. The settlement findings from the so-called everyday use category – even if they were used for special purposes – give us possibility to look at this problem from a broader perspective. On the basis of the settlement finds, we can come to the conclusions concerning the chronological and denomination structures, as well as the function and distribution of coins. The information level of the particular finds depends on a detailed context and its documentation. On the example of the Roman coin finds from the Przeworsk culture settlement in Kalisz – Piwonice (Poland), it is possible to observe different groups of coin finds which can be analyzed in three groups at a different information level. Each group contains a particular amount of information which is partly common to different groups. Coins found in close contexts – in an object, then in culture layers, and finally findings found in the surface layers of the settlement area – they contain the largest amount of information. Information gathered in this way can be used for research in the coin circulation and function, as well as for comparative research in other categories of coin finds in order to determine their identity (particularly in the case of the accidentally lost single coins) and mutual relationship.

English summary by Karolina Adaszewska

Souhrn

Andrzej Romanowski, Možnosti interpretace nálezů římských mincí ze sídlišť (Případ sídliště Przeworské kultury z lokality Kalisz – Piwonice).

Nálezy mincí v sídlištních kontextech představují zvláštní skupinu, která umožňuje rozpoznat, jaké předměty v jiných kategoriích nelze v daných místech najít (hrobové nálezy, poklady, etc.). Mince v nálezech a na pohřebištích měly zvláštní funkci a jejich zastoupení je selektivní. Proto není ve zmíněných

případech možno hovořit o reprezentativním vzorku oběživa. Ze stejného důvodu jsou závěry ohledně mincí, jejich oběhu a funkce omezeny jejich nálezovou charakteristikou. Naproti tomu sídlištní nálezy v kontextu každodenního užití – i když byly mince užity z určitých speciálních důvodů – nám umožňují pohled na tento problém ze širší perspektivy. Na základě sídlištních nálezů lze analyzovat chronologické a nominálové struktury, stejně tak jako funkci a distribuci mincí. Informační výtěžnost jednotlivých nálezů závisí na detailním kontextu a jeho dokumentaci. Na příkladu nálezů římských mincí ze sídliště Przeworské kultury z lokality Kalisz – Piwonice (Polsko) je možné sledovat různé skupiny mincovních nálezů, které lze podle jejich informačního přínosu rozdělit do tří skupin. Každá skupina přináší určité množství jednotlivých informací, které jsou částečně společné ostatním skupinám. Mince nalezené v unikátním kontextu – v objektu, v určité kulturní vrstvě, spolu s nálezy z povrchových sídlištních vrstev – přinášejí značné množství informací. Takto shromážděná data pak umožňují sledovat oběh mincí a jejich funkci a stejně tak dovolují srovnávací studium nálezů jiných kategorií za účelem jejich identifikace (zvláště v případě náhodně ztracených jednotlivých mincí) a jejich vzájemného vztahu.

Přeložil V. Novák

EIN OSTRÖMISCHER SOLIDUSFUND AUS DEM WALD VON NAHÁČ (OKR. TRNAVA, SLOWAKEI)

Marek Budaj – Péter Prohászka

Abstract – Find of Byzantine *solidi* in the forest near Naháč (Trnava district, Slovakia).

The hoard from Naháč was discovered in unknown time and under unknown circumstances. It is not known whether there were other coins in the hoard, but a possible larger group of solidi cannot be excluded. The solidi struck under Leo I could come to the present-day south-west Slovakia via several different ways. Either they could be brought there by the Germanic soldiers serving in the Roman troops or barbarian elites could receive them as gifts for their loyal imperial service. The solidi could also come there in form of charges paid by the Romans to the various Germanic leaders. After the fall of the Hunnish power, the various Roman representatives paid various sums to the Gepids, Ostrogoths and Suebians. Also the solidi struck under Leo I could belong to them. Ten specimens are known from single finds and six pieces come from two group finds.

 Leo I., hoard, south-west Slovakia

Die Schlacht am Nedao (455) brachte das Ende der hunnischen Herrschaft im Karpatenbecken und in Mitteleuropa.¹ Die siegreichen Gepiden wollten, wie Jordanes berichtet, in einem Friedensvertrag mit dem Reich nichts anderes als Frieden und ein Jahresgeld festsetzen (*Jordanes, Getica* L. 264). Natürlich waren sie nicht die einzigen, die an der „Unterstützung“ der oströmischen Regierung teilhatten, sondern andere Germanenvölker spielten eine ebensolche Rolle. Jordanes berichtet zum Beispiel darüber, dass die Ostgoten von Kaiser Marcian (450–457) Neujahresgeschenke bekamen (*Jordanes, Getica* LII. 270.). Dem Text zufolge kann man annehmen, dass die Regierung den Ostgoten regelmäßig eine finanzielle Unterstützung zukommen ließ (*Jordanes Getica* LII. 271. und LIII. 272.; *Maenchen-Helfen* 1973, 180), die zunächst 100, dann, nach 457, 300 Pfund pro Jahr betrug (*Kiss* 1986, 109). Diese Unterstützung wurde auch nach der Abwanderung der Ostgoten fortgesetzt (*Prohászka* 2008, 103–114). Diese Geschenke und Jahresgelder waren aber deutlich geringer als die den Hunnen gezahlten Summen. Diese erhielten nach dem Frieden von 424 jährlich 350 Pfund (25.200 Solidi), nach 435 sogar 700 Pfund (50.400 Solidi) und im Jahre 443 einmalig 6000 Pfund (432.000 Solidi), dann bis 447 jährlich 2100 Pfund (151.200 Solidi) Gold (*Thompson* 2003, 131; vgl. *Prohászka* 2009, 83–86). Aus diesen Jahresgelder könnten jene Solidi des Theodosius II. stammen, welche als Streufunde zum Vorschein gekommen sind. Zu diesen ungefähr 150 Solidi muss man noch jene mindestens 2000 Goldmünzen des Theodosius II. rechnen, welche aus verschiedenen Schatzfunden, wie zum Beispiel von Szikáncs, Biňa usw. bekannt sind (*Prohászka* 2009). Aber die ost- und weströmischen Solidi brachten auch ein „goldenes Zeitalter“ im Karpatenbecken, weil ein Teil von denen eingeschmolzen wurde und diente als Rohstoff bei der Herstellung von Schmuck und Trachtgegenständen (*Bóna* 2004, 82; *Kiss* 1986, 112; *Prohászka* 2009, 83–90). Dieses goldene Zeitalter dauerte bis 450, als nach dem Tod von Theodosius II. sein Nachfolger Marcian die Zahlungen stoppte. Aus dem Karpatenbecken sind aus der zweiten Hälfte des 5. Jahrhundert nur wenige oströmischen Goldmünzen bekannt, welche aber keine Konzentration zeigen. Obwohl Jordanes über an die hier lebenden Völker gezahlten Jahresgelder berichtet, kommen die Solidi von Marcian, Leo I. und Zeno nur spärlich vor (*Jordanes Getica* LII.270–271. und LIII. 272.). Nach der Schlacht am Nedao treten die Solidi des Marcian auf, die als Sold, Geschenk oder Jahresgeld zu den Siegern gelangt sein können. Von den vier Münzen kann man nur zwei bestimmen, die in Konstantinopel geprägt wurden. Die weströmischen Münzen nach Valentinian III., drei Solidi des Libius Severus und einer des Anthemius (*Prohászka* 2009, 90–95), sind wohl eher als Sold hierher gelangt. Söldner aus dem Karpatenbecken werden von Sidonius erwähnt, demzufolge sich unter den Soldaten im Heer des Kaisers Maiorian (457–461) Sveben, Ostgoten und Sarmaten befanden (*Sidonius, Carmina* V, 474–479; *Iluk* 1985, 87).

1 Die Fertigstellung des Beitrags ermöglichte das János-Bolyai-Forschungsstipendium der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.

Aber was ist aus den unter Leo I. ausgezahlten Jahresgelder an die Völker des Karpatenbeckens geblieben? Nicht viel! Weil wir nur ungefähr ein Dutzend Solidi von Leo I. kennen (s. im Katalog im Beitrag). Ein Teil des Goldes wurde höchstwahrscheinlich eingeschmolzen und diente als Rohstoff. Ein anderer Teil gelangte durch Handel ins Reich zurück. Aber die Münzen wurden auch verborgen, wie darauf der Fund von Karancseszsi (Kom. Nógrád, Ungarn) hinweist (*Prohászka 2007*). Leider aus diesem Fund gelangten bloss zwei Solidi ins Museum und wegen der Fundumstände weisst man nicht, ob sie aus einem grösseren Fund stammen oder nicht.

Ein weiterer Solidusfund wurde in den Wäldern von Naháč (okr. Trnava, Slowakei) entdeckt (Abb. 1–2). Mit näheren Angaben über Fundumstände bzw. über weitere Münzen konnten sie nicht dienen. So könnten die vier Solidi auch zu einem grösseren Fund gehören.

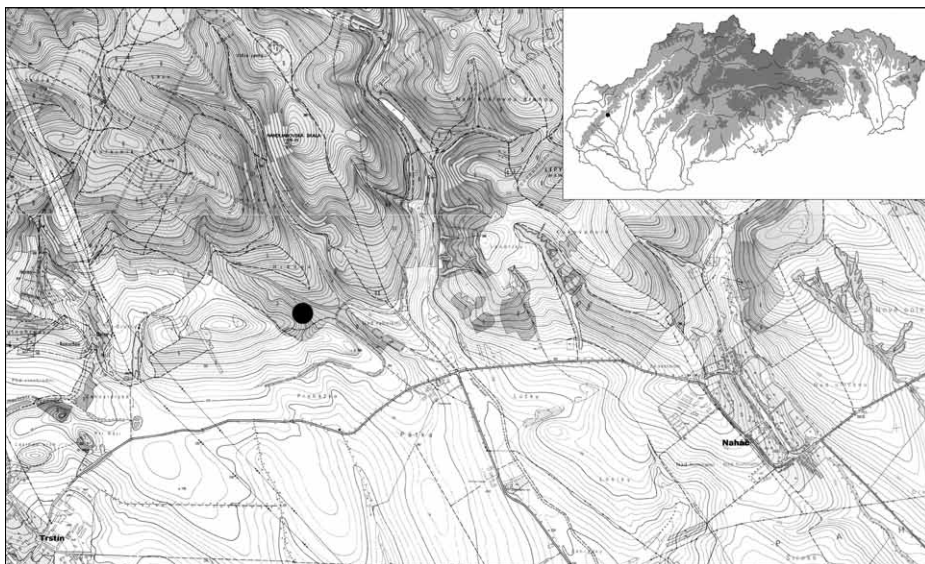

Abb. 1. Solidusfund aus dem Wald von Naháč.

Katalog

1. **Leo I.** (457–474), solidus, *Constantinopolis*, RIC X 605 (462/466) (Abb. 3.1)

Avers: D N LEOPE-RPETAV... (verformte Buchstaben), behelmte und gepanzerte Büste des Kaisers von vorn mit Perlendiadem, Speer in seiner rechten Hand haltend und in seiner linken Schulter Schild mit einer Pferddarstellung tragend.

Revers: VICTORI-..VGGG?... Victoria hält in ihrer rechten Hand ein perlenverziertes Kreuz mit langem Schaft. Bei ihrer linken Seite befindet sich ein Stern. Im Abschnitt CON..

2. -, Solidus, *Constantinopolis*, RIC X 605 (462/466)

Avers.: D N LEOPE-RPETAV... wie bei Nr. 1.

Revers: VICTORI-AAVGGG (X?) (verformte Buchstaben) wie bei Nr. 1.. im Abschnitt CON...

3. -, Solidus, *Thessalonica*, RIC X 616, L1 (462/466)

Avers: D N LEOPE-RPETAVG, wie bei Nr. 1.

Revers: VICTORI-AAVGGG/THSOB, wie bei Nr. 1.

4. -, Solidus, *Thessalonica*, RIC X 616, L1 (462/466)

Avers: D N LEOPE-RPETAVG, wie bei Nr. 1.

Revers: VICTORI-AAVGGG/THSOB, wie bei Nr. 1.

Abb. 2. Münzen aus dem Solidusfund Wald von Naháč (vergrößert).

Wie die Solidi des Leo I. in die Südwestslowakei gelangen konnten, gibt es mehrere Möglichkeiten. Einerseits wurden die germanischen Krieger als Söldner sowohl vom weströmischen, als auch von oströmischen Heer angeworben, andererseits bekamen die barbarischen Eliten Jahresgelder bzw. Geschenke vom Reich für ihre Dienste. Die weströmischen Solidi nach Valentinian III. sind wohl eher als Sold hierher gelangt. Söldner aus dem Karpatenbecken werden von Sidonius erwähnt, demzufolge sich unter den Soldaten im Heer des Kaisers Maiorian (457–461) Sveben, Ostgoten und Sarmaten befanden (*Sidonius, Carmina V*, 474–479; *Iluk 1985*, 87). Neben dem weströmischen Heer brauchte das oströmische auch barbarische Soldaten und nach den schriftlichen Quellen spielten die verschiedenen Germanen wichtige Rollen bei den oströmischen Kriegen.

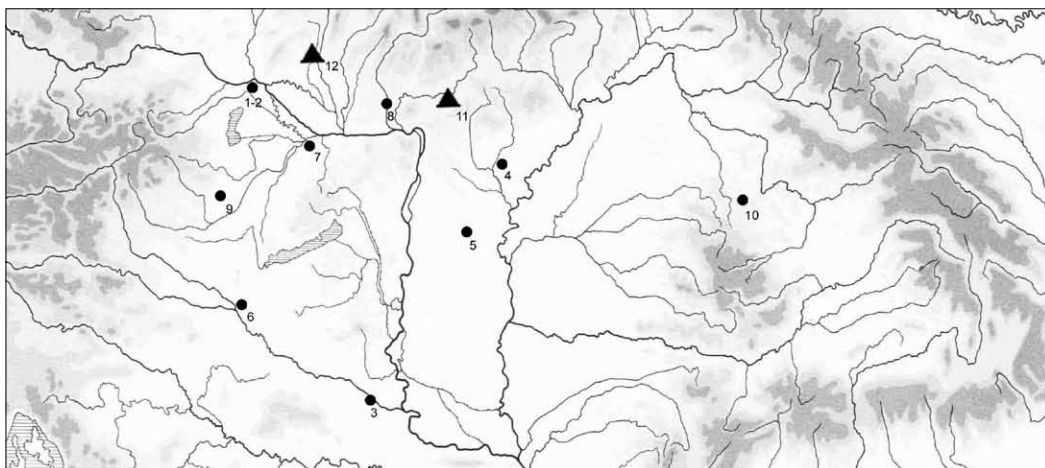

Abb. 3. Die Verbreitung der Solidi von Leo I. im Karpatenbecken: Strefunde (●), Schatzfunde (▲).

Eine andere Erklärung wäre für das Erscheinen der Solidi im Karpatenbecken, dass sie Denkmäler jener Jahresgelder sind, welche als aussenpolitische Instrumente den Eliten der Barbarenvölker von Byzanz gezahlt wurden. Nach dem Sturz des Hunnenreiches zahlte die oströmische Regierung verschiedene Summen an die Gepiden, Ostgoten und Sveben im Karpatenbecken. Das Jahresgeld betrug aber nur 100 Pfund Gold (*Kiss 1986*, 109; *Bóna 2004*, 83). Diese Summe konnten die Ostgoten zwischen 457 und 473 auf 300 Pfund erhöhen (*Jordanes Getica* LII. 271. und LIII. 272.; *Maenchen-Helfen 1973*, 180; *Iluk 1985*, 88; *Kiss 1986*, 109). Zu diesen Jahresgeldern konnten auch die Solidi von Leo I. gehören, die jedoch in geringer Zahl und sehr verstreut vorkommen (Abb. 3). Von den zehn Strefunden kann man neun und von dem Schatzfunden (Karancseszsi, Naháč) noch weitere sechs Solidi bestimmen. Die

meisten Münzen (10 Stück) gehören zum Typ *RIC X 605*, welche in Konstantinopel geprägt wurden. Aus der Thessalonikaer Münzstätte stammen fünf Solidi, von welchen vier zum Typ *RIC X 616* und einer zum Typ *RIC X 617* gehört. Die Typen *RIC X 605* und *616* kommen im Schatz von Naháč gemischt vor. Alle Münzen wurden zwischen 462 und 466 geprägt und demzufolge erhielten die Völker nicht schon seit 457, sondern erst ab 462 Gold aus Byzanz. Leider wissen wir nicht, ob die Zahlungen als einmalige Summe oder jährlich getätigt wurden. Die Münzen von Leo I., wie auch die von Theodosius II., wurden durch lange Zeit verwahrt und so kommen in den Schatzfunden wie Kiselyk und Firtos auch vor.

Katalog der Solidi des Kaisers Leo I. im Karpatenbecken

A) Streufunde		
(1) Carnuntum (Deutsch-Altenburg, Bez. Bruck an der Leitha, Österreich)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Num. Carnuntina 1937</i>
(2) Carnuntum (Deutsch-Altenburg, Bez. Bruck an der Leitha, Österreich)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Num. Carnuntina 1937</i>
(3) Eszék (Osijek, Osjeckobaranjska žup., Kroatien)	Leo I. Sol. Thes. <i>RIC 617</i> (462/466)	<i>Alföldi 1924, 30</i>
(4) Jászapáti (Kom. Szolnok, Ungarn)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Prohászka 2008, 27</i>
(5) Kecskemét (Kom. Bács-Kiskun, Ungarn)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Prohászka 2008, 28</i>
(6) Nagykanizsa (Kom. Zala, Ungarn)	Leo I. Sol.	<i>Börszönyi 1915, 98</i>
(7) Nyúl (Kom. Győr-Moson-Sopron, Ungarn)	Leo I. Sol. Thes. <i>RIC 616</i> (462/466)	<i>Börszönyi 1915, 98; FMRU 2, 125</i>
(8) Pohronský Ruskov (okr. Levice, Slowakei)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Ondrouch 1964, 171</i>
(9) Szombathely-Turistaszálló (Kom. Vas)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Kiss 1999, 79</i>
(10) Zilah (Zalău, jud. Șalaj, Rumänien)	Leo I. Sol. Thes. <i>RIC 616</i> (462/466)	<i>Prohászka 2006, 21</i>
B) Schatzfunde		
(11) Karancseszki (Kom. Nógrád, Ungarn)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466) Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466)	<i>Prohászka 2007</i>
(12) Naháč (okr. Trnave, Slowakei)	Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466) Leo I. Sol. Con. <i>RIC 605</i> (462/466) Leo I. Sol. Thes. <i>RIC 616L1</i> (462/466) Leo I. Sol. Thes. <i>RIC 618L1</i> (462/466)	s. im Beitrag

Aus der Südwestslowakei ist noch ein Solidus von Leo I. bekannt, welcher in Pohronsky Ruskov (okr. Levice) ans Tageslicht kam (*Ondrouch 1964, 171*). Er gehört zum Typ *RIC X 605* und stammt aus der Konstantinopoler Prägestätte (*Ondrouch 1964, 171*). Von wem der Schatz von Naháč verborgen wurde, ist kaum zu beantworten. Die Münzen konnten sich im Besitz einer solchen Person befinden, welche zur Oberschicht jenes Volkes gehörte, das im letzten Drittel des 5. Jahrhundert auf dem Gebiet der Südwestslowakei lebte. Nach dem archäologischen Fundmaterial, wie zum Beispiel die Trachtgegenstände aus Bojná (okr. Nitra), lebten hier vorwiegend Germanen (*Pieta 2006*). Sie hatten unterschiedliche Kontakte mit dem Oströmischen Reich, worüber die weiteren Funde auch bezeugen. Im Besitz eines ihren Führers konnten sich jene beide Helme Typ Baldenheim befinden, welche 1935 in Dolné Semerovce (okr. Levice) zum Vorschein gekommen sind (*Kiss 1999, 61*). Über die eventuellen Handelskontakte bezeugt ein Schatzfund aus oströmischen Bronzemünzen, welcher 1937 in Nové Zámky (vormals Érsekújvár, okr. Nové Zámky) in den Weingärten gefunden wurde (*Kerényi 1945–1946, 16*). Zwischen den 131 Stück Bronzemünzen kommen Prägungen des 4. und 5. Jahrhunderts, wie zum Beispiel von Theodosius II., Marcianus und Leo I., vor. Die Schlussmünze ist eine Prägung der Aelia Zenonis, welche die Verbergung des Schatzes nach 476–477 legt (*Kerényi 1945–1946; Kiss 1999, 62*). Wann aber die Münzen von Naháč verborgen wurden, kann man nicht genau bestimmen. Den Prägungen nach konnte ihre Verbergung nach 462/466 erfolgen. Aber wann sie genau unter die Erde gelanten, kann man nur rätseln. Vielleicht wurden sie, wie die zwei Solidi von Ka-

rancseszi, beim gleichen historischen Ereignis im letzten Drittel des 5. Jahrhunderts verborgen (*Prohászka* 2007, 201). Eine Möglichkeit wäre, dass sie in Verbindung mit der Schlacht von Bolia (469) versteckt wurden, als die Koalition der Völker des Karpatenbeckens den Krieg gegen die Ostgoten verloren hatte. Oder sie gelangten im Laufe des letzten Drittels des 5. Jahrhunderts wegen einer Krise ins Erde, worüber aber unsere schriftlichen Quellen schweigen.

Literatur

- Alföldi, A. 1924:* Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien. Band II. Ungarische Bibliothek 12. Berlin-Leipzig.
- Bóna, I. 2004:* „Barbarische“ Nachahmungen von spätrömischen Goldmünzen im Bereich der Hunnen und Germanen im Karpatenbecken. In: Laszlovszky J. (Hrsg.): „Quasi liber et pictura“ Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Budapest, 81–86.
- Börzsönyi, A. 1915:* A győri főgimnáziumi múzeum és a környékbeli kincsleletek. Numizmatikai Közlöny 14, 97–100.
- FMRU 2: Lányi V. (Hrsg.):* Die Fundmünzen der römischen Zeit in Ungarn, Band 2. Komitat Győr-Moson-Sopron. Bonn – Budapest 1993.
- Iluk, J. 1985:* The export of gold from the Roman Empire to barbarian countries from the 4th to the 6th centuries. Münsterische Beiträge zur antiken Handelsgeschichte 4, 79–102.
- Iordanes, Getica:* Jordanis, De origine actibusque Getarum, ed. F. Giunta, A. Grillone, Fonti per la storia d'Italia, 117. Roma 1991.
- Kerényi, K. 1945–1946:* Az érsekújvári lelet. (Un decouverte á Érsekújvár). Numizmatikai Közlöny 44–45, 16–20, 37–38.
- Kiss, A. 1986:* Die Goldfunde des Karpatenbeckens vom 5–10. Jahrhundert, Acta Archaeologica Hungarica 38, 105–145.
- 1999: A 375 és 1000 közötti kincsleletek, mint a Kárpát-medence kora középkori történeti forrásai. A kincsleletek katalógusa. Zalai Múzeum 9, 55–75.
- Kiss, G. 1998:* A népvándorlás korának új jövevényei. In: Kiss G. – Tóth E. – Zágorhidi B.: Savaria – Szombathely története a város alapításától 1526-ig. Szombathely, 74–83.
- Maenchen-Helfen O. 1973:* World of the Huns: Studies in their History and Culture, Berkeley.
- Num. Carnuntina:* Alram M – Schmidt-Dick F. (Hrsg.): Numismata carnuntina. Forschungen und Material. Denkschriften der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse 353. Wien.
- Ondrouch V. 1964:* Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava.
- Pieta K. 2006:* Hradiská Bojná II a Bojná III. In: Pieta K. – Ruttkay A. – Ruttkay M.: Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra, 173–190.
- Prohászka P. 2006:* Régi-új 5. századi római aranypénzek a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárából. Numizmatikai Közlöny 104–105, 15–30.
- 2007: 4.–5. századi solidusleletek Nógrád megyéből. (Adatok Nógrád megye koránépvándorláskori történetéhez). Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 31, 195–214
- 2008: Kincsek a levéltárból II. Budapest.
- 2009: Ost- und Weströmische Goldmünzen aus dem 5. Jahrhundert im Karpatenbecken. In: Woloszyn M. (ed.): Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th Century. Moravia Magna 5. Kraków, 83–115.
- RIC X: Roman Imperial Coinage, vol. X, J. P. C. Kent, The Divided Empire and the Fall of the Western Parts 395–491, London 1994.*
- Sidonius, Carmina:* Sidonius Apollinaris, Poems and Letters, transl. by W.B. Anderson, London 1936, B. I.
- Thompson E. A. 2003:* A hunok. Budapest.

Summary

Marek Budaj – Péter Prohászka, Find of Byzantine solidi in the forest near Naháč (Trnava district, Slovakia).

The Battle of Nedao in 455 caused the end of the Hunnish domination in the Carpathian basin and in central Europe. The Gepids became the winners and the peace treaty with the empire fixed an annual tribute. Besides the Gepids, also other Germanic tribes received the tribute, e.g. the Ostrogoths received the annual tribute of one hundred pounds, and after 457, three hundred pounds from the Emperor Marcianus (450-457). These sums were evidently lower compared to the Hunnish times. The *solidi* struck under Theodosius II known also from larger hoards in Szikáncs (Hungary) or Bíňa (Slovakia) could come from the same period. The massive flow of the *solidi* to the Carpathian basin caused the ‘golden age’ there. Its duration ended with the death of Theodosius II and introduction of the Emperor Marcianus. Since that time, the *solidi* appeared more rarely, although they have been given to the Germanic tribes in form of the soldier’s pay or annual tribute. The tribute payment continued in lesser scale also during the rule of Leo I, which is documented by several *solidi* found in the Carpathian basin (see the catalogue at the end of the article). Some of them have been melted and used as the raw material or they returned to the empire via trading activities. Such coins have been found also in the group finds – see the hoard from Karancskeszi (Hungary) and the mentioned hoard from Naháč. The last one was discovered in unknown time and under unknown circumstances. It is not known whether there were other coins in the hoard, but a possible larger group of *solidi* cannot be excluded.

The *solidi* struck under Leo I could come to the present-day south-west Slovakia via several different ways. Either they could be brought there by the Germanic soldiers serving in the Roman troops, or barbarian elites could receive them as gifts for their loyal imperial service. Sidonius wrote about the Suebians, Ostrogoths and Sarmatians serving in the army of Maiorianus (457-461).

The *solidi* could also come there in form of charges paid by the Romans to the various Germanic leaders. After the fall of the Hunnish power, the various Roman representatives paid various sums to the Gepids, Ostrogoths and Suebians. Also the *solidi* struck under Leo I could belong to them. But they appeared in smaller quantity compared to the previous times. Ten specimens are known from single finds and six pieces come from the group hoards (Karancskeszi and Naháč). The majority of them (10 pieces) belong to the *RIC X 605* type and they were struck in the Constantinople mint. Five pieces come from the Thessaloniki mint – four of them of the *RIC X 616* type and one of the *RIC X 617* type. All coins from Naháč were struck in 462-466, and that is why, the hoard was buried sometime after 462/466. It is impossible to exclude, that it was the same case as the hoard from Karancskeszi, which could be dated to the last third of the 5th century based on the historical events. There is another possibility – the *solidi* came to the place of burial after the Battle of Bolia in 469, where the coalition of the Germanic tribes fought against the Ostrogoths. Leo I supported the anti-Ostrogoth coalition.

Another *solidus* struck under Leo I comes from the south-west Slovakia and it was found in Pohronský Ruskov (Levice district). It is of the *RIC X 605* type and it was struck in the Constantinople mint. The *solidi* from Naháč could belong to a member of the ruling class, who has been living in the territory of south-west Slovakia in the last third of the 5th century. Based on the archaeological material from Bojná (Nitra district), the Germanic tribes were known to live there. They used to have various contacts with Byzantium, which is proved via other archaeological material. Two helmets of the Baldenheim type found in Dolné Semerovce (Levice district) in 1935 could be owned by some of the leaders. The trading contacts could be confirmed by the find of the Byzantine coins discovered in Nové Zámky in 1937. Among 131 bronze coins dated back to the 4th and 5th century, the latest pieces were struck under Aelia Zenonis, which implies that the hoard was buried sometime after 476/477.

English summary by V. Novák

Súhrn

Marek Budaj – Péter Prohászka, Nález východorímskych solidov v lese pri Naháci (okr. Trnava, Slowakei).

Bitka pri Nedao v roku 455 znamenala koniec hunskej nadvlády v Karpatskej kotline a v Strednej Európe. Víťazmi sa stali Gepidi, ktorým mierová zmluva uzatvorená s ríšou stanovila platbu ročných tribútov. Okrem Gepidov ich poberali aj ďalšie germánske kmene. Napríklad Ostrogóti dostávali spočiatku od cisára Marciana (450–457) ročnú platbu sto libier, ktorá sa po roku 457 zvýšila na 300 libier. Tieto sumy boli jednoznačne nižšie ako v čase hunskej nadvlády. Z tohoto obdobia mohli pochádzať aj solidy Theodosia II., ktoré sú známe napríklad aj z väčších pokladov mincí objavených v Szikáncsi v Maďarsku alebo v Bini na Slovensku. Masívnejší prílev solidov spôsobil v Karpatskej kotline v tomto období „zlatý vek“. Jeho trvanie sa zavŕšilo až smrťou Theodosia II. a nástupom cisára Marciana. Od tohoto obdobia sa solidy objavujú len skromne, hoci sú stále získávané Germánmi vo forme žoldu, darov, prípadne ročných tribútov. Platby tribútov zostali v skromnej miere aj počas vlády Lea I., čo dokumentuje tucet solidov objavených v Karpatskej kotline (viď katalóg na konci článku). Časť z nich však bola roztavená a použitá ako surovina a časť sa vrátila prostredníctvom obchodu späť do ríše. Uvedené mince sa nachádzajú aj v hromadných nálezoch, čo dokumentuje poklad z Karancskesz (Novohradská župa, Maďarsko) a nami skúmaného nálezu z Naháča. Ten sa našiel v neznámej dobe za bližšie nejasných okolností. Nevieme či v poklade boli aj ďalšie mince a nie je vylúčené, že išlo o väčší súbor solidov.

Solidy Lea I. sa mohli dostať na územie dnešného juhozápadného Slovenska niekoľkými spôsobmi. Jednak ich sem mohli priniesť germánski vojaci bojujúci v rímskych službách alebo ich dostali ako dary barbárske elity za ich verné služby ríši. Sidonius spomína, že vo vojsku Maioriana (457–461) bojovali Svébi, Ostrogóti a Sarmati.

Solidy sa sem mohli dostať aj vo forme poplatkov, ktoré platili Rimania rôznym germánskym vodcom. Po páde hunskej moci platili rímske vlády rôzne sumy Gepidom, Ostrogótom a Svébo. Medzi ne mohli patriť aj solidy Lea I., ktoré sa však vyskytovali v menších počtoch ako v predchádzajúcom období. Desiat' exemplárov týchto mincí poznáme z ojedinelých nálezov a šesť kusov pochádza z dvoch hromadných nálezov (Karancskesz a Naháč). Väčšina z nich (10 kusov) patrí do typu *RIC X 605* a bola vyrazená v konštantínopolskej mincovni. Päť exemplárov je z mincovne v *Thessaloniki*, z toho štyri patria typu *RIC X 616* a jeden je typu *RIC X 617*. Všetky mince z Naháča sú z rokov 462–466 a preto možno jeho ukrytie datovať až po roku 462/466. Nie je vylúčené, že to bolo ako v prípade nálezu z Karancskezi, ktorý možno datovať na základe historických udalostí až do poslednej tretiny 5. storočia. Jednou z ďalších možností je, že sa solidy sem dostali po bitke pri Bolii v roku 469, kde bojovala koalícia germánskych kmeňov proti Ostrogótom, pričom Leo I. podporoval protigótsku koalíciu.

Z územia juhozápadného Slovenska pochádza aj ďalší solidus Lea I., ktorý bol objavený v Pohronskom Ruskove (okr. Levice). Patrí do typu *RIC X 605* a bol vyrazený v konštantínopolskej mincovni. Solidy z Naháča mohli byť aj majetkom nejakého člena vládnucej vrstvy, ktorý žil na území juhozápadného Slovenska v poslednej tretine 5. storočia. Na základe archeologického materiálu, ktorý pochádza z Bojnej (okr. Nitra) vieme, že tu žili najmä Germáni. Tí mali s Východorímskou ríšou rôzne kontakty, čo dokladá aj ďalší archeologický materiál. Vo vlastníctve niektorého z vodcov mohli byť dve prilby typu Baldenheim objavené v roku 1935 v Dolných Semerovciach (okr. Levice). Obchodné kontakty by mohol dokladať aj nález východorímskych mincí, ktorý bol objavený v roku 1937 v Nových Zámkoch. Zo 131 bronzových mincí pochádzajúcich zo 4. a 5. storočia patrili najmladšie Aelii Zenonis, čím poklad možno datovať do rokov 476–477.

Preložil M. Budaj

POKLAD Z KYSELOVIC

Analýza a osud jednoho mincovního nálezu
ze 2. poloviny 13. století

Dagmar GROSSMANNOVÁ

Abstract – The Kyselovice hoard. Analysis and history of one coin hoard dated back to the second half of the 13th century.

The coin hoard was discovered via ploughing by František Topič in 1862. The exact composition of the hoard is questionable. There are 2,115 coins in the preserved part of the hoard, 2,090 of them represent the small Moravian bracteates and 25 of them are classified as the small Moravian deniers of the pfennig type. The bracteates were mostly struck under Přemysl Otakar II (1253–1278), one type of the small bracteate has been classified as having been produced under the Olomouc Bishop Bruno of Schauenburg (1245–1281).

 Moravia, the 13th century, hoard, deniers, bracteates

Okolnosti nálezu a jeho osudy

Jeden z velmi významných mincovních pokladů 2. poloviny 13. století na Moravě byl objeven již v 60. letech 19. století v Kyselovicích (okr. Kroměříž).¹ Obec Kyselovice leží na okraji severní části Kroměřížska v Hornomoravském úvalu řeky Moravy, asi 14 km severně od města Kroměříže. Z hlediska sídelní geografie náleží k tzv. „starému sídelnímu území“, které bylo osídlováno již od počátku zemědělského pravěku. Samotný půdorys obce svědčí o tom, že Kyselovice jsou osadou velmi starého středověkého původu. První zmínka o obci pochází již z roku 1078, a je zároveň první zmínkou o vsi na Kroměřížsku vůbec. Tohoto roku kněžka Ofka a její manžel Ota založili benediktinský klášter sv. Štěpána v Olomouci a darovali mu ves Kyselovice společně s dalšími osadami. Tento dar klášteru roku 1160 potvrdil český král Vladislav. Postupem staletí byla obec několikrát rozdělena, až konečně roku 1723 přešla jako celek do vlastnictví šternberského augustiniánského kláštera. V současné době zde žije 492 stálých obyvatel.²

Poklad mincí uložený v nádobce objevil při orbě rolník František Topič v roce 1862. Přesné místo nálezu dnes není známo – s jistotou jde o některé z polí v okolí obce. První zprávu o nálezu a jeho stručný popis uveřejnil v roce 1866 Dr. F. S. Kupido (*1866a–b*). Zprostředkováním Vlastivědy moravské a zásluhou tehdejšího zemského archiváře Vincence Brandla byl poklad zakoupen do Zemského archivu v Brně. Poklad však nezůstal pohromadě. Jeho další část se dostala ještě před rokem 1866 do tehdejšího Františkova muzea (dnešní Moravské zemské muzeum),³ část se dostala do sbírky Národního muzea, část pravděpodobně skončila ve sbírce benediktinského kláštera v Rajhradě a zbytek velmi pravděpodobně v soukromých sbírkách. Některé části pokladu se spojily po té, co numismatické sbírky Zemského archivu a rajhradského kláštera byly předány do sbírek současného Moravského zemského muzea. I když ani tak se nepodařilo poklad dát dohromady celý. Dnes se tedy nachází ve sbírce numismatického oddělení Moravského zemského muzea a současná celková hmotnost pokladu (858 g) napovídá, že není dochován v úplnosti. Podle Kupidova zprávy nález vážil dohromady 73 7/8 lotu vídeňské váhy – což je v přepočtu cca 1.295 g (*Kupido 1866a*, 58).

O nálezu se zmiňuje i E. Fiala, který však Kupidův popis nálezu kritizuje: „...než popsání to není dosti důkladné, v ohledu některém pak i přímo fantastické, jak již při vydání popisu samého v dodatku svobodný pan B. z Köhne připomenouti musil. Kupido viděl na mincích těch představy podivné, jakých tam nestává a dle toho projevuje o nich i zvláštní posudky.“ (*Fiala 1895*, 212).⁴

1 Příspěvek byl zpracován v rámci výzkumné činnosti MZM, v.o. MK000094862.

2 Zdroj: <http://www.obec-kyselovice.cz>

3 Již Kupido se v r. 1866 zmiňuje o tom, že část nálezu se dostala do tehdejšího Františkova muzea (*Kupido 1866b*, 45).

4 Fiala zde zřejmě naráží na Kupidův popis zvířete na aversu denáru typu C 972, které Kupido označuje jako hrocha.

Tab. 1. Přehled zastoupení jednotlivých typů v kyselovickém nálezu podle různých autorů

Typ podle Cach 1974	Současný stav pokladu v MZM	MZM/ původní karty z 19. stol.	Kupido 1866a–b	Červinka 1902	Cach 1974	Fiala 1895**
C 0 (denár)	1	4	2			
C 906		112	1	•	•	•
C 924	1	121	• (?)	•	•	•
C 930	5	5	•		5	•
C 939				•	•	•
C 941	2	2	•	•	•	•
C 946						•
C 952	30	31	Rajhrad*	•	30	•
C 953	136	1	•	•	136	•
C 954	121	?	•	•	120	•
C 955	1.075	1.021	¾ nálezu	•	1.073	•
C 957	122	119	•	•	122	•
C 958	513	522	•	•	513	•
C 959	24	23	Rajhrad	•	24	•
C 961			• (?)		•	•
C 964	5	5	nepatrné množství	•	5	•
C 965					•	•
C 966	30	34	malé množství	•	29	•
C 968	14	14	nepatrné množství		14	
C 969	13	13	•	•	13	•
C 971	1	171	•	•	•	•
C 972	22	234	•	•	1	•
C 973		1	•		•	•
C 973/971	1					
C 974		26	malé množství	•	•	•
C 991					•	
C 998			Rajhrad		•	•
C 1001			Rajhrad			
C 1002			1 (Rajhrad)***		•	•
C 1011			Rajhrad			
Štrasburk – denár			5 (Rajhrad)			

* Mince pocházející ze sbírky benediktinského kláštera v Rajhradě, jejichž přiřazení ke kyselovickému nálezu zpochybňuje již sám F. S. Kupido.

** Fiala všechny známé typy konkrétně neuvádí.

*** Kupido typ popisuje ve 2 variantách – zvíře (drak) držící meč nebo kříž

Krátkou zprávu o pokladu publikoval také I. L. Červinka (1902), depot je uveden samozřejmě v *Nálezech (Nálezy II/2, 103, č. 1890)* a jeho obsah sumarizoval také F. Cach (1974, 78–79, č. 452). Každá z uvedených zpráv udává pro depot z Kyselovic trochu odlišné složení. Situaci nám ztěžuje i fakt, že *Kupido (1866a–b)* ani Červinka (1902) většinou ve svých soupisech neuvádí počty kusů, ale pouze jednotlivě popisují zastoupené typy. Rozdílný je i zápis na původních česko-německých inventárních kartách z 19. století v Moravském zemském muzeu a současný stav pokladu.⁵ Přehled zastoupení jednotlivých typů v kyselovickém nálezu podle jednotlivých autorů je uveden v tab. 1.

Není jasné, z jakého zdroje vycházeli autoři Fiala (1895), Červinka (1902) a Cach (1974) ve svých publikovaných soupisech. Jsou v nich uvedeny i typy ražeb, které nejsou do současné doby dochovány a neuvádí je ani *Kupido* ve svých soupisech, a ten jako jediný měl zřejmě poklad fyzicky k dispozici. Několik kusů z kyselovického nálezu se nachází i ve sbírce Národního muzea. Jedná se o denár typu Cach (1974) /dále jen C/ 906 a brakteáty typů C 957 a C 955. Otázku přesného složení nálezu ještě více komplikuje již sám F. S. *Kupido*, který ve svém popisu uvádí i sedm typů ražeb, u kterých v jednom ze svých publikovaných soupisů složení pokladu nabádá k obezřetnosti při jejich přiřazení do kyselovického nálezu (*Kupido 1866b*, 44–45). Tyto mince pocházejí ze staré sbírky benediktinského kláštera v Rajhradě, kam se měly údajně dostat právě z kyselovického nálezu. Jejich původ však není zcela jistě prokázán. Uvedených pět typů navíc na první pohled do složení nálezu nesedí. Jedná se o čtyři typy středních brakteátů (C 998, C 1001, C 1002, C 1011) a denár, který je přiřazován biskupství Štrasburk.⁶ Tento denár *Kupido* uvádí v 5 ks. Zajímavostí je, že těchto 5 ks mincí je v současné době součástí nálezu z Bezuchova (*Nálezy II/2, 100, č. 1877; Cach 1974, 75, č. 439*).⁷ V jeho původním publikovaném složení se však nenachází.⁸ Je proto velmi pravděpodobné, že tento denár nepatří ani do jednoho z nálezů, ale do staré klášterní sbírky se dostal jiným nám neznámým způsobem. Poslední dva nejisté typy z rajhradské klášterní sbírky jsou typy malých moravských brakteátů C 952 (ten je do současné doby dochován ve dvou variantách a v celkovém počtu 30 ks) a C 959 (rovněž dochován ve dvou variantách a v celkovém počtu 24 ks). Jestli však byly původní součástí pokladu, dnes již není možné zcela prokázat. Na tomto místě tedy předkládáme popis nálezu tak, jak je dochován v současné době ve sbírce numismatického oddělení Moravského zemského muzea.

Složení dochované části nálezu

Dochovaná část nálezu obsahuje celkem 2.115 ks mincí z období 2. poloviny 13. století. Z toho je 2.090 ks malých moravských brakteátů a 25 ks malých moravských denárů fenikového typu.

V pokladu jsou zastoupeny především ražby Přemysla Otakara II. (1253–1278) z období jeho královské vlády. Jedná se o 13 typů malých brakteátů v celkovém počtu 2.088 ks a 4 typy denárů fenikového typu v počtu 25 ks. Dva kusy jednoho typu brakteátu jsou přiřazovány olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburku (1245–1281).

Nejpočetněji zastoupeným typem je brakteát s vyobrazením draka (kat. č. 7; C 955), který se v nálezu objevuje v úctyhodném počtu 1.075 ks. V pokladu najdeme celkem 6 typů malých brakteátů většího střížku, které patří k nejstarším typům moravských brakteátů, které Přemysl Otakar II. na Moravě razil od 50. let (od svého nastoupení na český trůn v r. 1253) do konce 60. let 13. století (kat. č. 1–6). Ve 2 kusech je zastoupen i malý brakteát většího střížku, který již prof. J. Sejbal (2002) přiřadil olomouckému biskupovi Brunovi ze Schauenburku (1245–1281; kat. č. 18; C 941).

Na konci 60. let 13. století dochází k mincovní reformě (1268) a s ní spojenému zmenšení mincovního střížku, projevujícím se rovněž snížením hmotnosti malých brakteátů. V nálezu je z těchto malých mo-

5 Rozdílné počty mincí různých typů na kartách a v současnosti můžeme přičíst práci se sbírkou, jejímu uložení a také možnému rozřazení mincí do systematického uložení sbírky. S pochopením důležitosti mincovních nálezů a s jejich zpracováváním a uchováváním v tehdejší Františkově muzeu začal až kustod Mořic Trapp, který spravoval numismatickou sbírku v letech 1864–1895.

6 Štrasburk, biskupství, Konrád z Liechtenbergu (1273–1299), denár, typ Nessel (1909) č. 146.

7 Tento nález má nejenom velmi podobné typové složení a datování, ale stejně tak velmi podobné osudy jako nález z Kyselovic. Objevil jej v r. 1855 František Sehnal z Bezuchova a ještě v téže roce byl poklad o celkovém počtu 952 ks zakoupen do tehdejšího Františkova muzea (dnes Moravské zemské muzeum). V současné době v nálezu registrujeme 843 ks.

8 Spis o nalezení pokladu a jeho zakoupení do tehdejšího Františkova muzea, Spis č. 3962/3-13, Bezuchov, 1855, soudní okres Bystřice pod Hostýnem; č.j. 334/1855. Uloženo v nálezovém archivu numismatického oddělení MZM. Shodné typy obou nálezů publikoval již Trapp (1866).

ravských brakteátů menšího střížku zastoupeno celkem 7 typů (kat. č. 7–13), ty razil Přemysl Otakar II. od konce 60. let 13. století a dále během první poloviny 70. let 13. století.

Přemysl Otakar II. vládl také rakouským zemím – díky své expanzivní politice získal Rakousko, Štýrsko, Korutany a Kraňsko. I zde razil své vlastní mince. Vzhledem k intenzivnímu hospodářsko-obchodnímu styku mezi Moravou a rakouskými zeměmi došlo vlivem rakouského mincovnictví v 60. a 70. letech 13. století na Moravě současně s ražbou malých brakteátů k zavedení ražby denárů fenikového typu, které jsou s rakouskými feniky podobné i svou ikonografií (*Burböck 1996*). Malé brakteáty a denáry fenikového typu byly ekvivalentními jednotkami, na což poukazuje jejich shodná hmotnost. Oba druhy mincí v zemi obíhaly současně, čehož je důkazem i jejich společné zastoupení v moravských nálezech tohoto období.

V nálezů z Kyselovic jsou dochovány dva známé typy malých denárů fenikového typu (kat. č. 14 a 15; C 972 a 971). Zajímavostí je kombinovaný typ denáru C 973/971, který se dochoval pouze v jednom kuse (kat. č. 16).

K nim je na základě nejnovějších výzkumů přiřazen i nový typ denáru (kat. č. 17), který již publikoval Kupido ve svém popisu kyselovického nálezů. Autor však avers mince popisuje jako: „*sloup mezi dvěma korunovanými velmi hrubě ztvárněnými hlavami, nahoře půlměsíc, ve kterém je puntík (tečka)*“ (*Kupido 1866a*, 61). Zde je nutno poznamenat, že Kupido viděl mincovní obraz obráceně (otočený o 180°), pak je opravdu jím popisovaný obraz mince stejný. Minci neurčitě přiřazuje do let 1277–1278 a označuje ji jako půlbrakteát. V kyselovickém nálezů se měl objevit ve dvou kusech (*Kupido 1866b*), v současné době je zde však dochován pouze jeden kus. Další autoři tuto minci ve svých publikovaných popisech pomíjejí. Tento vzácný typ denáru je dosud znám pouze ve 3 kusech. V jednom kuse se dále objevuje v nálezů z Fuchsenhofu (*Prokisch – Kühtreiber /Hrsg./ 2004*, kat. č. 206) – je zde označen jako „neurčený“. Jeho popis je se zde uvedeným denárem z Kyselovic shodný, i když je exemplář v nálezů z Fuchsenhofu hůře dochován. Třetí známý kus se nachází v systematické sbírce numismatického oddělení Moravského zemského muzea. Pátráním po původním složení nálezů z Kyselovic bylo zjištěno, že se tento typ denáru nacházel i v nálezů z Bezuchova, i když bohužel není známo v jakém počtu kusů (*Trapp 1866*). Do současné doby se ale v nálezů nedochoval. Je však velmi pravděpodobné, že exemplář zastoupený v systematické sbírce numismatického oddělení MZM pochází z nálezů z Kyselovic nebo z Bezuchova.

Na základě existence tohoto denáru v nálezů z Kyselovic, kde se objevují pouze moravské ražby, se nabízí i jeho přiřazení na Moravu. Moravským ražbám Přemysla Otakara II. odpovídá i fabrika mince. Všechny tři nálezy, Kyselovice, Bezuchov i Fuchsenhof, jsou si velmi blízké svou dobou ukrytí v 70. letech 13. století a rovněž charakterem zastoupených moravských mincí. Kyselovice a Fuchsenhof obsahují 9 společných typů mincí (*Zaoral 2005*). Kyselovice a Bezuchov mají společných 11 typů.

Přiřazení jednotlivých typů moravských brakteátů a denárů do určitých mincoven je stále nejasné. Neznáme ani přesný počet mincoven – doloženy máme v Brně, Jihlavě, Olomouci, Znojmě a v této době k nim počítáme i mincovnu v Opavě; fungování mincovny se předpokládá rovněž v Uherském Hradišti a Uherském Brodě. Mincovny byly decentralizovány a pronajímány jednotlivcům nebo několikačlenným konsorciím za přesně stanovenou částku zpravidla na období jednoho roku (*Sejbal 2008*).

I přes ne zcela přesně doložitelné složení nálezů však můžeme poklad z Kyselovic právem zařadit mezi důležité prameny pro poznání typologie a chronologie malých moravských denárů a brakteátů 2. poloviny 13. století.

Katalog

MORAVA, Přemysl Otakar II. (1253–1278)

Malé brakteáty většího střížku, 1253 až konec 60. let 13. století

1. Av.: brána s věží, dole kříž, vpravo od věže je půlměsíc, vlevo růže
30 ks, průměrná hmotnost 0,556 g; průměrná velikost 17,9 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 966.

2.
2A. Av.: korunovaná hlava panovníka, po stranách hlavy vlevo a vpravo je po kuličce
29 ks, průměrná hmotnost 0,531 g; průměrná velikost 18,3 mm
2B. Av.: korunovaná hlava panovníka, bez kuliček po stranách hlavy
1 ks, hmotnost 0,507 g; průměrná velikost 18,72 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 952.

3.
3A. korunovaná hlava panovníka vlevo s liliovitou korunou
21 ks, průměrná hmotnost 0,480 g; průměrná velikost 17,5 mm
3B. korunovaná hlava panovníka vlevo, koruna s křížem uprostřed
3 ks, 0,414 g/18,05 mm; 0,469 g/18,24 mm; 0,437 g/18,34 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 959.

4. Av.: korunovaná postava panovníka s liliovítymi žezly v rukou
5 ks, průměrná hmotnost 0,659 g; průměrná velikost 19,6 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 930.

5. Av.: brána s dvěma věžemi, dole růžice, mezi věžemi je kříž
5 ks, průměrná hmotnost 0,521 g; průměrná velikost 17,6 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 964.

6. Av.: český korunovaný dvouocasý lev
1 ks (s dvojrázem), 0,651 g/19,9 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 924.

Malé brakteáty menšího střížku, konec 60. let až 70. léta 13. století

7. Av.: drak vlevo
1.075 ks, průměrná hmotnost je 0,400 g; průměrná velikost 17,6 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 955.

8. Av.: kráčeující lidská hlava na ptačím těle s mečem v pravé a štítem v levé ruce
513 ks, průměrná hmotnost 0,406 g; průměrná velikost 16,5 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 958.

9. Av.: kráčeující orlice vlevo hledící vzad
136 ks, průměrná hmotnost 0,391 g; průměrná velikost 16,2 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 953.

10. Av.: kráčeující gryf vpravo
122 ks, průměrná hmotnost 0,411 g; průměrná velikost 16,9 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 957.

11. Av.: dvouocasý český lev kráčející vlevo
120 ks, průměrná hmotnost 0,366 g; průměrná velikost 16,3 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 954.

12. Av.: na oblouku tři věže, prostřední s cimbuřím
14 ks, průměrná hmotnost 0,402 g; průměrná velikost 17,04 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 968.

13. Av.: korunovaná harpyje
13 ks, průměrná hmotnost 0,458 g; průměrná velikost 17,9 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 969.

Denáry fenikového typu, 70. léta 13. století

14. Av.: zvíře (medvěd?), nad ním je vyobrazení městské architektury (tři věže, prostřední s cimbuřím)
Rv.: panter vlevo
22 ks (většina dochována ve velmi špatném stavu), průměrná hmotnost 0,369 g; průměrná velikost 13,3 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 972.

15. Av.: štít s českým lvem uprostřed, opis: OTA-KARV-SREX
Rv.: stojící korunovaná postava panovníka držící kopí a štít, nad kterým je hvězdička
1 ks, 0,484 g/14,12 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 971.

16. Av.: korunovaná hlava panovníka z profilu, opis: OTAKARVS REX
Rv.: stojící korunovaná postava panovníka držící kopí a štít, nad kterým je hvězdička
1 ks, 0,262 g/14,8 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 973/971 (kombinovaný typ)

Denáry fenikového typu, 60. léta 13. století

17. Av.: v zoubkovaném okraji věž s cimbuřím na oblouku, pod ním puntík (tečka), po stranách věže jsou lvi
Rv.: anděl s rozepjatými křídly, vlevo a vpravo pod křídly je po hvězdičce
1 ks, 0,421 g/14,86 mm
Lit.: *Cach 1974*, neuvádí; *Prokisch – Kühnreiter /Hrsg./ 2004*, kat. č. 206.

Olomouc, biskupství, **Bruno ze Schauenburku** (1245–1281)
Malý brakteát většího střížku, 60. léta 13. století

18. Av.: hlava biskupa en face s mitrou
2 ks, 0,729 g/18,37 mm; 0,448 g/18,56 mm
Lit.: *Cach 1974*, č. 941.

Obr. 1. Kyselovice, typy mincí zastoupené v nálezu, čísla odpovídají katalogu (foto D. Grossmannová, 1:1,5).

Literatura

Burböck, O. 1996: Beziehungen zwischen Steiermark und Mähren auf dem Gebiet des Münzwesens. In: Olmützer und Salzburger Münzwesen in der Zeit der Talerwährung. Brno 1996, 85–94.

Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.

Červinka, I. L. 1902: Moravské brakteáty. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 19, č. 74, 45–46.

Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.

Kupido, F. S. 1866a: Der Kyselowitzter Fund. Berliner Blätter für Münz-, Siegel- und Wappenkunde 3. Berlin, 58–64.

– 1866b: Der Kyselowitzter Fund. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, redigiert von Christian d'Elvert. Brünn, 43–45.

- Nálezy II/2*: Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového. In: Nohejlová-Prátová, E.: *Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 77–111.*
- Nessel, X. 1909*: Beiträge zur Münzgeschichte des Elsass. Frankfurt n. M.
- Prokisch, B. – Kühnreiber, T. (Hrsg.) 2004*: Der Schatzfund von Fuchsenhof. Linz.
- Sejbal, J. 2002*: The minting rights of the Bishops of Olomouc in the 13th century. In: *Moneta mediaevalis. Studia numizmatyczne i historyczne ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Suchodolskiemu w 65. rocznicę urodzin.* Warszawa, 309–325.
- 2008: Moravské mincovnictví 13. století. Vývoj peněžně ekonomických vztahů na Moravě 13. století. K tisku připravili Dagmar Grossmannová a Tomáš Krejčík. Plzeň.
- Trapp, M. 1866*: Der Münzfund zu Beschow mit gleichen Typen des Kyselowitzter Fundes. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, redigiert von Christian d'Elvert. Brünn, 58–59.
- Zaoral, R. 2005*: České a moravské ražby z pokladu Fuchsenhof. Numismatický sborník 20, 61–108.

Summary

Dagmar Grossmannová, The Kyselovice hoard. Analysis and history of one coin hoard dated back to the second half of the 13th century.

The Kyselovice village is situated some 14 kms to the north of Kroměříž. The coin hoard was discovered via ploughing by František Topič in 1862. The first report about it and brief description of it are by Dr F. S. Kupido from 1866. The hoard was bought for the Land Archives in Brno, but it has been disintegrated. One part came to the Kaiser Franz Museum (the Moravian Land Museum these days), the other one to the National Museum, some coins very likely became a part of the numismatic collection of the Benedictine Monastery in Rajhrad, and many coins ended up in private collections very likely. After uniting the numismatic collections of the Land Archives and the Rajhrad Monastery, some parts of the hoard remained together again in the Moravian Land Museum. Nevertheless, the hoard has not been preserved complete. That is proved by the current weight of the preserved coins (858 g), which is far smaller compared to the data published by F. S. Kupido (ca 1,295 g). The exact content of the hoard is also questionable. Many different descriptions have been published. Survey of individual types in the Kyselovice hoard author by author is presented in Table 1. Records on the original Czech-German cards of the 19th century are also different – it was probably caused by the processing activities in the collection, as well as by its depo-siting and possible re-distribution of the coins in the systematic collection. The problem of the exact content of the hoard is complicated even by F. S. Kupido himself. He appealed to carefulness in classification of the coins as having been of the Kyselovice hoard in one of his published lists of the hoard. It is the case of the pieces from the Rajhrad Monastery collection. There are 2,115 coins in the preserved part of the hoard, 2,090 of them represent the small Moravian bracteates and 25 of them are classified as the small Moravian deniers of the pfennig type. The bracteates were mostly struck under Přemysl Otakar II (1253–1278), one type of the small bracteate has been classified as having been produced under the Olomouc Bishop Bruno of Schauenburg (1245–1281) – cat. no. 18. The small bracteate with dragon image (cat. no. 7; *Cach /1970/ no. 955*) seems to be the most frequent type – some 1,075 pieces in the hoard. The combined type of the small bracteate (cat. no. 16; *Cach /1970/ no. 973/971*) is very interesting. One new type of the small Moravian denier (cat. no. 17) is present in the hoard, published by Kupido, but wrongly described. Other authors neglected the coin in their published descriptions. This coin appears in the Fuchsendorf hoard (one piece), and one specimen is preserved in the systematic numismatic collection of the Moravian Land Museum. Classification of the particular mints in the case of the individual types of the Moravian bracteates and deniers still remains unclear.

English summary by V. Novák

K TECHNOLOGII MALÝCH MORAVSKÝCH BRAKTEÁTŮ DRUHÉ POLOVINY 13. STOLETÍ

Jan T. ŠTEFAN

Abstract – Contribution to the minting technique of the small Moravian bracteates dated back to the second half of the 13th century.

Research in the minting techniques represents an integral part of the numismatic work. Striking the small Moravian bracteates of the second half of the 13th century piece by piece has been confirmed via large-scale comparison of their obverses and reverses. The details on obverse could not be struck on obverse of the following specimen. The same phenomenon has been proved on the Augsburg bracteates of the Lechfeld hoard. Rougher image of the Moravian bracteates is replenished by more delicate incisions which rise above the surface of the die. The dies got worn and that is why they had to be cast again, and their matrices had to be corrected. Nothing is known about importance the these incisions, but it is possible to anticipate that they should confirm validity of the bracteates struck from the dies made of the worn matrices, or stop copying of the coins respectively.

 the 13th century, Moravia, bracteate, minting techniques, worn dies, worn matrices

Neoddělitelnou a také neodmyslitelnou částí numismatické práce je zkoumání mincování, tj. ražby mincí – technologie výroby.¹ Bádání zasahuje do více oborů vědy a techniky: chemie a fyziky, přesněji do oboru metalurgie a tváření kovů. Z doby ražby brakteátů nemáme mnoho písemných pramenů o měnových vztazích, cenách a peněžním oběhu, natož o výrobě mince. Zatím co dochované písemné prameny v zásadě přímo i nepřímo popisují měnu a její funkci ve společnosti, písemné záznamy o technologii mince byly v principu nežádoucí, protože k mincovnímu řemeslu patřily i nesmírně cenné technologické a organizační znalosti, které byly vlastnictvím jejich nositelů. Dědily se nebo přenášely na nové generace za nepochybně přísných podmínek. Tvořily znalostní potenciál sociální skupiny pracovníků mince. Zatím, co technologie následné ražby grošové mince je postupně odkrývána a verifikována (např. *Leminger 1912*, 2–47, *týž 1924*, 5–12; *Vorlová 2002*, 32–35; *Hána 2007*), technologie ražby denárů a brakteátů v českých zemích je stále zahalena málo průhlednou clonou.

Možnou cestou je bedlivě sledování hromadných nálezů těchto mincí, které poskytují hmotný materiál v množství, které dovoluje nejenom zkoumání a popis typů a variant, ale dovolují uvažovat i o technologii. Nálezové mince, které jsou přibližně stejnou dobu v oběhu a jsou podrobeny přibližně stejnému vlivu prostředí uložení, jsou pak ideálním předmětem pro toto zkoumání. Rozchvacování nálezů z tohoto hlediska je nepochybně více než zavržení hodné.

Zaměříme se zde na malé moravské brakteáty, které byly raženy v nedlouhém časovém intervalu, předpokládáme, že ne více než 30 let. Při značném množství typů, jichž je cca 60, a při nucené výměně peněz (*renovatio monete*), musíme předpokládat kratší dobu oběhu každého z nich. Vzhledem k inovační periodě té doby, která nepochybně představovala interval delší než lidský život, byly všechny tyto brakteáty raženy pravděpodobně velmi podobným způsobem.

Z této periody mincovního a peněžního vývoje byla na Moravě² nalezena řada nálezů, které naštěstí nebyly všechny rozptýleny.³ To umožňuje na zachovaném materiálu nejen zkoumat peněžní oběh, ale i upřesňovat představy o technologii ražby. V našem případě jde konkrétně o nálezy ve Zlechově (*Cach*

1 Tento příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu GAČR č. 404/09/1193, Mincovní a měnový vývoj na Moravě v 2. polovině 13. století.

2 Přesněji na území Markrabství moravského.

3 Mimo území Moravy jsou nálezy moravských brakteátů ojedinělé. Této skutečnosti se bude nutně dále věnovat, neboť naznačuje prakticky pouze lokální oběh domácí mince za malé účasti mince cizí.

1974, 83, č. 474) a též v Kyselovicích (*Nálezy II/2*, 103, č. 1890; *Cach 1974*, 78, č. 472),⁴ které obsahují několik tisíc kusů mincí.

Důležitým poznatkem z této doby je, že mnohé malé brakteáty menšího střížku musely být raženy na rozdíl od starší velkých (míšeňských i českých) a středních brakteátů kusově. Jedná se minimálně o typy Cach (1970 /dále jen C/) č. 910, 913 a 914 (*Štefan 2009*; *Grossmannová – Štefan 2011*), dále C 954, C 955, C 957, C 958 a C 969. Při měření technologických parametrů a po inspekci charakteru mincovních obrazů u zmíněných brakteátů jsme zjistili, že je vyloučeno, aby se jemná kresba na líci brakteátu zobrazila i na dalším kusu (obr. 1–3).

Obr. 1. Malý moravský brakteát C 910, nálež Zlechov, sbírka Moravského zemského muzea (foto D. Grossmannová).

Obr. 2. Malý moravský brakteát, C 913, Přemysl Otakar II., nálež Zlechov, sbírka Moravského zemského muzea (foto D. Grossmannová).

Obr. 3. Malý moravský brakteát C 914, Přemysl Otakar II., nálež Zlechov, sbírka Moravského zemského muzea (foto D. Grossmannová).

Žádný takto „špatně“ vyražený kus jsme doposud nenašli, což svědčí o tom, že tyto brakteáty musely být raženy jednotlivě, kus po kusu. Tento poznatek můžeme potvrdit i u malých augsburských brakteátů z „Lechfeldského“ nálezů (*Stumpf 1994*; obr. 4–5),⁵ který byl nalezen asi v roce 1993 a obsahoval brakteáty augsburských biskupů z let 1184 až 1286 a krále Friedricha II. (1215–1250) z mincovny *Donauwörth*.

Obr. 4. Brakteát biskupa Hartwiga, nálež Lechfeld – *Stumpf 1994*, č. 11 (foto Staatliche Münzsammlung, München).

4 Oba tyto nálezy jsou uloženy v numismatické sbírce Moravského zemského muzea.

5 Nálež byl nalezen kdesi na břehu řeky Lech, odtud název.

Obr. 5. Brakteát krále Friedricha II, nález Lechfeld – *Stumpf 1994*, č. 84⁶ (foto Staatliche Münzsammlung, München).

Věnujme se nyní oné „jemné kresbě“ zatím vyjmenovaných malých moravských brakteátů. Na poměrně schematizované a oblé kresbě mincovního obrazu jsou na všech těchto mincích patrný jakési záseky, které jsou u všech přibližně na téže místě (tedy v zásadě jednotně, nikoli náhodným způsobem), a které dotvářejí mincovní obraz (obr. 6). Musíme si nyní položit otázku, jak tyto jemné detaily (záseky, rysky) vznikly.

Obr. 6. Malý moravský brakteát C 958, Přemysl Otakar II., nález Zlechov, sbírka Moravského zemského muzea, ev. č. 1209 (foto D. Grossmannová).

Protože na brakteátech mají tyto záseky charakter prohlubně, kolek musí mít v tomto místě vyvýšeninu. V místě ostré vyvýšeniny na kolku dochází nepochybně k většímu opotřebení a trvanlivost kolku je dána jeho obrazovou stabilitou. Jak ale vyrobit takový kolek? Taková ostrá vyvýšenina na kolku předpokládá velmi jemnou práci a nemůže být vyrobena modelováním na povrchu kolku. Nepochybně musela existovat matrice, které měla profil brakteátu. Na této matici musely být tyto rýhy či záseky realizovány a kolky byly do této matrice odlévány. To umožňovalo vyrobit další kolky v požadované kvalitě a se stejným obrazem.

Při odlévání se matrice opotřebovávala, pravděpodobně vlivem teploty lícího kovu (nemůžeme zde diskutovat o jeho složení, ani o složení materiálu matrice). Tak dostáváme některé brakteáty s méně výraznou kresbou, ale vždy s poměrně ostrými záseky (obr. 7).

Obr. 7. Malý moravský brakteát C 958, Přemysl Otakar II., nález Zlechov, sbírka Moravského zemského muzea, ev. č. 1208 (foto D. Grossmannová).

To svědčí o tom, že tyto byly na matici průběžně obnovovány. Pro porovnání oba dva brakteáty ukažme vedle sebe (obr. 8).

Obr. 8. Porovnání líce dvou kusů malého moravského brakteátu C 958 (viz obr. 6–7).

6 Gebhard (1924) a Steinhilber (1955) tento typ brakteátu neznají.

To ovšem vede k úvaze, proč? Co vedlo k tomu tuto doplňující kresbu obnovovat? Nemáme zatím jinou možnost, než předpokládat, že šlo – pro zhoršující se kvalitu základního obrazu – potvrdit pravost a tedy bernost této mince. Pokud dovedeme tuto myšlenku dále, mohlo současně jít o ochranu před paděláním, technické možnosti padělatelů mince byly nepochybně menší, než možnosti oficiální mincovny.

Tímto závěrem předkládáme pracovní hypotézu, vyplývající z postupného metrologického zpracovávání nálezu malých brakteátů doprovázeného neodmyslitelným vizuálním kontaktem.⁷

Literatura

Cach, F. 1974: Nejstarší české mince III. České a moravské mince doby brakteátové. Praha.

Gebhardt, H. 1924: Die Münzen und Medaillen der Stadt Donauwörth. Halle (Saale).

Grossmannová, D. – Štefan, J. T. 2011: Elementary Statistical Methods in Numismatic Metrology. In: Holmes, N. (Ed.): Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 2009, II. Glasgow, 2027–2035.

Hána, J. 2007: Technické aspekty vývoje středoevropského mincovnictví do konce 19. století. Klatovy.

Leminger, E. 1912: Královská mincovna v Kutné Hoře. Praha.

– 1924: Královská mincovna v Kutné Hoře. Dodatky. Praha.

Nálezy II/2: Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 77–111.

Steinhilber, D. 1955: Geld- und Münzgeschichte Augsburgs im Mittelalter. Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 5–6, 7–142.

Sumpf, G. 1994: Der Silberschatz vom Lechfeld. Münzen der Augsburger Währung aus dem Hochmittelalter, München.

Štefan, J. T. 2009: Poznámka k nálezu brakteátů ve Zlechově. In: Grossmannová, D. – Štefan, J. T. (ed.): Peníze v proměnách času VII. Acta numismatica Bohemiae, Moraviae et Silesiae 14, 55–62.

Vorlová, D. 2002: Hromadný nález pražských grošů z Hradce Králové. Hradec Králové, 32–35.

Zusammenfassung

Jan T. Štefan, Zur Technologie mährischer Brakteaten der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts.

In der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts läuft in Mähren eine eigene Münze um, mittlere und kleine Brakteaten und Denar des Pfennigtyps. Der König Přemysl Otakar II. ist aber bemüht, die Währung auf dem Gebiet der böhmischen Kronländer zu vereinigen. Nach seinem Tod wird dieses Bemühen von Wenzel II. fortgesetzt, und seine Bemühungen aus dem letzten Viertel des 13. Jahrhunderts gipfeln dass in der Prägung des Prager Groschens.

Eine objektivere Auffassung des Münzwesens und des Geldumlaufs in der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts hindert immerhin Mangel an relevanten schriftlichen Quellen. Eine Reihe von Massenfunden dieser Münzen, konzentriert überwiegend auf dem Gebiet der ehemaligen mährischen Markgrafschaft, stellen bedeutende materielle Quellen dar.

Bei jedem Münzentyp ist aus dem Kontext der Funde ihre früher festgelegte zeitliche Eingliederung zu suchen und zu bestätigen. Was die Prägungstechnik betrifft, dann wurde von uns bei vielen kleinen Brakteaten schon früher die Hypothese über ihre Stückproduktion angenommen. Hier konzentrierten wir uns auf die Problematik der Fertigung von Prägungstempeln. Es handelt sich um die Frage der verhältnismäßig schematisierten, nicht scharfen Münzbilder und die Frage ihrer geringfügigen „scharfen“ Details.

Wir äußerten schon die Vermutung, dass die Matrizen zum Gießen der Stempel von kleinen mährischen Brakteaten im Detail sorgfältig erneuert wurden; die Bedeutung ihrer Erneuerung sehen wir in einem bestimmten Schutz gegen Nachahmen.

Deutsch Erna Pukovcová

7 Poděkování patří Mgr. Dagmar Grossmannové, Ph.D. a Staatliche Münzsammlung, München za poskytnutí fotografií mincí ze zmiňovaných nálezů.

NÁLEZ DOBOVÉHO MINCOVNÍHO FALZA Z KONCE 13. STOLETÍ Z BRNA

Příspěvek k poznání výrobní technologie

Kamil SMÍŠEK – Antonín ZŮBEK

Abstract – Find of the contemporary coin forgery dated back to the end of the 13th century from Brno. Contribution to the minting techniques.

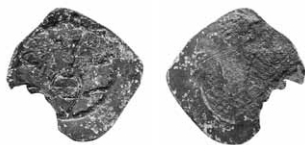
In 2004, an interesting contemporary coin forgery dated back to the end of the 13th century was found during the rescue archaeological excavations led by the Archaia company in the Koliště Street in Brno. During the conservation process, the contemporary forgery of the Vienna pfennig struck under Albrecht I (1282–1298) was analyzed using ED XRF method and then also using method of electron microscopy with EDS microanalysis. Both measurements proved the fact, that the forged flan was made of zinc-bronze alloy and plated with tin and lead in fire.

 the 13th century, Brno, coin forgery, ED XRF analysis

V letních měsících roku 2004 prováděla společnost Archaia Brno, o. p. s. záchranný archeologický výzkum na ulici Koliště v Brně (akce č. A64/2004) vyvolaný přeložkou kanalizace v souvislosti s chystanou výstavbou „PALACE CD“ (Holub – Kolarík – Merta – Peška – Polánka – Sedláčková – Zapletalová – Zůbek 2006, 190–191; Sedláčková – Zůbek 2005). Prostor, v němž archeologický výzkum probíhal, byl od středověku součástí předměstské struktury Brna. Od 13. století se kolem města začal utvářet v podstatě souvislý prstenec předměstí, která spadala pod pravomoc městské jurisdikce. Podobně jako vnitřní město se také předměstská zástavba ve 14. století dělila do čtyř čtvrtí (k tomu: Vičar 1965, 242 – 283; týž 1966, 226 – 273). Území, kterého se dotkl archeologický výzkum, bylo součástí druhé předměstské čtvrti (*Secundum quartale extra civitatem*), která se též nazývala Před Měnínskou branou (*Extra Menesensem*) nebo Koželužská (*Quartale Cerdonum*). Předměstí utrpěla rozsáhlé škody za švédského obležení na konci třicetileté války, přičemž druhá předměstská čtvrť zanikla. Část její plochy poté zabral nově vybudovaný vnější bastionový pás (Kuča 2000, 79), který zde vydržel až do roku 1809, kdy byl zrušen po obsazení Brna napoleonskými vojsky. V uvolněném prostoru pak postupně vznikala dnešní zástavba (Hálková-Jahodová 1947, 304).

Mince byla nalezena v sondě S1 v místě stávající vozovky před domy č. 57 a 59 (parcela 637) jako součást souboru archeologických nálezů odebraných z vrstvy 111.¹ Jeho největší část tvořily zvířecí kosti a fragmenty keramických nádob, které je možné datovat do období středověku a novověku. Uvedená vrstva byla interpretována jako navážka související s výstavbou bastionového opevnění města Brna ve 2. polovině 17. a 1. polovině 18. století. Nasedala na souvrství datované keramickým materiálem do 2. poloviny 13. až 14. století, které bylo uloženo již na geologickém podloží. Toto souvrství představovalo výsledek sídlištních procesů, které souvisely s existencí předměstské zástavby Brna.

1 Inventární číslo A64/2004-111-30.

DOLNÍ RAKOUSY, Albrecht I. (1282–1298)

mincovna: *neznámá falzátorská dílna („Videň“)*, AE dobové pocínované falzum feniku

Av.: dva lvi stojící na zadních nohou, mezi nimi kříž, pod ním znak

Rv.: zcela nečitelný

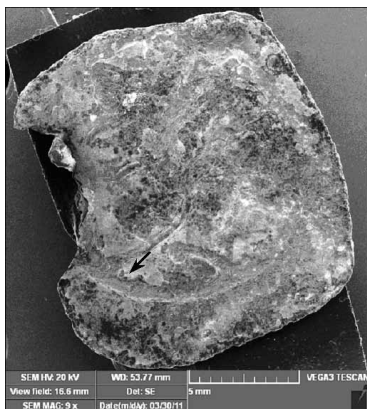
Lit.: Koch 1983, 133, č. 189, taf. 16:189; CNA I, 82, B192, taf. 21:B192.

0,60/0,46 g;² 17,4/16,2 mm; ? h; korodovaný a excentrický, vylomený okraj, střížek nepravidelného obdélníkového tvaru; zbytky tmavé červenohnědé a zelené patiny

Z nálezové situace a její archeologické interpretace jednoznačně vyplývá, že mince byla do vrstvy 111 s největší pravděpodobností přimíšena až sekundárně spolu s dalším starším archeologickým materiálem a její souvislost se zjištěnými staršími situacemi ze 2. poloviny 13. až 14. století na zkoumané lokalitě je sice do jisté míry pravděpodobná, avšak neprokazatelná, neboť materiál navážky mohl být teoreticky přivezen i z jiné (byť geograficky blízké) části města nebo předměstí.

S nálezů mincí dolnorakouské (i jiné cizí) provenience z průběhu 13. století se dosud v rámci brněnské městské aglomerace setkáváme (prozatím?) jen velmi vzácně.³ Místní peněžní oběh byl pravděpodobně mnohem více orientován na domácí moravské ražby, pokud je možné správně usuzovat ze svědectví poměrně malého množství nálezů zaznamenaných ve starší literatuře (např. *Nálezy II/2*, 101, č. 1879–1881). Z prostorově nejbližších nálezů ke zkoumané lokalitě uveďme depot mincí v nádobce odkrytý koncem března 1932 na rohu ulic Jesuitské a Běhounské při výstavbě tiskárny Typos, který měl dle stručné charakteristiky obsahovat kolem „100 kusů malých moravských brakteátů a jeden druh vídeňských feniků“ (*Nálezy II/2*, 101, č. 1880). Tento depot také zároveň představuje jeden z ojedinělých dokladů oběhu dolnorakouských vídeňských feniků ze 13. století na území města.

Zda nalezené dobové falzum vzniklo někde na dolnorakouském či již na moravském území nelze (přihlédneme-li ke vzácnosti exempláře i dokladů starší falzátorské činnosti vůbec) blíže rozhodnout. Ačkoliv jsou teoreticky možné obě uvedené varianty, nelze zcela vyloučit možnost, že falzátorská dílna působila spíše na rakouském území, kde byla (vzhledem ke zvolené předloze) možná jednodušší distribuce jejích výrobků do místního peněžního oběhu. Předpokládáme, že činnost této dílny se alespoň částečně překrývala s dobou Albrechtovy vlády.

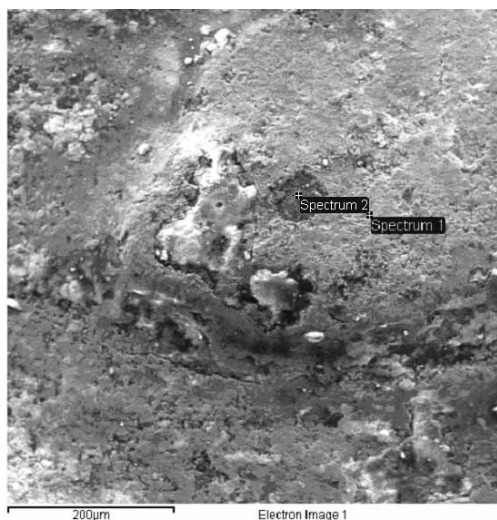

Obr. 1. Avers mincovního falza. Šipka označuje polohu místa obou bodových měření (mikroanalýza EDS).

2 Hmotnost mince před a po konzervaci.

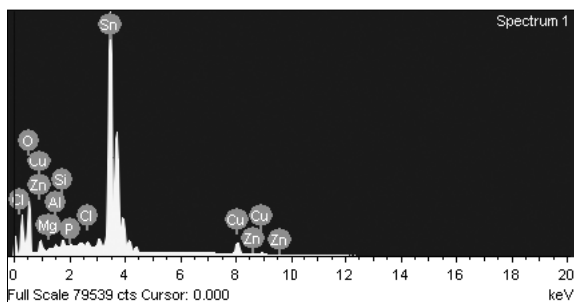
3 Poznání struktury mincovního oběhu v rámci města Brna je v tomto smyslu zásadně ovlivněno různým stavem dochování sídlištních situací ze 13. století, což je také příčinou absence numismatických nálezů.

Vzhledem ke zjištění charakteru nalezené ražby během konzervačního procesu⁴ bylo přikročeno k analýze povrchu a složení jejího jádra (vlastního mincovního střížku) metodou rentgenové fluorescence (ED XRF)⁵ a následně také metodou elektronové mikroskopie s EDS mikroanalýzou⁶. První měření ukázalo, že střížek byl vyroben ze slitiny zinkového bronzu (84,9% Cu, 7,4% Sn, 5,3% Zn, 1,1% As, 0,8% Pb, 0,2% Ag, a 0,3% Fe). Zjištěné složení materiálu střížku napovídá, že k jeho výrobě byl patrně použit starší recyklovaný kovový materiál („šrot“ obsahující několik odlišných druhů slitin mědi). Zároveň také ED XRF analýza prokázala původní předpoklad, že mince byla žárově pokovena slitinou cínu a olova, neboť obsah obou těchto prvků byl ve výsledcích měření povrchové vrstvy navýšen (79,8% Cu, 10,5% Sn, 5,9% Zn, 1,6% As, 1,5% Pb, 0,2% Ag, 0,1% Sb a 0,4% Fe). Při měření pomocí ED XRF analýzy ovšem dochází k vzájemnému ovlivnění jádra předmětu (střížku) a jeho povrchové vrstvy (pokovení) a není tedy možné tyto dvě vrstvy měřit zcela odděleně (Perlík 2011). Z tohoto důvodu byla provedena již výše zmíněná EDS mikroanalýza, která výsledky a závěry předchozího měření pomocí ED XRF potvrdila. Na líci mincovního falza byla provedena dvě bodová měření (obr. 1), první v místě zachované vrstvy pokovení (Spectrum 1) a druhá naopak v místě její absence (Spectrum 2, obr. 2). Výsledky obou měření zobrazují příložené grafy (obr. 3 a 4). Prvkové složení slitiny střížku mincovního falza se mírně liší od výsledků získaných analýzou ED XRF (průměr ze čtyř dílčích měření po zaokrouhlení ukazuje na 88,0% Cu, 5,3% Sn, 5,6% Zn, 0,8% As a 0,3% Fe), nicméně stejně jako v prvním případě jasně identifikuje použitou slitinu jako zinkový bronz (Děd 2011).

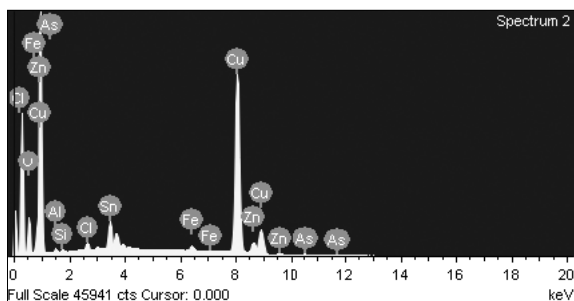

Obr. 2. Detail obou míst bodových měření (mikroanalýza EDS, Spectrum 1 a 2).

- 4 Konzervaci ražby provedlo oddělení konzervace Středočeského muzea v Roztokách u Prahy (I. Nacherová). Povrch mince se od počátku konzervačního procesu jevil jako matný a tmavě šedý, což nasvědčovalo, že v tomto případě byl k finální úpravě jejího povrchu použit jiný materiál než stříbro.
- 5 Měření provedl ing. Dušan Perlík ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy 11. 3. 2011 na přístroji ElvaX Industrial s detektorem s rozlišovací schopností cca 180eV. Charakteristické záření prvku bylo buzeno Ti rentgenkou. Doba měření byla 120 sekund. Stabilizace výkonu rentgenky byla nastavena tak, aby tok do detektoru byl 1900 ± 100 impulsů za sekundu. Byl použit kolimátor 3 mm, přičemž analyzovaná plocha je vždy o něco větší. Při dobách měření od 3 minut je možné stanovovat obsahy prvku od přibližné spodní hranice 0,05%, přičemž pod 0,4% může být chyba v závislosti na podmínkách měření až 20–40% udávané hodnoty. Jedná se o zcela nedestruktivní prvkovou analýzu povrchu, přičemž hloubka penetrace záření do vzorku je velmi malá a tak výsledek měření vypovídá pouze o složení povrchu. Naměřená spektra byla zpracována programem Elvax a vyhodnocena za použití modulu bezkalibrační analýzy využívajícího metody fundamentálních parametrů.
- 6 Měření provedl ing. Jiří Děd, CSc. (Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, Fakulta chemické technologie, Ústav kovových materiálů a korozního inženýrství) v dubnu 2011 na elektronovém rastrovacím mikroskopu Tescan Vega 3 s EDS analyzátořem Oxford Instruments INCA 350.

Obr. 3. Graf s výsledky bodového měření (Spectrum 1, pokovený povrch).

Obr. 4. Graf s výsledky bodového měření (Spectrum 2, jádro – povrch střížku bez pokovení).

Nálezy dobových mincovních falz s pocínovaným povrchem jsou (narozdíl od obecně známější technologie postříbřování pomocí amalgámu rtuti) doposud v české odborné literatuře registrovány jen výjimečně (např. *Brádle 2010*, 206, 208–209). Je velmi pravděpodobné, že v budoucnu bude materiál tohoto druhu postupně přibývat především díky bohatým souborům náleзовého numismatického materiálu získaných během archeologických výzkumů starých městských jader.

Literatura a prameny

- Brádle, V. 2010:* Nálezy mincí při archeologických výzkumech v Hradci Králové. Numismatický sborník 24, 203–211.
- CNA I:* Koch, B. 1994: Corpus Nummorum Austriacorum. Band I. Mittelalter. Wien.
- Děd, J. 2011:* Materiálová identifikace mince A64/2004 Brno – Koliště. Zpráva pro konzervátorské oddělení Středočeského muzea v Roztokách u Prahy. Praha, duben 2011. Nepublikovaný rukopis.
- Hálková-Jahodová, C. 1947:* Brno. Stavební a umělecký vývoj města. Brno.
- Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Polánka, P. – Sedláčková, L. – Zapletalová, D. – Zůbek, A. 2006:* Brno (okr. Brno – město), Přehled výzkumů 47, 190–191.
- Koch, B. 1983:* Der Wiener Pfennig. Wien.
- Kuča, K. 2000:* Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic. Praha – Brno.
- Nálezy II/2:* Radoměřský, P. 1956: České, moravské a slezské nálezy mincí údobí brakteátového. In: Nohejlová-Prátová, E.: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha, 77–111.
- Perlík, D. 2011:* Zpráva o provedení analýzy. Středočeské muzeum Roztoky u Prahy 11. 3. 2011. Nepublikovaný rukopis.
- Sedláčková, L. – Zůbek, A. 2005:* Nálezová zpráva o provedení archeologického výzkumu při výstavbě „PALACE CD“, parc. č. 272/19, 272/20 a č. 637/1, k. ú. Brno-město. Etapa: Přeložka kanalizace v ulici Koliště. Nálezová zpráva č. j. 10/05, archiv společnosti Archaia Brno, o.p.s. Nepublikovaný rukopis.
- Vičar, O. 1965:* Místopis Brna v polovici 14. století (prostor uvnitř městských hradeb). Brno v minulosti a dnes 7, 242–283.
- 1966: Místopis Brna v polovici 14. století (Předměstí). Brno v minulosti a dnes 8, 226–273.

Summary

Kamil Smíšek – Antonín Zábek, Find of the contemporary coin forgery dated back to the end of the 13th century from Brno. Contribution to the minting techniques.

In 2004, an interesting contemporary coin forgery dated back to the end of the 13th century was found during the rescue archaeological excavations led by the Archaia company in the Koliště Street in Brno. The layer which the coin comes from has been interpreted as a backfill connected with construction of the bastion fortification of Brno in the second half of the 17th century and the first half of the 18th century. With exception for the modern archaeological objects, also various older medieval objects have been found in that layer.

During the conservation process, the contemporary forgery of the Vienna pfennig struck under Albrecht I (1282–1298) was analyzed using ED XRF method and then also using method of electron microscopy with EDS microanalysis. Both measurements proved the fact, that the forged flan was made of zinc-bronze alloy and plated with tin and lead in fire. Finds of these older contemporary forgeries appear currently rarely in the Brno agglomeration, similarly as other foreign coins dated back to the 13th century.

English summary by V. Novák

PĚT TISÍC HRIVEN EBRUŠE POPLINOVA

Príspevek k finančnímu podnikání pražských a kutnohorských měšťanských elit ve 13. a 14. století na základě výpovědi písemných pramenů

Martin MUSÍLEK

Abstract – Five thousand grivnas of Ebruš Poplinov. Contribution to the financial enterprise of the town elites in Prague and Kuttenberg in the 13th and 14th century based on the written sources.

Comparison of the loan levels recorded in the form books with the records in the town books proved that the members of the Prague and Kuttenberg town elites of the break of the 13th and 14th century had sums which overran 1,000 silver grivnas at their disposal. Because of the decrease of profitability in the Kuttenberg silver mines during the first half of the 14th century, participation of the town elites in silver mining lowered gradually, and their members started to prefer the financial business. During organizing the financial transactions, the wealthiest town people were unscrupulous in cooperation with Jewish loan sharks. It is possible to find the ruler and aristocracy, high clergy, the bishops of Prague and Olomouc, plus monasteries and other religious institutions among the recorded names on the lists of the Jewish creditors.

 town elites, Prague, Kuttenberg, form books, trade, financial business, Jews, credit

Petr Žitavský ve své kronice v souvislosti se řáděním míšeňského vojska na Starém Městě pražském k roku 1310 mimo jiné zaznamenal,¹ že rabující žoldněři „v domě měšťana Ebruše, syna Poplinova, našli dole na dně žumpy pět tisíc hriven stříbra“.² Ponechme stranou místo uložení, které Petrovi Žitavskému umožnilo kritiku loupežických vojáků zápísem „A smrad lakoty přiměl tenkrát myslí ještě smradlavější hledat peníze na nejsmradlavějším dně žumpy“.³ Samotná skutečnost, že se zbraslavský kronikář nepodíval nad vlastnictvím obrovské sumy stříbra v rukou Ebruše Poplinova, který nebyl dosavadní odbornou literaturou řazen mezi nejvýznamnější staroměstské měšťany, se stala jedním z dokladů o velkých majetcích pražských a kutnohorských měšťanských elit. V narativních pramenech totiž běžně nacházíme zmínky o „velkém bohatství“, případně je některý z měšťanů označen přívlastkem „bohatý“. Často se tak děje bez uvedení přesné sumy, takže míra bohatství toho kterého jedince představuje nejistou kategorii. Podobně jsou značně relativní termíny „nejbohatší měšťané“ nebo „významné rodiny“, přestože právě velikost majetku představuje jedno ze základních kritérií při statistických výzkumech měšťanského obyvatelstva, stejně jako při pokusu o jeho sociální diferenciaci.⁴

V tomto příspěvku se pokusíme zhodnotit problematiku úzce související s podnikatelskou, obchodní a finanční činností měšťanských rodin. Konkrétně se zaměříme na rozbor záznamů vztahujících se k peněžnímu obchodu, které byly zapsány v tak zvaném Svatopavelském formuláři, jenž pochází z konce 13. století. Údaje tohoto pramene lze doplnit informacemi obsaženými v dalších formulářových sbírkách pocházejících ze sklonku 13. a prvních desetiletí 14. století: *Summa Gerhardi* (1336–1345), *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně* (1279–1296) a tzv. *Codex Jacobi* (1310–1346). Zprávy formulářů můžeme následně konfrontovat s doposud nepříliš využívaným typem pramenů, jež představují záznamy o dlužích staroměstské obce, které byly pravidelně zapisovány do nejstarší pražské měšťanské knihy, podobně jako zápisy týkající se pronájmu skladu.⁵

Zmíněným formulářům věnovalo značnou pozornost starší historické bádání. Již v předminulém století s jejich zápisy pracoval Václav Vladivoj Tomek (*Tomek 1892a*, 306–307). Josef Šusta je využil

1 Tato studie vznikla v rámci grantového projektu *Soužití křesťanského a židovského obyvatelstva ve středověkých Čechách* P405/11/1982 Grantové agentury Akademie věd České republiky.

2 „...in domo Ebruslini, filii Poplini, in infimo cloace loco quinque argenti marcarum millia invenerunt“ (*Zbraslavská kronika*, 159).

3 „Fetor quoque avaricie mentes fetidioses pecunias fecit tunc querere in fetidissimo fundo cloace“ (*Zbraslavská kronika*, 159).

4 Někteří badatelé považují velikost majetku za stěžejní znak, který je charakteristický pro horní vrstvy měšťanské společnosti, tzv. patriciát (*Mezník 1963*, 630). Pojem patriciát dnes bývá nahrazován nebo přímo ztotožňován s termínem měšťanské elity (nejnověji s přehledem základní literatury *Nodl 2004*, 23–49; pro raně novověká města srovnej *Peřinová 2006*, 111–122).

5 Nová edice nejstarší staroměstské měšťanské knihy *Liber vetustissimus* (AMP, rukopis č. 986) Hany Pátkové, do níž byly záznamy zapisovány, antikvovala jejich registry v *RBM III* a *RBM IV* k jednotlivým letům.

při nastínění svého pojetí rozdělení městské společnosti na dvě vrstvy. První odvozoval od lidí, jež přišli do Čech provozovat řemeslo a kultivovat neobdělanou půdu. Proti nim Šusta postavil druhou skupinu přichozích, které měl do země přivést jediný cíl – rychlé zbohatnutí. Tyto ztotožňuje se ctižádostivostí předních německých patricijských rodin, jejichž představitelé mimo jiné často vystupují v zápisech formulářových sbírek (*Šusta 1946*, 352–355, 390–391; *týž 1935*, 535–537; *Šusta 2001*, 58, 279). Josef Janáček v souvislosti s formuláři upozornil na značný objem v nich zapsaných peněžních obchodů pražských měšťanů (*Janáček*, 892–893). Vlivu pražských a kutnohorských měšťanů na správu mince v Čechách a na Moravě, stejně jako sledování monetárního vývoje v českých zemích do konce 13. století věnoval pozornost Rostislav Nový (*Nový 1974*, 383–388, 407–408). Nejnověji formulářové sbírky využil Libor Jan ve své monografii věnované Václavovi II., zejména v kapitole *Úřad správy mince a písařství berně (Jan 2006*, 82–109).

Přestože se jedná o formulářové sbírky, starší bádání obecně předpokládá, že údaje, které přinášejí, jsou poměrně věrohodné (*Janáček 1972*, 893; *Mezník 1990*, 40, pozn. 44; k formulářovým sbírkám obecně *Třeštík 1962*, 43). Josef Šusta jako jeden z prvních historiků upozornil na problematičnost pramených údajů formulářových sbírek (*Šusta 2001*, 95). Výhrady vůči jejich využití ještě přesněji formuloval Jindřich Šebánek, který však zároveň přiznává, že se prakticky jedná o jediné informace, které dovolují odhad těžby stříbra v Čechách na přelomu 13. a 14. století (*Šebánek 1966*, 85–87).

Vzhledem k nedostatku písemných pramenů formuláře představují jedinečný zdroj informací také o výši poskytovaných úvěrů. V některých případech totiž rozkrývají mechanismy jejich poskytování, umožňují dílčím způsobem postihnout vazby jak mezi věřiteli, tak jejich dlužníky. Lze se domnívat, že výše finančních obnosů, které přinášejí, byla v dané době běžná a můžeme předpokládat, že zmínění jednotlivci nebo rodiny, často doložení také v jiných typech pramenů, skutečně disponovali zde uvedenými peněžními obnosy. Ve zvoleném období dovolují stanovit základní vývojové tendence úvěrových možností pražských a kutnohorských patricijských rodin, stejně jako židovských obchodníků a finančníků, o nichž bychom si jinak nemohli vytvořit určitou představu. Zároveň přinášejí odpovědi na otázky spojené s tezaurací stříbra v měšťanském prostředí, mohou přispět k mezioborové spolupráci historie a numizmatiky nebo ke komplexnímu zhodnocení úlohy stříbra v ekonomice českých zemí ve středověku. Na základě dochovaných formulářů se také můžeme pokusit začlenit v českém prostředí ojedinělou výpověď narativního pramene o značném obnosu stříbra v rukou měšťana Ebruše Poplinova do politického, společenského a hospodářského vývoje této společenské vrstvy v prvních desetiletích 14. století.

Při zpracování daného tématu však narážíme na několik zásadních problémů. Uvnitř staroměstské a kutnohorské městské společnosti lze postihnout pouze horní vrstvy městského obyvatelstva, označovaných v odborné literatuře jako patriciát nebo městské elity, o nichž jsme v pramenech daného období informování nejlépe. Příslušníci střední vrstvy městského obyvatelstva a městská chudina až na výjimky představují badatelsky obtížně postizitelné téma. Během zvoleného období se často měnil obsah stříbra v mincích a samotné hospodářské zápisy, ze kterých budeme vycházet, nebyly vedeny jednotně.⁶ Zároveň si musíme uvědomit, že jsme informováni pouze o zlomku poskytnutých úvěrů. Neumíme si udělat určitou představu o jejich celkové výši a ve skutečnosti můžeme pracovat pouze s nejvyššími hodnotami, které jsou doloženy v písemných pramenech.

Dlužní zápisy ve *Svatopavelském formuláři* představují jeden z nejstarších dokladů peněžních obchodů pražských a kutnohorských městských elit na sklonku 13. století. Údaje v tabulce dokládají, že formulář přináší informace o úvěrovém podnikání několika předních pražských měšťanů, které bylo méně riskantní než dlužní podnikání, přitom však přinášelo slušný zisk.

Mnoho měšťanů mohlo v této době disponovat částkami přesahujícími 100 hřiven stříbra. Mezi časté věřitele pražských měšťanů patřil král Václav II., který byl příliš mocným a tedy nespolehlivým dlužníkem. Proto pod jednotlivými půjčkami vystupuje zapsán královský podkomoří, případně další ručitelé z řad dvorských úředníků nebo předních zemských šlechticů, jako byl Hynek z Dubé, zemský maršálek Tobiáš z Bechyně nebo protonotář Petr Angelův. Když si Eberlin od Kamene a Mikuláš od Věže pronajali od panovníka urburu za 1 000 hřiven stříbra, český protonotář Petr, podkomoří Burchard z Magdeburku

6 V první polovině 14. století se přepočít jedné hřivny stříbra na pražské groše pohyboval v rozmezí 48–64 grošů za jednu hřivnu. Problematika přepočtu by si však zasloužila samostatnou pozornost. Jednotlivé hřivny totiž měly různý obsah stříbra nebo rozdílnou váhu (tzv. těžké a lehké hřivny) a zřejmě proto se v dochovaných pramenech často uvádí přepočít hřiven na pražské groše (*Šusta 1926*, 106; srovnej: *Castelin 1953*, 26–33; *Nový 1974*, 410–420; k měnovým poměrům na základě svědectví mincovních pokladů nejnověji: *Milíky 2010*, 584–589).

a Hynek z Dubé se jménem krále zavázali, že do sv. Martina uhradí urburečům pro Čechy dlužnou sumu. Pokud by jmenovaným měšťanům byla v uvedeném období urbura odňata, měli jmenovaní hodnostáři podstoupit v Praze „ležení“. Měšťanské pohledávky byly nejčastěji umořovány z příjmů královské berně, pronájmu mince nebo výnosného pronájmu rycht (Šusta 2001, 278–279).

Kontakty měšťanů s královskou komorou byly tak těsné, že se někteří jednotlivci stávali jejími členy, pronikali do dvorského prostředí a objevovali se jako držitelé jednotlivých úřadů. Již roku 1289 dva pražští měšťané Reichard a Olbram zavraždili královského podkomořího Zbyslava Zajíce z Třebouně. Přestože si tyto dva měšťané dovolili napadnout a zavraždit příslušníka mocného šlechtického rodu a zároveň královského úředníka, za svůj čin nebyli potrestáni. Zda k jejich rychlému narovnání s panovníkem přispěla předchozí Olbramova věrnost králi v letech braniborského poručnictví, osobní Václavovy sympatie nebo bohatství obou měšťanů, nelze vzhledem k absenci dalších pramenných svědectví rozhodnout. Jisté je pouze to, že se usmířili nejenom s králem, ale také s rodinou zavražděné oběti. Líčení zbraslavského opata Oty se stává nejenom dokladem kontaktů mezi pražskými měšťany a královským podkomořím, ale i dobrých vztahů mezi králem Václavem II. a oběma měšťany (*Zbraslavská kronika*, s. 39; srovnej: *Výstyd 1914*, 165–178). Úzké finanční vazby, které se vytvořily mezi předními pražskými rodinami a královskou komorou, dokládají také zápisy ve Svatopavelském formuláři. Například Jakub Velflovič půjčil královské komoře 200 hřiven stříbra, které mu byly splaceny z berně žatecké provincie. Mezi výběřčímí se vedle Alberta Spatzmana a notáře Mikuláše zmiňuje také Jakubův bratr Dětrich, jenž se v jednom z dalších formulářů označuje za věřitele královské komory, které měl poskytnout 120 hřiven. Pražský měšťan Matouš z Chebu půjčil královské komoře 297 hřiven, přičemž 50 hřiven mu bylo pojištěno mandátem na výnos chrudimské rychty. Finanční služby však nebyly panovníkovi poskytovány zadarmo, ale úroky z poskytnutých půjček byly běžně skrývány za dodávky drahého, zejména flanderského sukna (*Graus 1950*, 70–71; *Pirenne 2009*, 127–128).

Doposud nebyl v odborné historické literatuře spolehlivě identifikován jakýsi Dětrich, zmiňovaný roku 1288 jako královský podkomoří (*Theodricus, subcamerarius regni Bohemiae* – *RBM II*, č. 1430, s. 617). Můžeme předpokládat, že tohoto úředníka lze ztotožnit s výše zmíněným Dětrichem, synem měšťana Velfla. Předně ve formulářové sbírce biskupa Tobiáše z Bechyně se dochoval zápis, v němž vystupuje Dětrich označen nejenom jako podkomoří, ale současně jako pražský měšťan (*Th[eodericus?] subcamerarius ac potiores cives de Praga*). Ve formuláři se však vyskytuje ještě jednou, tentokrát jako člen městské rady (*Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 28, s. 25–26, č. 250, s. 189–191; k formuláři: *Třeštík 1962*, 51–52). Ve staroměstské radě působil prokazatelně v letech 1287 a 1292, což potvrzují i jiné prameny (*Tomek 1892a*, 607–608). Tento závěr podporují také výše doložené zprávy, z nichž jasně vyplývá, že Dětrich podobně jako jeho bratři Mikuláš od Věže a Jakub Velflovič patřili k častým věřitelům královské komory. Mezi ručiteli královských půjček se běžně vyskytují příslušníci Václavova dvora, stejně jako například podkomoří Burchard z Magdeburku. Navíc jeho syn Velfl Dětrichův se někdy uvádí jako komorník – *camerarius*, nebo, přijmeme-li nastíněnou hypotézu, jako jeho otec podkomoří – *subcamerarius* (například v *Liber vetustissimus*, s. 267 nebo v *RBM III*, č. 1154, s. 449). Přízvisko komorník se zároveň stalo rodovým jménem této větve Velflovičů. Dětrichovi potomci nesli přízvisko Kamaréřové z německého tvaru termínu komorník – *Kamerer*. Pokud je tato úvaha správná, prvním doloženým měšťanem v úřadě královského podkomořího by nebyl na počátku dvacátých let 14. století Frenclín Jakubův, ale jeho obsazení pražským měšťanem by šlo posunout do roku 1288, kdy by daný post po krátký čas necelého jednoho roku vykonával již Frenclínův strýc Dětrich Velflovič.

Majetkový vzestup šel ruku v ruce i se vzestupem společenským. Právě zisky z peněžních obchodů totiž umožňovaly několika nejřednějším pražským a kutnohorským rodům nákup rozsáhlých venkovských statků a vedle vykonávání dvorských úřadů se jednalo o obvyklý způsob přechodu mezi nižší šlechtou (*Mezník 1990*, 70–76; *Mezník 1965*, 3–67; ze zahraničních prací: *Andermann 2001*, 361–382). Některé půjčky byly pojišťovány platy z nemovitého majetku – domů nebo vesnic, případně jejich zástavou (například *RBM II*, č. 2027, s. 877; *Formulář Tobiáše z Bechyně*, č. 46, s. 41–42; srovnej: *Šusta 2001*, 67, 72–73). V případě nesplacení se pražští měšťané stávali jejich držiteli a vedle obvyklého zakupování nabývali venkovské statky běžně také pomocí úvěrových operací (srovnej: *Žemlička, J. 2002*, 430–432).

Tab. 1. Výše pohledávek pražských měšťanů ve Svatopavelském formuláři

MĚŠŤAN	DLUŽNÍK	VÝŠE POHLEDÁVKY (v hřivnách stříbra)
Jakub Velflovic ⁷	Soběhrd z Holešova maršálek olomouckého biskupa	412
Jakub Velflovic ⁸	H.[?] a Ondřej Magnus	44
Jakub Velflovic ⁹	Vítek ze Švábenic se syny Šeborem a Bernardem	400
Jakub Velflovic ¹⁰	král Václav II.	200
Jakub Velflovic ¹¹	Jindřich a Heník z Lipé, Rajmund z Lichtenburka	122
Jakub Velflovic ¹²	Kunigunda, vdova měšťana Bernolda z Prahy, se syny Františkem a Budmanem	12
Petr od Kamene ¹³	Frowein pražský rychtář	140
Eberlin, Konrád a Jindřich od Kamene ¹⁴	Soběhrd z Holešova maršálek olomouckého biskupa	342
Eberlin, Konrád a Jindřich od Kamene Jan Velflovic ¹⁵	František, pražský rychtář a přísežní Albert Meinhardův, Petr od Kamene, Jan od Kokotů, Mikuláš Gaunel a Wolflin, mistr urbury a mince pro Čechy	600
Dětrich Velflovic ¹⁶	Jan Volek, Petr z Brna, Burchard z Magdeburgu, Tobiáš z Bechyně	120
Mikuláš od Věže (Velflovic)	Ebram	4
Tuto z Chebu	pražský měšťan	33
Matouš z Chebu Konrád ¹⁷		22
Mikuláš od Věže (Velflovic)	král Václav II.	600
Eberlin od Kamene ¹⁸		400
Wolflin [Konrád?] ze Znojma (Znojemský) ¹⁹	Řehoř Zajíc z Valdeka, pražský biskup a Jan ze Sonnenwald	1 000
Fridman ze Znojma (Znojemský) ²⁰	Hynek z Dubé, Jindřich z Lipé, Rajmund z Lichtenburka	62
Konrád, syn Wolflinův ²¹	Václav <i>de Reuma</i>	30
Matouš z Chebu ²²	Jindřich a Heník z Lipé	43
Matouš z Chebu ²³	Oldřich z Hradce	27
Matouš z Chebu ²⁴	Tobiáš z Bechyně nejvyšší maršálek království českého	200
Matouš z Chebu ²⁵	Fridrich kanovník vyšehradský a farář v Budči	47
Matouš z Chebu ²⁶	král Václav II.	50
Matouš z Chebu ²⁷	Kateřina Šeplerová a její syn Mikuláš	54

7 *Svatopavelský formulář*, č. 7–9, s. 30–32.8 „*et fertone*“. *Svatopavelský formulář*, č. 15, s. 35–36.9 *Svatopavelský formulář*, č. 33, s. 49–50.10 *Svatopavelský formulář*, č. 37, s. 51–52.11 *Svatopavelský formulář*, č. 46, s. 56.12 „*et dimidia marca*“. *Svatopavelský formulář*, č. 50, s. 58–59.13 *Svatopavelský formulář*, č. 3, s. 26–27.14 *Svatopavelský formulář*, č. 11, s. 33.15 *Svatopavelský formulář*, č. 19, s. 37–38.16 „*et mediam*“. *Svatopavelský formulář*, č. 36, s. 51.17 *Svatopavelský formulář*, č. 52, s. 59–60.18 *Svatopavelský formulář*, č. 70, s. 68.19 *Svatopavelský formulář*, č. 103, s. 82–83.20 *Svatopavelský formulář*, č. 38, s. 52.21 *Svatopavelský formulář*, č. 18, s. 36–37.22 *Svatopavelský formulář*, č. 40, s. 52–53.23 „*quinque lotones*“. *Svatopavelský formulář*, č. 42, s. 53. K tomu srovnej *Tamtéž*, č. 5, s. 28–29.24 *Svatopavelský formulář*, č. 43, s. 54.25 „*et fertone*“. *Svatopavelský formulář*, č. 45, s. 55–56.26 *Svatopavelský formulář*, č. 51, s. 59.27 „*minus fertone*“. *Svatopavelský formulář*, č. 62, s. 64.

MĚŠŤAN	DLUŽNÍK	VÝŠE POGLEDÁVKY (v hřivnách stříbra)
Matouš z Chebu Martin [z Chebu?] ²⁸	Burchard z Magdeburgu, královský komorník, Tobiáš z Bechyně, Jindřich z Dubé	247
Rudlin Junošův Fridlin od Kokotů ²⁹	Jindřich a [Heník?] z Lipé, Rajmund z Lichtenburka, Vlk z Donic	112
Meinhard Rokycanský ³⁰	Franco řečený od Louže	19
Mikuláš Geunher (<i>Gunther</i>) ³¹	Konrád syn Kargsův	60
Oldřich Ploser ³²	Bohuslav a Jindřich de Wira	300
Mušlín Žid ³³	Burchard z Magdeburgu královský komorník	20

Pražští podnikatelé půjčovali značné sumy nejenom královské komoře nebo ostatním měšťanům, ale i předním zemským šlechticům. Jenom Jindřich z Lipé a Rajmund z Lichtenburka si podle formulářových zápisů u pražských měšťanů půjčili celkem 339 hřiven. Právě nesplacené pohledávky Jakuba Velflovice a jeho stoupenců se staly jednou z pohnutek zásahu pražských a kutnohorských městských elit do celozemských politických poměrů. Roku 1309 totiž v Sedleckém klášteře a v Praze Jakub Velflovic s dalšími pražskými a kutnohorskými patricijskými rodinami zajali některé přední příslušníky českého panstva. Pražské a kutnohorské městské elity se však nesažily dosáhnout vrcholné politické moci v zemi odstraněním šlechty z mocenských pozic, jak se domnívali někteří badatelé, a tím změnit společenskou stratifikaci. Právě naopak. Měšťan nechtěl odstranit panstvo, ale chtěl se stát jeho členem (*Musílek 2009*, 152–153).

Některé úvěry byly poskytovány více podnikatelí, kteří se sdružovali v konsorciích nebo malých skupinách (*societas*, případně měšťan uzavírá obchod *cum sociis suis*), jež ve své nerozvinuté formě představovaly pouze dočasné spojení kapitálu. Například v hanzovních městech podobná společenství tvořili obchodník a jeho tichý podílník, který do obchodu vložil počáteční kapitál. Stěžejním důvodem vytváření konsorcií bylo rozložení podnikatelského rizika probíhajícího obchodu – riziko, zisk nebo ztráty pak byly rozloženy rovnoměrně a následně rozděleny podle předem dohodnutých podílů mezi všechny společníky (k obchodním společnostem: *Engel – Jakob 2006*, 165–173). V jednom zápise Svatopavelského formuláře vystupují při půjčce městu 600 hřiven jako věřitelé bratři Eberlin, Konrád a Jindřich od Kamene spolu s Janem Velflovicem. V jiném Mikuláš od Věže půjčil královské komoře 1000 hřiven spolu s Eberlinem od Kamene. Množství dokladů o podobných *societas* můžeme dohledat v dalších formulářových sbírkách nebo v Liber vetustissimus při pronájmu ungeltů jednotlivými měšťany (viz níže).

Ve formuláři Jindřicha z Isernie se objevuje zápis, podle kterého byl Petr od Kamene z rozkazu krále Václava II. vsazen do vězení v souvislosti s rozbroji, jež měl s bratry Jakubem a Dětrichem Velflovici. Z vězení byl vyručen panem Hynkem z Lichtenburka a jinými šlechtici, kteří se za něj zavázali složit částku 3000 hřiven stříbra, pod podmínkou, že kdykoliv král rozkáže, musí se dostavit před soud. Zároveň měl dodržovat příměří se svými protivníky (*RBM II*, č. 2322, s. 1007; srovnej: *Tomek 1892a*, 316). Podobně se Frenclín Jakubův přimlouval u pražského měšťana Františka Hopfnera, aby počkal se splacením dluhu Vaňkovi z Vartenberka. Podle jednoho z dalších formulářů, datovaných do roku 1336, se Frenclín na příkaz krále Jana Lucemburského zúčastnil s 15 ozbrojenci válečné výpravy do Bavorska. Po smrti Jindřicha z Lipé se zároveň chtěl co nejdříve smluvit s jeho bratrem Janem z Lipé, kterého si vybral za nového přimlucve u krále, na další výpravě do rakouských zemí. V jejím průběhu měl králi sloužit s 28 obrněnými jezdci a 75 lehce oděnými pěšími bojovníky (*Codex Jacobi*, č. 216, s. 84; č. 126, s. 55). Uvedené zprávy dokládají, že šlechtické a měšťanské rodinné klany spolu musely při důlním a peněžním podnikání velmi úzce spolupracovat. Ve spojení zámožných měšťanů, disponujících vysokými finančními částkami v hotovosti, a šlechticů lze spatřovat účelově budovaná uskupení, která mohla lépe než jednotlivci využít své konexe s panovnickým dvorem i vlivnými osobami v regionu. Rivalitu nelze

28 *Svatohavelský formulář*, č. 41, s. 53. V případě druhého ze jmenovaných, Martina, se snad jednalo o Matoušova bratra. Mezi lety 1301–1315 často vystupuje jako přísežný na Starém Městě pražském (*Tomek 1892a*, 319).

29 *Svatopavelský formulář*, č. 44, s. 54–55.

30 *Svatopavelský formulář*, č. 63, s. 64–65.

31 „et duos fertones“. *Svatopavelský formulář*, č. 65, s. 66.

32 *Svatopavelský formulář*, č. 71, s. 68–69.

33 *Svatopavelský formulář*, č. 69, s. 67.

shledávat pouze v rovině společenských vrstev, ale zejména ve snaze jednotlivých uskupení dosáhnout na výnosné dvorské úřady a jejich prostřednictvím kontrolovat výnosy z těžby stříbra v zemi.

Formulářový zápis zároveň upozorňuje na neustálé nevraživosti a války mezi mocnými měšťanskými rodinami a to i přes to, že některé z nich byly provázány vzájemnými sňatky. Zatímco ve Svatopavelském formuláři ještě příslušníci rodin Velflovičů a od Kamene vystupují jako společní věřitelé, o několik let později se z nich stávají protivníci. Nevraživosti a nepřátelství však netrvaly příliš dlouho. To ostatně dokládá také Staročeská kronika tak řečeného Dalimila, v níž autor v kapitole následující po vylíčení zajetí uvádí, že „*Měščené se rozdělchu: / Kokotovici a Volbramovici s Čechy biechu, / Velflovici a Ot kamene s Mišňany se slichu / a jim pražské město zradichu*“, která zachycuje oba rody opět ve stejném politickém táboře (*Dalimil*, 515, verš 99/13–16). Ne vždy však za spoluprací měšťanských rodin musely stát pouze mocenské nebo obchodní zájmy. V rozhodnutí městské rady v majetkových záležitostech Velflovice Jakeše Bolkova se objevuje insert listiny jeho otce Bolka Jakubova z roku 1350. Na něm kromě Bolkova bratra Johlina Jakubova a bratrance Františka Janova vystupují měšťané Reimboto Goldner a Merclin Stach. Tyto svědky Bolek bezpochyby považoval za své přátele, když je označuje za „*amicorum meorum*“ (*Liber vetustissimus*, 365).

Měšťanů, kteří mohli poskytnout částky v řádech stovek hřiven, však bylo na přelomu 13. a 14. století mnohem více, čemuž nasvědčují také nálezy mincovních pokladů (*Militký 2010*, 584–589; *Karnicka – Militký 2010*, 564–569). V této době se v jejich rukou soustředil kapitál, který nahromadili během jihlavské, havlíčkovrodské a posléze i kutnohorské hornické konjunktury. Jejich kapitál dosahoval úctyhodných rozměrů a patricijové ho neváhali využívat k dalším investicím do důlního podnikání. Ve formulářích Jindřicha Vlacha a Zdeňka z Třebíče se pro druhou polovinu 13. století setkáváme se značnými obnosy, které se pohybovaly v rozmezí 2000–14000 hřiven stříbra, za něž si měšťané většinou na rok pronajímali od panovníka urburu a mincovny v Čechách a na Moravě (*Jan 2006*, 92–109). V této době se jednalo o tak zvanou první gründerickou vrstvu městských podnikatelů, mezi nimiž se setkáváme s několika stále se opakujícími jmény mincmistrů a urburů, jako byl mincmistr Eberhard, Jindřich Krucemburk, měšťané Dětmar, Klaric nebo Velfl (*Žemlička 2002*, 428–430).

Současně s těmito podnikateli však do Čech především z německých oblastí Říše přicházeli také horníci odborníci, kteří zajišťovali technologicky náročnou těžbu. Na listině z roku 1289, v níž byla vymezena hranice důlních okrsků mezi kolínskými a časlavskými měšťany, se poprvé setkáváme s horníkem Poplinem (*RBM II*, č. 2729, s. 1193; *CIM II*, č. 36, s. 99–101). Obratným hornickým specialistům se nabízela možnost společenského vzestupu a mnoho z nich náleží k prvním jmenovitě doloženým zakladatelům pražských a kutnohorských patricijských rodin. Typický příklad představuje horník Ruthard, který se měl stát podle líčení Zbraslavské kroniky zakladatelem jedné z nejvýznamnějších kutnohorských měšťanských rodin Ruthardovců (*Zbraslavská kronika*, 115). Podobně i Poplinovi synové dokázali uvnitř pražských a kutnohorských městských elit zaujmout významné postavení.

Jak již bylo řečeno, stačil dosavadnímu bádání k vyloučení Ebruše Poplina z řad nejvýznamnějších patricijů prostý fakt, že chybí doklady o jeho zasedání v městské radě. Musíme si ale uvědomit, že v rozmezí let 1301 až 1320 máme na Starém Městě pražském doloženo pouze 10 seznamů rad, to znamená, že chybí 4 až 6 seznamů a nelze tedy vyloučit jeho působení v jedné z nedoložených městských rad (*Mezník 1990*, 31–32). O jeho významu však svědčí další zmínka, podle které měl být roku 1310 jedním z vyslanců k římskému císaři Jindřichovi VII. Poselstva se účastnil po boku nejpřednějších staroměstských patricijů Eberlina od Kamene, Konráda z Chebu nebo Meinharda Olbramova (*Zbraslavská kronika*, 134–136). Ještě v říjnu roku 1311 se v nejstarší staroměstské městské knize objevuje zápis, podle kterého bylo mohučskému arcibiskupovi Petru z Aspeltu vyplaceno 40 kop grošů z výnosu pronájmu městského ungeltu za náklady, jež si nárokoval v souvislosti se zaopatřením výše jmenovaných městských poslů při jejich pobytu v Řezně (*Liber vetustissimus*, 251, 253). Kromě toho, že tedy patřil k předním stoupencům lucemburské kandidatury v Čechách a zřejmě i proto se jeho dům stal obětí loupení mstičích se míšeňských oddílů, lze z dané zmínky vyvodit i to, že patřil ke společenské elitě města.

V první dekádě 14. století Staré Město pražské ovládalo pouze několik patricijských rodin a nemáme doklad o tom, že by v této době zaujal místo v důležitém poselství příslušník jiné společenské vrstvy (srovnej: *Mezník 1990*, 12). Ebrušův bratr Kuno je navíc doložen již roku 1311 jako konšel v kutnohorské městské

radě, podobně jako roku 1338 Křišťan, nejspíše Kunův syn (*Borovský 1997*, 73–74).³⁴ Sáзка na lucemburskou kandidaturu se rodině vyplatila a její příslušníci se dokázali udržet mezi kutnohorskými vládnoucími rody do konce čtyřicátých let 14. století (viz Příloha). Na rozrodu Poplinů lze vedle dalších významných rodin Velflovičů, Beneschawerů nebo Pušů mimo jiné také demonstrovat úzké provázání pražských a kutnohorských měšťanských rodin, které se usazovaly zároveň v Praze i Kutné Hoře (*Borovský 2001*, 97).

Příloha 1. Hypotetický rodokmen měšťanské rodiny Poplinů.

Ebruš Poplinův stejně jako Kuno patřili již k druhé v pramenech postižitelné generaci měšťských elit, pro které byl typický odklon od horního podnikání k složitým úvěrovým operacím, které byly často spojeny i s panovníckou komorou. To ovšem neznamená, že by se někteří jednotlivci i nadále nezabývali důlním podnikáním. Další formulářová sbírka, tak zvaná *Summa Gerhardi*, dokládá podnikání, které bylo závislé na vlastnictví značného kapitálu, přitom však bylo méně riskantní než důlní těžba a přinášelo značný zisk. Král Jan Lucemburský a moravský markrabě Karel v této době často pronajímali pražským a kutnohorským měšťanům kutnohorskou urburu, kutnohorskou mincovnu a zlaté doly v Čechách. V tomto slova smyslu však šlo spíše o záležitost peněžní, než podnikatelskou. Mezi věřiteli dominovali s částkami přes 2000 kop grošů zejména královský podkomoří Frenclín Jakubův, urburěři Bořuta, Johlin Jakubův nebo Heinlin Eilower (*Šusta 1946*, 389–391). Od počátku 14. století procházely měšťské elity výraznou proměnou, při níž se však nezměnila úloha drahého kovu. Měšťané, kteří spojovali lokátorské zájmy s podnikáním v těžbě a mincovnictví ustupují do pozadí před novým typem podnikatele, využívajícího akumulace drahého kovu k obchodním transakcím a přibližujícího se úloze bankéře (*Janáček 1972*, 893). O přechodu měšťských elit k finančnictví zřejmě rozhodl neustálý roční pokles výnosů kutnohorských dolů, jež dosáhly svého maxima kolem roku 1300. Zatímco v roce 1315 šlo z urbury podle odhadů panovníkovi týdně ještě asi 500 až 600 hřiven stříbra, roku 1343 se jednalo již jen o 350 hřiven (*Janáček 1972*, 880, 889; srovnej: *Nový 1974*, 377–378; *Jan 2006*, 92–109, 116–117).

Od třicátých let 14. století se můžeme v písemných pramenech setkat s množstvím dokladů o značné zadluženosti krále, markraběte, šlechticů nebo církevních hodnostářů u jednotlivých měšťanů. Tak například Frenclín Jakubův získal od krále Jana roku 1331 do zástavy v hodnotě 5000 hřiven stříbra královské hrady Přimdu a Poděbrady, kde zároveň jako zástavní držitel královského hradu fungoval jako popravce celého přilehlého kraje, Heinlin Eilower od markraběte Karla v hodnotě 2766 kop zase hrad Křivoklát s manskou soustavou k němu náležející (*Šusta 1946*, 390–391).³⁵

Jedna z dalších formulářových sbírek, tzv. *Codex Jacobi*, sepsaná v rozmezí let 1310 až 1346, zachycuje vedle dalších zápisů také velké množství upomínek na zaplacení dluhu. Přestože formuláře pouze zřídka přinášejí informace o výši zapůjčených finančních obnosů, na základě písemných upomínek si lze vytvořit představu o nesnázích, s jakými se museli měšťanští věřitelé domáhat jejich vrácení. V některých případech se jednalo o velmi důrazná napomenutí, kdy měšťanští věřitelé hrozili urozeným šlechticům pošpiněním jejich cti. V zápisech bylo kupříkladu vyhrožováno, že pokud dlužníci nezaplatí, bude jejich úpis přečten před králem a jinými pány a do budoucna ztratí přede všemi svou vážnost a důvěryhodnost. Například Bolek Jakubův spolu s Václavem Geunherem napomínal jednoho ze zemských pánů (pravděpodobně Jindřicha z Lipé), že již uplynul rok a pokud konečně nezaplatí, zůstudí ho tak, že žádný dobrý člověk nebude věřit, že by z dobré ženy pocházel (*Codex Jacobi*, č. 118, s. 52–53). Bratrům Bertoldovi a Čeňkovi z Lipé Bolek vytýkal, že jej patrně chtějí zničit, když mu neplatí dluhy. Zároveň hrozil, že je odhodlán vyrazit za králem do Bavorska, aby zde před ním, pány a měšťany bez obalu vypověděl, jak nespolehliví jsou dotčení bratři a jejich rukojmí (*Codex Jacobi*, č. 142, s. 61). Podobných zápisů však formulářová sbírka přináší celou řadu (*Codex Jacobi*, č. 56, s. 24; č. 99, s. 46; č. 125, s. 54–55; č. 175, s. 71–72 aj.).

34 Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 14. století se ještě v Kutné Hoře objevují s největší pravděpodobností bratři Frenclín Ebrušův a labezník Heintzmann Ebruš. Frenclín byl roku 1352 členem kutnohorské měšťské rady. Druhý ze jmenovaných měšťanů roku 1349 podstoupil nad dvěma částmi svých lázní, zvaných Ebrušovy, dvě kopy ročního platu dětem Henslina, bratra sklepníka sedleckého kláštera. V další listině z roku 1352 se dozvídáme, že Henslin byl zetěm Hermana Poplinova. Vzhledem k rodinné příbuznosti zúčastněných měšťanů, stejně jako k jejich názvu lze hypoteticky předpokládat, že v případě Frenclína a Heintzmannova se jednalo o potomky nebo příbuzné Ebruše Poplinova, který mohl být i zakladatelem daných lázní. Jedna část lázní se nacházela na železném trhu, druhá pak před vstupem do sedleckého kláštera. Jeho křestní jméno se následně mohlo objevit v názvu lázní (viz příloha).

35 Předchozími zástavními držiteli hradu Křivoklátu byli jiní významní pražští měšťané Meinhard Olbramův a Jan Kadaner, kterým byl Karel Lucemburský nucen zastavit hrad v hodnotě 700 kop grošů (*Codex Jacobi*, č. 78, s. 35–36).

Tab. 2. Finanční částky doložené v *Summa Gerhardi* (1336–1345)

MĚŠTAN	DLUŽNÍK	ČÁSTKA (v kopách grošů/hřivnách)
Bořuta písař mince v Kutné Hoře ³⁶	Jan Lucemburský	300
Bořuta urburěř v Kutné Hoře ³⁷	Kutná Hora	50
Bořuta z Kutné Hory Johlin Jakubův z Prahy ³⁸	Karel Lucemburský	350 hřiven týdenní výnos z pronájmu urbury na osm týdnů (2 800 hřiven)
Bořuta Johlin Jakubův písaři komory a mince ³⁹	Jan Lucemburský	2 313 hřiven
Johlin Jakubův ⁴⁰	Osecký klášter	300
Johlin Jakubův ⁴¹	Osecký klášter	100
Bolek Jakubův L.[?] pražští měšťané ⁴²	Karel Lucemburský	3 600
Frenclín Jakubův ⁴³	Jan Lucemburský	5 000
Mikuláš Rokycanský ⁴⁴	Praha	760 polských hřiven
Heinlin Eilower ⁴⁵	Karel Lucemburský	2 000
Fricke Rost ⁴⁶	Kristián, pražský měšťan, jeho žena Osanna, její dcera Klára a Klářin syn Hroznata	62
Kateřina, vdova Oldřicha Jan Rost ⁴⁷	H.[?] a A.[?]	10 ½
vdova pražského měšťana Mikuláše Petr Nymburský ⁴⁸	[?]	130
kutnohorští měšťané ⁴⁹	Karel Lucemburský	2 800
kutnohorští měšťané ⁵⁰	Jan Lucemburský	1 300 (florentských zlatých guldenů)
sirotci pražského měšťana Simona ⁵¹	[?]	200
Jan pražský měšťan ⁵²	bratři Oldřich a Elblin	25
Jan Br[Bořuta?] pražští měšťané ⁵³	Vilém z Landštejna	200
C[onradus?] pražský měšťan ⁵⁴	Karel Lucemburský	36
D.[?] pražský měšťan ⁵⁵	Slezský kníže Boleslav Lehnický	239 ½
Oldřich pražský měšťan ⁵⁶	P[olco] et F[renczlinus] pražští měšťané	50

36 *Summa Gerhardi*, č. 1, s. 329–330.37 *Summa Gerhardi*, č. 17, s. 348–349.38 *Summa Gerhardi*, č. 9, s. 340–341.39 *Summa Gerhardi*, č. 53, s. 373–374.40 *Summa Gerhardi*, č. 142, s. 478–479.41 *Summa Gerhardi*, č. 147, s. 482–483.42 *Summa Gerhardi*, č. 200, s. 541–543.43 *Summa Gerhardi*, č. 66, s. 387–390.44 *Summa Gerhardi*, č. 31, s. 359–360.45 *Summa Gerhardi*, č. 65, s. 384–387.46 *Summa Gerhardi*, č. 204, s. 548–550; srov. *Summa Gerhardi*, č. 209, s. 552–554.47 *Summa Gerhardi*, č. 135, s. 471.48 *Summa Gerhardi*, č. 148, s. 483–484.49 *Summa Gerhardi*, č. 68, s. 392–393; srov. *Summa Gerhardi*, č. 194, s. 536.50 *Summa Gerhardi*, č. 8, s. 339–340.51 *Summa Gerhardi*, č. 148, s. 483.52 *Summa Gerhardi*, č. 10, s. 341–342.53 *Summa Gerhardi*, č. 18, s. 349–350.54 *Summa Gerhardi*, č. 23, s. 354–355; srov. *Codex Jacobi*, č. 69, s. 30.55 *Summa Gerhardi*, č. 152, s. 485–486.56 *Summa Gerhardi*, č. 172, s. 507.

MĚŠŤAN	DLUŽNÍK	ČÁSTKA (v kopách grošů/hřivnách)
Pesold pražský měšťan ⁵⁷	Pertold z Lipé, vyšehradský probošt, a jeho bratr Čeněk z Lipé	405 ½
Fridl[inus] et Frenclz[inus] pražští měšťané ⁵⁸	Jan brněnský měšťan	50
C[onradus?] pražský měšťan ⁵⁹	N.[?] a H.[?]	32
A.[?] ⁶⁰	Boleslav Lehnický	100
[?] ⁶¹	[?]	33
[?] ⁶²	[?]	8

Značné zisky nejbohatším měšťanům plynuly vedle rent váznocích na majetcích méně zámožných měšťanů také z půjček, které poskytovali městu (*Graus 1950*, 70–71; *Mezník 1990*, 38–39). To si půjčilo, zřejmě bez písemného stvrzení, určitou částku a po čase koupilo od svého věřitele sukno, víno či jiný sortiment zboží za očitivně přemrštěnou sumu, která zahrnovala jak cenu produktu, tak i výši půjčky a úrok. Podobné transakce vyžadovaly značnou důvěru obou stran, proto byli věřiteli města nejčastěji členové městské rady nebo příslušníci rekrutující se z okruhu radních elit (*Borovský – Chocholáč 2007*, 249). Například Mikuláš od Věže mohl staroměstské obci zapůjčit roku 1321 kolem 500 kop grošů (*Liber vetustissimus*, 220, 226; k dalším věřitelům města ve třicátých letech 14. století: *tamtéž*, 238–239). Značné finanční požadavky královské komory, zejména během vlády krále Jana Lucemburského, vůči staroměstským měšťanům dokládají opět zápisy v *Liber vetustissimus* (*Liber vetustissimus*, 218–220, 258, 268–269, 367–368; k tomu *Mezník 1990*, 54–55). V některých případech byla městská rada pod tíhou okolností nucena rozvrhnout půjčku králi na zámožnější měšťany, nebo si panovník přímo vypůjčil od nejzámožnějších měšťanů a odkázal je s platem na obec a svůj účet. Aby mohla městská rada uspokojit královny požadavky, vybírala od bohatších měšťanů větší částky, které jim pak splácela výnosy z ungeltů nebo jim je odepisovala z poplatků, které měli uhradit v městské sbírce (*Tomek 1892a*, 299).

Podobně si také měšťané většinou na čtvrt, půl nebo celý rok pronajímali za vysoké obnosy od městské rady výnosy ze skladu na různé zboží dovážené do města (*Graus 1950*, 65). Přitom se nejednalo o žádné zanedbatelné částky. Jenom v roce 1311 Staré Město pražské vybralo na ungeltech celkem 1832 kop grošů (*Liber vetustissimus*, 252). Mezi častými pronajímáči skladu, případně věřiteli města ve dvacátých letech 14. století nacházíme na Starém Městě pražském příslušníky rodů, kteří se připomínají také ve formulářových sbírkách. Například Konrád, syn Martina z Chebu, mohl ve druhém desetiletí 14. století disponovat částkou přesahující 1200 kop (*Liber vetustissimus*, 251–268). Velké zásoby stříbra a hotových peněz, které se nahromadily v majetcích některých pražských a kutnohorských rodin na přelomu 13. a 14. století, umožňovaly dalším generacím peněžité obchod. Zápisy v nejstarší staroměstské knize tak nepřímo potvrzují údaje formulářových sbírek z přelomu století. Osoby v nich doložené, případně jejich příbuzné nebo potomky totiž běžně uvádějí jako věřitele města nebo panovníka.

Souhrnný obraz jedinců, kteří disponovali vysokými finančními částkami v hotovosti, je však z povahy pravidelného vedení zápisů městského účetnictví úplnější. Mezi častými pronajímáči skladu nacházíme příslušníky většiny nejvýznamnějších staroměstských rodů, například Olbramoviců, Štuků, Zwiflingerů, z Litoměřic, Příbramských, Šeflerů a dalších, kteří se sice nezmiňují ve formulářových sbírkách, nicméně u nich lze předpokládat podobné finanční možnosti. Nechybí zde ani bohatí reprezentanti některých řemeslných odvětví – kraječí sukna, krčmáři, pekaři nebo tesaři. Při poskytnutí půjčky městu někdy docházelo ke spojení více jednotlivců téhož řemesla. Například roku 1312 byla nejmenovaným staroměstským pekařům vyplacena městem dlužná částka 22 kop grošů (*Liber vetustissimus*, 253, 255). Přestože částky, kterými disponovali, zdaleka nedosahovaly výše poskytnutých úvěrů radních rodin, finanční aktivita těchto řemeslníků a živnostníků již v prvních desetiletích 14. století ukazuje jejich narůstající podíl na městském hospodářství. Bohatnutí střední vrstvy městského obyvatelstva zároveň umožňovalo jejím příslušníkům

57 *Summa Gerhardi*, č. 203, s. 546–548.

58 *Summa Gerhardi*, č. 205, s. 550.

59 *Summa Gerhardi*, č. 206, s. 550–551.

60 *Summa Gerhardi*, č. 158, s. 492–493.

61 *Summa Gerhardi*, č. 149, s. 483–484.

62 *Summa Gerhardi*, č. 151, s. 484.

vznášet nároky proti radním rodům, které se týkaly zejména požadavku zaujmout po jejich boku významnější postavení při rozhodování o obecních záležitostech (Mezník 1990, 54–55).

Vedle prostých slitků drahého kovu však po roce 1310 nacházíme v držení měšťanských rodin také značné množství klenotů, upotřebitelné zejména svým obsahem drahého kovu, které nejčastěji nakupovala městská obec, nebo byly darovány králi, královně či významným osobnostem panovnického dvora (*Liber vetustissimus*, 267–268). Pravděpodobně se jednalo o cílevědomé vytváření měšťanských pokladů, kdy zástupci jednotlivých rodin v dané době vlastnili klenotů nesrovnatelně více, než by byli schopni na krátkodobou objednávku vyrobit pražští zlatníci (Janáček 1972, 895–897; srov.: Vítovský 1983, 469–483; Matějková – Stehliková 2010, 1–23; ke zhodnocení zlatnictví v Čechách na přelomu 13. a 14. století nejnověji: Stehliková 2010, 440–463).

O pozvolném nárůstu úvěrových obchodů svědčí také zvýšení písemné agendy, jejíž zvládnutí již přesahovalo možnosti jednotlivce. Bohatí pražští a kutnohorští měšťané si začínali najímat osobní písaře nebo notáře. Písaře musel mít nejpозději ve dvacátých letech 14. století královský podkomoří Frenclín Jakubův, o jehož rozsáhlé korespondenci s panovníkem, osobami duchovními i světskými nás informují záznamy v tzv. *Codexu Jacobi* (Zoubek 1870, 241; *RBM IV*, č. 754, s. 293–295). Když roku 1335 sepi-soval svoji závěť Konrád z Litoměřic, odkázal svému písaři Janovi 10 kop grošů (*Rybička 1870*, 147). Haně Pátkové se podařilo v pražském souměstí doložit celkem osm písařů, kteří působili mezi lety 1350 až 1404 ve službách jednotlivých měšťanů (*Pátková 2008*, 64–65). Její údaje lze ještě doplnit o Matěje, písaře Frány Seidlinova (1366), Jakuba, písaře soukeníka Ostrvi (1373), Matěje, písaře Ostrvovy vdovy (1390), Jana, písaře Rotleva (1374), Lea, písaře měšťana Jenteše z Prahy (1375) a Petra, notáře pražského měšťana Klementera (1377). Z pozdějšího období, konkrétně z roku 1414, pochází zmínka o Janovi, písaři Markéty vdovy po Janu Kolesovi (*Tadra 1892*, 173–174).

Pro české prostředí je unikátní zmínka o písaři významného pražského měšťana Šimona od Bílého lva Laurinovi, kterému jeho zaměstnavatel ve své závěti z roku 1433 odkázal pět kop grošů a spolu s několika dalšími osobami také „*vešchno rúcho své chodície*“ (*Teige /ed./ 1910*, 757). Odkaz množství různých kusů oblečení sám o sobě pozoruhodný není. Na jiném místě svého kšaftu však Šimon odkazuje veškeré dluhy, „*jakož v registrách psáno stojí*“ svoji sestře Marii a jejím potomkům. Podobně již o jeden rok dříve další pražský měšťan Mikuláš od Vrše jinak z Milena oznamuje, že „*pan Hašek z Walštejna, Divišek ze Srbče i jiné rozličné osoby zuostaly jsú mi v jistých dluziech vinovaty, jakož to plnějie v mých početních knihách stojí popsáno*“ (*Teige /ed./ 1912*, 60). Vedle třech dochovaných zlomků kupeckých knih se jedná o jednu z prvních dokladů, v nichž je dosvědčena existence register nebo privátních knih počtů v rukou pražských měšťanů. Podobně nebyly do kupeckých knih vedených v hanzovních městech Lübecku nebo Kielu zapisovány výlučně obchodní záležitosti, ale také dlužní úpisy různých osob (*Engel – Jakob 2006*, 159). Přestože můžeme existenci podobných knih na základě analogií se zahraničím předpokládat, z období středověku se dochovala pouze zlomkovitá torza (*Graus 1956*, 644–654). Výše doložení měšťanských písařů, stejně jako pozdní zmínka o registrech vedených jedním z pražských měšťanů dovolují předpokládat, že kupecké knihy nebo registra, do nichž byly zapisovány také dlužné částky, existovaly v českém prostředí již dříve. Zřejmě již od počátku 14. století písaři svým zaměstnavatelům pomáhali zajišťovat plynulý chod kupeckých obchodů formou vedení knih nebo register, zapisovat rozsáhlou úvěrovou agendu, stylizovat upomínkové listy na zaplacení dluhů případně měli za úkol pomáhat s úředními záležitostmi spojenými s funkcí v městské radě či vyhotovováním jiných písemností.

Vzhledem k nedostatku zpráv stále zůstává nedocenená úloha pražské židovské obce při předpokládané koncentraci ochodu s drahým kovem v Praze na přelomu 13. a 14. století. Sledování židovské komunity ve středověku nesmírně ztěžuje skutečnost, že naprostá většina záznamů pochází z normativních či jiných dokumentů křesťanské většinové populace, která je zachycuje „svýma“ očima a na základě vlastního hodnocení. Často se tak děje při výjimečných nebo konfliktních situacích, jakými byly například židovské pogromy, případně jakákoliv skutečná nebo domnělá provinění Židů proti stávajícímu společenskému či náboženskému řádu. Uvedené situace nezachycují každodenní soužití křesťanské většiny s židovskou menšinou, které můžeme uvnitř městského prostoru na základě vlastnictví sousedních nemovitostí předpokládat, nicméně jej lze jen velmi obtížně doložit. Zároveň postrádáme dokumenty, které by umožňovaly korelaci našeho pohledu zevnitř židovské pospolitosti, stejně jako až na výjimky neznáme její vztah nebo vnímání křesťanského obyvatelstva. Zápisy o jejich hospodářské činnosti, které v průběhu 14. století pronikají v souvislosti s rozvojem písemnictví do městských knih nebo formulí písařských kanceláří, se stávají jedním z mála dokladů o jejich činnosti na území českého království (srovnej: *Hoffmann 2009*, 390).

Postavení židovské komunity v českém království, jež vychází z ustanovení privilegia Přemysla Otakara II. z roku 1262 (*CIM I*, č. 3, s. 5–9; potvrzení Václavem II.: *tamtéž*, č. 4, s. 9–12; *Hilsch 1983*, 22–25; k privilegiu: *Jan 2006*, 38–39; nejnověji: *Žemlička 2011*, 244–245), naznačuje několik záznamů v tzv. *Codexu Jacobi*. Na základě jejich svědectví byli Židé součástí královské komory a vztahoval se na ně královský regál, který panovník v některých případech propůjčoval předním šlechtickým rodům. Například již roku 1294 získal Oldřich z Hradce od krále Přemysla Otakara II. právo usadit v Jindřichově Hradci osm židovských rodin (*CDM V*, č. 11, s. 11). Obdobně král Jan Lucemburský povolil Rožmberkům držet čtyři židovské rodiny a roku 1356 jim dal podobný souhlas na další dvě rodiny Karel IV. (*Bondy – Dvorský (edd.) 1906*, č. 128, s. 64–65; *Winter 1906*, 388). Židé si ve formuláři panovníkovi často stěžují, že přestože mu pilně slouží, jsou v dobách nepokojů často napadáni ze strany pražského a olomouckého biskupa, stejně jako pražských měšťanů (*Codex Jacobi*, č. 54, s. 23). Jako *servitores camere nostre*, tj. služebníci naší (královské) komory, jsou běžně doloženi v ostatních evropských monarchiích, a znění formuláře tak pouze dokládá stejné pojetí českého krále (*Planitz 1973*, 277). Na základě této příslušnosti poživali panovníkovy ochrany. Napadení nebo zranění bylo trestáno vysokými pokutami (*Codex Jacobi*, č. 19, s. 10). Král jim zároveň garantoval pokojnou držbu statků. Pokud však chtěli opustit zemi, napomínal své nepozorné úředníky a nechal zadržet jejich zboží (*Codex Jacobi*, č. 159, s. 67). V případě potřeby, byli panovníkem zatčeni a museli mu poskytnout vysoké půjčky nebo dlužní úpisy (*Codex Jacobi*, č. 54, s. 23).

Mezi židovské věřitele, kteří neochotně spláceli své dluhy, patřili také přední zemští šlechtici (*Codex Jacobi*, č. 136, s. 59; č. 182, s. 73). V jednom z formulářů žádají pražští měšťané Konrád z Domažlic a Václav Geunaher pana Viléma z Landštejna, aby přiměl svého bratra Smila z Ledenice splatit všechny své pohledávky, včetně dluhu u Židů (*Codex Jacobi*, č. 124, s. 54). Příklady nesplácení židovských pohledávek přináší také chebská kniha klateb (*Achtgericht*). Vedle zápisu, který vznikl někdy v rozmezí let 1310 až 1330 a v němž chebský Žid Abraham žaloval křesťana pro vraždu svého bratra, se již ostatní záznamy z přelomu 14. a 15. století, v nichž vystupují jako žalobci Židé, týkají půjčování peněz na úrok. Ve třech zachycených případech se vesměs jednalo o žaloby na křesťany, kteří jim ukradli velké finanční obnosy (*Knoll 2006*, 62–65).

Do země nově přicházející Židé byli usedlými vnímáni jako narušitelé a potencionální konkurenti (*Codex Jacobi*, č. 54, s. 23). V českém království tvořili Židé uzavřené obce, mezi kterými někdy propukaly rozepře. Dozvídáme se o tom z jednoho zápisu, v němž královský podkomoří Frenclín Jakubův považoval za nutné, shromáždit je u sebe a urovnat jejich vzájemné roztržky (*Codex Jacobi*, č. 162, s. 68). Židé žijící ve městech podléhali královskému podkomořímu, čemuž nasvědčuje také to, že mu byla městskou radou disponována tak zvaná židovská daň (*census ludeorum*). Nebyla však integrální součástí městské sbírky, pouze se svolením panovníka byl její výnos někdy využíván ke krytí přímých nákladů, jež mělo město s pobytém panovníckého dvora, s opravami opevnění apod. (*Fischer 1983*, 43). Jeden ze zápisů pečetění listin v domě pražského měšťana Henslina Matějova ze dne 16. listopadu roku 1331 dokládá, že Židé ze všech královských měst v Čechách odvádějí komoře 400 hřiven stříbra (*Liber vetustissimus*, 245). Roku 1332 měla královská židovská daň, zaplacená na tři roky dopředu, činit celkem 1200 hřiven stříbra (*Liber vetustissimus*, 247). Král však mohl bez zdůvodnění vybíranou sumu zdvojnásobit nebo mohl od židovských obcí vymáhat „zvláštní pomoci“ či částky za konfirmace různých privilegií (*Jan 2006*, 45).

Někteří panovníci přistupovali k židovskému obyvatelstvu ryze účelově. Například roku 1336 nechal král Jan Lucemburský kopat v pražské synagoze a podle údajů Zbraslavské kroniky zde našel 2000 hřiven stříbra ve zlatě, stříbře a peněžích (*denariis*). Zároveň uvěznil bohaté Židy, kteří byli propuštěni až za tučné výkupné (*Zbraslavská kronika*, 309). Ostatně podobně postupoval již Václav II. roku 1296, který v souvislosti s událostmi v Röttingen nechal shromáždit všechny Židy z království a vybral od nich značné peněžní částky. V tomto případě se však nejednalo o ryze násilnou akci, ale spíše o „placené“ poskytnutí ochrany v nouzi (*Zbraslavská kronika*, 66; k událostem v Röttingen: *Jan 2006*, 45–47). Obě zmínky naznačují, že příslušníci pražské židovské obce disponovali značným bohatstvím, které jim plynulo také z peněžních transakcí, o nichž přinášejí množství dokladů také formulářové sbírky (*Graus 1987*, 352–370). V zápisech Svatopavelského formuláře se nachází pouze jediný úpis židovskému peněžníkovvi. Mělo se jednat o v dané době netypickou bezúročnou půjčku ve výši 20 hřiven, kterou Žid Mušlín poskytl královskému komorníku Burchardovi z Magdeburgu. V případě Mušlína se jednalo o jednoho ze členů pražské židovské obce. Zemřel někdy před rokem 1302, o čemž se dozvídáme z listiny, v níž jeho vdova Avigdor spolu se svým zetěm a Mušlínovými potomky prohlašuje všechny své pohledávky vůči johanitům od Panny Marie pod řetězem za splacené. Zmínka dokládá nejenom uzavření půjčky u ži-

dovských lichvářů, kterou sjednal komendátor jednoho z předních řádových domů v Čechách, ale také upozorňuje na některé další příslušníky pražské židovské obce na počátku 14. století. Svědky pořízení totiž byli pražští Židé Baruch, Vogel, Izák a jakýsi Swargeueranus (*RBM II*, č. 2763, s. 1207).

V některých dalších dlužních úpisech Svatopavelského formuláře se však zcela běžně objevuje formule, která umožňuje věřiteli, aby si v případě nedodržení platebního termínu obstaral peníze půjčkou „v Židech“ (*in Judea*), a to ke škodě dlužníka, který na sebe přejímal placení úroků (*Janáček 1972*, 895; *Svatopavelský formulář*, č. 69, s. 67; *Summa Gerhardi*, č. 10, s. 341–342, č. 135, s. 471). Roku 1287 od nejmenovaného pražského Žida vypůjčil sumu 120 hřiven na cestu ke koncilu ve Würzburgu biskup Tobiáš z Bechyně a zároveň mu zastavil stříbrný kalich (*Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně*, č. 57, s. 51–52). Například již roku 1280 zastavil cisterciácký klášter v Sedlci vzhledem k nepříznivému hospodářskému vývoji v zemi po smrti Přemysla Otakara II. Židům blíže nespecifikované klášterní klenoty (*Čelakovský – Vojtíšek 1916*, 19). K podobnému kroku museli v daném období přistoupit, alespoň podle zmínky Zbraslavské kroniky, také opati dalších českých a moravských klášterů (*Zbraslavská kronika*, 18).

Zajímavé je svědectví v dopise olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburka papežovi z roku 1273, které alespoň částečně rozkrývá mechanismy židovských obchodů. Hovoří se v něm o tom, že Židé často provozují vysokou lichvu, kdy během pouhého jednoho roku měly úroky převyšit půjčený kapitál. Zároveň zastávají různé úřady, jako jsou výběřčí nebo minciři. Od zlodějů berou ukradené kalichy, svěcené roucha nebo knihy. Biskup si papeži stěžuje, že zatímco přístižení křesťanů musejí ukradené věci vracet, pokud se najdou u Židů, nejsou k jejich vrácení nuceni (*Bondy – Dvorský (edd.) 1906*, č. 29, s. 32; srovnej: *Bretholz /ed./ 1935*, 9). Svým svědectvím de facto potvrzuje porušování privilegia Přemysla Otakara II., podle něž Židé mohli brát do zástavy jakékoliv věci vyjma kostelních rouch (*CIMI*, č. 3, s. 5–9). Již samotné začlenění daného nařízení do královského privilegia zřejmě odkazuje na předchozí běžnou praxi zastavování cenných náboženských předmětů u Židů, již se snažilo nejspíše na nátlak duchovenstva v panovnickém okolí neúčinně zabránit (k tomu nejnověji: *Müller 2012*, 179–204).

Několik dlužních úpisů pro pražské židovské peněžníky se objevuje také ve formulářové sbírce *Summē Gerhardi*. Vedle Žida Pinkase, řečeného Magnus, se zde zmiňují Izák, nejmenovaný Žid z Domažlic nebo pražský Žid Manne a jeho potomci. Podle formulářových záznamů měli zmínění Židé poskytnout neznámým osobám úvěr v celkové výši 256 kop grošů (*Summa Gerhardi*, č. 153–157, s. 486–492). V případě Manna se jednalo o jednoho z nejbohatších pražských židovských obchodníků v polovině 14. století. Z jeho synů jsou známi Lazar, Judl a Merkel. Karel IV. jim za sérii předchozích půjček udělil roku 1350 osvobození od všech platů na dvě léta. O jejich blízkých kontaktech s panovníkem svědčí také další privilegium, v němž král udělil všem Židům, kteří se chtěli zúčastnit roku 1351 Lazarova svatebního obřadu, povolení zůstat v Praze po dobu patnácti dní (*Tomek 1892b*, 515).

Zprávy formulářových sbírek potvrzují také zápisy v městských knihách. Dominantní roli v království zaujala pražská židovská obec, spravovaná nejpozději od druhé poloviny 14. století vlastním židovským rychtářem a kolegiem starších (*Tomek 1892a*, 307–308; *Bronche 1983*, 90–101; přehledně k Židům ve městě: *Hoffmann 2009*, 388). Na Starém Městě pražském je prvním doloženým židovským rychtářem roku 1332 Konrád (*Chunczil*), který je zřejmě totožný s o čtyři roky později zmíněným Konrádem (*Conczlino*), židovským rychtářem a věřitelem krále Jana Lucemburského. Kolem poloviny 14. století se objevují ještě Křišťan, Pešlin, židovský rychtář Václav a Jakub, roku 1365 majitel blíže nelokalizovaného domu ve Zlaté ulici (*RBM IV*, č. 253, s. 100; *Liber vetustissimus*, 242, 288–299, 353, 354, 370; *Tomek /ed./ 1866*, 249, 91). Židé z ostatních českých měst hledali cestu do Prahy, z níž byly vedeny obchody do všech koutů země. Obchod s penězi a se zbožím vytvářel živé kontakty a některé židovské rodiny si udržovaly zastoupení ve více městech (k situaci v moravských městech: *Štěpán 1992*, 3–21). Postupně se rozšiřující síť kontaktů mnohdy sahala i za hranice království. Například jeden z pražských Židů je doložen v Řezně, jiný se podílel na obchodech v Frankfurtu nad Mohanem (*Tischer 1983*, 40).

Židům nebylo staroměstskou radou zakazováno pronajímat si ungelty. Mezi lety 1312 až 1316 si pražský Žid Jakob mohl několikrát pronajmout medný ungelt. Zároveň jej vícekrát nalézáme mezi věřiteli města, kterým byl dluh vyplácen výnosy z pronajatých městských ungeltů. Tento druh splácení poskytnutých finančních obnosů byl v první polovině 14. století na Starém Městě pražském poměrně běžný. Mezi věřiteli městské obce v relativně nízkých částkách od 3 do 15 kop grošů najdeme také další pražské Židy, jako Awigdora, Izáka, Jaruše, Merklina nebo Sypothu (*Liber vetustissimus*, 253, 257, 259, 260, 262, 267). Dozvídáme se, že nejbohatší měšťané jako Mikuláš od Věže vypomáhali městské obci s dluhy u Židů, kdy poskytnuté sumy jim byly obcí vyplaceny až později (*Liber vetustissimus*, 220, 226, 238). Pražští měšťané někdy půjčovali Židům svoje peníze za účelem výhodných zisků, o něž se následně rozdělili. Přestože se

městská rada několikrát pokusila svými výnosy zamezit vzájemným peněžním obchodům měšťanů a Židů, vzhledem k jejich oboustranné výhodnosti neměla šanci na úspěch a nařízení nebyla dodržována. Měšťany zřejmě od podobných půjček neodrazovaly ani přísné tresty – nejdříve pokuta, při opětovném porušení následovala ztráta majetku a vypovězení z města (*Liber vetustissimus*, 216, 271, 273).

Uvedené záznamy, často dochované pouze ve formulářových sbírkách, nejednou přinášejí ojedinělé informace, které potvrzují také údaje diplomatického materiálu, případně zahraniční analogie. Zdá se, že dochované pramenné zmínky svědčí o pouze tušeném velkém rozsahu židovských úvěrových obchodů, jež dokládá také v odborné literatuře opětovně zmiňované privilegium Přemysla Otakara II. z roku 1262. Navíc dokládají, že tyto obchody byly spojovány s překupnictvím drahých kovů nebo zlatnických výrobků, které byly často u Židů zastavovány biskupem, kláštery nebo jinými významnými církevními institucemi. Ostatně klenoty byly pražskými Židy prokazatelně přechovávány již roku 1316 (*Liber vetustissimus*, 262). V případě nevyplacení zastavených drahocenností se tyto stávaly dalšími obchodními či směnnými komoditami. Vedle významných církevních hodnostářů k židovským věřitelům podobně jako ve Vídni patřili také panovník, představitelé šlechty, městská obec nebo jednotlivý měšťan (*Staudner 1966*, 87–100). Finanční transakce a půjčky často poskytovali křesťanští a židovští obyvatelé města společně. Hlavním důvodem byla jednak větší pohyblivost židovského kapitálu oproti hotovosti horní měšťské vrstvy, jednak možnost úročení půjček, které měšťani poskytovali židovským peněžníkům. Přestože jejich vztahy nebyly ideální a Židé byli pražskými měšťany osočováni a leckdy i fyzicky napadáni, bez jejich úvěru se obejít nemohli. Židovské podnikání se stávalo vůči strnulé cechovní organizaci zdrojem flexibilních forem podnikání. Na základě všech nepřímých zmínek i podle ojedinělých dokladů o vysokých půjčkách lze soudit, že se postavení židovské obce opíralo o značné zásoby drahého kovu, jejichž skutečný objem pro nás zřejmě zůstane nezjistitelný (*Janáček 1972*, 895).

Příliš skeptický pohled na možnost rozkrýví obchodních a podnikatelských aktivit měšťských elit, který se objevil v nedávné době, není zcela relevantní (*Nodl 2004*, 28–29). Zlomkovité dochování pramenných dokladů (například výše zmíněných kupeckých knih nebo register) ještě nemusí v daném období znamenat neexistenci kupeckých elit (přehled dochovaných kupeckých knih i s rozбором tzv. Runtingerbuch: *Eikenberg 1976*, 1–18). Pro pražské kupce hrály rozhodující úlohu zásoby drahého kovu nebo hotové peníze, které však nebyly vynakládány na obchodní transakce realizované pouze v hranicích království. Množství zmínek, dochovaných nejenom ve formulářových sbírkách totiž naznačují (například *Codex Jacobi*, č. 7, s. 4; č. 92, s. 42–43; č. 143, s. 61–62), že obchodní činnost pražských a kutnohorských kupeckých elit mnohdy sahala za hranice českého království (*Tomek 1892b*, 394–410). Svědčí o tom také jedno z nařízení staroměstské rady z roku 1351, v němž se zakazovalo půjčovat cizincům na delší dobu než čtyři týdny. Úvěry poskytnuté na delší dobu neměly být žalovatelné. Navíc již z roku 1364 pochází zmínka, v níž je doloženo *fraternitas mercatorum* (bratrstvo kupců), která by mohla naznačovat zárodky kupecké organizace v Praze (*Tomek 1892b*, 409; *Winter 1906*, 105–112, 310–311; *Graus 1950*, 68–69). O provázanosti středověkého obchodu v Evropě vypovídá také čtyřjazyčný slovník (latinsko – italsko – česko – německý), k jehož sepsání zřejmě došlo ve druhé polovině 14. století nejspíše v Benátkách pro potřeby říšských kupců cestujících za dálkovým obchodem (*Kresalkova /ed./ 1984*; k domácím kontaktům s italským bankovníctvím ve druhé polovině 13. století: *Žemlička 2011*, 348–351).

Vzácné údaje o kupecké praxi podává obchodní smlouva, kterou roku 1352 uzavřel brněnský měšťan Jindřich Fuchs s řezenským kupcem Haimramem. Podle této smlouvy se Jindřich podílel 40 hřivnami na Haimramových obchodech a výdělek si dělili na polovinu. Haimram se dále zavázal, že vezme na cestu Jindřichova syna a seznámí ho se zvyklostmi kupecké činnosti (*Mezník 2008*, 153–154). Lze předpokládat, že podobná smlouva nebyla ojedinělá a zkušenosti se zahraničním obchodem měla celá řada dalších měšťanských rodin nejenom z Brna, ale i dalších královských měst.

Ze zahraničních obchodních styků na první pohled vyniká velký objem mezinárodního obchodu se sukrem, což je způsobeno Grausovým detailním studiem v archivech významných evropských obchodních středisek (například v Bruselu, Frankfurtu nad Mohanem, Kolíně nad Rýnem aj.), kde se mu podařilo shromáždit značné množství bohemikálních dokladů k danému obchodnímu artiklu (*Graus 1950*, 114). Důkladná heuristická práce Miloše Dvořáka dokazuje, že systematickým výzkumem také torza pramenného materiálu dochovaného z domácího prostředí můžeme poměrně přesvědčivě prokázat významné postavení Prahy v mezinárodním obchodu již před nástupem Karla IV. na královský trůn. Lze předpokládat, že soustavným výzkumem řady archivů významných středověkých metropolí bude přibývat informací o významných mezinárodních obchodních i finančních stycích českých a zahraničních kupců.

Například již na sklonku vlády Přemysla Otakara II. dosahoval objem obchodu s belgickým sukem pozoruhodných objemů. Tento panovník dal v Praze zkonfiskovat huyskému měšťanu Jeanu d'Ocquier flanderské sukno v hodnotě 460 hřiven stříbra. Příznačné je, že spor o náhradu škod byl projednáván za účasti dvou pražských měšťanů přímo ve Flandrech. V Praze si na počátku 14. století zřizovali sklad někteří zahraniční kupci, například řezenský Konrád Spitzer. Brzy se však dovídáme také o domácích obchodních společnostech, které se podílely na meziobchodě s drahými i lacinějšími druhy suken. Podle brněnské knihy počtů měla pražská obchodní společnost Jana Rokycanského, Diviše Rechczera a dalších společníků dodat městu Brnu v roce 1345 sukno za 281 hřiven stříbra (*Dvořák 2006*, 11, 26–31; k tomu srovnaj údaje: *Liber vetustissimus*, 267, 277–278, 281–283). Na počátku 15. století jsou doloženi faktori (obchodní zástupci) pražských kupců v Benátkách, kteří jim zde nakupovali objednané zboží a to pak přepravovali do Prahy (*Dvořák 2007*, 15).

V průběhu 14. století se jednalo především o obchod s luxusním zbožím, se kterým se setkáváme při archeologických nálezích, stejně jako s trhem s kořením nebo s českým stříbrem (*Dvořák 2006*, 22, 38–52; *týž 2007*, 7–15). Pro zvolené období však musíme až na výjimky abstrahovat od jakéhokoliv výzkumu zvláštní kupecké kultury nebo mentality tak, jak to umožňují dochované zmínky v říšských, hansovních, francouzských nebo italských městech (*Gurjewitsch 2004*, 289–290; *Le Goff 2009*, 89–93).

Pro předpoklad Josefa Šusty, že v této době se u nás vyskytovaly podobné bankovní domy, jako v italských městech, postrádáme doklady (*Šusta 1935*, 541–542; *týž 2001*, 67). Srovnání snad lze vést pouze v rovině přenášení pokročilých bankovních principů z evropského jihu a západu, o čemž svědčí například působení *socii de Florentia* v Čechách na počátku 14. století, nikoliv však v objemu nashromážděného kapitálu (*Pirenne 2009*, 126–127). Přestože také pražské a kutnohorské patricijské rodiny dokázaly nahromadit na české poměry značné finanční obnosy, jejich objemy zdaleka nedosahovaly možností nejenom předních italských, ale ani říšských bankovních domů. Vlivem nově přichozích měšťanů nicméně neustále docházelo k přenášení pokročilých forem bankovního podnikání také do českého prostředí. Dokladem mohou být podnikatelské aktivity některých měšťanů. Již roku 1308 došlo k uzavření smlouvy, na jejímž základě měl Jindřich Korutanský deponovat u pražského měšťana Mikuláše od Věže částku 4000 hřiven stříbra z celkové částky 10000, kterou měl obdržet hrabě Eberhard Württemberský za vojenskou pomoc proti římskému králi Albrechtovi I. Habsburskému (*MGH Const. VI/2*, č. 1207, s. 1261–1262; srovnaj: *Šusta 1935*, 542; *Jan 2006*, 95). Uvedená zmínka dokládá, že na počátku 14. století bylo podobné obchodní a úvěrové podnikání možné v domácím prostředí a nepřímo tak potvrzuje vzrůstající vyspělost domácích peněžních obchodů. Nejprednější pražští a kutnohorští bankéři dokázali, podobně jako jejich zahraniční protějšky, obdobné obrovské sumy deponovat ve svých výstavných kamenných domech, budovaných po vzoru říšských měšťanů.

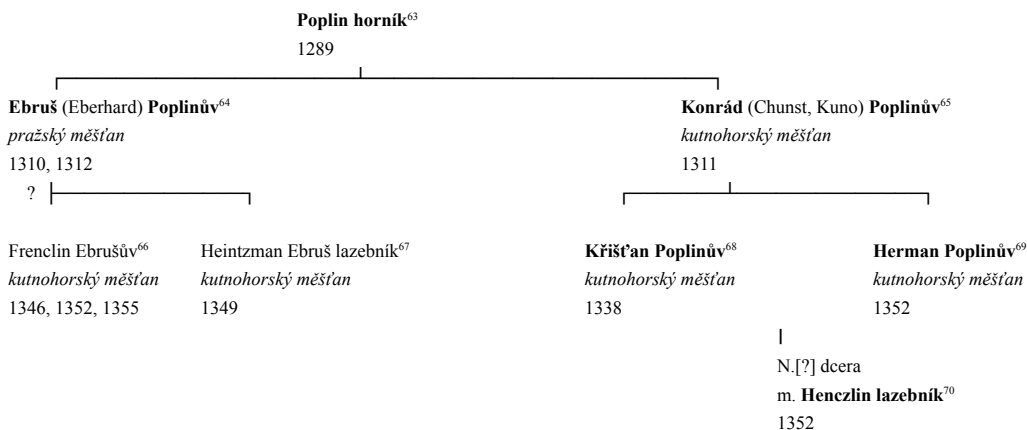
Vzhledem k poklesu výnosnosti kutnohorských stříbrných dolů v průběhu první poloviny 14. století podíl na horní těžbě ustupoval na úkor peněžního podnikání do pozadí. Srovnání vysokých půjček se sériově vedenými zápisy městske provenience dokládá, že již na přelomu 13. a 14. století rodinnými a obchodními vazbami úzce provázané pražské a později i kutnohorské městske elity disponovaly částkami v hotovosti přesahujícími 1000 hřiven stříbra. Příslušníci městske elit zároveň neměli nejméně zábrany ve spojení s židovskými lichváři. Při finančních transakcích s židovskými peněžníky sice byla respektována platná nařízení, ale v rámci těchto předpisů byly využívány všechny možnosti, kdy například staroměstská obec na úhradu svých dluhů pronajímala židovským věřitelům své důchody. Ostatně mezi doloženými židovskými věřiteli lze najít vedle panovníka a zástupců šlechty také pražského a olo-mouckého biskupa, kláštery nebo další církevní instituce.

I když nemáme přímé doklady o tom, že by se rodina Poplinů podílela na peněžním podnikání, lze ji na základě jejího původu a postavení v pražské a kutnohorské městske společnosti předpokládat. Není podstatné, zda Ebruš Poplinův skutečně danou obrovskou sumu ukrýval, nebo jestli zbraslavský kronikář použil pouze zvětšený údaj nespolehlivého informátora či mu celá událost posloužila pouze jako fabulace, již chtěl vyjádřit opovržením nad řáděním míšeňských žoldnérů, kteří se nezdrali hledat peníze na „*nejsmradivějším dně žumpy*“. Pro hospodářský rozvoj byla mnohem závažnější skutečnost, že se v rodinách horních a mincovních podnikatelů postupně vytvářely značné zásoby neraženého zlata a stříbra, ať již čistého, nebo určitým způsobem legovaného, které byly využívány jako prostředek tezaurance nebo základ pro další podnikání. Zatímco kolem poloviny 13. století dle výpovědi písemných pramenů tyto zásoby kryly platební povinnosti lokátorů a všechny ostatní kolonizační investice, před sklonkem století přibývá důkazů o rostoucích aktivitách městske elit v peněžních obchodech, které svými půjčkami dodávaly do oběhu stále větší množství zpočátku neraženého drahého kovu, po mincovní reformě Václava II. také velké množství stříbra v podobě kvalitně ražených mincí.

Akumulace drahého kovu a s ní související vytváření bohatých pokladů, které zřejmě svojí výší přesahovaly průměrné poklady šlechtických magnátů a církevních institucí, sloužily jak k reprezentaci sociálního postavení svého majitele, tak k vytváření majetkové rezervy, snadno využitelné k dalšímu podnikání. Na základě dochovaných písemných pramenů je zřejmé, že podíl předních měšťanských rodin na mezinárodním obchodu, především se sukrem, mohl být mnohem větší, než bylo předpokládáno v dosavadní literatuře. Ve skutečnosti však z obchodních aktivit známe pouhý zlomek a nedokážeme si učinit relevantní představu o jejich faktické rozvětvenosti. Jeden z důvodů, proč nahromaděné poklady drahého kovu měly pro ekonomický vývoj pouze omezený účinek a jejich podstatná část se mohla stát dokonce sterilně uloženým drahým kovem, spočíval v tom, že česká a moravská královská města podléhala panovníkovi, respektive podkomořímu, a politicky byla závislá na jeho vůli. Panovnické zásahy do městského hospodářství se zřetelně projeví roku 1319 jeho násilnostmi vůči boháčům, odmítajícím půjčky nebo dary. Právě žárlivý pohled panovníka na akumulaci drahého kovu v měšťanských rukou mohl představovat zásadní deformaci vztahů mezi králem-dlužníkem a měšťany-věřiteli. Zvláště zásahy Jana Lucemburského, který se neustále potýkal s rostoucími výdaji královské komory, znamenaly neustálé podvazování peněžního obchodu.

Vytvořené zásoby drahého kovu byly vyčerpávány pouze pro krytí půjček domácí poptávky ze strany panovníka, šlechty a církevních institucí. Mnohé měšťanské rodiny proto dávaly po roce 1319 přednost bezpečnému ukládání finanční hotovosti do nemovitostí ať formou zakupování rent váznoucích na staroměstských nemovitostech, nebo venkovských statků, a následnému přechodu na venkov, kde postupně splývaly s příslušníky nižší šlechty. Velké majetky druhé nebo třetí generace gründerké vrstvy domácích středověkých měst, které mohly stát u zrodu velkých obchodních domů podobně, jako tomu bylo v zahraničí, tak byly touto formou vyváděny mimo město. Po polovině 14. století se nově konstituující městské elity, které se rekrutovaly zejména ze středních městských vrstev a nahrazovaly původní patricijské rodiny, již nedisponovaly srovnatelnými finančními částkami, jež by mohly stát za zrodem významných obchodních společností, přesahujících svým významem hranice českého království. Přestože se některé z nich zřejmě podílely na mezinárodním obchodu, evropského věhlasu bankovních domů Fuggerů v Augsburgu nebo Rüntingerů v Řezně nikdy nedosáhly.

Příloha 1. Hypotetický rodokmen měšťanské rodiny Poplinů

63 „*Poplino montanus*“ *RBM II*, č. 2729, s. 1193; *CIM II*, č. 36, s. 101 (1289).

64 „*Ebiruslinus filius Popplini*“ *Zbraslavská kronika*, s. 136 (1310); „*Ebiruslini, filii Popplini*“ *Zbraslavská kronika*, s. 159 (1310); „*Ebrussio Popplini*“ *RBM III*, č. 114, s. 48-49 (1312).

65 „*Chunst filius Popplini*“ *RBM III*, č. 31, s. 12 (1311).

66 „*Frenczlinus Eberuschlini*“ *RBM IV*, č. 1746, s. 700 (1346); „*Frenczlinus Ebruschii*“ *RBM V/3*, č. 1264, s. 600 (1352); „*Frenczlinus Ebruschii*“ *Tadra, F. (ed.) 1904*, č. 124, s. 74 (1355).

67 „*discr. v. Heintzmannus Ebrusch balneator*“ *RBM V/1*, č. 713, s. 360 (1349).

68 „*Cristanus Popplini*“ *RBM IV*, č. 627, s. 242; *CIM II*, č. 301, s. 443 (1338).

69 „*Hermannii Popplini*“ *RBM V/4*, č. 1389, s. 653 (1352).

70 „*Henczlinus balneator*“ *RBM V/4*, č. 1389, s. 653 (1352).

Prameny

- Bondy, B. – Dvorský, F. (edd.) 1906:* K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku 906 až 1620. Díl I (906–1576). Praha.
- CDM V:* Chytil, J. (ed.) 1850: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae V. (1294–1306). Brno.
- CIM I:* Čelakovský, J. (ed.) 1886: Codex iuris municipalis regni Bohemiae I. Privilegia měst pražských. Praha.
- CIM II:* Čelakovský, J. (ed.) 1895: Codex iuris municipalis regni Bohemiae II. Praha.
- Codex Jacobi:* Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae. Jacobi, T. (ed.). Berlin 1844.
- Dalimil:* Daňhelka, J. – Hádek, K. – Havránek, B. – Kvítková, N. (edd.) 1988: Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I.–2. Praha.
- Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně:* Novák, J. B. (ed.) 1903: Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně 1279–1296. Praha.
- Kresalkova, J. (ed.) 1984:* Il Vocabolario Quadrilingue. Latino – Veneto – Ceco – Tedesco. Bergamo.
- Liber vetustissimus:* Pátková, H. (ed.) 2011: Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518. Praha.
- MGH Const. IV/2:* Schwalm, I. (ed.) 1909–1911. Monumenta Germaniae Historica IV/2. Constituciones et acta publica imperatorum et regem. Hannoverae et Lipsiae.
- Pátková, H. (ed.) 1990:* Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434. Praha.
- RBM II:* Emler, J. (ed.) 1882: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (1253–1310). Praha.
- RBM IV:* Emler, J. (ed.) 1892: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. (1333–1346). Praha.
- RBM V/1–2:* Spěváček, J. (ed.) 1960: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/1 (1345–1350). Praha.
- RBM V/3:* Zachová, J. (ed.) 2000: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/1 (1350–1352). Praha.
- RBM V/4:* Zachová, J. (ed.) 2004: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/1 (1352–1355). Praha.
- Summa Gerhardi:* Tadra, F. (ed.) 1882: Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen. Wien.
- Svatopavelský formulář:* Loserth, J. (ed.) 1896: Das St. Pauler Formular. Briefe und Urkunden aus der Zeit König Wenzels II. Praha.
- Tadra, F. (ed.) 1904:* Listy kláštera zbraslavského. Historický archiv 23. Praha.
- Teige, J. (ed.) 1910:* Základy starého místopisu Pražského I. Staré Město pražské. Praha.
- 1912: Archiv český 28. Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy (L–Z). Praha.
- Tomek, V. V. (ed.) 1866:* Základy starého místopisu Pražského I. Praha.
- Zbraslavská kronika:* Emler, J. (ed.) 1884: Chronicon Aulae regiae. Fontes rerum Bohemiarum IV. Praha, 1–337.

Literatura

- Andermann, K. 2001:* Zwischen Zunft und Patriziat. Beobachtungen zur sozialen Mobilität in oberdeutschen Städten des späten Mittelalters. In: Andermann, K. – Johaneck, P. (edd.) 2001: Zwischen Nicht-Adel und Adel. Vorträge und Forschungen 53, 361–382.
- Borovský, T. 1997:* Správa města a radní vrstva v předhusitské Kutné Hoře. In: Historie 96. Celostátní studentská vědecká konference, Hradec Králové 26.–28. 11. 1996. Hradec Králové, 59–83.
- 2001: Patriciát nebo radní vrstva? Kutná Hora v předhusitském období. Jurok, J. (ed.): Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního symposia v Příboře. Příbor, 87–101.
- Borovský, T. – Chocholáč, B. 2007:* Peníze nervem společnosti. K finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století. Brno.
- Bretholz, B. 1911:* Geschichte der Stadt Brünn. Brünn.
- Castelin, K. 1953:* Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471). Praha.
- Čelakovský, J. – Vojtíšek, V. 1916:* Klášter sedlecký. Jeho statky a práva v době před válkami husitskými. Praha.
- Dvořák, M. 2006:* Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod I. Pražský sborník historický 34, 7–91.

– 2007: Císař Karel IV. a pražský zahraniční obchod 2. Pražský sborník historický 35, 7–61.

Eikenberg, W. 1976: Das Handelshaus der Runtinger zu Regensburg. Ein Spiegel süddeutschen Rechtd-, Handels- und Wirtschaftslebens im ausgehenden 14. Jahrhundert. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 43. Göttingen.

Engel, E. – Jacob, F. D. 2006: Städtisches Leben im Mittelalter. Schriftquellen und Bildzeugnisse. Köln – Weimar – Wien.

Fiala, M. 1989: Heroltské figury ve znacích měšťanů Starého Města pražského v době předhusitské. Heraldická ročenka 1989.

Graus, F. 1950: Český obchod se sukнем ve 14. a počátkem 15. století. K otázce významu středověkého obchodu. Praha.

– 1956: Tři zlomky českých kupeckých knih z doby předhusitské. Československý časopis historický 4, 644–654.

– 1987: Pest – Geissler – Judenmorde. Das 14. Jahrhundert als Krisenzeit. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 86. Göttingen.

Gurjewitsch, A., J. 2004: Der Kaufmann. In: Le Goff, J. (ed.): Der Mensch des Mittelalters. Essen.

Hilsch, P. 1983: Die Juden in Böhmen und Mähren im Mittelalter und die ersten Privilegien. In: Seibt, F. (ed.): Die Juden in den böhmischen Ländern. München – Wien, 13–26.

Hoffmann, F. 2009: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha.

Jan, L. 2006: Václav II. a struktury panovnické moci. Brno.

Janáček, J. 1972: Stříbro a ekonomika českých zemí ve 13. století. Československý časopis historický 20, 875–906.

Karnicka, M. – Militký, J. 2010: Mince z pokladu ze Slezské Středy. In: Benešová, K. (ed.): Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Praha, 564–569.

Knoll, V. 2006: Ženy a Židé ve světle chebských středověkých smolných knih. Poznámka k jejich postavení ve městě. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň, 55–65.

Le Goff, J. 2009: Kaufleute und Bankiers im Mittelalter. Berlin.

Matějková, E. – Stehlíková, D. 2010: Nálezy klenotů z druhé poloviny 13. století mezi Kutnou Horou a Prahou. Kutnohorsko 13, 1–23.

Mezník, J. 1963: Z problematiky středověkého patriciátu. Československý časopis historický 11, 628–637.

– 1965: Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské. Rozpravy ČSAV 75/2, 3–67.

– 1990: Praha před husitskou revolucí. Praha.

– 2008: Jindřich Fuchs. Příspěvek k vývoji brněnského měšťanstva ve 14. století. In: Borovský, T. – Wihoda, M. – Kalous, D. – Malaták, D. (edd.): Tvář stármoucího středověku. Brno.

Militký, J. 2010: Měnové poměry v Čechách a na Moravě od konce 13. do poloviny 14. století na základě mincovních pokladů. In: Benešová, K. (ed.): Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Praha, 584–589.

Musílek, M. 2009: Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století. In: Lomíčková, R. (ed.): Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého klášteře ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700. Opera Facultatis theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensis - Historia et historia artium 10. Praha, 139–163.

Müller, J. R. 2012: Zur Verpfändung sakraler Kultgegenstände an Juden im mittelalterlichen Reich: Norm und Praxis. Trierer historische Forschungen 68. Trier, 179–204.

Nodl, M. 2004: Elity v českých a moravských pozdně středověkých městech jako badatelský a interpretační problém. Documenta Pragensia 22, 23–49.

Nový, R. 1974: Organizace a vývoj českého mincovnictví v 13. století do měnové reformy Václava II. Sborník archivních prací 24, 366–425.

Pátková, H. 2008: Soukromí měšťanští písaři v Praze ve 14. století. Documenta Pragensia 27, 63–68.

Peřinová, H. 2006: Od patriciátu k elitě. Definice horní měšťanské vrstvy raného novověku v posledních padesáti letech. Český časopis historický 104, 111–122.

Pirenne, H. 2009: Stadt und Handel im Mittelalter. Köln.

Planitz, H. 1973: Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen. Weimar.

Rybička, A. 1870: Závěť Kunrata Litoměřického roku 1335. Památky archeologické 8, 145–147.

- Staudner, G. 1966:* Die Wiener Juden als Geldgeber im Mittelalter. Dissertation an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien.
- Štehlíková, D. 2010:* Zlatnictví v Čechách v letech 1270–1324. In: Benešová, K. (ed.): Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Praha, 440–463.
- Šebánek, J. 1966:* Několik zpráv o mincovních a měnových poměrech v českých zemích ve 13. století ve světle diplomatickém. In: Sborník 1. numismatického symposia 1964. Brno, 84–91.
- Štěpán, V. 1992:* Die gesellschaftliche und rechtliche Stellung der Juden in Mähren in der vorhussitischen Zeit. *Judaica Bohemiae* 28, 3–21.
- Šusta, J. 1935:* Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. *České dějiny* II/1. Praha.
- 1946: Karel IV. Otec a syn 1333–1346. *České dějiny* II/3. Praha.
- 2001: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308. Dvě knihy českých dějin 1. Praha.
- Tischer, M. 1983:* Böhmisches Judengemeinden 1348–1519. In: Seiny, F. (ed.): Die Juden in den böhmischen Ländern. München – Wien, 37–56.
- Tomek, V. V. 1892a:* Dějepis města Prahy 1. Praha.
- 1892b: Dějepis města Prahy 2. Praha.
- Třeštlík, D. 1962:* Formularze czeskie XIII wieku. Rękopisy a filiacje. *Studia Źródloznawcze* VII. Warszawa – Poznań.
- Vítovský, J. 1983:* Zlatnictví na dvoře Václava II. Umění 13. století v českých zemích. Praha, 469–483.
- Výstyd, M. 1914:* Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Závaš z Falkenštejna. Příspěvek ke kritice Štýrské rýmované kroniky a formuláře biskupa Tobiáše z Bechyně. *Český časopis historický* 20, 165–187.
- Winter, Z. 1906:* Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha.
- Zoubek, F. J. 1870:* Frenclín Jakubův z Prahy. Obrázek historický z doby Jana Lucemburského. *Památky archeologické* 8, 241–250.
- Žemlička, J. 2002:* Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha.
- 2011: Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha.

Summary

Martin Musílek, Five thousand *grivnas* of Ebruš Poplinov. Contribution to the financial enterprise of the town elites in Prague and Kuttenberg in the 13th and 14th century based on the written sources.

The study tries to classify the problems closely connected with business, trading and financial activities of town families. It is mainly focused on analysis of written reports about the financial trading which were recorded in the form books of the end of the 13th century and in the first decade of the 14th century: the St. Paul form book (end of the 13th century), the form book of the Bishop Tobias of Bechyně (1279–1296), *Summa Gerhardi* (1336–1345) and the so-called *Codex Jacobi* (1310–1346). The records from the form books can be confronted with the currently less used sort of sources – debt records of the Prague Old Town and revenue records connected with renting of warehouses in the same place. These sums were regularly recorded in the oldest Prague town book.

Comparison of the loan levels recorded in the form books with the records in the town books proved that the members of the Prague and Kuttenberg town elites of the break of the 13th and 14th century had sums which overran 1,000 silver *grivnas* at their disposal. Because of the decrease of profitability in the Kuttenberg silver mines during the first half of the 14th century, participation of the town elites in silver mining lowered gradually, and their members started to prefer the financial business. During organizing the financial transactions, the wealthiest town people were unscrupulous in cooperation with Jewish loan sharks. It is possible to find the ruler and aristocracy, high clergy, the bishops of Prague and Olomouc, plus monasteries and other religious institutions among the recorded names on the lists of the Jewish creditors.

Although there is no record about participation of the Poplin family in the financial business, it is possible to anticipate that because of their position in the town society. Large quantity of unstruck silver and gold started to appear in the families of the mining and minting entrepreneurs, and this was used as a mean of treasuring or base of the future business. These reserves of precious metal served for covering

of loans to the religious institutions and officials, the ruler and aristocracy. After the unsuccessful uprising against John of Luxembourg in 1319, many town families dropped the financial operations in favor of safe investment in real estates. They bought rents connected with the town real estates, or village estates. After getting some land, they moved to the country where they merged into the lower local aristocracy. Large property of the town families – which could serve as a starting capital for the large merchants similarly as it was abroad – was taken out of the towns in that way.

English summary by V. Novák

NÁLEZY MINCÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

NÁLEZ ŘÍMSKÉ MINCE V OBCI SVINARY (OKR. HRADEC KRÁLOVÉ)

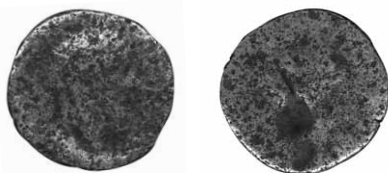
Vojtěch BRÁDLE – Jiří MILITKÝ

Abstract – A Roman coin found in Svinary (Hradec Králové district).

In June 2011, a Roman as was found via amateur metal detecting prospection in the field in the outskirts of the Svinary village, near the local cemetery. Based on badly preserved portrait of the ruler, the coin could be attributed to Marcus Aurelius with a certain reservation.

 Roman Empire, Marcus Aurelius, as

V průběhu června 2011 byla prováděna detektorová prospekce na poli na okraji obce Svinary, které se nachází vedle tamního hřbitova. Zkoumána byla část pole poblíž silnice ve směru na Běleč. Jedná se o území okolo GPS bodu 50°12'46" N, 15°54'32" E. Při uvedeném průzkumu došlo kromě jiného postupně k několika nálezům mincí. Celkově zde bylo objeveno přibližně 20 mincí, přičemž až na jednu výjimku šlo o jednotlivě nalezené ražby ze 17.–20. století.¹ Nejvýznamnější nález představuje římský as.²

Řím-císařství, **Marcus Aurelius?** (161–180)

mincovna: (?), AE as, 161/180 (?)

Av.: opis nečitelný, ověnčená hlava Marka Aurelia (?) doprava

Rv.: zcela nečitelný

Lit.: *RIC* 3, -.

8,21 g; 21/22,3 mm; bez patiny (inv. č. N/N 21020)

Popsaná mince je bohužel zachována ve značně špatném stavu. Její obraz je z větší části nezřetelný a nečitelné jsou také opisy na obou stranách. Po svém objevení byla ražba neodborně očištěna. Podle poměrně špatně zřetelného portréту panovníka by se s určitou výhradou mohlo jednat o ražbu Marka Aurelia. Není jasné, jestli jde o ztrátovou minci ve volné krajině nebo případně i v areálu sídliště z doby římské. Z území okresu Hradec Králové je doložena poměrně výrazná koncentrace nálezů římských min-

1 Naprostou většinu z nich představují mince z 19. a 20. stol. Až na dvě výjimky se jedná o mince z obecných kovů. V případě oněch dvou výjimek jde o částečně olámaný moravský 3krejcar 1625 Ferdinanda II. (1619–1637) z brněnské mincovny, po římské minci druhá nejstarší ražba v souboru, a o konvenční 10krejcar 1791 Leopolda II. (1790–1792) z vídeňské mincovny. Mezi zbylými ražbami jsou zastoupeny běžné drobné nominály, ke kterým náleží např. 1/2krejcarey a grešle Marie Terezie (1740–1780), krejcarey a jejich díly z let 1800, 1812 a 1816 Františka II. (1792–1835) a krejcarey a haléřové nominály Františka Josefa I. (1848–1916). Mezi nalezenými mincemi nechybí ani československé ražby z doby po roce 1918. Nejzajímavější ražbu z obecného kovu reprezentuje kremnická poltura z roku 1707, ražená protihabsburskými povstanci pod vedením Františka II. Rákociho (1676–1735).

2 Nálezce tuto minci daroval Muzeu východních Čech v Hradci Králové, za což mu patří upřímné poděkování.

cí (*Militký 2010a*, 36–56, č. 426–460; *Militký 2010b*, Map 11). Je tedy značně pravděpodobné, že v této oblasti lze předpokládat výrazný nárůst nálezů, což potvrzuje i zde nově publikovaná ražba.

Literatura

- Militký, J. 2010a*: Finds of Greek, Roman and early Byzantine Coins in the Territory of the Czech Republic. I. Bohemia (Volume 2). Collection Moneta 108. Moneta, Wetteren / Institute of Archeology, Warsaw University.
- *2010b*: Finds of Greek, Roman and early Byzantine Coins in the Territory of the Czech Republic. I. Bohemia (Volume 3). Collection Moneta 109. Moneta, Wetteren / Institute of Archeology, Warsaw University.
- RIC 3*: Mattingly, H. – Sydenham, E. A. 1930: The Roman Imperial Coinage. Volume III. Antoninus Pius to Commodus. London.

Summary

Vojtěch Brádle – Jiří Militký, A Roman coin found in Svinary (Hradec Králové district).

In June 2011, a Roman *as* was found via amateur metal detecting prospection in the field in the outskirts of the Svinary village, near the local cemetery. Based on badly preserved portrait of the ruler, the coin could be attributed to Marcus Aurelius with a certain reservation. It is not clear, whether the coin was accidentally lost in the open air, or whether it could belong to a local settlement area dated back to the Roman times. Relatively significant concentration of finds of the Roman coins in the territory of the Hradec Králové district is registered (*Militký 2010a*, 36–56, nos. 426–460; *Militký 2010b*, Map 11), and this new specimen is clearly connected with these above-mentioned finds.

English summary by V. Novák

HROMADNÝ NÁLEZ PRAŽSKÝCH GROŠŮ VÁCLAVA II. Z OUCMANIC (OKR. ÚSTÍ NAD ORLICÍ)

Jiří MILITKÝ – David VÍCH

Abstract – Group find of the Prague *grossi* struck under Wenceslas II from Oucmanice (Ústí nad Orlicí district). In 2007, David Vích discovered a group of eight Prague *grossi* struck under Wenceslas II. The coins buried before 1311 could indicate existence of the local communications following the Tichá Orlice River valley. The find is represented mainly by common types of the Prague *grossi* struck under Wenceslas II (*Smolík 1971*, no. 2 – here nos. 2–8). The *grossus* listed under no. 1 here is very interesting – it represents the type with the so-called ‘small’ lion, which has not been clearly defined in literature yet.

 Bohemia, Wenceslas II, group find, Prague *grossus*

Dne 28. 6. 2007 prováděl David Vích, pracovník Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, povrchový průzkum s detektorem kovů a objevil hromadný nález pražských grošů.¹ Místo nálezu leží ve volné krajině na prudkém svahu nad údolím meandrující Tiché Orlice na k. ú. Oucmanice, jižně od mlýna Mýtkov, GPS UTM, WGS 84, E 0590154, N 5538813. Mince byly objeveny volně v zemi vedle sebe bez stop obalu pod lesní humusovou vrstvou ve skalní suti v hloubce do 30cm u paty nápadné skalní věže vzniklé zvětráváním opukového

1 Příspěvek byl vypracován v rámci programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) č. DF11P01OVV029 (Výzkum historických cest v oblasti severozápadní Moravy a východních Čech).

podloží (obr. 1), tedy na místě umožňujícím snadné zapamatování. Nález je uložen v archeologické podsbírce Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě inv. č. 4.773–4.780.

Obr. 1. Oucmanice, místo nálezu depotu označeno kroužkem (foto D. Vích).

ČECHY, Václav II. (1278/1283–1305)

mincovna: *Kutná Hora*, AR pražský groš, 1300–1305

Av.: koruna (výška 9 mm), + WENCEZLAVS · SECVNDVS, + DEI ☉ GRATIA ☉ REX ☉ BOEMIC;
+ před D bez zřetelné středové perly

Rv.: český lev doleva s hřívou ze tří řad protilehlých atypicky rozložených půlměsíčků (3+4+4) – tzv. „malý“ lev atypické kresby a velikosti, rubní značka – lilie, ★★ GROSSI ☉ PRAGENSES

Lit.: *Smolík 1971*, 11, jako č. 2; *Němečková – Sejbal 2006*, 194, obr. IV.06; rubní značka – *Hána 1998*, 16, tab. 1:1a.

1. 3,75 g; 26,8/26,9 mm; 3 h (č. 1)²

–, Av.: koruna (výška 9 mm), + WENCEZLAVS · SECVNDVS, + DEI ☉ GRATIA ☉ REX ☉ BOEMIC;
+ před D se středovou perlou

Rv.: český lev doleva s hřívou ze tří řad protilehlých půlměsíčků (3+4+4) – lev standardní kresby a velikosti, rubní značka – půllilie, ★★ GROSSI ☉ PRAGENSES

Lit.: *Smolík 1971*, 11, č. 2; *Hásková 1991*, 16, č. 6; rubní značka – *Hána 1998*, 16, tab. 1:1b.

2. 3,83 g; 27,2/26,4 mm; 8,5 h; místy nedoražený (č. 2)

3. 3,69 g; 27,7/27,6 mm; 5,5 h; 1/1, místy nedoražený (č. 5)

–, Av.: koruna (výška 9 mm), + WENCEZLAVS · SECVNDVS, + DEI ☉ GRATIA ☉ REX ☉ BOEMIC;
+ před D se středovou perlou

Rv.: český lev doleva s hřívou ze tří řad protilehlých půlměsíčků (3+4+4) – lev standardní kresby a velikosti, rubní značka – půllilie, ★★ GROSSI ☉ PRAGENSES

Lit.: *Smolík 1971*, 11, č. 2; *Hásková 1991*, 15, č. 1; rubní značka – *Hána 1998*, 16, tab. 1:1b.

4. 3,81 g; 26,6/26,1 mm; 4 h; místy nedoražený (č. 3)

5. 3,78 g; 27,0/27,3 mm; 6 h; místy nedoražený (č. 4)

2 Pořadové číslo mince při nálezu.

-, Av.: koruna (výška 9 mm), + WENCEZLAVS · SECVNDVS, + DEI § GRATIA § REX § BOEMIC;
+ před D bez zřetelné středové perly

Rv.: český lev doleva s hřívou ze tří řad protilehlých půlměsíčků (3+4+4) – lev standardní kresby a velikosti, rubní značka – půllilie, ★★ GROSSI § PRAGENSES

Lit.: *Smolík 1971*, 11, č. 2; *Hásková 1991*, 16, č. 8; rubní značka – *Hána 1998*, 16, tab. 1:1b.

6. 3,80 g; 28,4/28,0 mm; 11 h; místy nedoražený (č. 7)

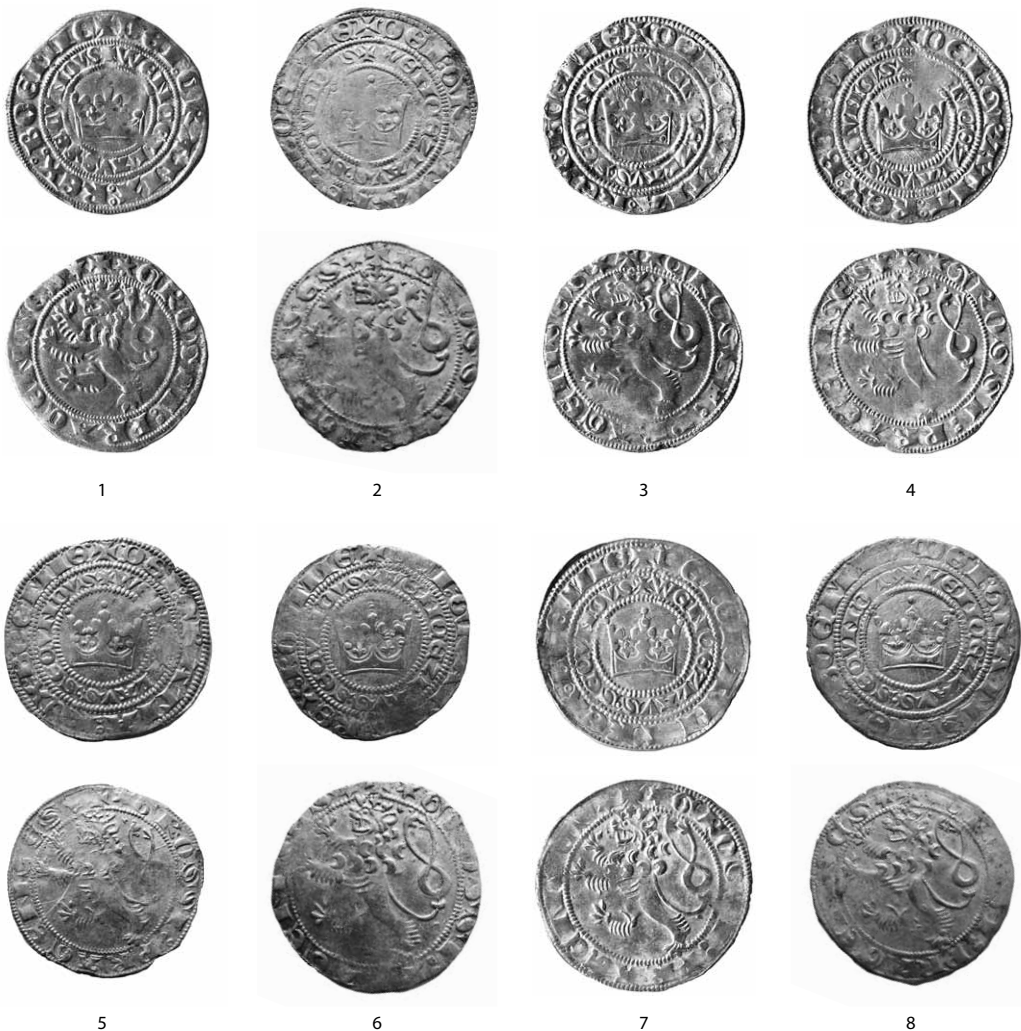
7. 3,72 g; 27,3/27,0 mm; 3,5 h; místy nedoražený (č. 8)

-, Av.: koruna (výška 9 mm), + WENCEZLAVS · SECVNDVS, + DEI § GRATIA § REX § BOEMIC;
+ před D bez zřetelné středové perly

Rv.: český lev doleva s hřívou ze tří řad protilehlých půlměsíčků (3+4+4) – lev standardní kresby a velikosti, rubní značka – půllilie, ★★ GROSSI § PRAGENSES

Lit.: *Smolík 1971*, 11, č. 2; *Hásková 1991*, 16, č. 14; rubní značka – *Hána 1998*, 16, tab. 1:1b.

8. 3,81 g; 25,7/25,2 mm; 8,5 h; místy nedoražený, ořezaný? (č. 6)

Obr. 2. Oucmanice, depot pražských grošů – čísla odpovídají katalogu (foto J. Militký a D. Vích; 1:1)

Nově registrovaný hromadný nález tvoří celkem osm pražských grošů. Mince nebyly uloženy v keramické nádobě a stopy případného textilního či koženého obalu se nepodařilo při jejich vyvednutí rozpoznat. Původní obal z organického materiálu je však značně pravděpodobný. Nález byl získán kompletní, je ovšem otázka, jestli byl i takto vložen do země – nelze totiž vyloučit, že se může jednat o zbytek většího již dříve vyzvednutého souboru. Prvá z možností je však zřejmě pravděpodobnější, ukazuje se totiž, že drobné hromadné nálezy pražských grošů z průběhu 1. poloviny 14. století jsou daleko častější, než se doposud zdálo. Této problematice byla nedávno věnována pozornost v souvislosti se zpracováním podobného souboru z Ústí nad Orlicí (*Militký – Vích 2011*) a také při zpracování souboru z Petrovic (*Brádle – Skala 2012*). O smyslu a významu tohoto druhu hromadných nálezů však víme zatím jen málo.

Z numismatického hlediska jsou ve sledovaném hromadném nálezu zastoupeny především poměrně běžné typy pražských grošů Václava II. typu Smolík (1971) č. 2 (č. 2–8). Drobné rozdíly spočívají v písmenu A ve slově WENCZLAVS (s příčkou nebo bez příčky) a v čitelnosti (či případné absenci) středové perly v křížku přes slovem DEI. U každého z těchto grošů je jako rubní značka použita půlná lilie (typ *Hána 1998*, č. 1b).

Velmi zajímavý je však groš č. 1. Z formálního hlediska jde o typ Smolík (1971) č. 2, avšak s výrazně odlišnou kresbou lva. Jde o typ s tzv. „malým“ lvem, který je mezi sběrateli znám již řadu let, doposud však v literatuře nebyl jednoznačně definován.³ Kresbu „malého“ lva je verbálně obtížné definovat, oproti standardním emisím je však lev viditelně menší a jeho koruna je vždy pod vnitřním perlou. Tento typ pražského groše je početně zastoupen v nálezu Černožice – v rámci publikace je však vyobrazen pouze jediný exemplář (*Němečková – Sejbal 2006*, 194, obr. IV.06). Právě tento depot je klíčový pro definování vnitřní typologie grošů tohoto typu, při publikaci nálezu (*Němečková – Sejbal 2006*, 173–193) však tento typ bohužel nebyl rozpoznán a vyčleněn v katalogu.⁴ Typ s „malým“ lvem by hypoteticky mohl představovat nejstarší skupinu pražských grošů, stejně tak se však může jednat o doklad paralelní produkce razidel ve více zlatnických dílnách, dodávajících razidla kutnohorské mincovně. Teprve budoucí výzkum ohledně této skupiny mincí řekne více.

Jednotné složení nálezu z Oucmanic naznačuje, že k jeho ukrytí mohlo dojít už před rokem 1305 a s vysokou pravděpodobností před rokem 1311, kdy započala produkce grošů se jménem Jana Lucemburského. K uložení nepochybně nedošlo v neosídlené krajině. Pokud pomineme doklady pravěkého osídlení (mimo jiné hradiště lidu lužických popelnicových polí v k. ú. Zárecká Lhota, v jehož bezprostřední blízkosti byl depot pražských grošů objeven a jehož valy musely být v době uložení depotu velmi zřetelné) známe z Choceňska nálezy, i když zatím nepočtené, ze střední a mladší doby hradištní (*Profantová – Vích*, v tisku). K rozmachu osídlení zde došlo však kolonizací ve 13. století (*Musil 2002*, 109–116). V přímé souvislosti s depotem může být tvrziště ležící 650 m severozápadním směrem v poloze „Hrádky“. K tvrzi bohužel nelze vztáhnout žádné písemné zprávy (*Musil 1995*, 31–32), podle starých archeologických nálezů (*Vích 2009*, 33–35, obr. 69:7–11; 70–73, 74:1–14) lze položit dobu existence tvrze především do 14. století, bohužel bez možnosti přesnější konkretizace. Soubor z Oucmanic by tak mohl s uvedeným tvrzištěm souviset a indikovat existenci lokální středověké komunikace směřující podél údolí Tiché Orlice.

3 Touto mincovní skupinou, označenou však naprosto nešťastně jako typ s „pacatým“ lvem, se podrobněji zabývali zatím jen I. Syrová a J. Syrový (2010, typ 1a) v návrhu typologie Václava II., publikovaném v příloze aukčního katalogu Nummus Praha 53 (*Syrová – Syrový 2010*, typ 1a).

4 Toto zjištění učinil J. Militký při zběžné prohlídce 100 ks náhodně vybraných exemplářů z tohoto nálezu během instalace výstavy „Královský sňatek“ v roce 2010, kde i v rámci tohoto množství mincí byl typ s „malým“ lvem poměrně výrazně zastoupen. Je tedy velmi pravděpodobné, že je přítomný i ve zbývajících grošové složce depotu z Černožic. Je bohužel smutnou pravdou, že katalog grošové části tohoto nálezu je publikován způsobem, který je z vědeckého hlediska prakticky nepoužitelný. Především vyčlenění opisových rozdělovacích znamének (č. 06 až 18) svědčí o naprostém nepochopení mincovní techniky – oněch 13 „kombinací“ je ve skutečnosti stále jen dvojicí kroužků nad sebou (*Němečková – Sejbal 2006*, 174, tab. IV.02), někdy nedoražených či slitých do podoby tečky. Bohužel tímto způsobem byly tak definovány zcela neexistující varianty a je zřejmé, že pražské groše z černožického depotu bude nutné revidovat a nově publikovat, neboť stávající způsob prezentace v rámci formálně výpravné monografie neumožňuje objektivně posoudit, jaké groše jsou v depotu skutečně zastoupeny.

Literatura

- Brádle, V. – Skala, J. 2012: Nález mincí Václava II. u obce Petrovice (okr. Hradec Králové). Numismatický sborník 26/2, 306–308.
- Hána, J. 1998: Rubní značky pražských grošů. Domažlice.
- Hásková, J. 1991: Pražské groše 1300–1526. České, moravské a slezské mince 10.–20. století. Národní muzeum v Praze. „Chaurova sbírka“. Svazek III. Praha.
- Militký, J. – Vích, D. 2011: Hromadný nález pražských grošů Václava II. a Jana Lucemburského z Ústí nad Orlicí. Numismatický sborník 25 (2010), 155–156.
- Musil, F. 1995: Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- 2002: Osídlování Poorlicka v době předhusitské. Kraj na Tiché Orlici, v povodí Třebovky a Moravské Sázavy. Ústí nad Orlicí.
- Němečková, V. – Sejbal, J. 2006: Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny. Hradec Králové.
- Profantová, N. – Vích, D., v tisku: Zlacený vrchlík z Bošina (okr. Ústí nad Orlicí) a problém dokladů přítomnosti elity ve východních Čechách. Sborník k narozeninám P. Kouřila.
- Smolík, J. 1971: Pražské groše a jejich díly (1300–1547). Praha (reprint díla z roku 1894).
- Syrová, I. – Syrový, J. 2010: O chronologii pražských grošů Václava II. Nummus Praha, 53. aukce, 7. 11. 2010, 5–6, 9–10.
- Vích, D. 2009: Orlické muzeum v Chocni. Katalog archeologické sbírky. Zprávy České archeologické společnosti, Supplément 74. Praha.

Summary

Jiří Militký – David Vích, Group find of the Prague *grossi* struck under Wenceslas II from Oucmanice (Ústí nad Orlicí district).

In 2007, David Vích discovered a group of the Prague *grossi*. The find spot is located in the open air area on a steep slope falling to the Tichá Orlice River valley, Oucmanice land register, to the south of the Mýtkov mill, near the stronghold dated back to the 14th century. The coins are deposited in the collection of the Regional Museum in Vysoké Mýto. They are represented by eight Prague *grossi*. The find is complete, but it is questionable if the coins were buried together. It represents a very interesting sample among the small group finds. The coins from Oucmanice – because of the stronghold near there (some 650 m to the north-west of the find spot) dated back to the 14th century – could indicate existence of the local communications following the Tichá Orlice River valley. From the numismatic point of view, the find is represented mainly by common types of the Prague *grossi* struck under Wenceslas II (Smolík 1971, no. 2 – here cat. nos. 2–8). The *grossus* listed under no. 1 here is very interesting – it represents the type with the so-called ‘small’ lion, which has not been clearly defined in literature yet. The cohesive content of the Oucmanice find can point to the fact that the coins could be buried even before 1305, but with the high probability before 1311 respectively.

English summary by V. Novák

NÁLEZ PARVU VÁCLAVA II. V BOHARYNI, ČÁST HOMYLE (OKR. HRADEC KRÁLOVÉ)

Vojtěch BRÁDLE – Jan SKALA

Abstract – Find of a *parvus* struck under Wenceslas II from Boharyně, location Homyle (Hradec Králové district).

In 2011, one parvus struck under Wenceslas II was found via metal detecting prospection in the field near Homyle, a part of the Boharyně village. In this case, it was apparently an accidentally lost coin, the first registered specimen in that village.

 Bohemia, Wenceslas II, parvus

V roce 2011 byl při detektorové prospekci na poli blízko polohy Horka při místní části Homyle, patřící k obci Boharyně, nalezen osamocený parvus Václava II. (1278/1283–1305).

ČECHY, Václav II. (1278/1283–1305)

mincovna: *Kutná Hora*, AR parvus z let 1300–1305

Av.: v perlovci koruna, opis: [+]**W**[:I:I:R:BO]EM

Rv.: v perlovci český lev, opis nečitelný

Lit.: *Castelin 1953*, 34, jako č. 1 nebo 2.

Váha a rozměry nezjišťovány.

Tato zjevně ztrátová jednotlivá ražba představuje první doložený mincovní nález v této lokalitě, což vzhledem k relativní bohatosti nálezů v širším okolí je poněkud nápadné. První zmínka o osadě Homyle se váže k roku 1403 a v případě vlastní Boharyně se jedná o rok 1355. Uvedená mince byla vyražena v době o něco málo starší, takže můžeme dobře předpokládat, že k její ztrátě mohlo dojít již před písemným dokladem existence vsi.

Nálezy parvů Václava II. a i jeho nástupců na českém trůnu byly dříve relativně vzácné, neboť v hromadných mincovních depotech se v naprosté většině objevovaly pouze pražské groše. Teprve v poslední době díky nálezovým souborům z archeologických výzkumů, které se skládají především ze ztrátových drobných nominálů, se začínají ve větší míře objevovat mezi nálezovými ražbami rovněž parvy z 1. poloviny 14. stol. Dobrý příklad podobného souboru tvoří mince z historického centra Olomouce, kde probíhal v roce 2000 archeologický výzkum, v rámci něhož došlo k objevu 19 parvů Václava II., čtyř parvů Jana Lucemburského (1310–1346) a tří ražeb stejného nominálu bez bližšího určení (*Militký – Šlészar 2007*, 223–231). Teprve podobné soubory nás mohou informovat podstatnějším způsobem o oběhu nižších nominálů, které hromadné depoty do značné míry opomíjely. Shodou okolností je právě z Olomouce znám ovšem také jeden z hromadných depotů, jenž obsahoval současně parvy i pražské groše (*Burian 1960*, 389–391).

Jiný soubor, který zahrnuje oba nominály, byl nalezen v roce 2011 u obce Petrovice čili z pohledu popisovaného nálezu poměrně nedaleko. Jeho interpretace však není úplně jednoduchá (*Brádle – Skala 2012*). V rámci tohoto regionu jsou doloženy nálezy parvů Václava II. i v několika starších souborech. Opět i s pražskými groši Václava II. bylo pět parvů objeveno v roce 1934 v Nechanicích (*Šůla 1966*, 29–30). O nalezených parvech téhož panovníka na různých místech v samotném Hradci Králové se zmiňuje rovněž J. Petryl (*Petryl 1957*, 235, pozn. 31 a 238).

Literatura

- Brádle, V. – Skala, J. 2012: Nález mincí Václava II. u obce Petrovice (okr. Hradec Králové). Numismatický sborník 26/2, 306–308.
- Burian, V. 1960: Nález pražských grošů a parvů v Olomouci – Nových Sadech 1957. Numismatický sborník 6, 389–391.
- Castelin, K. 1953: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské 1300–1471. Praha.
- Militký, J. – Šlězár, P. 2007: Nálezy středověkých mincí objevených při archeologickém výzkumu v Olomouci. Numismatický sborník 22, 223–231.
- Petryl, J. 1957: Průzkum nálezů mincí v Hradci Králové. Numismatický sborník 4, 233–239.
- Šůla, J. 1966: Příspěvky k soupisu nálezů mincí v severovýchodních Čechách 1. Fontes musei Reginaehradecensis 3. Hradec Králové, 1–81.

Summary

Vojtěch Brádle – Jan Skala, Find of a *parvus* struck under Wenceslas II from Boharyně, location Homyle (Hradec Králové district).

In 2011, one *parvus* struck under Wenceslas II was found via metal detecting prospection in the field near Homyle, a part of the Boharyně village. In this case, it was apparently an accidentally lost coin, the first registered specimen in that village. It is necessary to note that in the same time, another *parvus* produced under the same ruler – together with several Prague *grossi* – was discovered near the neighboring village of Petrovice. These two finds complete the older registered finds with the *parvi* of Wenceslas II from this region – from Nechanice and Hradec Králové.

English summary by V. Novák

NÁLEZ STŘÍBRNÉ MINCE OSMANSKÉHO SULTÁNA SALÍMA III. Z LYSÉ NAD LABEM (OKR. NYMBURK)

Michal KUBÍK – Vlastimil NOVÁK

Abstract – Find of a silver Ottoman coin struck under Sultan Selim III from Lysá nad Labem (Nymburk district).

In 2011, during surface examination of the locality near the castle in Lysá nad Labem (Nymburk district), a silver para struck under the Ottoman sultan Selim III (AH 1203–1222/ AD 1789–1807) was found. The coin was produced in Islambul in AH 1203, with actual year 13 (i.e. AH 1215/ AD 1800). The Ottoman para is pierced and with a pendant.

 Bohemia, Ottoman Empire, Selim III, para

Při povrchové prospekci detektorem kovů byla v roce 2011 v katastru Lysé nad Labem (okr. Nymburk) nalezena stříbrná mince v hodnotě 1 para, která byla ražena za osmanského sultána Salíma III. (AH 1203–1222/ AD 1789–1807) v mincovně *Islámbúl* s intronizačním letopočtem (AH 1203) a aktuálním rokem ražby 13, tj. AH 1215/ AD 1800. Mince byla vyzvednuta z povrchové vrstvy ornice na písčitém poli severně od zámku, západně od komunikace „*Ke Vrutici*“ a severně od lokálního psince v pozici 50° 12' 47.910" N, 14° 50' 0.534" E.

OSMANŠTÍ SULTÁNI, Salím III. (AH 1203–1222/ AD 1789–1807)

mincovna: *Islāmbūl*, AR 1 *para*, AH 1203/ rok 13 (AH 1215/ AD 1800).

Av.: v prostém mezikruží s perlovcem arabský nápis ve formě *tughrā – salīm chān bin mustafā al-muzaf-far dā'iman* (Salím chān syn Mustafy, věčně vítězící).

Rv.: v prostém mezikruží s perlovcem čtyřřádkový arabský nápis – *duriba 13/ fī islāmbūl/ 1203* (raženo 13/ v/ Islāmbūlu/ 1203).

Lit.: *Lane-Poole 1883*, 242, č. 807; *Ghalib 1890*, neuvádí; *Østrup 1938*, neuvádí; *Pere 1968*, 232, č. 713; *Schaendlinger 1973*, 132; *Artuk – Artuk 1974*, neuvádí; *Sultan 1977*, 287, č. 2497; *Mitchiner 1977*, neuvádí; *Krause – Mishler 1997*, 1063, č. 486; *Album 1998*, neuvádí.

0,390 g; 14,6/15 mm; 0 h, perforace, letování, ouško se závěsem, značně setřelá

Zmíněná mince je nejspíše pozůstatkem vojenské logistické činnosti, při které od 18. do 20. století pozemky severně od zámku v Lysé sloužily jako vojenské či zajatecké tábory a nejrůznější vojenská ležení. Intenzivní detektorová činnost v těchto místech odhalila značné množství střeliva (lité kule), medailly, četné svátostky nebo dokonce čínské mince (*Novák – Procházka 2010*). Popisovaná mince jednoznačně nebyla používána jako oběživo – o čemž svědčí přiletované ouško se závěsem – nýbrž jako závěsná ozdoba. Stav opotřebenosti mince a její perforace ukazuje na její delší užívání ať již v původním domácím oběhu či jako ozdoby v tureckém prostředí (drobné turecké mince byly perforovány a často užívány jako závěsné ozdoby zejména na ženském oděvu). Stav závěsu a letování opravňuje k domněnce o delším užívání mince ve zmiňované úpravě.

Literatura

Album, S. 1998: A Checklist of Islamic Coins. Santa Rosa (Calif.).

Artuk, I. – Artuk, C. 1974: Istanbul arkeoloji müzeleri teşhirdeki islami sikkeler kataloğu. II. Istanbul.

Ghalib, I. 1890: Numismatique ottomane. Constantinople.

Krause, CH. L. – Mishler, C. 1997: Standard Catalog of World Coins. The 18th Century Edition 1701–1800. Iola (WI).
– 2009: Standard Catalog of World Coins. 1801–1900. Iola (WI).

Lane-Poole, S. 1883: Catalogue of Oriental Coins in the British Museum. Vol. VIII. The Coins of the Turks in the British Museum. London.

Mitchiner, M. 1977: Oriental Coins and their Values. The World of Islam. London.

Nohejlová-Prátová, E. (ed.) 1956: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.

Novák, V. 2006: Struktura nálezů tureckých mincí v Českých zemích a na Slovensku, jejich interpretace s přihlédnutím k nově publikovanému materiálu. Numismatický sborník 21, 181–189.

Novák, V. – Procházka, Z. 2010: Nález dvou čínských mincí z Lysé nad Labem (okr. Nymburk). Numismatický sborník 25, 189–190.

Østrup, J. 1938: Catalogue des monnaies arabes et turques du Cabinet royal des médailles du Musée national de Copenhague. Copenhague.

Pere, N. 1968: Coins of the Ottoman Empire. Istanbul.

Schaendlinger, A. C. 1973: Osmanische Numismatik. Braunschweig.

Sultan, J. 1977: Coins of the Ottoman Empire and the Turkish Republic. Thousand Oaks (Calif.)

Štěpková J. 1963: Coins of the Osmanli Sultans in the Coin-Hoards found on Czechoslovak Territory. Annals of the Náprstek Museum 2, 141–192.

Summary

Michal Kubík – Vlastimil Novák, Find of a silver Ottoman coin struck under Sultan Selim III from Lysá nad Labem (Nymburk district).

In 2011, during surface examination of the locality near the castle in Lysá nad Labem (Nymburk district), a silver para struck under the Ottoman sultan Selim III (AH 1203–1222/ AD 1789–1807) was found. The coin was produced in Islambul in AH 1203, with actual year 13 (i.e. AH 1215/ AD 1800). The land to the north of the castle was relatively often militarily frequented from the 18th to the 20th century and used for military camps or POW camps. Many other objects were found there: gun bullets, medals, religious medaillions and even the Chinese coins (*Novák – Procházka 2010*). The Ottoman para is pierced and with a pendant. It could be used as a piece of jewelry firstly in its original Turkish milieu and later on in Bohemia.

English summary by V. Novák

NÁLEZ FANTAZIJNÍHO OSMANSKÉHO ŽETONU Z PŘEDMĚŘIC NAD JIZEROU (OKR. MLADÁ BOLESLAV)

Vlastimil NOVÁK – Tomáš SMĚLÝ

Abstract – Find of an Ottoman fantasy jewelry jeton from Předměřice nad Jizerou (Mladá Boleslav district).

An Ottoman fantasy jeton was found via metal detecting activities in Předměřice nad Jizerou (Mladá Boleslav district). It was an accidental loss possibly of the 19th–20th century, the Balkan origin of this decorative piece is very probable.

 Bohemia, Ottoman Empire, jewelry jeton

Při amatérské prospekci detektorem kovů byl na poli v blízkosti obce Předměřice nad Jizerou, v okolí bodu 50°15'26.826" N 14°47'16.857" E, nalezen fantazijní šperkařský žeton.

FANTAZIJNÍ ŠPERKAŘSKÝ ŽETON

PROTOTYP: OSMANŠTÍ SULTÁNI, Mahmúd II. (AH 1223–1255/ AD 1808–1839)

mincovna: *Qustantinija* (Istanbul), AV 1/2 *cedid mahmudiye*, AH 1223/ rok 78 (původně na prototypu r. 28, tj. AH 1250/ AD 1834).

Av.: ve věnci a mezi čtyřmi ratolestmi arabský nápis ve formě *tughrā – chān mahmūd bin ‘abd al-ḥamīd al-muẓaffar dā‘iman* (chán Mahmúd syn Abd al-Hamída, věčně vítězící), vpravo arabsky *‘adlī* (ten pravý).

Rv.: ve věnci a mezi pěti ratolestmi čtyřřádkový arabský nápis – *duriba 78/ fi/ qustantīnija/ 1223* (raženo 78/ v/ Qustantíniji/ 1223).

Lit.: Krause – Mishler 2009, 1192, č. 644 (15 mm, 0,70–0,80 g).

0,393 g; 15,0/15,0 mm

Obr. 1. Překreslení textové náplně lícni a rubní strany ražby.

Ražba je provedena v blíže nespecifikované měděné slitině (mosazi, bronzu?) a mohla být původně pozlacená. Žeton napodobuje v poměrně rozvolněné podobě zlatou ražbu osmanského sultána Mahmúda II. zvanou půl *cedid mahmudiye* („nová mahmúdovská mince“). Od druhé poloviny 18. století osmanské mince kromě nástupního letopočtu panovníka začaly též nést údaj o reálném roku vlády, kdy mince byla ražena. Zmiňovaný žeton nejspíše kopíruje číslici „28“, ovšem v rámci rozvolněného kaligrafického stylu svých legend je výsledkem jasná číslice „78“. Vzhledem k tomu, že Mahmúd II. vládl pouze 32 let, jde v tomto případě o potvrzení záměru původce žetonu napodobit zejména materií a vzhled ražby, nikoli věrně kopírovat kaligrafické detaily. Způsob provedení kaligrafie (reversní legenda i aversní *tughrá*) vykazuje značnou úroveň degradace – nedokončená spojení liter, nesouběžné vertikály, ostré tahy křivek, silně stylizovaná *tughrá*, apod.

Podobné žetony byly používány v Turecku i na Balkáně (a používají se v zásadě dodnes) ke zdobení např. ženských šatů, pokrývek hlavy, oděvních doplňků, užžitných látkových předmětů, apod. Jejich účelem bylo předvést množství a zajistit zdobnost, zároveň však kovem a způsobem zhotovení ušetřit výrobní náklady (aktuální zejména v případě pořizování věna například). Ražba je opatřena otvorem, který umožnil její snadné přišití. V tomto případě se tedy nejedná o sekundární úpravu materiálu.

V Čechách nejsou nálezy běžných osmanských mincí výjimkou (Novák 2006; Štěpková 1963), jsou však převážnou většinou historicky vázány na třicetiletou válku a období těsně po ní. Nález šperkařského žetonu napodobujícího osmanskou ražbu z počátku 19. století je v českém prostředí unikátní. Jde jednoznačně o náhodnou ztrátu. Vzhledem k tomu, že etnografická poptávka po takovýchto žetonech v zemi původu byla, a do jisté míry dodnes je, historicky déleodobým fenoménem, nelze jasně určit stáří napodobeniny. Rovněž tak nelze jednoznačně určit dobu její ztráty. V souvislosti s rozsahem rakousko-uherské monarchie a mobilitou obyvatelstva v době moderní lze reálně spekulovat o balkánských souvislostech v 19. a 20. století.

Literatura

Krause, CH. L. – Mishler, C. 2009: Standard Catalog of World Coins. 1801–1900. Iola (WI).

Novák, V. 2006: Struktura nálezů tureckých mincí v Českých zemích a na Slovensku, jejich interpretace s přihlédnutím k nově publikovanému materiálu. Numismatický sborník 21, 181–189.

Štěpková J. 1963: Coins of the Osmanli Sultans in the Coin-Hoards found on Czechoslovak Territory. Annals of the Náprstek Museum 2, 141–192.

Summary

Vlastimil Novák – Tomáš Smělý, Find of an Ottoman fantasy jewelry jeton from Předměřice nad Jizerou (Mladá Boleslav district).

An Ottoman fantasy jeton was found via metal detecting activities in Předměřice nad Jizerou (Mladá Boleslav district). The bronze/brass jeton copied the gold half *cedid mahmudiye* struck under Mahmud II

(AH 1223–1255/ AD 1808–1839), in Qustantiniya in AH 1223, plus stylized year 78. It was an accidental loss possibly of the 19th–20th century, the Balkan origin of this decorative piece is very probable.

English summary by V. Novák

ZAHRA NIČNÍ NÁLEZY MINCÍ Z ČESKÝCH ZEMÍ

ČESKÁ MINCE V NÁLEZECH DRUHÉ POLOVINY 17. STOLETÍ V RAKOUSKÝCH ZEMÍCH A HORNÍCH UHRÁCH

Vojtěch BRÁDLE

Abstract – Bohemian coins in finds of the second half of the 17th century in Austria and Upper Hungary. *The study is focused on role of the Bohemian coins in finds of the second half of the 17th century from Austria and Upper Hungary. These coins are compared with a selected sample of the Bohemian group coins finds of the same period.*

 Bohemia, Austria, Hungary, coin finds, second half of the 17th century

Na základě rozboru vybraného vzorku hromadných mincovních depotů byl učiněn pokus o postžení struktury oběživa v Čechách v letech 1650–1700 (*Brádle 2011*, 81–136). Kromě postžení změn, kterými oběživo v Čechách prošlo ve studovaném období druhé poloviny 17. století, by bylo nanejvýš vhodné zjištěné výsledky srovnat se situací v jiných částech habsburské monarchie a zařadit je tak do širšího rámce. Bohužel odpovídající studie zaměřené na rozbor nálezu v tomto případě chybí a bez jejich vypracování není možné v současné době toto porovnání provést. Přesto se lze alespoň v podobě určité sondy podívat na postavení a strukturu české mince v nálezech mimo území zemí Koruny české a toto konfrontovat se situací zjištěnou v samotných Čechách. Pozornost bude v tomto případě věnována rakouským zemím a oblasti Horních Uher, dnešního Slovensku.

Přehled nálezu tolarového období z rakouských zemí obsahujících české ražby, z kterého je možno čerpat základní informace, publikoval E. Šimek (*Šimek 1979*, 301–408). Do studovaného období, které je v případě zahraničních nálezu s přítomností české mince prodlouženo až do roku 1705, a tedy do konce vlády Leopolda I. (1657–1705), podle citované studie náleží 43 nálezu, z nichž 15 bylo uschováno nejpozději roku 1675¹ a zbývajících 28 bylo svými majiteli ukryto po tomto roce.² Z popisů těchto depotů je celkově známo přes 29000 mincí, které ovšem nepředstavují všechny v nich původně uložené ražby, neboť jejich část byla rozebrána a nemohla tak být popsána.

V analyzovaných českých nálezech se mince z ražeben v alpských zemích vyskytovala ve velkém množství. Jednalo se o 2390 mincí, které představovaly po slezských ražbách (3063) druhou nejpočetnější složku studovaného souboru s podílem 29,5% (*Brádle 2011*, 101). Na druhé straně lze říci, že i česká mince se na rakouském území jako platidlo poměrně běžně ve sledovaném období uplatňovala. Ve výše zmíněných depotech z rakouských zemí bylo totiž uloženo a popsáno 2985 českých vládních mincí, ke kterým se přidává ještě 290 ražeb jiných mincovních pánů (tab. 1). Procentuální podíl z oněch 29000 ražeb (11,3%) je ovšem zavádějícím údajem vzhledem k pomnutí všech ostatních nálezuových souborů bez českých mincí, které by tento údaj podstatně zmenšily.

Uvedené relativně hojně uplatnění české mince na rakouském území má však svá specifika. Předně toto tvrzení lze do značné míry vztáhnout pouze na dnešní spolkovou zemi Dolní Rakousy, odkud pochází 24 depotů. K nim lze přiřadit i dva vídeňské nálezuové soubory. V souhrnu tyto nálezy představují 1886 vládních

1 Jedná se o nálezy Donnerskirchen (č. 117), Kollersdorf (č. 118), Neckenmarkt (č. 119), Poysdorf (č. 122), Vöcklabruck (č. 123), Oberndorf a. d. Ebene (č. 124), Gaweinstal (č. 125), Winkl (č. 126), Gösing (č. 127), Waldburg (č. 128), Äpfelgschwendt (č. 129), Hohenschlag (č. 130), Maigen (č. 131), Klapping (č. 132) a Stattersdorf (č. 133).

2 V tomto případě jde o depoty Wöllan (č. 136), Böheimkirchen (č. 138), Hörbich bei Sarleinsbach (č. 140), Zell am Pettenfirst (č. 141), Ernsdorf (č. 143), Tulbing (č. 144), Berg (č. 146), Berg (č. 147), Hohenruppersdorf (č. 149), St. Bernhard (č. 150), Weiden am See (č. 151), Hainburg a. d. Donau (č. 152), Pleising (č. 155), Schleimbach (č. 156), Siedelhof (č. 157), Wien XVI-Ottakringerstraße (č. 158), Spital am Semmering (č. 161), Höbersdorf (č. 162), Trölsberg (č. 163), Hafning (č. 164), Nikitsch (č. 166), Drasenhofen (č. 167), Pettenbach (č. 168), Wien III. (č. 169), Windisch-Minihof (č. 170), Aschendorf (č. 171), Markersdorf (č. 172) a Wenns (č. 173).

a 147 soukromých českých ražeb. V souvislosti s touto oblastí je třeba upozornit na častější výskyt depotů kvůli tureckému tažení na Vídeň v roce 1683. Ještě významnější ohrožení Turci představovali pro sousední oblast spolkové země Burgenland, se kterou je spojeno pět nálezů, které obsahovaly 765 vládních a 112 soukromých mincí vyražených v Čechách. Z území Horních Rakous je doloženo sedm depotů zahrnujících 297 vládních a 25 soukromých českých ražeb. Již jen okrajově byly české mince zastoupeny v depotech z území Štýrska. Zde se jedná o čtyři nálezové soubory, v nichž bylo objeveno 37 českých vládních a 6 soukromých ražeb. Jeden mincovní nález obsahující neznámý počet českých ražeb pocházel z území Tyrolska.

Geografické rozložení nálezů tak ukazuje na výraznější zastoupení české mince v rakouských oblastech, které přiléhaly k území českých zemí. Ve vzdálenějších částech lze naproti tomu poměrně zřetelně sledovat malý význam české mince. Tato situace by mohla korespondovat se zaznamenaným poklesem zastoupení korutanské, štýrské a tyrolské mince ražené Leopoldem I., který ukázal rozbor českých nálezů. Naproti tomu se však starší mince Ferdinanda II. (1619–1637) a Ferdinanda III. (1637–1657), resp. tyrolských arcivévodů Ferdinanda Karla (1632–1662) a Zikmunda Františka (1662–1665), pocházející z těchto zemí na území Čech vyskytovala v hojném počtu (*Brádle 2011*, 124–126).

Tab. 1. Zastoupení české mince v rakouských nálezech z let 1650–1705 podle jednotlivých panovníků a soukromých mincovních pánů – všechny mince (nálezy do roku 1675/nálezy po roce 1675).

Panovník / Mincovní pán	Počet mincí
Vladislav II. Jagellonský	2 (0 / 2)
Maxmilián II.	3 (2 / 1)
Rudolf II.	4 (3 / 1)
Matyáš	3 (3 / 0)
Ferdinand II.	2066 (1089 / 977)
Ferdinand III.	608 (252 / 356)
Leopold I.	299 (40 / 259)
Albrecht z Valdštejna	151 (83 / 68)
Jindřich Šlik	128 (75 / 53)
Eggenbergové	11 (3 / 8)
Celkem	3275 (1550 / 1725)

Z časového hlediska jsou vládní české mince v rakouských nálezech ukrytých do roku 1675 a po tomto datu rozloženy poměrně vyrovnaně. První skupina depotů jich obsahovala 1389 a v druhé jich nalezneme 1596. Stejně jako v českých nálezech se zde uplatňovaly ražby především tří panovníků – Ferdinanda II. (2066 ks), Ferdinanda III. (608 ks) a Leopolda I. (299 ks). Kromě nich nálezové soubory zahrnovaly v minimálním množství rovněž mince dalších českých králů: dvě mince Vladislava II. Jagellonského (1471–1516), tři mince Maxmiliána II. (1564–1576) a Matyáše (1611–1619) a čtyři mince Rudolfa II. (1576–1611). Ražby těchto zbývajících a početně minimálně zastoupených panovníků představují velmi omezenou skupinu starších mincí z předbělohorského období. Jak bylo ukázáno již na rozboru českých nálezů, tyto mince se z oběhu v Čechách po polovině 17. století téměř vytratily (*Brádle 2011*, 103–105) a stejný stav platí zjevně i pro rakouské země.

Jestliže depoty z Čech ukazovaly na přeci jen vyrovnanější poměr ražeb Ferdinanda II. a Leopolda I., tak v případě rakouských je už dominance prvně jmenovaného naprosto jednoznačná. Ani u nálezů z doby po roce 1675, kde v Čechách Leopold I. (227 ks) získává nad Ferdinandem II. (93 ks) početní převahu (*Brádle 2011*, 122), nemůže s 259 mincemi ražbám Ferdinanda II. (977 ks) konkurovat. Navíc zde ho předstihuje i Ferdinand III. s 356 mincemi. Z tohoto rozložení vyplývá, že českou složku v rakouských nálezech představují v první řadě mince vyražené v době třicetileté války, resp. krátce po jejím skončení, kdy produkce českých mincoven citelně převyšovala jejich výrobu z druhé poloviny 17. století. Vlastní česká mince Leopoldova sice do oběhu v části rakouských zemí nadále také proniká, ale netvoří už rozhodující podíl této složky oběživa.

Význam českého mincovnictví z doby třicetileté války pro rakouskou oblast a jeho pronikání sem lehce podtrhuje zastoupení českých soukromých mincovních pánů. Těm mírně dominuje v této době razící Albrecht

z Valdštejna (151 ks) a do stejného období pak náleží i většina ražeb Jindřicha Šlika (128 ks). Oproti studovaným českým mincovním souborům se v rakouských depotech vyskytlo i 11 ražeb reprezentujících mincovnictví Eggenbergů. V souvislosti s těmito posledními ražbami je třeba brát v potaz, že na rozdíl od českých depotů, které byly vybrány jako reprezentativní vzorek na základě několika kritérií, v případě rakouských nálezů pracujeme se všemi náleзовými soubory obsahujícími nějaké české ražby. Absence eggenberských ražeb v analýze podrobených českých nálezech odráží jejich v zásadě minimální výskyt v oběživu. Ostatně jejich zastoupení i na rakouském území je ve srovnání s předchozí dvojicí soukromých mincovních pánů velmi nízké a vzhledem k celkovému objemu mincí v depotech jednoznačně zanedbatelné.

Z pohledu struktury nominálů zjistíme převážnou shodu mezi českými a rakouskými nálezy. Rozhodující nominál u vládních (2832 ks) i nevládních mincí (288 ks) představuje 3krejcar. Z vládních ražeb připadá 2037 ks na Ferdinanda II. a 607 ks reprezentuje mincovnictví Ferdinanda III. Pouze u Leopolda I., kde 3krejcarý představují 188 ražeb, jsou zastoupeny alespoň o něco ve větší míře i jiné nominály. V souboru jeho mincí nalezneme tak rovněž 68 6krejcarů, 25 15krejcarů a 17 krejcarů, které doplňuje jeden tolar. S hrubou mincí se setkáme také u jiných panovníků. U Maxmiliána II. je doložen jeden 60krejcar, u Rudolfa II. jeden tolar a jeden 2tolár, u Ferdinanda II. jeden tolar a dva 2dukáty a u Ferdinanda III. jeden 2dukát. Hrubou mincí doplňuje eggenberský 1/4tolár. Jestliže v českých nálezech podrobených rozboru nejvyšší nominály téměř chybí, tak v tomto případě nám rakouské nálezy ukazují alespoň v několika případech na jejich výskyt.³

Zatímco z částí rakouského území jsou mincovní nálezy s přítomností českých ražeb poměrně hojně dosvědčeny a svědčí tak o určité provázanosti této oblasti a Čech, pokud jde o měnový oběh, jinou situaci lze pozorovat na území dnešního Slovenska. Z oblasti někdejších Horních Uher se pro studium náleзовých souborů druhé poloviny 17. a počátku 18. století nabízí jejich relativně velké množství. Důvodem častějšího ukrývání peněz bylo v první řadě problematické sousedství s Osmanskou říší a s ním související vpády tureckých vojsk a dále opakující se stavovská povstání.

Pozornost české mincí ve slovenských nálezech věnoval nejprve J. Hlinka (*Hlinka 1974*, 11–72) a poté i E. Šimek (*Šimek 1986*, 205–221). Na základě v těchto studiích publikovaných mincovních depotů je možno dále pracovat s vybranými 39 nálezy. Z nich pouze devět náleží dobou svého ukrytí nejpozději do roku 1675.⁴ Ostatní byly uschovány po tomto datu.⁵ Dohromady popsané části těchto depotů představují téměř 20000 ražeb. Známé české mince reprezentuje 377 ražeb (tab. 2), z kterých se u 356 jedná o vládní mince a ve zbylých případech jde o ražby soukromých mincovních pánů (21 ks). V nálezech do roku 1675 se vyskytlo pouhých 89 českých mincí a v pozdějších depotech šlo o 288 ražeb.

Již z tohoto souhrnu je více než zřejmý minimální význam českých mincí pro strukturu slovenských mincovních nálezů, který kontrastuje s jejich popsaným zastoupením v části rakouského území. Stejně jako lze na základě analýzy českých depotů tvrdit, že uherská mince do Čech až do poslední čtvrtiny 17. století pronikala jen sporadicky (*Brádle 2011*, 124), je možné vyvozovat, že ani česká mince na území dnešního Slovenska nepronikala v zásadnějším množství. Toto platí pro vládní mincí i další doložené soukromé vydavatele. Skutečností podíl českých ražeb v oběživu navíc bude ještě podstatně nižší, než ukazuje tento soubor nálezů, neboť i zde nejsou brány v potaz četné depoty, které žádné české mince neobsahovaly.

-
- 3 Pro české nálezy platí však stejné omezení jako u výskytu eggenberských mincí. Při zahrnutí všech nálezů z českého území do rozboru, bez ohledu na nesplnění původních kritérií pro jejich výběr, bychom i zde zjistili další výskyt domácích hrubé mince.
- 4 Jedná se o nálezy Ostrov (*Hlinka 1974*, č. 69), Ruskovce (*Hlinka 1974*, č. 70), Unín (*Hlinka 1974*, č. 71), Tekovské Trstěany (*Hlinka 1974*, č. 72), Vrbnica (*Hlinka 1974*, č. 75), Trnava (*Hlinka 1974*, č. 96), Hlohovec (*Hlinka 1974*, č. 97; *Šimek 1986*, č. 21), Podunajské Biskupice (*Hlinka 1974*, č. 111) a Horné Obdokovce (*Šimek 1986*, č. 20).
- 5 Sem jsou zařazeny nálezy Horné Zelenice (*Hlinka 1974*, č. 74; *Šimek 1986*, č. 25), Chltnelca (*Hlinka 1974*, č. 77), Bratislava (*Hlinka 1974*, č. 80), Košice (*Hlinka 1974*, č. 84), Sabinov (*Hlinka 1974*, č. 85), Bidovce (*Hlinka 1974*, č. 86), Lentvora (*Hlinka 1974*, č. 87), Senec (*Hlinka 1974*, č. 88), Nové Zámky (*Hlinka 1974*, č. 89), Radošina (*Hlinka 1974*, č. 90), Bratislava (*Hlinka 1974*, č. 92), Humenné (*Hlinka 1974*, č. 93), Plavecký Štvrtok (*Hlinka 1974*, č. 94; *Šimek 1986*, č. 32), Chropov (*Hlinka 1974*, č. 103), Gaboltov (*Hlinka 1974*, č. 105), Nižné Čabiny (*Hlinka 1974*, č. 107; *Šimek 1986*, č. 26), Pastuchov (*Hlinka 1974*, č. 110), Spišské Bystré (*Šimek 1986*, č. 23), Lužany (*Šimek 1986*, č. 24), Malacky (*Šimek 1986*, č. 27), Bojná (*Šimek 1986*, č. 29), Turčiansky Ďur (*Šimek 1986*, č. 30), Branč (*Šimek 1986*, č. 31), Livina (*Šimek 1986*, č. 34), Nitra (*Šimek 1986*, č. 35), Šintava (*Šimek 1986*, č. 36), Belá nad Cirochou (*Šimek 1986*, č. 37), Holíč (*Šimek 1986*, č. 38), Kendice (*Šimek 1986*, č. 39) a Senec (*Šimek 1986*, č. 40). Ve studii J. Hlinky není uváděna doba ukrytí depotů, takže rozdělení nálezů bylo provedeno podle jednotlivých náleзовých zpráv k nim. Díky tomu bylo také zjištěno, že některé nebyly uschovány v letech 1650–1705. Ty tedy ve výčtu chybí. Totéž platí i pro několik nálezů, u nichž není známo, kolik a jakých českých mincí měly obsahovat. Z početných náleзовých souborů z počátku 18. stol. uschovaných na samém sklonku vlády Leopolda I., resp. na začátku vlády Josefa I., sem byly zařazeny pouze ty, u nichž nejmladší zachované mince pochází z roku 1705.

Tab. 2. Zastoupení české mince v hornouherských nálezech z let 1650–1705 podle jednotlivých panovníků a soukromých mincovních pánů – všechny mince (nálezy do roku 1675/nálezy po roce 1675).

Panovník / Mincovní pán	Počet mincí
Vladislav II. Jagellonský	2 (2 / 0)
Ferdinand I.	6 (5 / 1)
Maxmilián II.	5 (5 / 0)
Rudolf II.	12 (5 / 7)
Matyáš	3 (2 / 1)
Ferdinand II.	154 (33 / 121)
Ferdinand III.	45 (13 / 32)
Leopold I.	125 (15 / 110)
Neurčený panovník	4 (4 / 0)
Albrecht z Valdštejna	8 (2 / 6)
Jindřich Šlik	9 (3 / 6)
Eggenbergové	3 (0 / 3)
Vilém z Rožmberka	1 (0 / 1)
Celkem	377 (89 / 288)

Po stránce časové se však od nálezů z území Čech či rakouských zemí nijak neliší. Nejvíce zastoupené panovníky znovu představují Ferdinand II. (154 ks), Ferdinand III. (45 ks) a Leopold I. (125 ks). Dále se v nálezech objevily mince Vladislava II. Jagellonského (2 ks), Ferdinanda I. (6 ks), Maxmiliána II. (5 ks), Rudolfa II. (12 ks) a mince Matyáše (3 ks). Nepoččetně tu opět tedy máme zastoupeny starší vládní ražby z předbělohorského období (celkově 28 ks). Plných 24 z nich pocházelo však z pouhé dvojice nálezů, z Ostrova a Košic, z čehož lze odvodit, že ani na území Horních Uher nehrály již tyto mince staršího data vyražení v oběživu podstatnější roli. Z tohoto pohledu slovenské mincovní nálezy odpovídají českým i rakouským depotům.

Shodu mezi všemi porovnávanými skupinami nálezových souborů můžeme konstatovat i u převládajícího nominálu, který je reprezentován 3krejcarem. Ten je v případě vládních mincí v hornouherských nálezech dosvědčen v 228 případech. Z toho 124 mincí připadá na Ferdinanda II., 39 ražeb na Ferdinanda III. a 65 mincí na Leopolda I. U posledně jmenovaného se více objevují i 6krejcar (14 ks) a 15krejcar (29 ks). I přes celkově nízký počet českých ražeb v nálezech se zde v poměrně hojně míře vyskytují hrubé mince a stejně jako u rakouských nálezů tu tedy lze vidět určitý odraz jejich oběhu. Zastoupeno je zde 12 tolarů, z nichž dva reprezentují mincovní produkci Rudolfa II., jeden Matyáše, osm Ferdinanda II. a jeden Ferdinanda III. Hrubé stříbrné mince ještě doplňuje zlatník z doby Maxmiliána II. Díky košickému pokladu jsou tu doloženy relativně početně i zlaté vládní mince, jichž zmíněný depot obsahoval celkově 23. Jednalo se o dukát Ferdinanda I., sedm dukátů Rudolfa II., dukát Matyáše, dva dukáty a osm 2dukátů Ferdinanda II. a čtyři 2dukáty Ferdinanda III. (*Nohejlová-Prátová 1948*, 178–184).

V tomto depotu byly zastoupeny i zlaté ražby dvou soukromých mincovních pánů – Albrechta z Valdštejna a Viléma z Rožmberka. Prvního jmenovaného reprezentovala dvojice dukátů a druhého jedna mince stejné hodnoty (*Nohejlová-Prátová 1948*, 184–185). Mincovní činnost Albrechta z Valdštejna dále dokládá šest 3krejcarů. Početně nejvíce dosvědčeným českým soukromým mincovním pánem však je Jindřich Šlik s devíti ražbami (dva krejcarey a sedm 3krejcarů). Posledního vydavatele mince z českého prostředí, který je ve slovenských nálezech zastoupen, představují Eggenbergové s trojicí 3krejcarů. Vzhledem k celkovému počtu ražeb uložených v nálezech lze ovšem výskyt všech čtyř soukromých mincovních pánů označit jako naprosto minimální.

Ačkoliv pro jiné oblasti habsburské monarchie nemáme k dispozici detailní rozbor mincovních depotů druhé poloviny 17. století, které by umožňovaly srovnání se závěry zjištěnými analýzou českých nálezů, i z velmi omezené sondy zaměřené na výskyt české mince v nálezech z území rakouských zemí a někdejších Horních Uher vyplynula některá fakta relativně korespondující se složením českých nálezů. V obou srovnávaných skupinách znovu nalezneme ve velké převaze mince ražené za vlády Ferdinanda

II. a později. Jako dominantní nominál se i zde uplatňuje 3krejcar, který u mincí Leopolda I. doplňují v menší míře doložené 6krejcarey a 15krejcarey. Díky tomu, že v případech zahraničních mincovních nálezů bylo pracováno se všemi depoty, můžeme konstatovat i relativně častější výskyt tolarových a dukátových mincí, které v souboru českých nálezů až na jednu výjimku doloženy nebyly (*Brádle 2011*, 105).

Jestliže v českém prostředí se setkáváme s početným zastoupením mincí rakouské provenience, tak i na druhé straně v rakouských nálezech objevíme poměrně četné doklady o oběhu české mince. Ta se však ve větším měřítku objevuje pouze ve spolkových zemích v severnější části rakouského území. Napopak téměř úplné absenci uherských mincí v českých nálezech před rokem 1675 odpovídá stav na straně mincovních nálezů z Horních Uher, v kterých se české ražby uplatňují rovněž jen minimálně, což svědčí o jejich malém průniku do zdejšího oběživa. Na rozdíl od části rakouského území tak lze v tomto případě konstatovat malou provázanost českého a uherského prostředí, který následně naruší zřetelný průnik uherské mince do Čech, jak ho dokládají zdejší nálezy ukryté po roce 1675.

Literatura

Brádle, V. 2011: Struktura oběživa v Čechách druhé poloviny 17. století. K výpovědní hodnotě nálezů mincí. Numismatický sborník 25, 81–136.

Hlinka, J. 1974: Nálezy českých a moravských mincí na Slovensku. Slovenská numizmatika 3, 11–72.

Nohejlová-Prátová, E. 1948: Košický poklad. Nález zlatých mincí 15.–17. století v Košicích r. 1935. Sborník Národního musea v Praze, Svazek 3-A-historický.

Šimek, E. 1979: Česká, moravská a slezská mince v cizích nálezech 16.–19. století. I. – Rakousko. Numismatický sborník 15, 301–408.

– 1986: Příspěvek k soupisu nálezů českých a moravských mincí na Slovensku (16.–19. století). Slovenská numizmatika 9, 205–221.

Summary

Vojtěch Brádle, Bohemian coins in finds of the second half of the 17th century in Austria and Upper Hungary.

Based on analysis of selected sample of the Bohemian group coin finds, structure of coins in circulation in Bohemia in 1650-1700 has been studied (*Brádle 2011*, 81–136). Similar studies focused on analysis of coin finds from other parts of the Habsburg monarchy are still absent, so detailed comparison of Bohemia and other regions is impossible. However, a limited sample representing appearance of the Bohemian coins in finds from Austria and Upper Hungary partly confirms some facts relatively corresponding with content of the Bohemian coin finds.

Highly prevailing coins struck under Ferdinand II and later are recorded in both compared groups. The 3-kreuzer coins are dominant here, in the case of coins struck under Leopold I accompanied also with the 6-kreuzers and 15-kreuzers. Because of the fact that all foreign coin finds were studied, it is possible to declare relatively more frequent appearance of thalers and ducats, which are not registered in the Bohemian finds, with one exception (*Brádle 2011*, 105).

On one side, numerous Austrian coins are registered in Bohemia, on the other side, solid evidence of circulation of Bohemian coins in Austria has been summarized. The Bohemian coins are significantly more frequent in the northern Austrian federal states. Almost complete absence of the Hungarian coins in the Bohemian finds before 1675 corresponds with the situation in Upper Hungary where the Bohemian coins appeared minimally, which refers to their small impact in the local monetary circulation. Compared to the Austrian territory, there was a very small interconnection of Bohemia and Hungary. This situation has changed via evident impact of the Hungarian coins in Bohemia, which is proved by evidence of finds buried after 1675 there.

English summary by V. Novák

OBSAH

Jiří Militký

Nález „Zapletal“: drachmy Alexandra III., Filipa III. a Lysimacha z nálezového souboru neznámé provenience
The 'Zapletal' hoard: Drachms of Alexander III, Philip III and Lysimachos from the coin group of an unknown provenance. 3–29

Eva Kolníková

K technike a technológii v keltskom mincovníctve - nálezy zo Slovenska
Contribution to the technique and technology of the Celtic coinage - finds from Slovakia. 31–57

Július Fröhlich

Keltské mince z oppida Pohanská v Plaveckom Podradí v systéme peňažnej dohody stredoeurópskych Keltov v najmladšej dobe laténskej
The Celtic coins from the oppidum of Pohanská in Plavecké Podhradie in system of the 'monetary convention' of the central European Celts in the latest phase of the Late Iron Age. 59–80

Andrzej Romanowski

Możliwości interpretacyjnej znalezisk monet rzymskich z osad (na przykładzie osady kultury przeworskiej w Kaliszu – Piwonicach)
Possibilities of interpretations of Roman coin finds from the settlements (Example of the Przeworsk settlement in Kalisz – Piwonice) / Možnosti interpretácie nálezu rímskych mincí ze sídlíšť (Případ sídlíšť Przeworské kultury z lokality Kalisz – Piwonice). 81–90

Marek Budaj – Péter Prohászka

Ein oströmischer Solidusfund aus dem Wald von Naháč (Bez. Trnava, Slowakei)
Nález východorímskych solidov v lese pri Naháči (okr. Trnava, Slowakei). 91–97

Dagmar Grossmannová

Poklad z Kyselovic. Analýza a osud jednoho mincovního nálezu ze 2. poloviny 13. století
The Kyselovice hoard. Analysis and history of one coin hoard dated back to the second half of the 13th century. 99–106

Jan T. Štefan

K technológii malých moravských brakteátů druhé poloviny 13. století
Contribution to the minting technique of the small Moravian bracteates dated back to the second half of the 13th century. 107–110

Kamil Smíšek – Antonín Zůbek

Nález dobového mincovního falza z konce 13. století z Brna. Příspěvek k poznání výrobní technologie
Find of the contemporary coin forgery dated back to the end of the 13th century from Brno. Contribution to the minting techniques. 111–115

Martin Musílek

Pět tisíc hřiven Ebruše Poplinova. Příspěvek k finančnímu podnikání pražských a kutnohorských měšťanských elit ve 13. a 14. století na základě výpovědi písemných pramenů
Five thousand grivnas of Ebruš Poplinov. Contribution to the financial enterprise of the town elites in Prague and Kuttenberg in the 13th and 14th century based on the written sources. 117–135

Nálezy mincí na území České republiky

Coin Finds in the territory of the Czech Republic

Vojtěch Brádle – Jiří Militký

Nález římské mince v obci Svinary (okr. Hradec Králové)
A Roman coin found in Svinary (Hradec Králové district). 137–138

Jiří Militký – David Vích

Hromadný nález pražských grošů Václava II. z Oucmanic (okr. Ústí nad Orlicí)
Group find of the Prague grossi struck under Wenceslas II from Oucmanice (Ústí nad Orlicí district). 138–142

Vojtěch Brádle – Jan Skala

Nález parvu Václava II. v Boharyni, část Homyle (okr. Hradec Králové)
Find of a parvus struck under Wenceslas II from Boharyně, location Homyle (Hradec Králové district). 143–144

Michal Kubík – Vlastimil Novák

Nález stříbrné mince osmanského sultána Salíma III. z Lysé nad Labem (okr. Nymburk)
Find of a silver Ottoman coin struck under Selim III from Lysá nad Labem (Nymburk district). .. 144–146

Vlastimil Novák – Tomáš Smělý

Nález fantazijního osmanského žetonu z Předměřic nad Jizerou (okr. Mladá Boleslav)
Find of an Ottoman fantasy jewelry jeton in Předměřice nad Jizerou (Mladá Boleslav district). .. 146–148

Zahraniční nálezy mincí z českých zemí

Finds of Bohemian, Moravian and Silesian Coins Abroad

Vojtěch Brádle

Česká mince v nálezech druhé poloviny 17. století v rakouských zemích a Horních Uhrách
Bohemian coins in finds of the second half of the 17th century in Austria and Upper Hungary. 149–153

SEZNAM AUTORŮ

PhDr. Vojtěch Brádle

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Eliščíno nábřeží 465, 500 01 Hradec Králové
e-mail: v.bradle@muzeumhk.cz

Mgr. Marek Budaj, Ph.D

Slovenské národné múzeum, Historické múzeum, Kabinet numizmatiky, Vajanského nábrežie 2,
810 06 Bratislava 16 (Slovensko)
e-mail: marek.budaj@snm.sk

Ing. Július Fröhlich

Olbrachtova 1140, 252 28 Černošice
e-mail: julius.frohlich@gmail.com

Mgr. Dagmar Grossmannová, Ph.D

Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
e-mail: dgrossmannova@mzm.cz

Michal Kubík

e-mail: michal.kubik@hp.com

PhDr. Eva Kolníková, DrSc

Výstavná 17, 949 01 Nitra (Slovensko)
e-mail: titusaeva@gmail.com

PhDr. Jiří Militký, Ph.D

Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy
v Praze, Jilská 1, 110 00 Praha 1 / Archeologický ústav AVČR, v.v.i., Praha, Letenská 4,
118 01 Praha 1 / Národní muzeum, numismatické odd., Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1
e-mail: militky.jiri@seznam.cz

Mgr. Martin Musilek

Centrum medievistických studií Akademie věd České republiky a Univerzity Karlovy v Praze,
Jilská 1, 110 00 Praha 1
e-mail: martin_musilek@centrum.cz

PhDr. Vlastimil Novák, Ph.D

Národní muzeum-Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur,
Betlémské náměstí 1, 110 00 Praha 1
e-mail: vnovak@seznam.cz

Dr. Péter Prohászka, PhD

József Attila tér 2., 2500 Esztergom, Maďarsko
e-mail: prohaszkapeter@freemail.hu

Mgr Andrzej Romanowski

Muzeum Narodowe w Warszawie, Gabinet Monet i Medali, Al. Jerozolimskie 3,
00-494 Warszawa, Polsko
e-mail: aromanowski@mnw.art.pl

Jan Skala

Roudnice 181, 503 27 Lhota pod Libčany
e-mail: skala.jenik@seznam.cz

Tomáš Smělý

K Zahrádkám 1180, 251 68 Kamenice

e-mail: smely.tomas@centrum.cz

Mgr. Kamil Smíšek

Národní muzeum, numismatické odd., Václavské nám. 68, 115 79 Praha 1

Středočeské muzeum, Zámek 1, 252 63 Roztoky Prahy

e-mail: kamil.smisek@email.cz

Ing. Jan Štefan, CSc

nám. Msgre Šrámka 6, 702 00 Ostrava

e-mail: jan.stefan@marq.cz

PhDr. David Vích

Regionální muzeum, Šemberova 125/1, 566 01 Vysoké Mýto

e-mail: dvich@centrum.cz

Mgr. Antonín Zůbek

Archaia Brno o. p. s., Bezručova 15, 602 00 Brno

e-mail: azubek@archaiabrno.cz

POZNÁMKY

